L. R.
640
1

AUR. THEODOSII
MACROBII
V. C. ET ILLUSTRIS
OPERA
AD OPTIMAS EDITIONES COLLATA

PRÆMITTITUR NOTITIA LITERARIA

ACCEDUNT INDICES

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINÆ

HONORIUS.

EDITIO ACCURATA

EIGENTHUM DER STADT AUGSBURG

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CIↃIↃCCLXXXVIII

NOTITIA LITERARIA
DE
MACROBIO
EX

Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Latina a Jo. Aug. Ernesti auctius edita T. III, lib. III, c. 14.

Ætas Macrobii.

MACROBIUS AMBROSIUS AURELIUS THEODOSIUS [1] Vir Consularis & illustris, sacrique cubi-

1. De patria ejus, quæ fuerit; non certo constat. Pro Græco habere videtur Erasmus in Ciceroniano: *Æsopicam corniculam mihi nominas, ex aliarum pennis suos contexuit centones. Itaque sua lingua non loquitur, & si quando loquitur, Græculum Latine balbutire credas.* Romanum se ipse diserte negat præfat. in Saturnal. ubi æqui bonique consuli cupit, *si sub alio ortum cœlo Latinæ linguæ vena non adjuvet*, vel *si in suo sermone Romani oris elegantia desideretur.* Non minus incerta res de religione Macrobii. Christianis eum annumerat Barthius p. 2258 Adversar. contra homo Ethnicus dicitur Spanhemio dub. Evangel. T. 1, p. 533. cui assentiri malim. Ambigui hærent Grotius ad Matth. II, 16, & Huetius p. 789 demonstrat. Ethnicum fuisse, pluribus docet argumentis Jo. Massonus Epistola de religione Macrobii & testimonio de infantibus Beth-

culi præfectus, Honorii & Theodosii jun. temporibus floruit, ut patet e Codice Theodosiano lib. VI, titulo 8. ubi v. Gothofredum. Commentarios in Somnium Scipionis respicit, Macrobium subinde allegans Honorius Augustod. in Libris IV de Philosophia mundi, & Libro de Solis affectibus. *Macrobium Theodosium* testem citat Zacharias Chysopolitanus T. XIX Bibl. Patrum, edit. Lugd. p. 859. *Macrobium Grammaticum Romanum*, h. e. Romanis disciplinis innutritum, vocat Reinesius p. 460 Epist. ad Rupertum, qui p. 461 & 492 de eo plura. Patria Parmensem scribit Ricciolus in Almagesto, ubi recte reprehendit Genebrardum, Sansovinum & Thevetum, qui ad seculum secundum a nato Christo retulerunt, & confectores indicis Bibliothecæ Vaticanæ, qui ad decimum. *Macrobius Presbyter* est ap. Caveum de Script. Eccl. ad a. C. 344.

Commentarii in Somnium Scipionis.

EXSTANT ejus *commentariorum in Somnium Scipionis, a Cicerone descriptum, libri duo*, magna eruditione referti, ad Eustathium filium: quos Græce vertit, non Gaza, sed Maximus Planudes, cujus versione hactenus inedita usus Jacobus Cujacius, & in Thesauro Græcarum Vocum Guil. Morel-

lehemiticis, subjuncta Eduardi Chandleri, Episcopi, libro Anglice edito Lond. 1728, 8. *A vindication of the defence of Christianity from the Prophecies of the old Testament &c.* (v. Bibl. raisonnée T. XIII, p. 450 seq.)

lius. Reperitur in Bibliotheca regis Galliæ codice 683, teste Labbeo Bibl. nov. Mss. pag. 280. memoratur etiam in Catologo Mss. Græcorum [1] Seguierii p. 12. Commentarios illos partem esse Saturnaliorum, perperam ab illis divulsam, notat Barthius ad Claudianum pag. 918. Idem pag. 791: *Somnii commentationem, partem esse Saturnaliorum, suspicari faciunt manu exaratæ membranæ, in quarum antiquissimis reperi:* Macrobii Theodosii Viri Consularis & illustris Commentariorum tertiæ diei Saturnaliorum liber primus incipit: *ut non in libros opus illud suum, sed in dies distribuisse videatur Macrobius; singulorum autem dierum operas aliquot libris distinxisse, quorum tertium occuparint hi de somnio Scipionis Commentarii. Quæ res & reliquorum tenori congruit, qui non aliter interiores Maronis sensus & doctrinam inquirunt, quam iste Marci Tullii. Potest autem, ut ante exordium tertii hujus Saturnaliorum libri exciderit minutum quoddam Epistolium, quod hos Commentarios ordini operis instituti conciliaverit; tertius vero quartusque, ut hodie positi sunt, vix unum librum faciunt, ubi cum præcedentibus & sequentibus comparaveris. Nec tertius omnino secundum, talis quidem sequi debet: cum finis secundi dicat alterius diei operas apud Symmachum disceptandas esse, principium autem tertii de Vettii domo, ubi conventum fuerit, sermonem habeat. Omnino aliis libris inventis opus erit, ut is auctor concilietur ordini suo, quos inquirere adhortor, quibus talium co-*

1. In celeber. Montefalconii Bibliotheca Coisliniana p. 520.

pia est: utilis enim est scriptor, quamlibet aliorum excerptor: cum sic etiam non pauca nos doceat nullibi antiquitatis alibi exstantia. De eo, quod ex Seneca, Gellio præcipue, tum ex Valerio Maximo & aliis scriptoribus, etiam quando non nominat, multa mutuatus est Macrobius, adi Jacob. Thomasium de plagio § 503, Hieron. Mercurialem III, 5 Var. Lect. & Guilelmum Saldenum de libris pag. 167, 176 seq.

Libri Saturnaliorum.

SATURNALIORUM [1] *Conviviorum*, sive variarum dissertationum super variis jucundæ & reconditæ doctrinæ argumentis ad eundem Eustathium *libri VII*, veluti totidem dies, quibus ad convivia convenere, qui inter se colloquentes [2] inducuntur, narrante ad Decium Posthumiano, *Vectius Prætextatus* [3] rex mensæ, *Flavianus*, Q. Aurelii Symmachi frater, *Symmachus* ipse, *Cæcinna Decius Al-*

1. Hos libros Saturnaliorum Macrobii intellige, quando in Petri Blesensis prologo commentarii de amicitia vides laudari *librum Saturni.* nisi Verrii Flacci Saturnum innui malis. Sed apud Marium Victorinum in 1 Rhetoric. Ciceronis p. 86 edit. Pithœi pro *Saturno* lege *Socratem.* Est vero judice Jo. Sarisberiensi lib. 8 Policrat. cap. 10, Macrobius *conspicuus in sententiis, in verbis floridus, & tanta rerum venustate redundans, ut in institutione convivii & dispensatione Socraticam videatur dulcedinem propinare.*

2. De his consule Pontani auctarium notarum ad Macrobium p. 741 sq. & Macrobium ipsum lib. 7, c. 4.

3. De hoc *Prætextato* v. Paulus Aringhus III, 16 Romæ subterraneæ, ubi tamen, Saturnalia illi a Macrobio dicata, præter rem traditur.

binus, *Furius Albinus*, *Euſtathius*, *Nicomachus Avienus*, admodum adhuc adoleſcens, *Euangelus*, *Euſebius Rhetor*, *Diſarius Medicus*, *Horus* & *Servius Grammaticus*. Multa in his libris ex Gellio mutuatum Macrobium, & librum ſeptimum fere integrum ex Plutarcho repetiiſſe, obſervatum eſt; ſed propterea plagiariis annumerandum eſſe, non facile dixerim. Sub extremum libri ſeptimi videntur quædam ad operis abſolutionem deeſſe.

Nonnulla ſub Macrobii nomine inedita.

In Colomeſii Catalogo Mſtorum Iſ. Voſſii, inter Codices Latinos num. 30, occurrit fragmentum e Macrobii *libris de differentia ſtellarum & de magnitudine Solis.* Et num. 48, *Sphæra Macrobii.* Denique n. 91, *Macrobius de palliis quæ ſunt lapidum nomina.* Videndum, ſintne hæ laciniæ e Commentariis in Somnium Scipionis petitæ. Trotula, *Macrobius*, & Gilbertinus de ſecretis mulierum, Mſſ. exſtiterunt Norimbergæ apud D. Gotfredum Thomaſium.

INDEX EDITIONUM MACROBII

auctior Fabricio - Ernestino inque III aetates digestus.

ÆTAS I, 1468 — 1535.

ROMANA princeps circa an. 1468 debetur Jo. *Andreæ* Episcopo *Aleriensi*, in antiquis scriptoribus luce primum donandis diligentissimo; quam secuta est *Veneta* I a. 1472, & *Brixiensis* I a. 1483, aliis principes creditæ, Brixienses a. 1485 & curatius 1501 suam repetiere; *Venetam* Phil. *Pincius* 1500. Alterutram secuta est *Bononiensis* a. 1501. Atque hactenus fuit infantia editorum Macrobii. Ab an. demum 1513 formari magis cœptus est cura Jo. *Rivii* Veneti, cujus Macrobius restitutus præivit Nic. *Angelio*, Juntinæ I a. 1515 correctori, (qui Rivio laudem primæ correctionis criticæ abstulit) & Jod. *Badio*, *Ascensio*, cui Parisinæ 1515 & 1519 debentur. Secuta etiam Rivium Basiliensis 1519. Rivio & Angelio successit an. 1521 tertius corrector, qui Coloniensi I præfuit, *Arnoldus* (*Haldrenius*) *Vesaliensis*, Canon. Colon. qui & dein Gellii Coloniensem a. 1526 curavit; quo anno etiam Coloniensis fol. repetita est & 1527 in 8. Claudunt hanc II periodum ætatis I, *Aldina* 1528, cujus curator fuit Bernardinus *Donatus* Veronensis, & *Gryphiana* I, 1532. Sed omnes isti curatores fere nonnisi sphalmata priorum emendarunt, pauca ab ingenio, nihil a libris scriptis adjuti.

(ante an. 1468) *Romana princeps editio* Jo. *Andreæ* Episcopi Alerienfis, qui ipfe, fe in *Macrobio* & Apulejo fimiliter feciffe, atque in Gellio, ut cum in Græcis laboraret, in iis interpretandis & emendandis uteretur Theod. Gaza, eaque de re calumniis appetitum effe a pluribus Romanis, prodit in præf. ed. I Gellii Romanæ, de qua vide Indicem noftrum editionum A. Gellii p. VIII fq. Editio hæc ab omnibus omiffa eft, quibus Veneta 1472 vel an. 1483 princeps credita fuit. Quamvis vero de ea jam conftet, eam tamen haud reperimus inter libros a Conrado Sueinheim & Arnoldo Pannarz impreffos in epiftola fupplici ad Pontificem fummum d. XX Mart. an. 1472 data, quæ legitur recufa ad calcem T. III Bibl. Lat. Fabricio-Erneftinæ; in qua tamen memorantur Apulejus & Gellius. Vel igitur nulla exempla tum fuiffe reliqua in officina ifta, cui præfuit Jo. Andreas, vel Macrobium alii typographo Romano commiffum fuiffe, conjicias. Officinæ quidem Udalr. Galli præfuerat J. Ant. Campanus, amicus Jo. Andreæ. *

* Inter libros quondam viri clar. Jo. Aug. Erneftii an. 1782 Lipfiæ divenditos fuit editio vetus f. l. & a. cum figg. in qua deerant pauca in fine lib. VII Saturn.

1472 *Veneta* I, fol. maj. elegantiffime impreffa. Macrobii Aurelii Theodofii Viri Confularis & Illuftris in Somnium Scipionis expofitio. Ejufdem Macrobii Saturnaliorum Libri VII. Venetiis, per Nicolaum Jenfon MCCCCLXXII. In fine Saturnaliorum legitur: *Macrobii Aurelii Theodofii Viri Confularis & Illuftris Saturnaliorum Libri impreffi Venetiis opera & impenfa Nicolai Jenfon Gallici. M. CCCC. LXXII.* Vid. Maittar. Ann. typ. T. I, p. 416. Bibl. Smith. p. 281. Hamberger. T. III, p. 88. Catalogue de P. A. Crevenna Vol. IV, p. 203. Fuit quoque inter libros Joach. Chph. *Nemeizii*, Principum Pal. Bipont. Chriftiani IV & Friderici quondam ephori & a confiliis aulicis, Argentorati an. 1745 venales. In Bibl. Lat. Fabricio-Erneftina T. III, p. 183 editio princeps refertur ad an. 1482.

1483 *Brixienfis* I, fol. cujus ed. exemplum fe habuiffe teftatur cl. Ernefti in Bibl. Lat. l. c. Apud Hambergerum ei affignatur annus 1485, qui hunc ejus titulum de-

dit: *Macrobii in Somnium Scipionis expoſitionis Lib. II & Saturnaliorum Libri VII. Brixiæ, per Boninum de Boninis de Raguſia*, 1485 *die XV Maji.* c. figg. ligno incifis. Exſtat etiam Auguſtæ Vindel. in Bibl. collegii quondam S. J. teſte clar. Phil. Guil. Gercken in Itiner. ſuo germ. ſcripto T. I, p. 257, n. 3, ubi Saturnalia tantum memorantur.

1485 *Brixienſis* II, fol. vid. ad an. 1483. In hac ed. loca Græca pleraque leguntur, ſed ſine accentibus, teſte Hambergero.

——— *Lipſiæ*, fol. *Macrobius de Somnio Scip. & Saturnalia.* Fuit in bibl. viri clar. Jo. Aug. Erneſtii. cf. Catal. n. 2582, p. 174.

1492 *Veneta* II, fol. cujus exemplum ſervatur in Bibl. Archipal. Manhem. ab ejus præfecto, clariſſimo Andr. *Lamejo*, nobis ſic denotatum: *Somnium Scipionis ex Ciceronis libro de Rep. excerptum.* Fol. I. — Macrobii *Aur. Theodoſii in Somnium Scipionis expoſitio.* Fol. II. — *Ejuſd. Conviviorum primi diei Saturnaliorum Libri VII.* Fol. XXVII - LXXXIX. — *Impreſſi* Venetiis *Anno Dom. MCCCCLXXXXII. die XXIX Junii.* — Memoratur etiam in C. G. Wiliſchii Ann. typogr. Arcanis Bibl. Annæberg. adjunctis p. 311.

1500 *Veneta* III, fol. *Macrobii Aurelii Theodoſii Viri conſularis & illuſtris Saturnaliorum libri impreſſi Venetiis a* Philippo Pincio Mantuano *anno a nativitate Domin. MCCCCC die XXIX Octobris, Auguſtino Barbadico Sereniſſ. Venetiarum Duce.* Cf. Catal. Bibl. Uffenbach. T. II, App. II, Inc. art. typogr. p. 72, n. CCVI.

1501 *Brixienſis* III, fol. *Macrobii de Somnio Scipionis nec non de Saturnalibus libri, ſumma diligentia ſuo nitori reſtituti, in quo plus, quam ter mille, errores corriguntur, Græcumque quod in olim impreſſis deerat, fere omnibus locis reponitur. Brixiæ, per Angelum Britannicum, 1501 die 18 menſis Januarii.* Vid. Hamberger. l. l. p. 89.

——— *Bononiæ*, fol.

1513 *Veneta* IV, fol. *Macrobius, qui antea mancus, mutilus ac lacer circumferebatur, nunc primum integer, nitidus & ſuo nitori reſtitutus, in quo Græcæ majeſtatis dignitas, quoad ejus fieri potuit, ſuperſtes reperitur.* Joannes Rivius *recenſuit. Impreſſ. Venetiis per Auguſtinum*

de Zannis de Portesio ad instantiam D. Lucæ Antonii de Giunta anno Domini MDXIII, die XV Junii. Cf. Catal. Bibl. Uffenbach. T. II, app. II, Incun. Art. typogr. p. 93, n. CCLXXVII.

1515 *Florentiæ*, 8. Macrobii interpretatio in Somnium Scipionis a Cicerone confictum. Ejusdem Saturnaliorum libri septem. Cura Nicolai *Angelii*. Florentiæ, opera & sumtu Philippi Juntæ, 1515 mense Julio. — Hæc dicitur prima recensio critica: in qua tamen librorum scriptorum usus nullus fuit, ut e præfatione ipsius Angelii intelligitur. Atque prior fuerat cura Jo. Rivii.

——— *Parisiis*, fol. Macrobius a Joh. *Rivio* restitutus cum indice amplo & veridico. Parisiis apud Ascensium.

1519 *Basileæ*, fol. ex emendatione Jo. *Rivii* Veneti.

——— *Paris.* fol. *Macrobius integer*, cura *Ascensianorum* restitutus. Acc. *Censorinus* de die natali, apud Jod. *Badium*. — Sic memoratur in Catal. Bibl. Schwarzii Prof. Altorf. P. I, p. 105, n. 1761 (3.) In bibl. Bigotiana Paris. 1706 venali p. 44, n. 1833 & 1834 bis memoratur Macrobius, alter Paris. 1519 fol. alter cum notis *Badii* s. a. fol.

1521 *Coloniæ*, fol. ap. Eucharium Cervicornum. Macrobii opera. Vid. Maittar. Ann. typ. T. I, p. 616. Fuit quoque inter libros Bibl. Gœtting. in duplo exstantes p. 291 h. t. *Macrobii in Somn. Scip. libri II & Septem ejusdem libri Saturnalium. Apud Sanctam Coloniam 1521 fol.* Huic ed. præfuit *Arnoldus Vesaliensis*, qui lacunas supplevisse, Græca addidisse, capita distinxisse, commata discriminasse, innumera emendasse se profitetur nullo MSto Codice adjutum. *En tibi*, inquit in præfatione, *Macrobium ex fœdo nitidum, ex obscuro apertum, expeditum ex intricato, ex confuso digestum. — Nulla exemplarium vetustas, nullæ chartæ excussæ pulveribus, nullæ dispunctæ membranæ, ut fieri solet, nostram hanc opellam promoverunt: sed si quid præstitimus, id sedulo labore & crebris lucubrationibus elimatum est. Retexuimus totius orationis telam, tam propria autoris fila, quam aliorum etiam inserta subtegmina perscrutati. Si quid fortassis hiulcum occurrisset, mox obstruximus; si compactum nimis, diduximus; sustulimus, si nothum; adjecimus, si necessarium* &c.

1526 *Coloniæ*, fol. repetitio prioris. Catal. Bibl. Schwarzianæ P. I, p. 107, n. 1794.

1527 *Coloniæ*, 8.

1528 *Venetiis*, 8. *Aldina.* Macrobii in Somnium Scipionis ex Ciceronis VI libro de Rep. eruditiſſima explanatio. Ejuſdem Saturnaliorum libri VII. Cenſorinus de die natali, additis ex vetuſto exemplari nonnullis, quæ deſiderabantur. Venetiis, in ædibus Aldi & Andreæ Aſulani Soceri, 1528 menſe Aprili. — Curator hujus editionis eſt *Donatus Veronenſis*, qui de ſuo labore honorifice quidem loquitur, ſed nullis commemoratis præſidiis. Ultra quidem ſphalmatum correctionem non proceſſit multum, niſi per conjecturam.

1532 *Lugduni*, 8. *Sebaſt. Gryphii* I. Sequitur maxime Colonienſem.

ÆTAS II *CAMERARIANA* 1535 — 1597

Macrobium enim non tam caſtigatum, quam novum dedit vir antiquæ doctrinæ, Joach. *CAMERARIUS*, Baſileæ ap. Jo. *Hervagium* 1535. Diligens inde fuit in Macrobio edendo Seb. *Gryphius*, ejuſque filius *Antonius*, e quorum officina poſt primam antehac editam ſepties prodiit ab an. 1542 ad an. uſque 1585. Verum hoc anno Henr. *Stephanus* publicavit Macrobium a Ludov. *CARRIONE*, qui MSS. Pithœi contulit, ex iiſque ſic caſtigavit, ut ſæpius a Camerarii lectione diſcederet. Protulit quoque in lucem idem Stephanus libellum de differentiis & ſocietatibus Græci Latinique verbi (e ſcriptis Macrobii collectum a *Joanne* quodam (qui creditur idem fuiſſe cum *Jo. Erigena* ſ. *Scotigena*) an. 1583, quem Jo. *Opſopœus* (Palatinus Brettanus) Pariſ. ap. du Val cum notis ſuis 1588 repetiit; & ſequentes editores Macrobii operibus conjungere ſueverunt. Camerario, principi hujus ætatis, aliquantum derogavit Carrionis ſtudium, & utriuſque laudes mox transfuſæ ſunt ad Jo. Iſaacum *Pontanum*, quem tertiæ ætatis principem facimus.

1535 *Baſileæ*, fol. *Camerariana*. Macrobii opera omnia, ſingulari diligentia a Joach. *Camerario* emendata. Baſil. ex off. Joh. Hervagii. — Editio omnium facile princeps, ita emendata & ſuppleta e Codd. inſignibus MSS. a Ca-

merario, ut ipſe epigramma, quod in libri fronte præponi placuerat, his claudere non dubitaret verſibus:

Qui tamen & noſtri numerum vult ſcire laboris,
Annumeret verſus totius ille libri.

1542 *Lugduni*, 8. Sebaſt. *Gryphii* II, teſte Fabricio. Cf. Catal. bibl. Bigotianæ. Pariſ. 1706, P. III, p. 245.

1548 *ibid.* 8. Seb. *Gryphii* III, teſte Fabricio.

1550 *ibid.* 8. Seb. *Gryphii* IV. Macrobii Ambroſii Aurelii Theodoſii, viri Conſularis & illuſtris, in Somnium Scipionis Lib. II, Saturnaliorum Lib. VII, ex variis ac vetuſtiſſimis Codicibus recogniti & aucti. — Vid. Cat. Bibl. Bun. T. I, Vol. I, p. 395. Hamberger. T. III, p. 90. Catalogue de Crevenna Vol. IV, p. 204. Fuit quoque hujus ed. exemplum penes clar. J. Aug. Erneſtium, (qui cum ipſe quondam in animo habuiſſet, novam editionem parare, ejus conſilii cauſa magnum numerum edd. veterum collegerat) cui adſcripta erat varietas lectionis e MSto monaſterii S. Galli.

1555 *ibid.* 8. *Gryphii* V, teſte Fabricio.

1556 *ibid.* 8. *Gryphii* VI. Idem titulus, qui in ed. 1550. Editio accurata, cujus exemplum eſt penes nos. Textus plerumque convenit cum Colonienſi 1521.

1560 *ibid.* 8. *Gryphii* VII. Cf. Catal. Bibl. Ludewig. P. IV, n. 12542.

——— *ibid.* 12. Cf. Catal. Bibl. Bigot. p. 245.

1583 *Pariſiis*, 8. A. Macrobii & differentiis & ſocietatibus Græci & Latinique verbi. Omnia ex emendatione Henr. Stephani. Cf. Catal. Bibl. Thuanæ P. II, p. 224 ed. Hamb.

1585 *Lugd.* 12. Gryphiana VIII.

——— *Pariſiis*, 8. Macrobii in Somnium Scipionis Libri II. Ejuſdem Conviviorum Saturnalium Libri VII. De hac editione lege ad lectorem epiſtolam Henrici Stephani: a quo tibi dabuntur etiam quædam excerpta ex ejuſdem Macrobii libro, quem inſcripſit de Differentiis & Societatibus Græci Latinique verbi. — In hac ed. uſurpati ſunt libri ſcripti, inprimis Pithœi a Lud. *Carrione* collati: omninoque caſtigatio facta per Carrionem videtur. Nam in præfatione H. Stephanus, cum per laudes callide obtrectaſſet Camerario, dicit, Carrionem ſæpius a Camerarii lectione diſceſſiſſe, quam ſibi placeret. Hic idem H. Stephanus in præfat. primus ſpem

fecit vulgandi e Codice Pithœano libri Macrobii *de Differentiis & Societatibus Græci & Latini verbi*, ſive excerptorum e libro Macrobiano hujus argumenti, auctore *Joanne* quodam, forte, ut ſuſpicabantur P. Pithœus & Jac. Uſſerius in Epiſtolis Hibernicis, quibus aſſentitur Cangius, *Erigena* ſive *Scoto*: nam idem eſt utrumque cognomen viri, qui temporibus Caroli Calvi vixit. Sed libellus ſeorſim primum prodierat an. 1583. cf. ſupra.

h. a. Carrionis ex recenſione etiam Cenſorinus, Pariſ. ap. H. Steph. lucem vidit.

1588 *Pariſiis*, 8. de Diff. & ſociett. Gr. & Lat. verbi cum notis Jo. *Obſopœi.* ap. *du Val.*

ÆTAS III c. n. Varr. 1597 — 1788

orditur a recenſione Jo. Iſaaci *PONTANI prima* Lugd. Plantiniana, dein *ſecunda* Lugdun. auctiori 1628, quae utraque doctiſſimas Pontani notas, & Jo. *Meurſii* breviores adjectas habet. Haec repetita *Oxonii*, neſcio an 1665, ita ut notæ ſubjicerentur ipſis Macrobii verbis. Atque hæc baſis exſtitit illius, quam Jac. *Gronovius* ex MSS. & penu paterna illuſtriorem reddidit & ampliorem an. 1670 Lugduni Bat. excuſam; repetitam Londini 1694, & Patavii 1736 cura Hier. *Vulpii* auctiorem, quæ & Obſopœi notas habet; tandem Lipſiæ 1774 ſtudio J. Car. *Zeunii*, vitioſius expreſſam, & unis novi editoris notis, quæ acceſſere, commendabilem.

1597 *Lugduni Bat.* 8. Macrobii opera, Jo. Iſ. *Pontanus* recenſuit, & Saturnalium libros MSS. ope auxit, ac caſtigationes ſive notas adjecit: acc. Jo. *Meurſii* notæ. Lugd. B. ex off. *Plantin.* Quæ ed. adjunctum habet libellum de Differ. & Societat. Graeci Latinique verbi. vid. Catal. libr. rar. Jo. Henr. Harſcheri Baſil. 1769, & Hamberger. T. III, p. 90. In Bibl. Lat. Fabricio-Erneſtina T. III, p. 184 primæ Pontani aſſignatur an. 1595. Cf. Thuanæ bibl. Catal. P. II, p. 200 edit. Hamburg. & Bibl. Schwarz. P. I, p. 107, n. 2211.

1605 *Hanoviæ*, 4. Macrobii de Differentiis & Societatibus Græci Latinique verbi libellus. Inter El. *Putſchii* Grammaticos veteres, pag. 2727 - 2775.

1607 (Genevæ) 12. *Macrobii* Ambrofii Aurelii Theodofii in Somnium Scipionis libri II, Saturnaliorum libri VII. ap. Jo. *Stœr.* Cf. Cat. Bibl. Ludewig. P. IV, n. 12559. Catal. bibl. Schwarz. P. I, p. 132, n. 2359; & Bibl. Hafæana Brem. cl. IV, crit. p. 638, n. 29.

1628 *Lugduni Bat.* 8. ap. J. Maire. Macrobii opera. Jo. Ifacius *Pontanus* fecundo recenfuit, adjectis ad libros fingulos notis. Quibus accedunt Jo. *Meurfii* breviores notæ.

1665 — 8. Macrobii opera c. adnott. varr. cura Georgii *Hornii* optime prodiiffe refert J. F. Nolten in IV L. L. ætatibus earumque fcriptt. ad calcem Lexici Antibarb. ed. 1744. nefcimus an eadem cum feq. quam Fabricius f. a. laudat Oxonienfem.

. . . . *Oxonii*, 8. repetita eft ed. *Pontani* Lugdun. ita ut notæ, quæ antea ad Macrobii calcem rejectæ erant, textui fubjicerentur; quod obfervat Fabricius in B. L. ed. Hamburg. 1721, Vol. I, p. 623. Oxonienfem certe repetivit Jac. Gronovius, ita ut meliorem faceret ex penu a patre Jo. Frid. ipfi relicta.

1670 *Lugduni Bat.* 8. Aur. Theodofii Macrobii opera. Accedunt notæ integræ If. Pontani, Joh. Meurfii, Jac. *Gronovii.* Lugd. B. ex offic. Arnoldi Dovde & Corn. Driehvyfen. — Jac. Gronovius ad comment. in Somnium Scipionis ufus eft duobus MSS. & ad Saturnaliorum libros uno MS. chartaceo Bibl. Leidenfis Academiæ: unde locis quibufdam in utroque opere, priore præfertim, non infeliciter lucem attulit, medicamque manum admovit. Idem in limine operis prolixa quædam loca profert ex *Geometria Anonymi veteris*, quam inter fchedas parentis fui repererat, & ex alio MS. gemini argumenti Anglicano, in quibus Macrobius Ambrofius Theodofius in teftimonium citatur, & quorum uterque fe prodit commentaria in Somnium Scipionis legiffe.

1694 *Londini*, 8. Aur. Theod. Macrobii opera. Accedunt integræ If. *Pontani*, Joh. *Meurfii*, & Jac. *Gronovii* notæ & animadverfiones. Editio noviffima, cum Indice rerum & vocum locupletiffimo. Londini, typis M. C. & B. M. — Repetitio ed. Lugdunenfis 1670.

1736 *Patavii*, 8. Aur. Macrobii Ambrofii Theodofii quæ exftant omnia, diligentiffime emendata, & cum opti-

mis editionibus collata, ut ex præfatione manifeftum. Patavii, excudebat Jof. Cominus. — Qui hanc editionem curavit Hieron. Vulpius, bafin fecit editionem Jac. Gronovii an. 1670, cum qua contulit Aldinam & Stephanianam, adjunxit vero notas Pontani & Opfopæi. In præfatione agit de ufu librorum Macrobii, & de præftantioribus eorundem editionibus.

1774 *Lipfiæ*, 8. Aur. Theodofii Macrobii V. C. & illuftris opera, cum notis integris Ifacii Pontani, Jo. Meurfii, Jac. Gronovii, quibus adjunxit & fuas Jo. Car. *Zeunius*. Lipfiæ, impenfis G. Theophili Georgi. — Repetitio Gronovianæ, fed valde mendofa. Editionem commendabilem faciunt Animadverfiones cl. Zeunii.

AURELII MACROBII
AMBROSII THEODOSII
V. C. ET ILLUSTRIS
COMMENTARIUS EX CICERONE
IN SOMNIUM SCIPIONIS.

AURELII MACROBII AMBROSII THEODOSII

V. C. ET ILLUSTRIS

COMMENTARIUS EX CICERONE IN SOMNIUM SCIPIONIS

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quæ differentia & quæ similitudo sit inter Platonis ac Ciceronis de republica libros; curque aut ille indicium Eris, aut hic somnium Scipionis operi suo asciverit.

INTER Platonis & Ciceronis libros, quos de republica utrumque constituisse constat, Eustathi fili, vitæ mihi pariter dulcedo & gloria, hoc interesse prima fronte perspeximus, quod ille rempublicam ordinavit, hic retulit; alter, qualis esse deberet, alter, qualis esset a majoribus instituta, disseruit. in hoc tamen vel maxime operis similitudinem servavit imitatio, quod, cum Plato in voluminis con-

clusione a quodam vitæ reddito, quam reliquisse videbatur, indicari faciat qui sit exutarum corporibus status animarum, adjecta quadam sphærarum, vel siderum, non otiosa descriptione, rerum facies non dissimilia significans a Tulliano Scipione per quietem sibi ingesta narratur. Sed quod vel illi commento tali, vel huic tali somnio in his potissimum libris opus fuerit, in quibus de rerum publicarum statu loquebatur, quoque attinuerit inter gubernandarum urbium constituta, circulos, orbes, globosque describere, de stellarum modo, de cœli conversione tractare, quæsitu dignum & mihi visum est, & aliis fortasse videatur: ne viros sapientia præcellentes nihilque in investigatione veri nisi divinum sentire solitos, aliquid castigato operi adjecisse superfluum suspicemur. de hoc ergo prius pauca dicenda sunt, ut liquido mens operis, de quo loquimur, innotescat. Rerum omnium Plato & actuum naturam penitus inspiciens advertit in omni sermone suo de reipublicæ institutione proposito infundendum animis justitiæ amorem; sine qua non solum respublica, sed nec exiguus hominum cœtus, nec domus quidem parva constabit. ad hunc porro justitiæ affectum pectoribus inoculandum nihil æque patrocinaturum vidit, quam si fructus ejus non videretur cum vita hominis terminari. hunc vero superstitem durare post hominem, qui poterat ostendi, nisi prius de animæ immortalitate constaret? fide autem facta perpetuitatis animarum, consequens esse animadvertit, ut certa illis loca, nexu corporis absolutis, pro contemplatu

probi improbive meriti deputata ſint. Sic in Phædone, inexpugnabilium luce rationum anima in veram dignitatem propriæ immortalitatis aſſerta, ſequitur diſtinctio locorum, quæ hanc vitam relinquentibus ea lege debentur, quam ſibi quiſque vivendo ſanxerit. Sic in Gorgia, poſt peractam pro juſtitia diſputationem, de habitu poſt corpus animarum, morali gravitate Socraticæ dulcedinis, admonemur. Idem igitur obſervanter ſecutus eſt in illis præcipue voluminibus, quibus ſtatum reipublicæ formandum recepit. nam poſtquam principatum juſtitiæ dedit, docuitque, animam poſt animal non perire: per illam demum fabulam, (ſic enim quidam vocant) quo anima poſt corpus evadat, & unde ad corpus veniat, in fine operis aſſeruit; ut juſtitiæ, vel cultæ præmium, vel ſpretæ pœnam, animis quippe immortalibus ſubituriſque judicium, ſervari doceret. Hunc ordinem Tullius non minore judicio reſervans, quam ingenio repertus eſt, poſtquam in omni reipublicæ otio ac negotio palmam juſtitiæ diſputando dedit: ſacras immortalium animarum ſedes, & cœleſtium arcana regionum, in ipſo conſummati operis faſtigio locavit; indicans, quo his perveniendum, vel potius revertendum ſit, qui rempublicam cum prudentia, juſtitia, fortitudine ac moderatione tractaverunt. Sed ille Platonicus ſecretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylus, miles officio. qui, cum vulneribus in prœlio acceptis vitam effudiſſe viſus, duodecimo die demum inter ceteros una peremtos ultimo eſſet honorandus igne, ſubito ſeu

recepta anima, ſeu retenta, quidquid emenſis inter utramque vitam diebus egerat videratve, tanquam publicum profeſſus indicium, humano generi enuntiavit. Hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quaſi ipſe veri conſcius doleat irriſam, exemplum tamen ſtolidæ reprehenſionis vitans excitari narraturum, quam reviviſcere, maluit.

CAPUT II.

Quid reſpondendum Coloti Epicureo, putanti philoſopho non eſſe utendum fabulis; quaſque fabulas philoſophia recipiat, & quando his philoſophi ſoleant uti.

Ac, priuſquam ſomnii verba conſulamus, enodandum nobis eſt, a quo genere hominum Tullius memoret vel irriſam Platonis fabulam, vel ne ſibi idem eveniat non vereri. nec enim his verbis vult imperitum vulgus intelligi, ſed genus hominum veri ignarum ſub peritiæ oſtentatione: quippe quos & legiſſe talia, & ad reprehendendum animatos conſtaret. Dicemus igitur, & quos in tantum philoſophum referat quandam cenſuræ exercuiſſe levitatem, quiſve eorum etiam ſcriptam reliquerit accuſationem; & poſtremo, quid pro ea dumtaxat parte, quæ huic operi neceſſaria eſt, reſponderi conveniat objectis. quibus, quod factu facile eſt, enervatis, jam quidquid vel contra Platonis, vel contra Ciceronis opinionem etiam in Scipionis ſomnium ſeu jaculatus eſt unquam morſus livoris,

ſeu forte jaculabitur, diſſolutum erit. Epicureorum tota factio, æquo ſemper errore a vero devia, & illa exiſtimans ridenda, quæ neſciat, ſacrum volumen & auguſtiſſima irriſit naturæ ſeria. Colotes vero inter Epicuri auditores famoſior, & loquacitate notabilior, etiam in librum retulit, quæ de hoc amarius reprehendit. ſed cetera, quæ injuria notavit, ſiquidem ad ſomnium, de quo hic procedit ſermo, non attinent, hoc loco nobis omittenda ſunt. illam calumniam perſequemur, quæ, niſi ſupplodatur, manebit Ciceroni cum Platone communis. ait, a philoſopho fabulam non oportuiſſe confingi: quoniam nullum figmenti genus veri profeſſoribus conveniret. Cur enim, inquit, ſi rerum cœleſtium notionem, ſi habitum nos animarum docere voluiſti, non ſimplici & abſoluta hoc inſinuatione curatum eſt, ſed quæſita perſona, caſuſque excogitata novitas, & compoſita advocati ſcena figmenti, ipſam quærendi veri januam mendacio polluerunt? *Hæc* quoniam, cum de Platonico Ere jactantur, etiam quietem Africani noſtri ſomniantis incuſant, (utraque enim ſub appoſito argumento electa perſona eſt, quæ accommoda enuntiandis haberetur) reſiſtamus urgenti, & fruſtra arguens refellatur: ut una calumnia diſſoluta, utriuſque factum incolumem, ut fas eſt, retineat dignitatem. Nec omnibus fabulis philoſophia repugnat, nec omnibus acquieſcit. &, ut facile ſecerni poſſit, quæ ex his ab ſe abdicet, ac velut profana ab ipſo veſtibulo ſacræ diſputationis excludat, quæve etiam ſæpe ac libenter admittat, diviſionum gradibus explicandum eſt.

Fabulæ, quarum nomen indicat falsi professionem, aut tantum conciliandæ auribus voluptatis, aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertæ sunt. auditum mulcent; velut comœdiæ, quales Menander ejusve imitatores agendas dederunt: vel argumenta fictis casibus amatorum referta; quibus vel multum se Arbiter exercuit, vel Apulejum nonnunquam lusisse miramur. Hoc totum fabularum genus, quod solas aurium delicias profitetur, e sacrario suo in nutricum cunas sapientiæ tractatus eliminat. Ex his autem, quæ ad quandam virtutis speciem intellectum legentis hortantur, fit secunda discretio. in quibusdam enim & argumentum ex ficto locatur, & per mendacia ipse relationis ordo contexitur: ut sunt illæ Æsopi fabulæ, elegantia fictionis illustres. at in aliis argumentum quidem fundatur veri soliditate: sed hæc ipsa veritas per quædam composita & ficta profertur. & hæc jam vocatur fabulosa narratio, non fabula; ut sunt cærimoniarum sacra; ut Hesiodi & Orphei, quæ de Deorum progenie actuve narrantur; ut mystica Pythagoreorum sensa referuntur. Ex hac ergo secunda divisione, quam diximus, a philosophiæ libris prior species, quæ concepta de falso per falsum narratur, aliena est. Sequens in aliam rursum discretionem scissa dividitur. nam, cum veritas argumento subest, solaque fit narratio fabulosa, non unus reperitur modus per figmentum vera referendi. aut enim contextio narrationis per turpia, & indigna numinibus, ac monstro similia, componitur; ut Dii adulteri, Saturnus pudenda

Cœli patris abſcindens, & ipſe rurſus a filio regno potito in vincula conjectus; quod genus totum philoſophi neſcire maluerunt: aut ſacrarum rerum notio ſub pio figmentorum velamine honeſtis & tecta rebus, & veſtita nominibus enuntiatur. & hoc eſt ſolum figmenti genus, quod cautio de divinis rebus philoſophantis admittit. Cum igitur nullam diſputationi pariat injuriam vel Er index, vel ſomnians Africanus, ſed rerum ſacrarum enuntiatio integra ſui dignitate his ſit tecta nominibus, accuſator tandem edoctus a fabulis fabuloſa ſecernere, conquieſcat. Sciendum eſt tamen, non in omnem diſputationem philoſophos admittere fabuloſa vel licita; ſed his uti ſolent, cum vel de anima, vel de aereis ætheriiſve poteſtatibus, vel de ceteris Diis loquuntur. Ceterum cum ad ſummum & principem omnium Deum, qui apud Græcos τ' ἀγαθὸν, qui πρῶτον αἴτιον nuncupatur, tractatus ſe audet attollere; vel ad mentem, quam Græci νοῦν appellant, originales rerum ſpecies, quæ ἰδέαι dictæ ſunt, continentem, ex ſummo natam & profectam Deo; cum de his, inquam, loquuntur, ſummo Deo ac mente, nihil fabuloſum penitus attingunt. ſed ſi quid de his aſſignare conantur, quæ non ſermonem tantummodo, ſed cogitationem quoque humanam ſuperant, ad ſimilitudines & exempla confugiunt. Sic Plato, cum de τ' ἀγαθῷ loqui eſſet animatus, dicere quid ſit non auſus eſt, hoc ſolum de eo ſciens, quod ſciri quale ſit ab homine non poſſet: ſolum vero ei ſimillimum de viſibilibus ſolem reperit; & per ejus ſimilitudinem viam ſermoni ſuo attollendi

ſe ad non comprehendenda patefecit. ideo & nullum ejus ſimulacrum, cum Diis aliis conſtitueretur, finxit antiquitas: quia ſummus Deus, nataque ex eo mens, ſicut ultra animam, ita ſupra naturam ſunt: quo nihil fas eſt de fabulis pervenire. De Diis autem, ut dixi, ceteris, & de anima non fruſtra ſe, nec, ut oblectent, ad fabuloſa convertunt; ſed quia ſciunt, inimicam eſſe naturæ apertam nudamque expoſitionem ſui: quæ ſicut vulgaribus hominum ſenſibus intellectum ſui vario rerum tegmine operimentoque ſubtraxit, ita a prudentibus arcana ſua voluit per fabuloſa tractari. Sic ipſa myſteria figurarum cuniculis operiuntur, ne vel hæc adeptis nuda rerum talium ſe natura præbeat: ſed ſummatibus tantum viris ſapientia interprete veri arcani conſciis, contenti ſint reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate ſecretum. Numenio denique inter philoſophos occultorum curioſiori offenſam numinum, quod Eleuſinia ſacra interpretando vulgaverit, ſomnia prodiderunt, viſo ſibi, ipſas Eleuſinias Deas habitu meretricio ante apertum lupanar videre proſtantes; admirantique, & cauſas non convenientis numinibus turpitudinis conſulenti, reſpondiſſe iratas, ab ipſo ſe adyto pudicitiæ ſuæ vi abſtractas, & paſſim adeuntibus proſtitutas. Adeo ſemper ita ſe & ſciri & coli numina maluerunt, qualiter in vulgus antiquitas fabulata eſt; quæ & imagines & ſimulacra formarum talium prorſus alienis, & ætates tam incrementi, quam diminutionis ignaris, & amictus ornatuſque varios corpus non habentibus aſſignavit. ſecundum

hæc Pythagoras ipſe atque Empedocles, Parmenides quoque & Heraclitus, de Diis fabulati ſunt: nec ſecus Timæus, qui progenies eorum, ſicuti traditum fuerat, exſecutus eſt.

CAPUT III.

Quinque eſſe genera ſomniandi; atque ſomnium hoc Scipionis ad prima tria genera debere referri.

His prælibatis, antequam ipſa ſomnii verba tractemus, prius, quot ſomniandi modos obſervatio deprehenderit, cum licentiam figurarum, quæ paſſim quieſcentibus ingeruntur, ſub definitionem ac regulam vetuſtas mitteret, ediſſeramus: ut cui eorum generi ſomnium, de quo agimus, applicandum ſit, innoteſcat. Omnium, quæ videre ſibi dormientes videntur, quinque ſunt principales & diverſitates & nomina: aut enim eſt ὄνειρος ſecundum Græcos, quod Latini *ſomnium* vocant; aut eſt ὅραμα, quod *viſio* recte appellatur; aut eſt χρηματισμὸς, quod oraculum nuncupatur; aut eſt ἐνύπνιον, quod inſomnium dicitur; aut eſt φάντασμα, quod Cicero, quoties opus hoc nomine fuit, viſum vocavit. Ultima ex his duo, cum videntur, cura interpretationis indigna ſunt, quia nihil divinationis apportant: ἐνύπνιον dico & φάντασμα. eſt enim ἐνύπνιον, quoties cura oppreſſi animi corporiſve ſive fortunæ, qualis vigilantem fatigaverat, talem ſe ingerit dormienti. animi, ſi amator deliciis ſuis aut fruentem ſe videat, aut carentem: ſi metuens quis imminentem ſibi vel inſidiis vel poteſtate perſo-

nam, aut incurrisse hanc ex imagine cogitationum suarum, aut effugisse videatur. corporis, si temeto ingurgitatus, aut distentus cibo, vel ex abundantia præfocari se existimet, vel gravantibus exonerari: aut contra, si esuriens cibum, aut potum sitiens desiderare, quærere, vel etiam invenisse videatur. fortunæ, cum se quis æstimat vel potentia, vel magistratu, aut augeri pro desiderio, aut exui pro timore. Hæc & his similia, quoniam ex habitu mentis quietem sicut prævenerant, ita & turbaverant dormientis, una cum somno avolant & pariter evanescunt. hinc & insomnio nomen est, non quia per somnium videtur, (hoc enim est huic generi commune cum ceteris) sed quia in ipso somnio tantummodo esse creditur, dum videtur; post somnium nullam sui utilitatem vel significationem relinquit. Falsa esse insomnia nec Maro tacuit:

Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes:

cœlum hic vivorum regionem vocans; quia sicut Dii nobis, ita nos defunctis superi habemur. Amorem quoque describens, cujus curam sequuntur insomnia, ait:

— — Hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.

& post hæc:

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

φάντασμα vero, hoc est visum, cum inter vigiliam & adultam quietem, in quadam, ut ajunt, prima somni nebula adhuc se vigilare æstimans, qui dormire vix cœpit, aspicere videtur irruentes in se, vel passim vagantes formas, a natura seu magnitudine,

ſeu ſpecie diſcrepantes, variaſque tempeſtates rerum vel lætas, vel turbulentas. In hoc genere eſt ἐφιάλτης: quem publica perſuaſio quieſcentes opinatur invadere, & pondere ſuo preſſos ac ſentientes gravare. His duobus modis ad nullam noſcendi futuri opem receptis, tribus ceteris in ingenium divinationis inſtruimur. Et eſt oraculum quidem, cum in ſomnis parens, vel alia ſancta graviſque perſona, ſeu ſacerdos, vel etiam Deus, aperte eventurum quid, aut non eventurum, faciendum vitandumve denuntiat. Viſio eſt autem, cum id quis videt, quod eodem modo, quo apparuerat, eveniet. amicum peregre commorantem, quem non cogitabat, viſus ſibi eſt reverſum videre, & procedenti obvius, quem viderat, venit in amplexus. depoſitum in quiete ſuſcipit; & matutinus ei precator occurrit, mandans pecuniæ tutelam, & fidæ cuſtodiæ celanda committens. Somnium proprie vocatur, quod tegit figuris, & velat ambagibus, non niſi interpretatione intelligendam ſignificationem rei, quæ demonſtratur: quod quale ſit, a nobis non exponendum eſt, cum hoc unuſquiſque ex uſu, quid ſit, agnoſcat. Hujus quinque ſunt ſpecies. aut enim proprium, aut alienum, aut commune, aut publicum, aut generale eſt. Proprium eſt, cum ſe quis facientem patientemve aliquid ſomniat: alienum, cum alium: commune, cum ſe una cum alio. Publicum eſt, cum civitati forove, vel theatro, ſeu quibuslibet publicis mœnibus actibuſve, triſte vel lætum quid exiſtimat accidiſſe. generale eſt, cum circa ſolis orbem lunaremve, ſeu alia ſidera, vel cœlum omneſve

terras aliquid ſomniat innovatum. Hoc ergo, quod Scipio vidiſſe ſe retulit, & tria illa, quæ ſola probabilia ſunt genera principalitatis, amplectitur, & omnes ipſius ſomnii ſpecies attingit. eſt enim oraculum; quia Paulus & Africanus uterque parens, ſancti graveſque ambo, nec alieni a ſacerdotio, quid illi eventurum eſſet, denuntiaverunt. eſt viſio; quia loca ipſa, in quibus poſt corpus vel qualis futurus eſſet, aſpexit. eſt ſomnium; quia rerum, quæ illi narratæ ſunt, altitudo, tecta profunditate prudentiæ, non poteſt nobis, niſi ſcientia interpretationis, aperiri. Ad ipſius quoque ſomnii ſpecies omnes refertur. eſt proprium; quia ad ſupera ipſe perductus eſt, & de ſe futura cognovit. eſt alienum; quod, quem ſtatum aliorum animæ ſortitæ ſint, deprehendit. eſt commune; quod eadem loca tam ſibi, quam ceteris ejuſdem meriti, didicit præparari. eſt publicum; quod victoriam patriæ, & Carthaginis interitum, & Capitolinum triumphum, ac ſollicitudinem futuræ ſeditionis agnovit. eſt generale; quod cœlum cœlique circulos converſioniſque concentum, vivo adhuc homini nova & incognita, ſtellarum etiam ac luminum motus, terræque omnis ſitum, ſuſpiciendo vel deſpiciendo concepit. Nec dici poteſt, non aptum fuiſſe Scipionis perſonæ ſomnium, quod & generale eſſet & publicum: quia necdum illi contigiſſet ampliſſimus magiſtratus; immo cum adhuc, ut ipſe dicit, pæne miles haberetur. ajunt enim, non habenda pro veris de ſtatu civitatis ſomnia, niſi quæ rector ejus magiſtratuſve vidiſſet, aut quæ de plebe non unus, ſed multi

ſimilia ſomniaſſent. ideo apud Homerum, cum in concilio Græcorum Agamemnon ſomnium, quod de inſtruendo prœlio viderat, publicaret; Neſtor, qui non minus ipſe prudentia, quam omnis juventa viribus juvit exercitum, concilians fidem relatis, De ſtatu, inquit, publico credendum regio ſomnio: quod ſi alter vidiſſet, repudiaremus ut futile. Sed non ab re erat, ut Scipio, etſi necdum adeptus tunc fuerat conſulatum, nec erat rector exercitus, Carthaginis ſomniaret interitum, cujus erat auctor futurus; audiretque victoriam beneficio ſuo publicam; videret etiam ſecreta naturæ, vir non minus philoſophia, quam virtute præcellens. His aſſertis, quia ſuperius falſitatis inſomniorum Vergilium teſtem citantes, ejus verſus fecimus mentionem, eruti de geminarum ſomnii deſcriptione portarum: ſi quis forte quærere velit, cur porta ex ebore falſis, & e cornu veris ſit deputata; inſtruetur auctore Porphyrio, qui in commentariis ſuis hæc in eundem locum dicit ab Homero ſub eadem diviſione deſcripta: Latet, inquit, omne verum. hoc tamen anima, cum ab officiis corporis ſomno ejus paululum libera eſt, interdum aſpicit; nonnunquam tendit aciem, nec tamen pervenit: &, cum aſpicit, tamen non libero & directo lumine videt, ſed interjecto velamine, quod nexus naturæ caligantis obducit. Et hoc in natura eſſe idem Vergilius aſſerit, dicens:

Aſpice: namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.

Hoc velamen cum in quiete ad verum usque aciem animæ introspicientis admittit, de cornu creditur, cujus ista natura est, ut tenuatum visui pervium sit: cum autem a vero hebetat ac repellit obtutum, ebur putatur; cujus corpus ita natura densatum est, ut ad quamvis extremitatem tenuitatis erasum, nullo visu ad ulteriora tendente penetretur.

CAPUT IV.

Propositum, seu scopus hujus somnii quis sit.

TRACTATIS generibus & modis, ad quos somnium Scipionis refertur, nunc ipsam ejusdem somnii mentem, ipsumque propositum, quem Græci σκοπὸν vocant, antequam verba inspiciantur, tentemus aperire; & eo pertinere propositum præsentis operis asseramus, sicut jam in principio hujus sermonis adstruximus, ut animas bene de republica meritorum post corpora cœlo reddi, & illic frui beatitatis perpetuitate, nos doceat. Nam Scipionem ipsum hæc occasio ad narrandum somnium provocavit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. cum enim Lælius quereretur, nullas Nasicæ statuas in publico, in interfecti tyranni remunerationem, locatas; respondit Scipio post alia in hæc verba: *Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis est præmium: tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam & viridiora præmiorum genera*

desiderat. Quæ tamen ista sunt, inquit Lælius? Tum Scipio, Patimini me, inquit, quoniam tertium diem jam feriati sumus; & cetera, quibus ad narrationem somnii venit, docens, illa esse stabiliora & viridiora præmiorum genera, quæ ipse vidisset in cœlo bonis rerumpublicarum servata rectoribus: sicut his verbis ejus ostenditur: *Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto. Omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo & definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur.* & paulo post, hunc certum locum, qui sit designans, ait: *Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole & pietatem: quæ cum magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est. ea vita via est in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui jam vixere, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides;* significans galaxian. Sciendum est enim, quod locus, in quo sibi esse videtur Scipio per quietem, lacteus circulus est, qui galaxias vocatur; siquidem his verbis in principio utitur: *Ostendebat autem Carthaginem de excelso & pleno stellarum illustri & claro quodam loco.* & paulo post apertius dicit: *Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens, quem vos, ut a Grajis accepistis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contemplanti præclara & mirabilia videbantur.* & de hoc quidem galaxia, cum de circulis loquemur, plenius differemus.

CAPUT V.

Quamquam omnes numeri modo quodam pleni ſint; tamen ſeptenarium & octonarium peculiariter plenos dici; quamque ob cauſam octonarius plenus vocetur.

SED jam quoniam inter libros, quos de republica Cicero, quoſque prius Plato ſcripſerat, quæ differentia, quæ ſimilitudo habeatur, expreſſimus, & cur operi ſuo vel Plato Eris indicium, vel Cicero ſomnium Scipionis aſciverit, quidve ſit ab Epicureis objectum Platoni, vel quemadmodum debilis calumnia refellatur, & quibus tractatibus philoſophi admiſceant, vel a quibus penitus excludant fabuloſa, retulimus; adjecimuſque poſt hæc neceſſario genera omnium imaginum, quæ falſo, quæque vero videntur in ſomnis, ipſaſque diſtinximus ſpecies ſomniorum, ad quas Africani ſomnium conſtaret referri; & ſi Scipioni convenerit talia ſomniare; & de geminis ſomnii portis, quæ fuerit a veteribus expreſſa ſententia; ſuper his omnibus, ipſius ſomnii, de quo loquimur, mentem propoſitumque ſignavimus, & partem cœli evidenter expreſſimus, in qua ſibi Scipio per quietem hæc vel vidiſſe viſus eſt, vel audiſſe, quæ retulit: nunc jam diſcutienda nobis ſunt ipſius ſomnii verba, non omnia, ſed ut quæque videbuntur digna quæſitu. ac prima nobis tractanda ſe ingerit pars illa de numeris, in qua ſic ait: *Nam cum ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus reditusque converterit, duoque hi*

numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas. te Senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus; ac, ne multa, dictator remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Plenitudinem hic non frustra numeris assignat. plenitudo enim proprie nisi divinis rebus supernisque non convenit: neque enim corpus proprie plenum dixeris, quod cum sui sit impatiens effluendo, alieni est appetens hauriendo. quæ si metallicis corporibus non usu veniunt, non tamen plena illa, sed vasta dicenda sunt. Hæc est igitur communis numerorum omnium plenitudo; quod cogitationi, a nobis ad superos meanti, occurrit prima perfectio incorporalitatis in numeris. inter ipsos tamen proprie pleni vocantur secundum hos modos, qui præsenti tractatui necessarii sunt, qui aut vim obtinent vinculorum, aut corpora rursus efficiuntur, aut corpus efficiunt, sed corpus, quod intelligendo, non sentiendo, concipias. Totum hoc, ut obscuritatis deprecetur offensa, paulo altius repetita rerum luce, pandendum est. Omnia corpora superficie finiuntur, & in ipsam eorum pars ultima terminatur. hi autem termini, cum sint semper circa corpora, quorum termini sunt, incorporei tamen intelliguntur. nam quousque corpus esse dicetur, necdum terminus intelligitur: cogitatio, quæ conceperit terminum, corpus relinquit. ergo primus a corporibus ad incorporea transitus ostendit corporum

terminos. & hæc eſt prima incorporea natura poſt corpora: ſed non pure, nec ad integrum carens corpore. nam licet extra corpus natura ejus ſit, tamen non niſi circa corpus apparet. cum totum denique corpus nominas, etiam ſuperficies hoc vocabulo continetur: de corporibus eam tametſi non res, ſed intellectus ſequeſtrat. Hæc ſuperficies, ſicut eſt corporum terminus, ita lineis terminatur, quas ſuo nomine grammas Græcia nominavit. punctis lineæ finiuntur. Et hæc ſunt corpora, quæ mathematica vocantur; de quibus ſollerti induſtria geometricæ diſputatur. Ergo hæc ſuperficies, cum ex aliqua parte corporis cogitatur, pro forma ſubjecti corporis accipit numerum linearum. nam ſeu trium, ut trigonum; ſeu quatuor, ut quadratum; ſeu plurium ſit angulorum; totidem lineis ſeſe ad extrema tangentibus planicies ejus includitur. Hoc loco admonendi ſumus, quod omne corpus longitudinis, latitudinis, & altitudinis dimenſionibus conſtat. Ex his tribus in lineæ ductu una dimenſio eſt. longitudo eſt enim ſine latitudine. planicies vero, quam Græci ἐπιφάνειαν vocant, longo latoque diſtenditur, alto caret: & hæc planicies quantis lineis contineatur, expreſſimus. ſoliditas autem corporum conſtat, cum his duabus additur altitudo. fit enim tribus dimenſionibus impletis corpus ſolidum, quod στερεὸν vocant: qualis eſt teſſera, quæ cubus vocatur: ſi vero non unius partis, ſed totius velis corporis ſuperficiem cogitare, quod proponamus eſſe quadratum, (ut de uno, quod exemplo ſufficiet, diſputemus) jam non quatuor, ſed octo anguli col-

liguntur. quod animadvertis, ſi ſuper unum quadratum, quale prius diximus, alterum tale altius impoſitum mente conſpicias, ut altitudo, quæ illi plano deerat, adjiciatur; fiatque tribus dimenſionibus impletis corpus ſolidum, quod ſtereon vocant, ad imitationem teſſeræ, quæ cubus vocatur. Ex his apparet, octonarium numerum ſolidum corpus & eſſe, & haberi. ſiquidem unum apud geometras puncti locum obtinet. duo, lineæ ductum faciunt, quæ duobus punctis, ut ſupra diximus, coercetur. quatuor vero puncta, adverſum ſe in duobus ordinibus bina per ordinem poſita, exprimunt quadri ſpeciem, a ſingulis punctis in adverſum punctum ejecta linea. Hæc quatuor, ut diximus, duplicata & octo facta, duo quadra ſimilia deſcribunt: quæ ſibi ſuperpoſita, additaque altitudine, formam cubi, quod eſt ſolidum corpus, efficiunt. Ex his apparet, antiquiorem eſſe numerum ſuperficie & lineis, ex quibus illam conſtare memoravimus, formiſque omnibus. a lineis enim aſcenditur ad numerum, tanquam ad priorem, ut intelligatur ex diverſis numeris linearum, quæ formæ geometricæ deſcribantur. Ipſam ſuperficiem cum lineis ſuis, primam poſt corpora diximus incorpoream eſſe naturam; nec tamen ſequeſtrandam, propter perpetuam cum corporibus ſocietatem. ergo quod ab hac ſurſum recedit, jam pure incorporeum eſt. numeros autem hac ſuperiores præcedens ſermo patefecit. Prima eſt igitur perfectio incorporalitatis in numeris; & hæc eſt, ut diximus, numerorum omnium plenitudo. ſeorſum autem il-

la, ut ſupra admonuimus, plenitudo eſt eorum; qui aut corpus efficiant, aut efficiantur, aut vim obtineant vinculorum; licet alias quoque cauſas, quibus pleni numeri efficiantur, eſſe non ambigam. Qualiter autem octonarius numerus ſolidum corpus efficiat, antelatis probatum eſt. Ergo ſingulariter quoque plenus jure dicetur, propter corporeæ ſoliditatis effectum. Sed & ad ipſam cœli harmoniam, id eſt, concinentiam, hunc numerum magis aptum eſſe non dubium eſt; cum ſphæræ ipſæ octo ſint, quæ moventur: de quibus ſecuturus ſermo procedet. Omnes quoque partes, de quibus conſtat hic numerus, tales ſunt, ut ex earum compage plenitudo naſcatur. eſt enim aut de his, quæ neque generantur, neque generant, de monade & ſeptem: quæ qualia ſint, ſuo loco plenius explicabitur. aut de duplicato eo, qui & generatur, & generat, id eſt, quatuor: nam hic numerus quatuor & naſcitur de duobus, & octo generat. aut componitur de tribus & quinque; quorum alter primus omnium numerorum impar apparuit. quinarii autem potentiam ſequens tractatus attinget. Pythagorici vero hunc numerum juſtitiam vocaverunt: quia primus omnium ita ſolvitur in numeros pariter pares, hoc eſt, in bis quaterna, ut nihilominus in numeros æque pariter pares diviſio quoque ipſa ſolvatur, id eſt, in bis bina. Eadem quoque qualitate contexitur, id eſt, bis bina bis. Cum ergo & contextio ipſius, pari æqualitate procedat, & reſolutio æqualiter redeat uſque ad monadem, quæ diviſionem arithmetica ratione non recipit; me-

rito propter æqualem divifionem juftitiæ nomen accepit: & quia ex fupradictis omnibus apparet, quanta & partium fuarum, & feorfum fua plenitudine nitatur, jure plenus vocatur.

CAPUT VI.

Multas effe caufas, cur feptenarius plenus vocetur.

SUPEREST, ut feptenarium quoque numerum plenum jure vocitandum ratio in medio conftituta perfuadeat. Ac primum hoc tranfire fine admiratione non poffumus, quod duo numeri, qui in fe multiplicati vitale fpatium viri fortis includerent, ex pari & impari conftiterunt. Hoc enim vere perfectum eft, quod ex horum numerorum permixtione generatur. nam impar numerus mas, & par femina vocatur. item arithmetici imparem patris, & parem matris appellatione venerantur. Hinc & Timæus Platonis fabricatorem mundanæ animæ Deum partes ejus ex pari & impari, id eft, duplari & triplari numero, intertexuiffe memoravit: ita ut a duplari ufque ad octo, a triplari ufque ad viginti feptem, ftaret alternatio mutuandi. Hi enim primi cubi utrinque nafcuntur: fiquidem a paribus bis bini, qui funt quatuor, fuperficiem faciunt; bis bina bis, quæ funt octo, corpus folidum fingunt. A difpari vero ter terna, quæ funt novem, fuperficiem reddunt; & ter terna ter, id eft, ter novena, quæ funt viginti feptem, primum æque cubum alterius partis efficiunt. Unde intelligi datur, hos

duos numeros, octo dico & septem, qui ad multiplicationem annorum perfecti in republica viri convenerunt, solos idoneos ad efficiendam mundi animam judicatos: quia nihil post auctorem potest esse perfectius. Hoc quoque notandum est, quod superius asserentes communem numerorum omnium dignitatem, antiquiores eos superficie, & lineis ejus, omnibusque corporibus ostendimus: præcedens autem tractatus invenit numeros & ante animam mundi fuisse, quibus illam contextam augustissima Timæi ratio, naturæ ipsius conscia, testis expressit. Hinc est, quod pronuntiare non dubitavere sapientes, animam esse numerum se moventem. Nunc videamus, cur septenarius numerus suo seorsum merito plenus habeatur. Cujus ut expressius plenitudo noscatur, primum merita partium, de quibus constat, tum demum quid ipse possit, investigemus. Constat septenarius numerus vel ex uno & sex, vel ex duobus & quinque, vel ex tribus & quatuor. Singularum compagum membra tractemus: ex quibus fatebimur, nullum alium numerum tam varia esse majestate foecundum. Ex uno & sex compago prima componitur. Unum autem, quod μονὰς, id est, unitas dicitur, & mas idem & femina est; par idem atque impar; ipse non numerus, sed fons & origo numerorum. Hæc monas initium finisque omnium, neque ipsa principii aut finis sciens, ad summum refertur Deum, ejusque intellectum a sequentium numero rerum & potestatum sequestrat: nec in inferiore post Deum gradu eam frustra desideraveris. Hæc illa est mens ex summo enata Deo,

quæ vices temporum neſciens, in uno ſemper, quod adeſt, conſiſtit ævo; cumque, utpote una, non ſit ipſa numerabilis, innumeras tamen generum ſpecies & de ſe creat, & intra ſe continet. Inde quoque aciem paululum cogitationis inclinans, hanc monadem reperies ad animam poſſe referri. Anima enim aliena a ſilveſtris contagione materiæ, tantum ſe auctori ſuo ac ſibi debens, ſimplicem ſortita naturam, cum ſe animandæ immenſitati univerſitatis infundat, nullum init tamen cum ſua unitate divortium. Vides, ut hæc monas orta a prima rerum cauſa, uſque ad animam ubique integra & ſemper individua continuationem poteſtatis obtineat. Hæc de monade caſtigatius, quam ſe copia ſuggerebat. Nec te remordeat, quod, cum omni numero præeſſe videatur, in conjunctione præcipue ſeptenarii prædicetur. nulli enim aptius jungitur monas incorrupta, quam virgini. Huic autem numero, id eſt, ſeptenario, adeo opinio virginitatis inolevit, ut *Pallas* quoque vocitetur. nam virgo creditur, quia nullum ex ſe parit numerum duplicatus, qui intra denarium coartetur, quem primum limitem conſtat eſſe numerorum. Pallas ideo; quia ex ſolius monadis fœtu, & multiplicatione proceſſit, ſicut Minerva ſola ex uno parente nata perhibetur. Senarius vero, qui cum uno conjunctus ſeptenarium facit, variæ ac multiplicis religionis & potentiæ eſt. primum, quod ſolus ex omnibus numeris, qui intra decem ſunt, de ſuis partibus conſtat. habet enim medietatem, & tertiam partem, & ſextam partem: & eſt medietas tria, tertia pars

duo, ſexta pars unum: quæ omnia ſimul ſex faciunt. Habet & alia ſuæ venerationis indicia: ſed, ne longior faciat ſermo faſtidium, unum ex omnibus ejus officium perſequemur. quod ideo prætulimus, quia hoc commemorato, non ſenarii tantum, ſed & ſeptenarii pariter dignitas adſtruetur. Humano partui frequentiorem uſum novem menſium, certo numerorum modulamine natura conſtituit: ſed ratio ſub aſciti ſenarii numeri multiplicatione procedens, etiam ſeptem menſes compulit uſurpari. quam breviter abſoluteque dicemus duos eſſe primos omnium numerorum cubos, id eſt, a pari octo, ab impari viginti ſeptem: & eſſe imparem marem, parem feminam, ſuperius expreſſimus. horum uterque ſi per ſenarium numerum multiplicetur, efficiunt dierum numerum, qui ſeptem menſibus explicantur. coeant enim numeri, mas ille, qui memoratur, & femina, octo ſcilicet & viginti ſeptem; pariunt ex ſe quinque & triginta. hæc ſexies multiplicata, creant decem & ducentos: qui numerus dierum menſem ſeptimum claudit. Ita eſt ergo natura fœcundus hic numerus, ut primam humani partus perfectionem, quaſi arbiter quidam maturitatis, abſolvat. Diſcretio vero futuri partus, ſicut Hippocrates refert, ſic in utero dinoſcitur. aut enim ſeptuageſimo, aut nonageſimo die conceptus movetur. dies ergo motus, quicunque fuerit de duobus, ter multiplicatus, aut ſeptimum, aut nonum explicat menſem. Hæc de prima ſeptenarii copulatione libata ſint. Secunda de duobus & quinque eſt. ex his dyas,

quia poſt monadem prima eſt, primus eſt numerus. hæc ab illa omnipotentia ſolitaria in corporis intelligibilis lineam prima defluxit. ideo & ad vagas ſtellarum & luminum ſphæras refertur; quia hæ quoque ab illa, quæ ἀπλανὴς dicitur, in numerum ſciſſæ, & in varii motus contrarietatem retortæ ſunt. hic ergo numerus cum quinario aptiſſime jungitur, dum hic ad errantes, ut diximus, ad cœli Zonas ille referatur: ſed ille ratione ſciſſionis, hic numero. Illa vero quinario numero proprietas excepta potentiæ ultra ceteras eminentis evenit, quod ſolus omnia, quæque ſunt, quæque videntur eſſe, complexus eſt. eſſe autem dicimus intelligibilia, videri eſſe corporalia omnia, ſeu divinum corpus habeant, ſeu caducum. Hic ergo numerus ſimul omnia & ſupera, & ſubjecta deſignat. aut enim Deus ſummus eſt, aut mens ex eo nata, in qua ſpecies rerum continentur, aut mundi anima, quæ animarum omnium fons eſt, aut cœleſtia ſunt uſque ad nos, aut terrena natura eſt: & ſic quinarius rerum omnium numerus impletur. De ſecunda ſeptenarii numeri conjunctione dicta hæc pro affectatæ brevitatis neceſſitate ſufficiant. Tertia eſt de tribus & quatuor. quæ quantum valeat, revolvamus. Geometrici corporis ab impari prima planicies in tribus lineis conſtat. his enim trigonalis forma concluditur. a pari vero prima in quatuor invenitur. Item ſcimus ſecundum Platonem, id eſt, ſecundum ipſius veritatis arcanum, illa forti inter ſe vinculo colligari, quibus interjecta medietas præſtat vinculi firmitatem. cum vero medie-

tas ipſa geminatur, ea quæ extima ſunt, non tenaciter tantum, ſed etiam inſolubiliter vinciuntur. Primo ergo ternario contigit numero, ut inter duo ſumma medium, quo vinciretur, acciperet. quaternarius vero duas medietates primus omnium nactus eſt, quas ab hoc numero Deus mundanæ molis artifex conditorque mutuatus, inſolubili inter ſe vinculo elementa devinxit: ſicut in Timæo Platonis aſſertum eſt, non aliter tam controverſa ſibi ac repugnantia, & naturæ communionem abnuentia permiſceri, terram dico & ignem, potuiſſe, & per tam jugabilem competentiam fœderari, niſi duobus mediis aeris & aquæ nexibus vincirentur. ita enim elementa inter ſe diverſiſſima opifex tamen Deus ordinis opportunitate connexuit, ut facile jungerentur. nam cum binæ eſſent in ſingulis qualitates, talem unicuique de duabus alteram dedit, ut in eo, cui adhæreret, cognatam ſibi & ſimilem reperiret. Terra eſt ſicca & frigida: aqua vero frigida & humecta eſt. hæc duo elementa, licet ſibi per ſiccum humectumque contraria ſint, per frigidum tamen commune junguntur. Aer humectus & calidus eſt: &, cum aquæ frigidæ contrarius ſit calore, conciliatione tamen ſocii copulatur humoris. ſuper hunc ignis cum ſit calidus & ſiccus, humorem quidem aeris reſpuit ſiccitate, ſed connectitur per ſocietatem caloris. & ita fit, ut ſingula quæque elementorum, duo ſibi hinc inde vicina ſingulis qualitatibus velut quibuſdam amplectantur ulnis. aqua terram frigore, aerem ſibi nectit humore. aer aquæ humecto ſimili & igni calore ſo-

ciatur. ignis aeri miſcetur, ut calido; terræ jungitur, ſiccitate. terra ignem ſicco patitur, aquam frigore non reſpuit. Hæc tamen varietas vinculorum, ſi elementa duo forent, nihil inter ipſa firmitatis habuiſſet; ſi tria, minus quidem valido, aliquo tamen nexu vincienda nodaret. inter quatuor vero inſolubilis colligatio eſt, cum duæ ſummitates duabus interjectionibus vinciuntur. quod erit manifeſtius, ſi in medio poſueris ipſam continentiam ſenſus de Timæo Platonis exceptam. Divini decoris, inquit, ratio poſtulabat, tálem fieri mundum, qui & viſum pateretur, & tactum. conſtabat autem, neque videri aliquid poſſe ſine ignis beneficio, neque tangi ſine ſolido, & ſolidum nihil eſſe ſine terra. unde mundi omne corpus de igni & terra inſtituere fabricator incipiens, vidit duo convenire ſine medio colligante non poſſe, & hoc eſſe optimum vinculum, quod & ſe pariter, & a ſe liganda devinciat: unam vero interjectionem tunc *ſolum* poſſe ſufficere, cum ſuperficies ſine altitudine vincienda eſt: at, ubi artanda vinculis eſt alta dimenſio, nodum niſi gemina interjectione non connecti. inde aerem & aquam inter ignem terramque contexuit: & ita per omnia una & ſibi conveniens jugabilis competentia occurrit, elementorum diverſitatem ipſa differentiarum æqualitate conſocians. nam quantum intereſt inter aquam & aerem cauſa denſitatis & ponderis, tantundem inter aerem & ignem eſt. & rurſus quod intereſt inter aerem & aquam cauſa levitatis & raritatis, hoc intereſt inter aquam & terram. item quod intereſt

inter terram & aquam causa densitatis & ponderis, hoc interest inter aquam & aerem; & quod inter aquam & aerem, hoc inter aerem & ignem. & contra, quod interest inter ignem & aerem tenuitatis levitatisque causa, hoc inter aerem & aquam est: & quod est inter aerem & aquam, hoc inter aquam intelligitur & terram. Nec solum sibi vicina & cohærentia comparantur, sed eadem alternis saltibus custoditur æqualitas. nam quod est terra ad aerem, hoc est aqua ad ignem; &, quoties verteris, eandem reperies jugabilem competentiam. ita ex ipso, quo inter se sunt æqualiter diversa, sociantur. Hæc eo dicta sunt, ut aperta ratione constaret, neque planiciem sine tribus, neque soliditatem sine quatuor posse vinciri. ergo septenarius numerus geminam vim obtinet vinciendi, quia ambæ partes ejus vincula prima sortitæ sunt; ternarius cum una medietate, quaternarius cum duabus. hinc in alio loco ejusdem somnii Cicero de septenario dicit: *Qui numerus rerum omnium fere nodus est.* Item omnia corpora aut mathematica sunt alumna geometriæ, aut talia, quæ visum tactumve patiantur. horum priora tribus incrementorum gradibus constant. aut enim linea ejicitur ex puncto, aut ex linea superficies, aut ex planicie soliditas. Altera vero corpora, quatuor elementorum collato fœdere, in robur substantiæ corpulentæ concordi concretione coalescunt. Nec non omnium corporum tres sunt dimensiones, longitudo, latitudo, profunditas: termini annumerato effectu ultimo quatuor, punctum, linea, superficies, & ipsa soliditas. item, cum qua-

tuor ſint elementa, ex quibus conſtant corpora, terra, aqua, aer, & ignis, tribus ſine dubio interſtitiis ſeparantur. quorum unum eſt a terra uſque ad aquam, ab aqua uſque ad aerem ſequens, tertium ab aere uſque ad ignem. & a terra quidem uſque ad aquam ſpatium, neceſſitas a Phyſicis dicitur; quia vincire & ſolidare creditur, quod eſt in corporibus lutulentum: unde Homericus cenſor, cum Græcis imprecaretur, Vos omnes, inquit, in terram & aquam reſolvamini; in id dicens, quod eſt in natura humana turbidum, quo facta eſt homini prima concretio. illud vero quod eſt inter aquam & aerem, ἁρμονία dicitur, id eſt, apta & conſonans convenientia: quia hoc ſpatium eſt, quod ſuperioribus inferiora conciliat, & facit diſſona convenire. inter aerem vero & ignem obedientia dicitur: quia, ſicut lutulenta & gravia ſuperioribus neceſſitate junguntur, ita ſuperiora lutulentis obedientia copulantur, harmonia media conjunctionem utriuſque præſtante. Ex quatuor igitur elementis, & tribus eorum interſtitiis, abſolutionem corporum conſtare manifeſtum eſt. ergo hi duo numeri, tria dico & quatuor, tam multiplici inter ſe cognationis neceſſitate ſociati, efficiendis utriſque corporibus conſenſu miniſtri fœderis obſequuntur. Nec ſolum explicandis corporibus hi duo numeri collativum præſtant favorem: ſed quaternarium quidem Pythagorei, quem τετρακτὺν vocant, adeo quaſi ad perfectionem animæ pertinen-

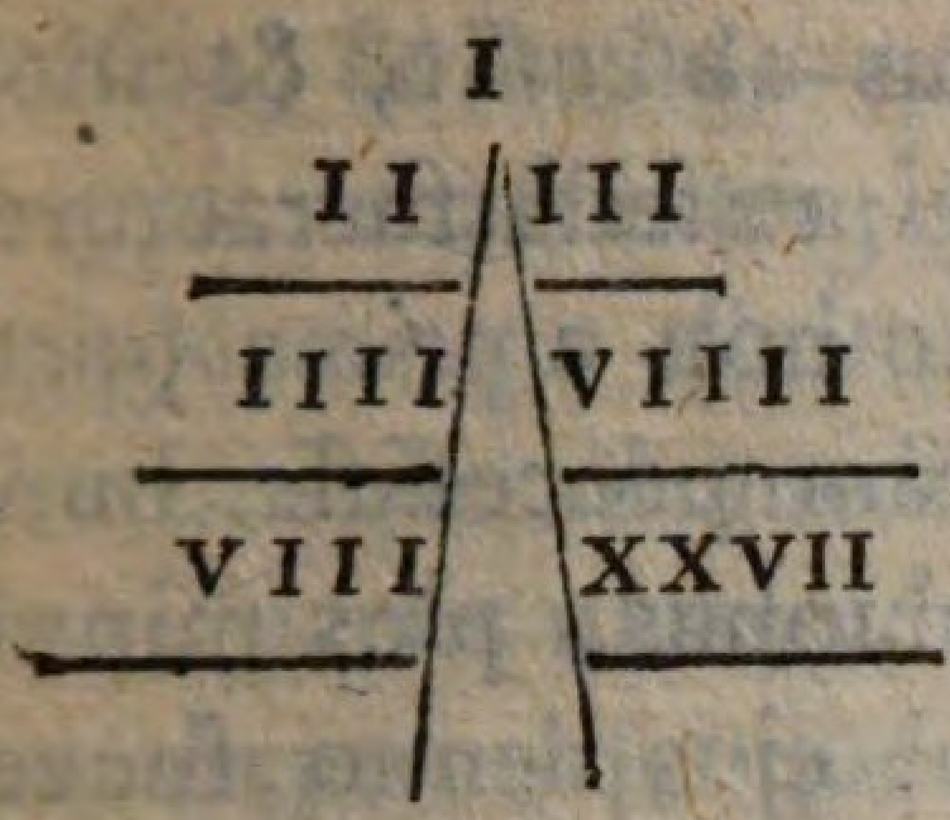
tem inter arcana venerantur, ut ex eo & jurisjurandi religionem ſibi fecerint.

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παράδοντα τετρακτύν.
Juro tibi per eum, qui dat animæ noſtræ quaternarium numerum.

Ternarius vero aſſignat animam tribus ſuis partibus abſolutam. quarum prima eſt ratio, quam λογιςικὸν appellant: ſecunda animoſitas, quam θυμικὸν vocant: tertia cupiditas, quæ ἐπιθυμητικὸν nuncupatur. item nullus ſapientum animam ex ſymphoniis quoque muſicis conſtitiſſe dubitavit. inter has non parvæ potentiæ eſt, quæ dicitur διὰ πασῶν. hæc conſtat ex duabus, id eſt, διὰ τεσσάρων, & διὰ πέντε. fit autem diapente ex hemiolio, & fit diateſſaron ex epitrito. & eſt primus hemiolius tria, & primus epitritus quatuor. quod quale ſit, ſuo loco planius exſequemur. Ergo ex his duobus numeris conſtat diateſſaron & diapente: ex quibus diapaſon ſymphonia generatur. unde Vergilius nullius diſciplinæ expers, plene & per omnia beatos exprimere volens, ait:

O terque quaterque beati.

Hæc de partibus ſeptenarii numeri, ſectantes compendia, diximus. de ipſo quoque pauca dicemus. Hic numerus ἑπτὰς nunc vocatur, antiquato uſu primæ literæ. apud veteres enim ſeptas vocitabatur, quod Græco nomine teſtabatur venerationem debitam numero. nam primo omnium hoc numero anima mundana generata eſt, ſicut Timæus Plato-

nis edocuit. monade enim in vertice locata, terni numeri ab eadem ex utraque parte fluxerunt, ab hac pares, ab illa impares: id eſt, poſt monadem a parte altera duo, inde quatuor, deinde octo: ab altera vero parte tria, deinde novem, & inde viginti ſeptem. & ex his numeris facta contextio generationem animæ imperio creatoris effecit. Non parva ergo hinc potentia numeri hujus oſtenditur, quia mundanæ animæ origo ſeptem finibus continetur. ſeptem quoque vagantium ſphærarum ordinem illi ſtelliferæ & omnes continenti ſubjecit artifex fabricatoris providentia, quæ & ſuperioris rapidis motibus obviarent, & inferiora omnia gubernarent. Lunam quoque, quaſi ex illis ſeptimam, numerus ſeptenarius movet, curſumque ejus ipſe diſpenſat. quod cum multis modis probetur, ab hoc incipiat oſtendi. Luna octo & viginti prope diebus totius zodiaci ambitum conficit. nam etſi per triginta dies ad ſolem, a quo profecta eſt, remeat; ſolos tamen fere viginti octo in tota zodiaci circuitione conſumit: reliquis ſolem, qui de loco, in quo eum reliquit, abſceſſerat, comprehendit. Sol enim unum de duocecim ſignis integro menſe metitur. Ponamus ergo, ſole in prima parte arietis conſtituto, ab ipſius, ut ita dicam, orbe emerſiſſe lunam, quod eam naſci vocamus. hæc poſt viginti octo dies & horas fere ſeptem ad primam partem arietis redit; ſed illic non invenit ſolem. interea enim & ipſe

progreſſionis ſuæ lege ulterius abſceſſit, & ideo ipſa necdum putatur eo, unde profecta fuerat, revertiſſe; quia oculi noſtri tunc non a prima parte arietis, ſed a ſole eam ſenſerant proceſſiſſe. hunc ergo diebus reliquis, id eſt, duobus, plus minuſve conſequitur, & tunc orbi ejus denuo ſuccedens, ac denuo inde procedens, rurſus dicitur naſci. inde fere nunquam in eodem ſigno bis continuo naſcitur, niſi in geminis, ubi hoc nonnunquam evenit, quia dies in eo ſol duos ſupra triginta altitudine ſigni morante conſumit: rariſſimo in aliis, ſi circa primam ſigni partem a ſole procedat. hujus ergo viginti octo dierum numeri ſeptenarius origo eſt. nam ſi ab uno uſque ad ſeptem, quantum ſinguli numeri exprimunt, tantum antecedentibus addendo procedas, invenies viginti octo nata de ſeptem. Hunc etiam numerum, qui in quater ſeptenos æqua ſorte digeritur, ad totam zodiaci latitudinem emetiendam remetiendamque conſumit. nam ſeptem diebus ab extremitate ſeptemtrionalis oræ oblique per latum meando ad medietatem latitudinis pervenit; qui locus appellatur eclipticus: ſeptem ſequentibus a medio ad imum auſtrale delabitur: ſeptem aliis rurſus ad medium obliquata conſcendit: ultimis ſeptem ſeptemtrionali redditur ſummitati. ita iiſdem quater ſeptenis diebus omnem zodiaci & longitudinem & latitudinem circum perque diſcurrit. Similibus quoque diſpenſationibus hebdomadum luminis ſui vices ſempiterna lege variando diſponit. primis enim ſeptem uſque ad medietatem velut diviſi orbis ex-

crescit, & διχότομος tunc vocatur: secundis orbem totum renascentes ignes colligendo jam complet, & plena tunc dicitur: tertiis διχότομος rursus efficitur, cum ad medietatem decrescendo contrahitur: quartis ultima luminis sui diminutione tenuatur. Septem quoque permutationibus, quas phasis vocant Græci, toto mense distinguitur; cum nascitur, cum fit dichotomos, & cum fit ἀμφίκυρτος, cum plena, & rursus amphicyrtos, ac denuo dichotomos, & cum ad nos luminis universitate privatur. amphicyrtos est autem, cum supra diametrum dichotomi est, antequam orbis conclusione cingatur, vel de orbe jam minuens inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam luminis curvat eminentiam. Sol quoque ipse, de quo vitam omnia mutuantur, septimo signo vices suas variat. nam a solstitio hiemali ad solstitium æstivum septimo pervenit signo; & a tropico verno usque ad auctumnale tropicum, septimi signi peragratione producitur. *Tres* quoque conversiones lucis æthereæ per hunc numerum constant. est autem prima maxima, secunda media, minima est tertia. & maxima est anni secundum solem, media mensis secundum lunam, minima diei secundum ortum & occasum. Est vero unaquæque conversio quadripartita: & ita constat septenarius numerus, id est, ex tribus generibus conversionum, & ex quatuor modis, quibus unaquæque convertitur. hi sunt autem quatuor modi. fit enim prima humida, deinde calida, inde sicca, & ad ultimum frigida. & maxima conversio, id est, anni, humida est verno tempore,

calida æſtivo, ſicca auctumno, frigida per hiemem: media autem converſio menſis per lunam ita fit, ut prima ſit hebdomas humida: (quia naſcens luna humorem aſſolet concitare) ſecunda calida, adoleſcente in ea jam luce de ſolis aſpectu: tertia ſicca, quaſi plus ab ortu remota: quarta frigida, deficiente jam lumine. Tertia vero converſio, quæ eſt diei ſecundum ortum & occaſum, ita diſponitur: quod humida ſit uſque ad primam de quatuor partibus partem diei, calida uſque ad ſecundam, ſicca uſque ad tertiam, quarta jam frigida. Oceanus quoque in incremento ſuo hunc numerum tenet. nam primo naſcentis lunæ die fit copioſior ſolito; minuitur pauliſper ſecundo; minoremque videt eum tertius, quam ſecundus: & ita decreſcendo ad diem ſeptimum pervenit. rurſus octavus dies manet ſeptimo par; & nonus fit ſimilis ſexto, decimus quinto; & undecimus fit quarto par, tertio quoque duodecimus; & tertius decimus fit ſimilis ſecundo, quartus decimus primo. tertia vero hebdomas eadem facit, quæ prima; quarta eadem, quæ ſecunda. Hic denique numerus eſt, qui hominem concipi, formari, edi, vivere, ali, ac per omnes ætatum gradus tradi ſenectæ, atque omnino conſtare facit. nam ut illud taceamus, quod uterum nulla vi ſeminis occupatum, hoc dierum numero natura conſtituit, velut decreto exonerandæ mulieris vectigali, menſe redeunte purgari: hoc tamen prætereundum non eſt, quia ſemen, quod poſt jactum ſui intra horas ſeptem non fuerit in effuſionem relapſum, hæſiſſe in vi-

tam pronuntiatur. verum ſemine ſemel intra formandi hominis monetam locato, hoc primum artifex natura molitur, ut die ſeptimo folliculum genuinum circumdet humori ex membrana tam tenui, qualis in ovo ab exteriore teſta clauditur, & intra ſe claudit liquorem. Hoc cum a phyſicis deprehenſum ſit, Hippocrates quoque ipſe, qui tam fallere, quam falli neſcit, experimenti certus aſſeruit, referens in libro, qui de Natura pueri inſcribitur, tale ſeminis receptaculum de utero ejus ejectum, quam ſeptimo poſt conceptum die gravidam intellexerat. Mulierem enim, ſemine non effuſo, ne gravida maneret, orantem, imperaverat ſaltibus concitari; aitque, ſeptimo die ſaltum ſeptimum ejiciendo cum tali folliculo, qualem ſupra retulimus, ſuffeciſſe conceptui. hæc Hippocrates. Straton vero Peripateticus, & Diocles Caryſtius per ſeptenos dies concepti corporis fabricam hac obſervatione diſpenſant, ut hebdomade ſecunda credant guttas ſanguinis in ſuperficie folliculi, de quo diximus, apparere; tertia demergi eas introrſum ad ipſum conceptionis humorem; quarta humorem ipſum coagulari, ut quiddam velut inter carnem & ſanguinem liquida adhuc ſoliditate conveniat; quinta vero interdum fingi in ipſa ſubſtantia humoris humanam figuram, magnitudine quidem apis, ſed ut in illa brevitate membra omnia & deſignata totius corporis lineamenta conſiſtant. Ideo autem adjecimus, interdum; quia conſtat, quoties quinta hebdomade fingitur deſignatio iſta membrorum, menſe ſeptimo maturari partum: cum

autem nono menſe abſolutio futura eſt, ſiquidem femina fabricatur, ſexta hebdomade jam membra dividi; ſi maſculus, ſeptima. Poſt partum vero utrum victurum ſit, quod effuſum eſt, an in utero ſit præmortuum, ut tantummodo ſpirans naſcatur, ſeptima hora diſcernit. ultra hunc enim horarum numerum, quæ præmortua naſcuntur, aeris halitum ferre non poſſunt: quem quiſquis ultra ſeptem horas ſuſtinuerit, intelligitur ad vitam creatus, niſi alter forte, qualis perfectum poteſt, caſus eripiat. item poſt dies ſeptem jactat reliquias umbilici, & poſt bis ſeptem incipit ad lumen viſus ejus moveri, & poſt ſepties ſeptem libere jam & pupulas & totam faciem vertit ad motus ſingulos videndorum. Poſt ſeptem vero menſes dentes incipiunt mandibulis emergere: & poſt bis ſeptem ſedet ſine caſus timore. Poſt ter ſeptem ſonus ejus in verba prorumpit: & poſt quater ſeptem non ſolum ſtat firmiter, ſed & incedit. Poſt quinquies ſeptem incipit lac nutricis horreſcere, niſi forte ad patientiam longioris uſus continuata conſuetudine protrahatur. Poſt annos ſeptem dentes, qui primi emerſerant, aliis aptioribus ad cibum ſolidum naſcentibus cedunt; eodemque anno, id eſt, ſeptimo, plene abſolvitur integritas loquendi. unde & ſeptem vocales literæ a natura dicuntur inventæ; licet Latinitas eaſdem modo longas, modo breves pronuntiando, quinque pro ſeptem tenere maluerit. Apud quos tamen, ſi ſonos vocalium, non apices numeraveris, ſimiliter ſeptem ſunt. Poſt annos autem bis ſeptem ipſa ætatis neceſſitate pubeſcit. tunc

enim moveri incipit vis generationis in masculis, & purgatio feminarum. ideo & tutela puerili quasi virile jam robur absolvitur: de qua tamen feminæ, propter votorum festinationem, maturius biennio legibus liberantur. Post ter septenos annos flore genas vestit juventa: idemque annus finem in longum crescendi facit. & quarta annorum hebdomas impleta in latum quoque crescere ultra jam prohibet. quinta omne virium, quantæ inesse unicuique possunt, complet augmentum: nulloque modo jam potest quisquam se fortior fieri. inter pugiles denique hæc consuetudo servatur, ut, quos jam coronavere victoriæ, nihil de se amplius in incrementis virium sperent: qui vero expertes hujus gloriæ usque illo manserunt, a professione discedant. Sexies vero septem anni servant vires ante collectas, nec diminutionem, nisi ex accidenti, evenire patiuntur. Sed a sexta usque ad septimam septimanam fit quidem diminutio, sed occulta, & quæ detrimentum suum aperta defectione non prodat. ideo nonnullarum rerumpublicarum hic mos est, ut post sextam ad militiam nemo cogatur. in pluribus datur remissio justa post septimam. Notandum vero, quod, cum numerus septem se multiplicat, facit ætatem, quæ proprie perfecta & habetur, & dicitur: adeo ut illius ætatis homo (utpote qui perfectionem & attigerit jam, & necdum præterierit) & consilio aptus sit, nec ab exercitio virium alienus habeatur. Cum vero decas, qui & ipse perfectissimus numerus est, perfecto numero, id est, ἑπτάδι, jungitur, ut aut decies

ſeptem, aut ſepties deni computentur anni: hæc a Phyſicis creditur meta vivendi, & hoc vitæ humanæ perfectum ſpatium terminatur. quod ſi quis exceſſerit, ab omni officio vacuus ſoli exercitio ſapientiæ vacat, & omnem uſum ſui in ſuadendo habet, aliorum munerum vacatione reverendus. a ſeptima enim uſque ad decimam ſeptimanam pro captu virium, quæ adhuc ſingulis perſeverant, variantur officia. Idem numerus totius corporis membra diſponit. ſeptem enim ſunt intra hominem, quæ a Græcis nigra membra vocitantur, lingua, cor, pulmo, jecur, lien, renes duo. & ſeptem alia cum venis & meatibus, quæ adjacent ſingulis, ad cibum & ſpiritum accipiendum reddendumque ſunt deputata, guttur, ſtomachus, alvus, veſica, & inteſtina principalia tria: quorum unum diſſeptum vocatur, quod ventrem & cetera inteſtina ſecernit; alterum medium, quod Græci μεσέντερον dicunt; tertium, quod veteres hiram vocarunt, habeturque præcipuum inteſtinorum omnium, & cibi retrimenta deducit. De ſpiritu autem & cibo, quibus accipiendis (ut relatum eſt) atque reddendis membra, quæ diximus, cum meatibus ſibi adjacentibus obſequuntur, hoc obſervatum eſt, quod ſine hauſtu ſpiritus ultra horas ſeptem, ſine cibo, ultra totidem dies vita non durat. Septem ſunt quoque gradus in corpore, qui dimenſionem altitudinis ab imo in ſuperficiem complent, medulla, os, nervus, vena, arteria, caro, cutis. hæc de interioribus. In aperto quoque ſeptem ſunt corporis partes, caput, pectus, manus, pedeſque & pudendum.

Item, quæ dividuntur, non nisi septem compagibus juncta sunt; ut in manibus est humerus, brachium, cubitus, vola & digitorum terni nodi: in pedibus vero femur, genu, tibia, pes ipse, sub quo vola est, & digitorum similiter nodi terni. Et, quia sensus, eorumque ministeria, natura in capite, velut in arce, constituit, septem foraminibus sensuum celebrantur officia: id est, oris, ac deinde oculorum, narium & aurium, binis. unde non immerito hic numerus, totius fabricæ dispensator & dominus, ægris quoque corporibus periculum sanitatemve denuntiat. immo ideo & septem motibus omne corpus agitatur. aut enim accessio est, aut recessio, aut in lævam dextramve deflexio, aut sursum quis, seu deorsum movetur, aut in orbem rotatur. Tot virtutibus insignitus septenarius, quas vel de partibus suis mutuatur, vel totus exercet, jure plenus & habetur, & dicitur. Et absoluta, ut arbitror, ratione jam constitit, cur diversis ex caussis octo & septem pleni vocentur. Sensus autem hic est. Cum ætas tua quinquagesimum & sextum annum compleverit, quæ summa tibi fatalis erit, spes quidem salutis publicæ te videbit, & pro remediis communis bonorum omnium status virtutibus tuis dictatura debebitur; sed si evaseris insidias propinquorum. nam per septenos octies solis anfractus reditusque, quinquaginta & sex significat annos, anfractum solis & reditum annum vocans: anfractum, propter zodiaci ambitum; reditum, quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur.

CAPUT VII.

Obſcura involutaque ſemper eſſe ſomnia ac ſigna de adverſis; & tamen ſemper ſubeſſe aliquid, quo poſſit quoquo modo deprehendi veritas, modo diligens adſit ſcrutator.

Hic quidam mirantur, quid ſibi velit iſta dubitatio, *ſi effugeris*, quaſi potuerit divina anima, & olim cœlo reddita, atque hic maxime ſcientiam futuri profeſſa, neſcire, poſſitne nepos ſuus, an non poſſit evadere. ſed non advertunt, hanc habere legem omnia vel ſigna, vel ſomnia, ut de adverſis oblique aut denuntient, aut minentur, aut moneant. & ideo quædam cavendo tranſimus; alia exorando & litando vitantur. alia ſunt ineluctabilia, quæ nulla arte, nullo avertuntur ingenio. nam, ubi admonitio eſt, vigilantia cautionis evaditur: quod apportant minæ, litatio propitiationis avertit: nunquam denuntiata vaneſcunt. Hic ſubjicies, Unde igitur iſta diſcernimus, ut poſſit, cavendumne, an exorandum, an vero patiendum ſit, deprehendi? Sed præſentis operis fuerit inſinuare, qualis ſoleat in divinationibus eſſe affectata confuſio; ut deſinas de inſerta velut dubitatione mirari. ceterum in ſuo quoque opere artificis erit, ſigna quærere, quibus iſta diſcernat, ſi hoc vis divina non impediat. nam illud,

Prohibent nam cetera Parcæ
Scire,

Maronis eſt ex intima diſciplinæ profunditate ſen-

tentia. Divulgatis etiam docemur exemplis, quam pæne ſemper cum prædicuntur futura, ita dubiis obſerantur, ut tamen diligens ſcrutator, niſi divinitus, ut diximus, impediatur, ſubeſſe reperiat apprehendendæ veſtigia veritatis: ut ecce Homericum ſomnium, a Jove, ut dicitur, miſſum ad conſerendam futuro die cum hoſtibus manum ſub aperta promiſſione victoriæ, ſpem regis animavit. ille velut divinum ſecutus oraculum, commiſſo prœlio, amiſſis ſuorum plurimis, vix ægreque in caſtra remeavit. num dicendum eſt, Deum mandaſſe mendacium? non ita eſt: ſed, quia illum caſum Græcis fata decreverant, latuit in verbis ſomnii, quod animadverſum vel ad vere vincendum, vel ad cavendum ſaltem, potuiſſet inſtruere. habuit enim præceptio, ut univerſus produceretur exercitus. at ille ſola pugnandi hortatione contentus, non vidit, quid de producenda univerſitate præceptum ſit: prætermiſſoque Achille, qui tunc recenti laceſſitus *injuria* ab armis cum ſuo milite feriabatur, rex progreſſus in prœlium, & caſum, qui debebatur, excepit, & abſolvit ſomnium invidia mentiendi, non omnia de imperatis ſequendo. Parem obſervantiæ diligentiam Homericæ per omnia perfectionis imitator Maro, in talibus quoque rebus obtinuit. nam apud illum Æneas ad regionem inſtruendo regno fataliter eligendam, ſatis abundeque Delio inſtructus oraculo, in errorem tamen unius verbi negligentia relapſus eſt. non equidem locorum fuerat, quæ petere deberet, nomen inſertum: ſed, cum origo vetus parentum ſequenda diceretur, fuit in

verbis, quod inter Cretam & Italiam, quæ ipſius gentis auctores utraque produxerant, magis oſtenderet, &, quod ajunt, digito demonſtraret Italiam. nam cum fuiſſent inde Teucer, hinc Dardanus; vox ſacra ſic alloquendo, *Dardanidæ duri*, aperte conſulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus eſſet, objecit, appellando eos parentis illius nomine, cujus erat origo rectius eligenda. Et hic certæ quidem denuntiationis eſt, quod de Scipionis fine prædicitur: ſed gratia conciliandæ obſcuritatis inſerta dubitatio, dicto tamen, quod initio ſomnii continetur, abſolvitur. nam cum dicitur, *Circuitu naturali ſummam tibi fatalem confecerint*, vitari hunc finem non poſſe, pronuntiat. Quod autem Scipioni reliquos vitæ actus ſine offenſa dubitandi per ordinem retulit, & de ſola morte ſimilis eſt viſus ambigenti, hæc ratio eſt, quod ſive dum humano vel mœrori parcitur, vel timori, ſeu quia utile eſt hoc maxime latere, pronius cetera oraculis, quam vitæ finis exprimitur; aut cum dicitur, non ſine aliqua obſcuritate profertur.

CAPUT VIII.

Quatuor eſſe virtutum genera, politicas, purgatorias, animi purgati, & exemplares: & cum virtus beatos efficiat, ſitque primum illud virtutum genus in rerumpublicarum gubernatoribus, ideo hos utique fore felices.

HIS aliqua ex parte tractatis, progrediamur ad reliqua. *Sed, quo ſis, Africane, alacrior ad tutan-*

dam rempublicam, ſic habeto: Omnibus, qui patriam conſervarint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur. nihil eſt enim illi principi Deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtuſque hominum jure ſociati, quæ civitates appellantur. earum rectores & ſervatores hinc profecti huc revertuntur. Bene & opportune, poſtquam de morte prædixit, mox præmia, bonis poſt obitum ſperanda, ſubjecit: quibus adeo a metu prædicti interitus cogitatio viventis erecta eſt, ut ad moriendi deſiderium ultro animaretur majeſtate promiſſæ beatitudinis & cœleſtis habitaculi. Sed de beatitate, quæ debetur conſervatoribus patriæ, pauca dicenda ſunt, ut poſtea locum omnem, quem hic tractandum recepimus, revolvamus. Solæ faciunt virtutes beatum: nullaque alia quiſquam via hoc nomen adipiſcitur. unde, qui exiſtimant, nullis, niſi philoſophantibus, ineſſe virtutes, nullos præter philoſophos beatos eſſe pronuntiant. agnitionem enim rerum divinarum ſapientiam proprie vocantes, eos tantummodo dicunt eſſe ſapientes, qui ſuperna acie mentis requirunt, & quærendi ſagaci diligentia comprehendunt, &, quantum vivendi perſpicuitas præſtat, imitantur. & in hoc ſolo eſſe ajunt exercitia virtutum: quarum officia ſic diſpenſant. Prudentiæ eſſe, mundum iſtum, & omnia, quæ in mundo inſunt, divinorum contemplatione deſpicere, omnemque animæ cogitationem in ſola divina dirigere. temperantiæ, omnia relinquere, in quantum natura patitur, quæ corporis uſus requirit. for-

titudinis, non terreri animam a corpore quodammodo ductu philosophiæ recedentem, nec altitudinem perfectæ ad superna ascensionis horrere. justitiæ, ad unam sibi hujus propositi consentire viam uniuscujusque virtutis obsequium. atque ita fit, ut, secundum hoc tam rigidæ definitionis abruptum, rerumpublicarum rectores beati esse non possint. Sed Plotinus inter philosophiæ professores cum Platone princeps, libro de virtutibus, gradus earum, vera & naturali divisionis ratione compositos, per ordinem digerit. Quatuor sunt, inquit, quaternarum genera virtutum. ex his primæ politicæ vocantur, secundæ purgatotiæ, tertiæ animi jam purgati, quartæ exemplares. Et sunt politicæ hominis, quia sociale animal est. his boni viri reipublicæ consulunt, urbes tuentur; his parentes venerantur, liberos amant, proximos diligunt; his civium salutem gubernant; his socios circumspecta providentia protegunt, justa liberalitate devinciunt:

Hisque sui memores alios fecere merendo.

Et est politicæ prudentiæ, ad rationis normam quæ cogitat, quæque agit, universa dirigere, ac nihil, præter rectum, velle vel facere, humanisque actibus, tanquam divis arbitris, providere. prudentiæ insunt ratio, intellectus, circumspectio, providentia, docilitas, cautio. Fortitudinis est, animum supra periculi metum agere, nihilque, nisi turpia, timere; tolerare fortiter vel adversa, vel prospera. fortitudo præstat magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, firmitatem. Temperantiæ, nihil ap-

petere pœnitendum, in nullo legem moderationis excedere, ſub jugum rationis cupiditatem domare. temperantiam ſequuntur, modeſtia, verecundia, abſtinentia, caſtitas, honeſtas, moderatio, parcitas, ſobrietas, pudicitia. Juſtitiæ, ſervare unicuique, quod ſuum eſt. de juſtitia veniunt, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. His virtutibus vir bonus primum ſui, atque inde reipublicæ rector efficitur, juſte ac provide gubernans humana, divina non deſerens. Secundæ, quas purgatorias vocant, hominis ſunt, qui divini capax eſt; ſolumque animum ejus expediunt, qui decrevit ſe a corporis contagione purgare, & quadam humanorum fuga ſolis ſe inſerere divinis. hæ ſunt otioſorum, qui a rerumpublicarum actibus ſe ſequeſtrant. Harum quid ſingulæ velint, ſuperius expreſſimus, cum de virtutibus philoſophantium diceremus; quas ſolas quidam exiſtimaverunt eſſe virtutes. Tertiæ ſunt purgati jam defæcatique animi, & ab omni mundi hujus aſpergine preſſe pureque deterſi. illic prudentiæ eſt, divina non quaſi in electione præferre, ſed ſola noſſe, & hæc, tanquam nihil ſit aliud, intueri. temperantiæ, terrenas cupiditates non reprimere, ſed penitus oblivi ſci. fortitudinis, paſſiones ignorare, non vincere, ut *neſciat iraſci*, *cupiat nihil.* juſtitiæ, ita cum ſupera & divina mente ſociari, ut ſervet perpetuum cum ea fœdus imitando. Quartæ exemplares ſunt, quæ in ipſa divina mente conſiſtunt, quam diximus *νοῦν* vocari: a quarum exemplo reliquæ omnes per ordinem de-

fluunt. Nam ſi rerum aliarum, multo magis virtutum ideas eſſe in mente, credendum eſt. Illic prudentia eſt, mens ipſa divina. temperantia, quod in ſe perpetua intentione converſa eſt. fortitudo, quod ſemper idem eſt, nec aliquando mutatur. juſtitia, quod perenni lege a ſempiterna operis ſui continuatione non flectitur. Hæc ſunt quaternarum quatuor genera virtutum; quæ, præter cetera, maximam in paſſionibus habent differentiam ſui. paſſiones autem, ut ſcimus, vocantur, quod homines

Metuunt, cupiunt, gaudentque, dolentque.

has primæ molliunt, ſecundæ auferunt, tertiæ obliviſcuntur: in quartis nefas eſt nominari. Si ergo hoc eſt officium & effectus virtutum, beare; conſtat autem, & politicas eſſe virtutes: igitur ex politicis efficiuntur beati. jure ergo Tullius de rerumpublicarum rectoribus dixit, *Ubi beati ævo ſempiterno fruantur.* qui, ut oſtenderet, alios otioſis, alios negotioſis virtutibus fieri beatos, non dixit abſolute, Nihil eſſe illi principi Deo acceptius, quam civitates; ſed adjecit, *quod quidem in terris fiat*, ut eos, qui ab ipſis cœleſtibus incipiunt, diſcerneret a rectoribus civitatum, quibus per terrenos actus iter paratur ad cœlum. Illa autem definitione quid preſſius poteſt eſſe, quid cautius de nomine civitatum? *Quam concilia*, inquit, *cœtuſque hominum jure ſociati, quæ civitates appellantur?* nam & ſervilis quondam, & gladiatoria manus concilia hominum, & cœtus fuerunt, ſed non jure ſociati. illa

autem sola justa est multitudo, cujus universitas in legum consentit obsequium.

CAPUT IX.

Quo sensu rerumpublicarum rectores cœlo descendisse, eoque reverti dicantur.

QUOD vero ait, *Harum rectores & servatores, hinc profecti, huc revertuntur;* hoc modo accipiendum est. Animarum originem manare de cœlo, inter recte philosophantes indubitatæ constat esse sententiæ. & animæ, dum corpore utitur, hæc est perfecta sapientia, ut, unde orta sit, de quo fonte venerit, recognoscat. hinc illud a quodam inter alia seu festiva, seu mordacia, serio tamen usurpatum est:

De cœlo descendit Γνῶθι σεαυτόν.

nam & Delphici vox hæc fertur oraculi, consulenti, ad beatitatem quo itinere perveniret: Si te, inquit, agnoveris. sed & ipsius fronti templi hæc inscripta sententia est. Homini autem, ut diximus, una est agnitio sui, si originis natalisque principia atque exordia prima respexerit, nec *se quæsiverit extra.* sic enim anima virtutes ipsas conscientia nobilitatis induitur, quibus post corpus evecta, eo, unde descenderat, reportatur: quia nec corporea sordescit, nec oneratur eluvie, quæ puro ac levi fonte virtutum rigatur; nec deseruisse unquam cœlum videtur, quod respectu & cogitationibus possidebat. hinc anima, quam in se pronam corporis

usus effecit, atque in pecudem quodammodo reformavit ex homine, & absolutionem corporis perhorrescit, &, cum necesse est,

Non nisi cum gemitu fugit indignata sub umbras.

sed nec post mortem facile corpus relinquit, (quia *non funditus omnes Corporeæ excedunt pestes:*) sed aut suum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum; non humani tantummodo, sed ferini quoque, electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit; mavultque omnia perpeti, ut in cœlum, quod vel ignorando, vel dissimulando, vel potius prodendo, deseruit, evadat. civitatum vero rectores, ceterique sapientes, cœlum respectu, vel cum adhuc corpore tenentur, habitantes, facile post corpus cœlestem, quam pæne non reliquerant, sedem reposcunt. nec enim de nihilo, aut de vana adulatione veniebat, quod quosdam urbium conditores, aut claros in republica viros, in numerum Deorum consecrarit antiquitas. sed Hesiodus quoque, divinæ sobolis assertor, priscos reges cum Diis aliis enumerat; hisque, exemplo veteris potestatis, etiam in cœlo regendi res humanas assignat officium. &, ne cui fastidiosum sit, si versus ipsos, ut poeta Græcus protulit, inseramus, referemus eos, ut ex verbis suis in Latina verba conversi sunt.

Indigetes Divi fato summi Jovis hi sunt:
Quondam homines, modò cum superis humana tuentes,
Largi ac munifici, jus regum nunc quoque nacti.

Hoc & Vergilius non ignorat: qui, licet argu-

mento ſuo ſerviens, heroas in inferos relegaverit, non tamen eos abducit a cœlo; ſed æthera his deputat largiorem, & noſſe eos ſolem ſuum ac ſua ſidera profitetur; ut geminæ doctrinæ obſervationes præſtiterit, & poeticæ figmentum, & philoſophiæ veritatem: &, ſi ſecundum illum res quoque leviores, quas vivi exercuerant, etiam poſt corpus exercent:

Quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos:

multo magis rectores quondam urbium recepti in cœlum, curam regendorum hominum non relinquunt. Hæ autem animæ in ultimam ſphæram recipi creduntur, quæ aplanes vocatur. nec fruſtra hoc uſurpatum eſt, ſiquidem inde profectæ ſunt: animis enim, necdum deſiderio corporis irretitis, ſiderea pars mundi præſtat habitaculum, & inde labuntur in corpora. ideo his illo eſt reditio, qui merentur. rectiſſime ergo dictum eſt, cum in galaxian, quem aplanes continet, ſermo iſte procedat, *hinc profecti huc revertuntur.* Ad ſequentia tranſeamus.

CAPUT X.

Quid ſecundum priſcos illos theologos inferi; & quando ex eorum ſententia, anima aut vivere, aut mori dicatur.

Hic ego, etſi eram perterritus, non tam mortis metu, quam inſidiarum a meis, quæſivi tamen, vive-

retne ipſe, & Paullus pater, & alii, quos nos exſtinctos eſſe arbitraremur. Vel fortuitis & inter fabulas elucent ſemina infixa virtutum: quæ nunc videas licet, ut e pectore Scipionis vel ſomniantis emineant. in re enim una, politicarum virtutum omnium pariter exercet officium. Quod non labitur animo prædicta morte perterritus, fortitudo eſt. quod ſuorum terretur inſidiis, magiſque alienum facinus, quam ſuum horreſcit exitium, de pietate & nimio in ſuos amore procedit. hæc autem diximus ad juſtitiam referri, quæ ſervat unicuique, quod ſuum eſt. quod ea, quæ arbitratur, non pro compertis habet, ſed ſpreta opinione, quæ minus cautis animis pro vero inoleſcit, quærit diſcere certiora; indubitata prudentia eſt. quod cum perfecta beatitas, & cœleſtis habitatio humanæ naturæ, in qua ſe noverat eſſe, promittitur, audiendi tamen talia deſiderium frenat, temperat, & ſequeſtrat, ut de vita avi & patris interroget; quid niſi temperantia eſt? ut jam tum liqueret, Africanum per quietem ad ea loca, quæ ſibi deberentur, abductum. In hac autem interrogatione de animæ immortalitate tractatur. ipſius enim conſultationis hic ſenſus eſt: Nos, inquit, arbitramur, animam cum fine morientis exſtingui, nec ulterius eſſe poſt hominem. ait enim, *Quos exſtinctos eſſe arbitraremur.* quod autem exſtinguitur, eſſe jam deſinit. Ergo velim dicas, inquit, ſi & pater Paullus tecum & alii ſuperſunt. Ad hanc interrogationem, quæ & de parentibus, ut a pio filio, & de ceteris, ut a ſapiente ac naturam ipſam diſcutiente, proceſſit,

quid ille reſpondit? *Immo vero*, inquit, *hi vivunt, qui e corporum vinculis, tanquam e carcere, evolaverunt. veſtra vero quæ dicitur eſſe vita, mors eſt.* Si ad inferos meare mors eſt, & eſt vita eſſe cum ſuperis: facile diſcernis, quæ mors animæ, quæ vita credenda ſit: ſi conſtiterit, qui locus habendus ſit inferorum, ut anima, dum ad hunc truditur, mori; cum ab hoc procul eſt, vita frui, & vere ſupereſſe credatur. Et quia totum tractatum, quem veterum ſapientia de inveſtigatione hujus quæſtionis agitavit, in hac latentem verborum paucitate reperies; ex omnibus aliqua, quibus nos de rei, quam quærimus, abſolutione ſufficiet admoneri, amore brevitatis excerpſimus. Antequam ſtudium philoſophiæ circa naturæ inquiſitionem ad tantum vigoris adoleſceret, qui per diverſas gentes auctores conſtituendis ſacris cærimoniarum fuerunt, aliud eſſe inferos negaverunt, quam ipſa corpora, quibus incluſæ animæ carcerem fœdum tenebris, horridum ſordibus & cruore, patiuntur. hoc animæ ſepulcrum, hoc Ditis concava, hoc inferos vocaverunt: & omnia, quæ illic eſſe credidit fabuloſa perſuaſio, in nobiſmetipſis, & in ipſis humanis corporibus aſſignare conati ſunt: oblivionis fluvium aliud non eſſe aſſerentes, quam errorem animæ obliviſcentis majeſtatem vitæ prioris, qua, antequam in corpus truderetur, potita eſt, ſolamque eſſe in corpore vitam putantis. Pari interpretatione Phlegetontem, ardores irarum & cupiditatum putarunt; Acherontem, quidquid feciſſe dixiſſeve uſque ad triſtitiam humanæ varietatis more

nos pœnitet; Cocytum, quidquid homines in luctum lacrimasque compellit; Stygem, quidquid inter se humanos animos in gurgitem mergit odiorum. ipsam quoque pœnarum descriptionem de ipso usu conversationis humanæ sumtam crediderunt: vulturem, jecur immortale tundentem, nihil aliud intelligi volentes, quam tormenta malæ conscientiæ, obnoxia flagitio viscera interiora rimantis, & ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere forte tentaverint, excitantis, tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis, lege hac, qua, *se judice, nemo nocens absolvitur*, nec de se suam potest vitare sententiam. illos ajunt, epulis ante ora positis, excruciari fame, & inedia tabescere, quos magis magisque acquirendi desiderium cogit præsentem copiam non videre; qui in affluentia inopes, egestatis mala in ubertate patiuntur, nescientes parta respicere, dum egent habendis. illos radiis rotarum pendere districtos, qui nihil consilio prævidentes, nihil ratione moderantes, nihil virtutibus explicantes, seque & actus omnes suos fortunæ permittentes, casibus & fortuitis semper rotantur: saxum ingens volvere, inefficacibus laboriosisque conatibus vitam terentes: atram silicem, lapsuram semper, & cadenti similem, illorum capitibus imminere, qui arduas potestates & infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore victuri; & cogentes subjectum vulgus odisse, dum metuat, semper sibi videntur exitium, quod merentur, excipere. Nec frustra hoc

theologi ſuſpicati ſunt. nam & Dionyſius, aulæ Siculæ inclementiſſimus incubator, familiari quondam ſuo, ſolam beatam exiſtimanti vitam tyranni, volens, quam perpetuo metu miſera, quamque impendentium ſemper periculorum plena eſſet, oſtendere, gladium vagina raptum, & a capulo de filo tenui pendentem, mucrone demiſſo, juſſit familiaris illius capiti inter epulas imminere: cumque ille inter & Siculas & tyrannicas copias præſentis mortis periculo gravaretur, Talis eſt, inquit Dionyſius, vita, quam beatam putabas: ſic nobis ſemper mortem imminentem videmus. æſtima, quando eſſe felix poterit, qui timere non deſinit. Secundum hæc igitur, quæ a theologis afferuntur, ſi vere *quiſque ſuos patimur manes*, & inferos in his corporibus eſſe credimus; quid aliud intelligendum eſt, quam mori animam, cum ad corporis inferna demergitur; vivere autem, cum ad ſupera poſt corpus evadit?

CAPUT XI.

Quid, & ubi inferi ſecundum Platonicos; quando horum ſententia aut vivere anima, aut mori, dicatur.

DICENDUM eſt, quid his poſtea veri ſollicitior inquiſitor philoſophiæ cultus adjecerit. nam & qui primum Pythagoram, & qui poſtea Platonem ſecuti ſunt, duas eſſe mortes, unam animæ, animalis alteram, prodiderunt: mori animal, cum anima diſcedit e corpore, ipſam vero animam mori aſ-

ferentes, cum a fimplici & individuo fonte naturæ in membra corporea diffipatur. Et quia una ex his manifefta, & omnibus nota eft; altera non nifi a fapientibus deprehenfa, ceteris eam vitam effe credentibus: ideo hoc ignoratur a plurimis, cur eundem mortis Deum, modo Ditem, modo Immitem vocemus: cum per alteram, id eft, animalis mortem, abfolvi animam, & ad veras naturæ divitias, atque ad propriam libertatem remitti, fauftum nomen indicio fit; per alteram vero, quæ vulgo vita exiftimatur, animam de immortalitatis fuæ luce ad quafdam tenebras mortis impelli, vocabuli teftemur horrore. nam, ut conftet animal, neceffe eft, ut in corpore anima vinciatur. ideo corpus δέμας, hoc eft vinculum, nuncupatur, & σῶμα, quafi quoddam σῆμα, id eft, animæ fepulcrum. unde Cicero, pariter utrumque fignificans, corpus effe vinculum, corpus effe fepulcrum, quod carcer eft fepultorum, ait: *Qui e corporum vinculis, tanquam e carcere, evolaverunt.* Inferos autem Platonici non in corporibus effe, item non a corporibus incipere, dixerunt; fed certam mundi ipfius partem Ditis fedem, id eft, inferos vocaverunt. de loci vero ipfius finibus inter fe diffona publicarunt. & in tres fectas divifa fententia eft. alii enim mundum in duo diviferunt, quorum alterum facit, alterum patitur. & illud facere dixerunt, quod, cum fit immutabile, alteri caufas & neceffitatem permutationis imponit: hoc pati; quod per mutationes variatur. & immutabilem quidem mundi partem a fphæra, quæ aplanes dicitur, ufque ad globi luna-

ris exordium, mutabilem vero a luna ad terras usque dixerunt: & vivere animas, dum in immutabili parte consistunt; mori autem, cum ad partem ceciderint permutationis capacem: atque ideo inter lunam terrasque locum mortis & inferorum vocari, ipsamque lunam vitæ esse mortisque confinium, & animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera meantes in vitam reverti, non immerito existimatum est. a luna enim deorsum natura incipit caducorum: ab hac animæ sub numerum dierum cadere & sub tempus incipiunt. denique illam æthe- ream terram physici vocaverunt: & habitatores ejus lunares populos nuncuparunt. quod ita esse, plurimis argumentis, quæ nunc longum est enumerare, docuerunt. nec dubium est, quin ipsa sit mortalium corporum & auctor & conditrix, adeo, ut nonnulla corpora sub luminis ejus accessu patiantur augmenta, & hac decrescente minuantur. Sed ne de re manifesta fastidium prolixà assertione generetur, ad ea, quæ de inferorum loco alii definiunt, transeamus. maluerunt enim mundum alii in elementa ter quaterna dividere, ut in primo numerentur ordine, terra, aqua, aer, ignis, quæ est pars liquidior aeris vicina lunæ: supra hæc rursum totidem numero, sed naturæ purioris elementa, ut sit luna pro terra, quam æthereain terram a physicis diximus nominatam, aqua sit sphæra Mercurii, aer Veneris, ignis in sole: tertius vero elementorum ordo ita ad nos conversus habeatur, ut terram ultimam faciat, & ceteris in medium redactis, in terram desinat tam ima, quam summa po-

ſtremitas: igitur ſphæra Martia ignis habeatur, aer Jovis, Saturni aqua, terra vero aplanes; in qua Elyſios campos eſſe puris animis deputatos, antiquitas nobis intelligendum reliquit. de his campis anima, cum in corpus emittitur, per tres elementorum ordines, trina morte, ad corpus uſque deſcendit. hæc eſt inter Platonicos de morte animæ, cum in corpus truditur, ſecunda ſententia. Alii vero (nam tres eſſe inter eos ſententiarum diverſitates, ante ſignavimus) in duas quidem ipſi partes, ſicut primi faciunt, ſed non iiſdem terminis dividunt mundum. hi enim cœlum, quod aplanes ſphæra vocitatur, partem unam, ſeptem vero ſphæras, quæ vagæ vocantur, & quod inter illas ac terram eſt, terramque ipſam, alteram partem eſſe voluerunt. Secundum hos ergo, quorum ſectæ amicior eſt ratio, animæ beatæ, ab omni cujuſcunque contagione corporis liberæ, cœlum poſſident. quæ vero appetentiam corporis, & hujus, quam in terris vitam vocamus, ab illa ſpecula altiſſima & perpetua luce deſpiciens, deſiderio latenti cogitaverit, pondere ipſo terrenæ cogitationis paulatim in inferiora delabitur. nec ſubito a perfecta incorporalitate luteum corpus induitur; ſed ſenſim per tacita detrimenta, & longiorem ſimplicis & abſolutiſſimæ puritatis receſſum, in quædam ſiderei corporis incrementa turgeſcit. in ſingulis enim ſphæris, quæ cœlo ſubjectæ ſunt, ætherea obvolutione veſtitur; ut per eas gradatim ſocietati hujus indumenti teſtei concilietur. & ideo totidem mortibus, quot ſphæras tranſit, ad hanc pervenit, quæ in terris vita vocitatur.

CAPUT XII.

Quomodo anima ex superiore mundi parte ad inferna hæc delabatur.

DESCENSUS vero ipsius, quo anima de cœlo in hujus vitæ inferna delabitur, sic ordo digeritur: Zodiacum ita lacteus circulus obliquæ circumflexionis occursu ambiendo complectitur, ut eum, qua duo tropica signa, Capricornus & Cancer, feruntur, intersecet. Has solis portas physici vocaverunt, quia in utraque obviante solstitio, ulterius solis inhibetur accessio, & fit ei regressus ad zonæ viam, cujus terminos nunquam relinquit. per has portas animæ de cœlo in terras meare, & de terris in cœlum remeare creduntur. ideo hominum una, altera Deorum vocatur. hominum Cancer, quia per hunc in inferiora descensus est: Capricornus Deorum, quia per illum animæ in propriæ immortalitatis sedem, & in Deorum numerum revertuntur. Et hoc est, quod Homeri divina providentia in antri Ithacesii descriptione significat. hinc & Pythagoras putat, a lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium, quia animæ inde lapsæ videntur jam a superis recessisse. ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam, quia primus eis motus a lacteo incipit in corpora terrena labentibus. Unde & Scipioni de animis beatorum, ostenso lacteo, dictum est: *Hinc profecti, huc revertuntur.* Ergo descensuræ cum adhuc in Cancro sunt, quoniam illic positæ necdum lacteum reliquerunt,

adhuc in numero ſunt Deorum. cum vero ad Leonem labendo pervenerint, illic conditionis futuræ auſpicantur exordium. & quia in Leone ſunt rudimenta naſcendi, & quædam humanæ naturæ tirocinia; Aquarius autem adverſus Leoni eſt, & illo oriente mox occidit: ideo, cum ſol Aquarium tenet, manibus parentatur, utpote in ſigno, quod humanæ vitæ contrarium, vel adverſum feratur. illinc ergo, id eſt, a confinio, quo ſe Zodiacus lacteuſque contingunt, anima deſcendens a tereti, quæ ſola forma divina eſt, in conum defluendo producitur: ſicut a puncto naſcitur linea, & in longum ex individuo procedit: ibique a puncto ſuo, quod eſt monas, venit in dyadem, quæ eſt prima protractio. Et hæc eſt eſſentia, quam individuam, eandemque dividuam, Plato in Timæo, cum de mundanæ animæ fabrica loqueretur, expreſſit. animæ enim ſicut mundi, ita & hominis unius, modo diviſionis reperientur ignaræ, ſi divinæ naturæ ſimplicitas cogitetur; modo capaces, cum illa per mundi, hæc per hominis membra diffunditur. anima ergo cum trahitur ad corpus, in hac prima ſui productione ſilveſtrem tumultum, id eſt, hylen influentem ſibi incipit experiri. & hoc eſt, quod Plato notavit in Phædone, animam in corpus trahi nova ebrietate trepidantem; volens novum potum materialis alluvionis intelligi, quo delibuta & gravata deducitur. arcani hujus indicium eſt & crater Liberi Patris ille ſidereus in regione, quæ inter Cancrum eſt & Leonem locatus, ebrietatem illic primum deſcenſuris animis evenire ſilva influente

ſignificans. unde & comes ebrietatis oblivio illic animis incipit latenter obrepere. nam ſi animæ memoriam rerum divinarum, quarum in cœlo erant conſciæ, ad corpora uſque deferrent, nulla inter homines foret de divinitate diſſenſio. ſed oblivionem quidem omnes deſcendendo hauriunt; aliæ vero magis, minus aliæ. & ideo in terris verum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes; quia opinionis ortus eſt memoriæ defectus. hi tamen hoc magis inveniunt, qui minus oblivionis hauſerunt: quia facile reminiſcuntur, quod illic ante cognoverant. hinc eſt, quod, quæ apud Latinos lectio, apud Græcos vocatur repetita cognitio: quia cum vera diſcimus, ea recognoſcimus, quæ naturaliter noveramus, priuſquam materialis influxio in corpus venientes animas ebriaret. hæc eſt autem hyle, quæ omne corpus mundi, quod ubicunque cernimus, ideis impreſſa formavit. ſed altiſſima & puriſſima pars ejus, qua vel ſuſtentantur divina, vel conſtant, nectar vocatur, & creditur eſſe potus Deorum: inferior vero & turbidior, potus animarum. & hoc eſt, quod veteres Lethæum fluvium vocaverunt. ipſum autem Liberum Patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν ſuſpicantur intelligi, qui ab illo individuo natus in ſingulos ipſe dividitur. ideo in illorum ſacris traditur Titanio furore in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultis rurſus unus & integer emerſiſſe; quia νοῦς, quem diximus mentem vocari, ex individuo præbendo ſe dividendum, & rurſus ex diviſo ad individuum revertendo, & mundi implet officia, & naturæ ſuæ

arcana non deserit. Hoc ergo primo pondere de zodiaco & lacteo ad subjectas usque sphæras anima delapsa, dum & per illas labitur, in singulis non solum (ut jam diximus) luminosi corporis amicitur accessu; sed & singulos motus, quos in exercitio est habitura, producit: in Saturni, ratiocinationem & intelligentiam, quod λογιστικὸν & θεωρητικὸν vocant: in Jovis, vim agendi, quod πρακτικὸν dicitur: in Martis, animositatis ardorem, quod θυμικὸν nuncupatur: in Solis, sentiendi opinandique naturam, quod αἰσθητικὸν & φανταστικὸν appellant: desiderii vero motum, quod ἐπιθυμητικὸν vocatur, in Veneris: pronuntiandi & interpretandi, quæ sentiat, quod ἑρμηνευτικὸν dicitur, in orbe Mercurii: φυτικὸν vero, id est, naturam plantandi & augendi corpora, ingressu globi lunaris exercet. & est hæc sicut a divinis ultima, ita in nostris terrenisque omnibus prima. corpus enim hoc sicut faex rerum divinarum est, ita animalis est prima substantia. Et hæc est differentia inter terrena corpora & supera, cœli dico & siderum, aliorumque elementorum; quod illa quidem sursum arcessita sunt ad animæ sedem, & immortalitatem ex ipsa natura regionis & sublimitatis imitatione meruerunt: ad hæc vero terrena corpora anima ipsa deducitur, & ideo mori creditur, cum in caducam regionem & in sedem mortalitatis includitur. Nec te moveat, quod de anima, quam esse immortalem dicimus, mortem toties nominamus. etenim sua morte anima non exstinguitur, sed ad tempus obruitur: nec temporali demersione beneficium perpe-

tuitatis eximitur; cum rurſus e corpore, ubi meruerit contagione vitiorum penitus elimata purgari, ad perennis vitæ lucem reſtituta in integrum revertatur. Plene, ut arbitror, de vita & morte animæ definitio liquet, quam de adytis philoſophiæ doctrina & ſapientia Ciceronis elicuit.

CAPUT XIII.

Hominem duplici ratione mori: primum, ſi anima corpus relinquat; deinde, ſi anima in corpore adhuc manens, corporeas illecebras contemnat, voluptateſque & affectiones omnes exuat. ex his mortibus poſteriorem hanc omnibus appetendam; priorem arceſſendam non eſſe, ſed exſpectandum, donec Deus ipſe animam a corpore diſſolvat.

SED Scipio per quietem & cœlo, quod in præmium cedit beatis, & promiſſione immortalitatis animatus, tam glorioſam ſpem tamque inclitam magis magiſque firmavit viſo patre; de quo utrum viveret, cum adhuc videretur dubitare, quæſiverat. mortem igitur malle cœpit, ut viveret. nec fleſſe contentus viſo parente, quem crediderat exſtinctum, ubi loqui poſſe cœpit, hoc primum probare voluit, nihil ſe magis deſiderare, quam ut cum eo jam moraretur. nec tamen apud ſe, quæ deſiderabat facienda, conſtituit, quam ante conſuleret: quorum unum prudentiæ, alterum pietatis aſſertio eſt. Nunc ipſa vel conſulentis, vel præcipientis, verba tractemus. *Quæſo, inquam, pater*

ſanctiſſime atque optime, quoniam hæc eſt vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non eſt ita, inquit ille. niſi enim cum Deus hic, cujus hoc templum eſt omne, quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt. homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium vides, quæ terra dicitur: hiſque animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus, quæ ſidera & ſtellas vocatis, quæ globoſæ & rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos ſuos orbeſque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi, Publi, & piis omnibus, retinendus animus eſt in cuſtodia corporis; nec injuſſu ejus, a quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt, ne munus aſſignatum a Deo defugiſſe videamini. Hæc ſecta & præceptio Platonis eſt, qui in Phædone definit, homini non eſſe ſua ſponte moriendum. ſed in eodem tamen dialogo idem dicit, mortem philoſophantibus appetendam, & ipſam philoſophiam meditationem eſſe moriendi. hæc ſibi ergo contraria videntur: ſed non ita eſt. nam Plato duas mortes hominis novit. nec hoc nunc repeto, quod ſuperius dictum eſt, duas eſſe mortes, unam animæ, animalis alteram: ſed ipſius quoque animalis, hoc eſt, hominis, duas aſſerit mortes; quarum unam natura, virtutes alteram præſtant. homo enim moritur, cum anima corpus relinquit ſolutum lege naturæ: mori etiam dicitur, cum anima adhuc in corpore conſtituta corporeas illecebras, philoſophia docente, contemnit, & cupiditatum dulces inſidias reliquaſque omnes exui-

tur passiones. & hoc est, quod superius ex secundo virtutum ordine, quæ solis philosophantibus aptæ sunt, evenire signavimus. Hanc ergo mortem dicit Plato sapientibus appetendam: illam vero, quam omnibus natura constituit, cogi, vel inferri, vel arcessiri vetat, docens, exspectandam esse naturam; & has causas hujus aperiens sanctionis, quas ex usu rerum, quæ in quotidiana conversatione sunt, mutuatur. ait enim, eos, qui potestatis imperio truduntur in carcerem, non oportere inde diffugere, priusquam potestas ipsa, quæ clausit, abire permiserit: non enim vitari pœnam furtiva discessione, sed crescere. hoc quoque addit, nos esse in dominio Deorum, quorum tutela & providentia gubernamur. nihil autem esse invito domino de his, quæ possidet, ex eo loco, in quo suum constituerat, auferendum: & sicut qui vitam mancipio extorquet alieno, crimine non carebit, ita eum, qui finem sibi, domino necdum jubente, quæsiverit, non absolutionem consequi, sed reatum. hæc Platonicæ sectæ semina altius Plotinus exsequitur. Oportet, inquit, animam post hominem liberam corporeis passionibus inveniri: quam qui de corpore violenter extrudit, liberam esse non patitur. qui enim sibi sua sponte necem comparat, aut pertæsus necessitatis, aut metu cujusquam ad hoc descendit, aut odio: quæ omnia inter passiones habentur. ergo etsi ante fuit his sordibus pura, hoc ipso tamen, quo exit extorta, sordescit. deinde mortem debere ait animæ a corpore solutionem esse, non vinculum: exitu autem coacto animam circa corpus ma-

gis magisque vinciri. & revera ideo sic extortæ animæ diu circa corpus ejusve sepulturam, vel locum, in quo injecta manus est, pervagantur: cum contra illæ animæ, quæ se in hac vita a vinculis corporeis philosophiæ morte dissolvunt, adhuc exstante corpore cœlo & sideribus inserantur. & ideo illam solam de voluntariis mortibus significat esse laudabilem, quæ comparatur, ut diximus, philosophiæ ratione, non ferro; prudentia, non veneno. Addit etiam, illam solam esse naturalem mortem, ubi corpus animam, non anima corpus relinquit. constat enim, numerorum certam constitutamque rationem animas sociare corporibus. hi numeri dum supersunt, perseverat corpus animari: cum vero deficiunt, mox arcana illa vis solvitur, qua societas ipsa constabat. & hoc est, quod fatum & fatalia vitæ tempora vocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis atque perpetua est; sed impletis numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando; sed officium suum deserit corpus, cum jam non possit animari. hinc illud est doctissimi vatis:

Explebo numerum, reddarque tenebris.

Hæc est igitur naturalis vere mors, cum finem corporis solus numerorum suorum defectus apportat; non cum extorquetur vita corpori, adhuc idoneo ad continuationem ferendi. Nec levis est differentia, vitam vel natura, vel sponte solvendi. anima enim, cum a corpore deseritur, potest in se nihil retinere corporeum, si se pure, cum in hac vita esset, instituit: cum vero ipsa de corpore vio-

lenter extruditur, quia exit rupto vinculo, non soluto, fit ei ipsa necessitas occasio passionis; & malis, vinculum dum rumpit, inficitur. Hanc quoque superioribus adjicit rationem non sponte pereundi. Cum constet, inquit, remunerationem animis illic esse tribuendam pro modo perfectionis, ad quam in hac vita unaquæque pervenit: non est præcipitandus vitæ finis, cum adhuc proficiendi esse possit accessio. Nec frustra hoc dictum est: nam in arcanis de animæ reditu disputationibus fertur, in hac vita delinquentes similes esse super æquale solum cadentibus, quibus denuo sine difficultate præsto sit surgere; animas vero ex hac vita cum delictorum sordibus recedentes, æquandas his, qui in abruptum ex alto præcipitique delapsi sunt, unde facultas nunquam sit resurgendi. ideo ergo concessis utendum vitæ spatiis, ut sit perfectæ purgationis major facultas. Ergo, inquies, qui jam perfecte purgatus est, manum sibi debet inferre, cum non sit ei causa remanendi; quia profectum ulterius non requirit, qui ad supera pervenit. Sed hoc ipso, quo sibi celerem finem spe fruendæ beatitatis arcessit, irretitur laqueo passionis; quia spes, sicut timor, passio est. sed & cetera, quæ superior ratio disseruit, incurrit. Et hoc est, quod Paullus filium, spe vitæ verioris ad se venire properantem, prohibet ac repellit; ne festinatum absolutionis ascensionisque desiderium magis eum hac ipsa passione vinciat ac retardet. nec dicit, quod nisi mors naturalis advenerit, emori non poteris, sed, huc venire non poteris. *nisi enim cum*

Deus, inquit, *iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt:* quia ſcit jam receptus in cœlum, niſi perfectæ puritati cœleſtis habitaculi aditum non patere. pari autem conſtantia mors nec veniens per naturam timenda eſt, nec contra ordinem cogenda naturæ. Ex his, quæ Platonem, quæque Plotinum de voluntaria morte pronuntiaſſe retulimus, nihil in verbis Ciceronis, quibus hanc prohibet, remanebit obſcurum.

CAPUT. XIV.

Cur mundus hic univerſus, Dei vocetur templum: quotuplici ſenſu accipiatur nomen animi: & quomodo mens homini cum ſideribus communis eſſe dicatur: tum variæ de animi natura ſententiæ: quid inter ſtellam & ſidus interſit: quid ſphæra, quid orbis, quid circus: ſtellæ errantes unde nomen acceperint.

SED illa verba, quæ præter hoc ſunt inſerta, repetamus: *Homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium vides, quæ terra dicitur: hiſque animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus, quæ ſidera & ſtellas vocatis; quæ globoſæ & rotundæ, divinis animatæ mentibus, circos ſuos orbeſque conficiunt celeritate mirabili.* De terra, cur globus dicatur in medio mundo poſitus, plenius diſſeremus, cum de novem ſphæris loquemur. Bene autem univerſus mundus Dei templum vocatur, propter illos, qui æſtimant, nihil eſſe aliud Deum, niſi cœlum ipſum & cœleſtia iſta, quæ cer-

nimus. ideo ut summi omnipotentiam Dei ostenderet posse vix intelligi, nunquam posse videri; quidquid humano subjicitur aspectui, templum ejus vocavit, qui sola mente concipitur; ut, qui hæc veneratur, ut templa, cultum tamen maximum debeat conditori; sciatque, quisquis in usum templi hujus inducitur, ritu sibi vivendum sacerdotis. unde & quasi quodam publico præconio, tantam humano generi divinitatem inesse testatur, ut universos siderei animi cognatione nobilitet. Notandum est, quod hoc loco animum, & ut proprie, & ut abusive dicitur, posuit. animus enim proprie mens est: quam diviniorem anima nemo dubitavit. sed nonnunquam sic & animam usurpantes vocamus. cum ergo dicit, *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus*; mentem præstat intelligi, quæ nobis proprie cum cœlo sideribusque communis est. cum vero ait, *retinendus animus est in custodia corporis*; ipsam tunc animam nominat, quæ vincitur custodia corporali, cui mens divina non subditur. Nunc qualiter nobis animus, id est, mens, cum sideribus communis sit, secundum theologos disseramus. Deus, qui prima causa & est, & vocatur, unus omnium quæque sunt, quæque videntur esse, princeps & origo est. hic superabundanti majestatis fœcunditate de se mentem creavit. Hæc mens, quæ νοῦς vocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris: animam vero de se creat, posteriora respiciens. Rursus anima patrem qua intuetur, induitur, ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum, incorporea ipsa

degenerat. habet ergo & puriſſimam ex mente, de qua eſt nata, rationem, quod λογικὸν vocatur; & ex ſua natura accipit præbendi ſenſus præbendique incrementi ſeminarium. quorum unum αἰσθητικὸν, alterum φυτικὸν nuncupatur. ſed ex his primum, id eſt, λογικὸν, quod innatum ſibi ex mente ſumſit, ſicut vere divinum eſt, ita ſolis divinis aptum. reliqua duo, αἰσθητικὸν & φυτικὸν, ut a divinis recedunt, ita convenientia ſunt caducis. Anima ergo, creans condenſque corpora, (nam ideo ab anima natura incipit, quam ſapientes de Deo & mente νοῦν nominant) ex illo mero ac puriſſimo fonte mentis, quem naſcendo de originis ſuæ hauſerat copia, corpora illa divina vel ſupera, cœli dico & ſiderum, quæ prima condebat, animavit: divinæque mentes omnibus corporibus, quæ in formam teretem, id eſt, in ſphæræ modum, formabantur, infuſæ ſunt. & hoc eſt, quod, cum de ſtellis loqueretur, ait, *quæ divinis animatæ mentibus.* in inferiora vero ac terrena degenerans, fragilitatem corporum caducorum deprehendit meram divinitatem mentis ſuſtinere non poſſe; immo partem ejus vix ſolis humanis corporibus convenire: quia & ſola videntur erecta, tanquam quæ ad ſupera ab imis recedant, & ſola cœlum facile tanquam ſemper erecta ſuſpiciunt; ſoliſque ineſt vel in capite ſphæræ ſimilitudo, quam formam diximus ſolam mentis capacem. ſoli ergo homini rationem, id eſt, vim mentis infudit, cui ſedes in capite eſt. ſed & geminam illam ſentiendi creſcendique naturam, quia caducum eſt corpus, inſeruit. Et hinc eſt,

quod homo & rationis compos eſt, & ſentit, & creſcit, ſolaque ratione meruit præſtare ceteris animalibus: quæ quia ſemper prona ſunt, & ex ipſa quæque ſuſpiciendi difficultate a ſuperis receſſerunt, nec ullam divinorum corporum ſimilitudinem aliqua ſui parte meruerunt, nihil ex mente ſortita ſunt, & ideo ratione caruerunt: duo quoque tantum adepta ſunt, ſentire vel creſcere. Nam ſi quid in illis ſimilitudinem rationis imitatur, non ratio, ſed memoria eſt; & memoria non illa ratione mixta, ſed quæ hebetudinem ſenſuum quinque comitatur. de qua plura nunc dicere, quoniam ad præſens opus non attinet, omittemus. Terrenorum corporum tertius ordo in arboribus & herbis eſt, quæ carent tam ratione, quam ſenſu: & quia creſcendi tantummodo uſus in his viget, hac ſola vivere parte dicuntur. Hunc rerum ordinem & Vergilius expreſſit. nam & mundo animam dedit, &, ut puritati ejus atteſtaretur, mentem vocavit. *Cœlum* enim, ait, *& terras, & maria, & ſidera ſpiritus intus alit*, id eſt, anima. ſicut alibi pro ſpiramento animam dicit:

Quantum ignes animæque valent.

&, ut illius mundanæ animæ aſſereret dignitatem, mentem eſſe teſtatur:

Mens agitat molem.

nec non, ut oſtenderet ex ipſa anima conſtare & animari univerſa, quæ vivunt, addidit:

Inde hominum pecudumque genus:

& cetera. utque aſſereret, eundem ſemper in anima eſſe vigorem, ſed uſum ejus hebeſcere in anima-

libus corporis densitate, adjecit: *Quantum non noxia corpora tardant*, & reliqua. Secundum hæc ergo cum ex summo Deo mens, ex mente anima sit; anima vero & condat, & vita compleat omnia, quæ sequuntur, cunctaque hic unus fulgor illuminet, & in universis appareat, ut in multis speculis, per ordinem positis, vultus unus; cumque omnia continuis successionibus se sequantur, degenerantia per ordinem ad imum meandi: invenietur pressius intuenti a summo Deo usque ad ultimam rerum fæcem una mutuis se vinculis religans & nusquam interrupta connexio. & hæc est Homeri catena aurea, quam pendere de cœlo in terras Deum jussisse commemorat. His ergo dictis, solum hominem constat ex terrenis omnibus mentis, id est, animi, societatem cum cœlo & sideribus habere communem. & hoc est, quod ait, *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis.* nec tamen ex ipsis cœlestibus & sempiternis ignibus nos dicit animatos. ignis enim ille licet divinum, tamen corpus est. nec ex corpore quamvis divino possemus animari; sed unde ipsa illa corpora, quæ divina & sunt, & videntur, animata sunt, id est, ex ea mundanæ animæ parte, quam diximus de pura mente constare. & ideo postquam dixit, *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis*; mox adjecit, *quæ divinis animatæ mentibus*: ut per sempiternos ignes, corpus stellarum; per divinas vero mentes, earum animas manifesta descriptione significet, & ex illis in nostras venire animas vim men-

tis oſtendat. Non ab re eſt, ut hæc de anima diſputatio in fine ſententias omnium, qui de anima videntur pronuntiaſſe, contineat. Plato dixit animam eſſentiam ſe moventem; Xenocrates numerum ſe moventem; Ariſtoteles ἐντελέχειαν; Pythagoras & Philolaus harmoniam; Poſſidonius ideam; Aſclepiades quinque ſenſuum exercitium ſibi conſonum; Hippocrates ſpiritum tenuem, per corpus omne diſperſum; Heraclides Ponticus lucem; Heraclitus phyſicus ſcintillam ſtellaris eſſentiæ; Zenon concretum corpori ſpiritum; Democritus ſpiritum inſertum atomis, hac facilitate motus, ut corpus illi omne ſit pervium: Critolaus Peripateticus, conſtare eam de quinta eſſentia; Hipparchus ignem; Anaximenes aera; Empedocles & Critias ſanguinem; Parmenides ex terra & igne; Xenophanes ex terra & aqua; Boethos ex aere & igne; Epicurus ſpeciem, ex igne, & aere, & ſpiritu mixtam. Obtinuit tamen non minus de incorporalitate ejus, quam de immortalitate ſententia. Nunc videamus, quæ ſint hæc duo nomina, quorum pariter meminit, cum dicit, *quæ ſidera & ſtellas vocatis.* neque enim hic res una gemina appellatione monſtratur, ut enſis & gladius: ſed ſunt ſtellæ quidem ſingulares, ut erraticæ quinque, & ceteræ, quæ, non admixtæ aliis, ſolæ feruntur. ſidera vero, quæ in aliquod ſignum ſtellarum plurium compoſitione formantur, ut Aries, Taurus, Andromeda, Perſeus, vel Corona, & quæcunque variarum genera formarum in cœlum recepta creduntur. ſic & apud Græcos aſter & aſtron diverſa ſignificant: & aſter

ſtella una eſt; aſtron ſignum ſtellis coactum, quod nos ſidus vocamus. Cum vero ſtellas globoſas & rotundas dicat, non ſingularium tantum exprimit ſpeciem, ſed & earum, quæ in ſigna formanda convenerant. omnes enim ſtellæ inter ſe, etſi in magnitudine aliquam, nullam tamen habent in ſpecie differentiam. Per hæc autem duo nomina, ſolida ſphæra deſcribitur, quæ nec ex globo, ſi rotunditas deſideretur; nec ex rotunditate, ſi globus deſit, efficitur; cum alterum a forma, alterum a ſoliditate corporis deſeratur. Sphæras autem hic dicimus ipſarum ſtellarum corpora, quæ omnia hac ſpecie formata ſunt. dicuntur præterea ſphæræ, & aplanes illa, quæ maxima eſt, & ſubjectæ ſeptem, per quas duo lumina & quinque vagæ diſcurrunt. circi vero & orbes duarum ſunt rerum duo nomina. & his nominibus quidem alibi aliter eſt uſus. nam & *orbem* pro *circulo* poſuit, ut *orbem lacteum*; & *orbem* pro *ſphæra*, ut, *novem tibi orbibus vel potius globis*. ſed & circi vocantur, qui ſphæram maximam cingunt, ut eos ſequens tractatus inveniet: quorum unus eſt lacteus, de quo ait, *inter flammas circus elucens*. ſed hic horum nihil neque circi, neque orbis nomine voluit intelligi. ſed eſt *orbis* in hoc loco ſtellæ una integra & peracta converſio, id eſt, ab eodem loco poſt emenſum ſphæræ, per quam movetur, ambitum in eundem locum regreſſus. Circus autem eſt hic linea ambiens ſphæram, ac veluti ſemitam faciens, per quam lumen utrinque diſcurrit, & inter quam vagantium ſtellarum error legitimus coercetur. Quas

ideo veteres errare dixerunt, quia & cursu suo feruntur, & contra sphæræ maximæ, id est, ipsius cœli, impetum contrario motu ad orientem ab occidente volvuntur. & omnium quidem par celeritas, motus similis, & idem est modus meandi; sed non omnes eodem tempore circos suos orbesque conficiunt. & ideo est celeritas ipsa mirabilis: quia cum sit eadem omnium, nec ulla ex illis aut concitatior esse possit, aut segnior; non eodem tamen temporis spatio omnes ambitum suum peragunt. causam vero sub eadem celeritate disparis spatii aptius nos sequentia docebunt.

CAPUT XV.

De undecim circulis, cœlum ambientibus.

His de siderum natura & siderea hominum mente narratis, rursus filium pater, ut in Deos pius, ut in homines justus esset, hortatus, præmium rursus adjecit, ostendens, lacteum circulum virtutibus debitum, & beatorum cœtu refertum. cujus meminit his verbis: *Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens, quem vos, ut a Grajis accepistis, orbem lacteum nuncupatis. Orbis* hic idem quod *circus* in lactei appellatione significat. est autem lacteus unus e circis, qui ambiunt cœlum: & sunt præter eum numero decem. de quibus quæ dicenda sunt, proferemus, cum de hoc competens sermo processerit. Solus ex omnibus hic subjectus est oculis, ceteris circulis magis cogitatione, quam

visu comprehendendis. de hoc lacteo multi inter se diversa senserunt: causasque ejus alii fabulosas, naturales alii protulerunt. sed nos fabulosa reticentes, ea tantum, quae ad naturam ejus visa sunt pertinere, dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse compagem, qua de duobus hemisphaeriis coeli sphaera solidata est; & ubi orae utrinque convenerant, notabilem claritatem videri: Diodorus ignem esse densatae concretaeque naturae in unam curvi limitis semitam, discretione mundanae fabricae coacervante concretum; & ideo visum intuentis admittere, reliquo igne coelesti lucem suam nimia subtilitate diffusam non subjiciente conspectui: Democritus innumeras stellas, brevesque omnes, quae spisso tractu in unum coactae, spatiis, quae angustissima interjacent, opertis, vicinae sibi undique, & ideo passim diffusae, lucis aspergine continuum juncti luminis corpus ostendunt. sed Possidonius, cujus definitioni plurium consensus accessit, ait, lacteum caloris esse siderei infusionem; quam ideo adversa Zodiaco curvitas obliquavit, ut, quoniam sol nunquam Zodiaci excedendo terminos expertem fervoris sui partem coeli reliquam deserebat, hic circus a via solis in obliquum recedens, universitatem flexu calido temperaret. quibus autem partibus Zodiacum intersecet, superius jam relatum est. haec de lacteo. Decem autem alii, ut diximus, circi sunt: quorum unus est ipse Zodiacus, qui ex his decem solus potuit latitudinem hoc modo, quem referemus, adipisci. Natura coelestium circulorum incorporalis est linea, quae ita

mente concipitur, ut ſola longitudine cenſeatur, latum habere non poſſit. ſed in Zodiaco latitudinem ſignorum capacitas exigebat. quantum igitur ſpatii lata dimenſio porrectis ſideribus occupabat, duabus lineis limitatum eſt: & tertia ducta per medium, ecliptica vocatur, quia cum curſum ſuum in eadem linea pariter ſol & luna conficiunt, alterius eorum neceſſe eſt venire defectum: ſolis, ſi ei tunc luna ſuccedat; lunæ, ſi tunc adverſa ſit ſoli. ideo nec ſol unquam deficit, niſi cum triceſimus lunæ dies eſt; & niſi quinto decimo curſus ſui die neſcit luna defectum. ſic enim evenit, ut aut lunæ contra ſolem poſitæ ad mutuandum ab eo ſolitum lumen, ſub eadem inventus linea terræ conus obſiſtat, aut ſoli ipſa ſuccedens objectu ſuo ab humano aſpectu lumen ejus repellat. In defectu ergo ſol ipſe nil patitur, ſed noſter fraudatur aſpectus. Luna vero circa proprium defectum laborat, non accipiendo ſolis lumen, cujus beneficio noctem colorat. quod ſciens Vergilius, diſciplinarum omnium peritiſſimus, ait:

Defectus ſolis varios, lunæque labores.

Quamvis igitur trium linearum ductus Zodiacum & claudat, & dividat; unum tamen circum auctor vocabulorum dici voluit antiquitas. Quinque alii, circuli paralleli vocantur. horum medius & maximus eſt æquinoctialis. duo extremitatibus vicini, atque ideo breves: quorum unus ſeptemtrionalis dicitur, alter auſtralis. inter hos & medium duo ſunt tropici, majores ultimis, medio minores; & ipſi ex utraque parte zonæ uſtæ terminum

faciunt. Præter hos alii duo ſunt coluri, quibus nomen dedit imperfecta converſio. ambientes enim ſeptemtrionalem verticem, atque inde in diverſa diffuſi, & ſe in ſummo interſecant, & quinque parallelos in quaternas partes æqualiter dividunt, zodiacum ita interſecantes, ut unus eorum per Arietem & Libram, alter per Cancrum atque Capricornum meando decurrat: ſed ad auſtralem verticem non pervenire creduntur. duo, qui ad numerum prædictum ſuperſunt, meridianus & horizon, non ſcribuntur in ſphæra; quia certum locum habere non poſſunt, ſed pro diverſitate circumſpicientis habitantiſve variantur. Meridianus eſt enim, quem ſol, cum ſuper hominum verticem venerit, ipſum diem medium efficiendo deſignat. & quia globoſitas terræ habitationes omnium æquales ſibi eſſe non patitur, non eadem pars cœli omnium verticem deſpicit. & ideo unus omnibus meridianus eſſe non poterit: ſed ſingulis gentibus ſuper verticem ſuum proprius meridianus efficitur. ſimiliter ſibi horizontem facit circumſpectio ſingulorum. horizon eſt enim velut quodam circo deſignatus terminus cœli, quod ſuper terram videtur. & quia ad ipſum vere finem non poteſt humana acies pervenire; quantum quiſque oculos circumferendo conſpexerit, proprium ſibi cœli, quod ſuper terram eſt, terminum facit. hinc horizon, quem ſibi uniuſcujuſque circumſcribit aſpectus, ultra trecentos & ſexaginta ſtadios longitudinem intra ſe continere non poterit. centum enim & octoginta ſtadios non excedit acies contra videntis. ſed viſus

cum ad hoc ſpatium venerit, acceſſu deficiens, in rotunditatem recurrendo curvatur. atque ita fit, ut hic numerus, ex utraque parte geminatus, trecentorum ſexaginta ſtadiorum ſpatium, quod intra horizontem ſuum continetur, efficiat; ſemperque quantum ex hujus ſpatii parte poſtera procedendo dimiſeris, tantum tibi de anteriore ſumetur: & ideo horizon ſemper quantacunque locorum tranſgreſſione mutatur. hunc autem, quem diximus, admittit aſpectum, aut in terris æqua planities, aut pelagi tranquilla libertas, qua nullam oculis objicit offenſam. Nec te moveat, quod ſæpe in longiſſimo poſitum montem videmus, aut quod ipſa cœli ſuperna ſuſpicimus. aliud eſt enim, cum ſe oculis ingerit altitudo; aliud, cum per planum ſe porrigit & extendit intuitus: in quo ſolo horizontis circus efficitur. Hæc de circis omnibus, quibus cœlum cingitur, dicta ſufficiant. tractatum ad ſequentia transferamus.

CAPUT XVI.

Qui fiat, ut quædam ſtellæ nunquam a nobis videantur, & quanta ſtellarum omnium magnitudo.

Ex quo mihi omnia contemplanti præclara cetera & mirabilia videbantur. Erant autem hæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus, & eæ magnitudines omnium, quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus. ex quibus erat ea minima, quæ ultima a cœlo, citima terris, luce lucebat aliena. ſtellarum autem globi terræ magnitudinem fa-

cile vincebant. Dicendo, *Ex quo mihi omnia contemplanti*, id, quod ſupra retulimus, affirmat, in ipſo lacteo Scipionis & parentum per ſomnium contigiſſe conventum. duo ſunt autem præcipua, quæ in ſtellis ſe admiratum refert, aliquarum novitatem, & omnium magnitudinem. Ac prius de novitate, poſt de magnitudine, differemus. Plene & docte adjiciendo, *quas nunquam ex hoc loco vidimus*, cauſam, cur a nobis non videantur, oſtendit. locus enim noſtræ habitationis ita poſitus eſt, ut quædam ſtellæ ex ipſo nunquam poſſint videri; quia ipſa pars cœli, in qua ſunt, nunquam poteſt hic habitantibus apparere. pars enim hæc terræ, quæ incolitur ab univerſis hominibus, quam nos invicem ſcire poſſumus, ad ſeptemtrionalem verticem ſurgit: & ſphæralis convexitas auſtralem nobis verticem in ima demergit. cum ergo ſemper circa terram ab ortu in occaſum cœli ſphæra volvatur; vertex hic, qui ſeptemtriones habet, quoquoverſum mundana volubilitate vertatur, quoniam ſuper nos eſt, ſemper a nobis videtur, ac ſemper oſtendit

Arctos Oceani metuentes æquore tingi.

Auſtralis contra, quaſi ſemel nobis pro habitationis noſtræ poſitione demerſus, nec ipſe nobis unquam videtur, nec ſidera ſua, quibus & ipſe ſine dubio inſignitur, oſtendit. & hoc eſt, quod poeta, naturæ ipſius conſcius, dixit:

Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Maneſque profundi.

Sed cum hanc diverſitatem cœleſtibus partibus vel

ſemper, vel nunquam apparendi, terræ globoſitas habitantibus faciat: ab eo, qui in cœlo eſt, omne ſine dubio cœlum videtur, non impediente aliqua parte terræ, quæ tota puncti locum pro cœli magnitudine vix obtinet. Cui ergo auſtralis verticis ſtellas nunquam de terris videre contigerat, ubi circumſpectu libero ſine offenſa terreni obicis viſæ ſunt, jure quaſi novæ admirationem dederunt. & quia intellexit cauſam, propter quam eas nunquam ante vidiſſet, ait, *erant autem hæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus*; hunc locum demonſtrative terram dicens, in qua erat, dum iſta narraret. ſequitur illa diſcuſſio, quid ſit, quod adjecit, *& hæ magnitudines omnium, quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus.* cur autem magnitudines, quas vidit in ſtellis, nunquam homines ſuſpicati ſint, ipſe patefecit, addendo, *ſtellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant.* nam quando homo, niſi quem doctrina philoſophiæ ſupra hominem, immo vere hominem, fecit, ſuſpicari poteſt, ſtellam unam omni terra eſſe majorem, cum vulgo ſingulæ vix facis unius flammam æquare poſſe videantur? ergo tunc earum vere magnitudo aſſerta credetur, ſi majores ſingulas, quam eſt omnis terra, eſſe conſtiterit. quod hoc modo licebit recognoſcas. Punctum dixerunt eſſe geometræ, quod ob incomprehenſibilem brevitatem ſui, in partes dividi non poſſit, nec ipſum pars aliqua, ſed tantummodo ſignum eſſe dicatur. Phyſici, terram ad magnitudinem circi, per quem ſol volvitur, puncti modum obtinere, docuerunt. Sol autem quanto minor ſit circo

proprio, deprehensum est manifestissimis dimensionum rationibus. constat enim, mensuram solis ducentesimam sextamdecimam partem habere magnitudinis circi, per quem sol ipse discurrit. cum ergo sol ad circum suum pars certa sit; terra vero ad circum solis punctum sit, quod pars esse non possit: sine cunctatione judicii solem constat terra esse majorem, si major est pars eo, quod partis nomen nimia brevitate non capit. verum solis circo superiorum stellarum circos certum est esse majores, si eo, quod continetur, id quod continet majus est; cum hic sit cœlestium sphærarum ordo, ut a superiore unaquæque inferior ambiatur. unde & lunæ sphæram, quasi a cœlo ultimam, & vicinam terræ, minimam dixit; cum terra ipsa in punctum, quasi vere jam postrema deficiat. si ergo stellarum superiorum circi, ut diximus, circo solis sunt grandiores; singulæ autem hujus sunt magnitudinis, ut ad circum unaquæque suum modum partis obtineat: sine dubio singulæ terra sunt ampliores, quam ad solis circum, qui superioribus minor est, punctum esse prædiximus. De luna, si vere luce lucet aliena, sequentia docebunt.

CAPUT XVII.

Cœlum quamobrem semper & in orbem moveatur: quo sensu summus vocetur Deus: & ecquid stellæ, quas fixas vocant, suo etiam proprioque motu agantur.

HÆC cum Scipionis obtutus non sine admiratione percurrens, ad terras usque fluxisset, & illic fa-

miliarius hæsisset: rursus avi monitu ad superiora revocatus est, ipsum a cœli exordio sphærarum ordinem in hæc verba monstrantis: *Novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia: quorum unus est cœlestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus arcens & continens ceteros, in quo sunt infixi illi, qui volvuntur stellarum cursus sempiterni. huic subjecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque cœlum. e quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde est hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis: tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis. deinde subter mediam fere regionem Sol obtinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret & compleat. hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus: infimoque orbe Luna radiis solis accensa convertitur. infra autem eam nihil est, nisi mortale & caducum, præter animos munere Deorum hominum generi datos. supra lunam sunt æterna omnia. nam ea, quæ est media & nona tellus, neque movetur, & infima est, & in eam feruntur omnia nutu suo pondera.* Totius mundi a summo in imum diligens in hunc locum collecta descriptio est, & integrum quoddam universitatis corpus effingitur, quod quidam τὸ πᾶν, ist est, omne, dixerunt. unde & hic dicit, *connexa sunt omnia.* Vergilius vero magnum corpus vocavit:

Et magno se corpore miscet.

Hoc autem loco Cicero, rerum quærendarum ja-

ctis ſeminibus, multa nobis excolenda legavit. de ſeptem ſubjectis globis ait, *qui verſantur retro contrario motu atque cœlum.* quod cum dicit, admonet, ut quæramus, ſi verſatur cœlum: & ſi illi ſeptem & verſantur, & contrario motu moventur; aut ſi, hunc eſſe ſphærarum ordinem, quem Cicero refert, Platonica conſentit auctoritas: &, ſi vere ſubjectæ ſunt, quo pacto ſtellæ earum omnium zodiacum luſtrare dicantur, cum zodiacus & unus, & in ſummo cœlo ſit: quæve ratio in uno Zodiaco aliarum curſus breviores, aliarum faciat longiores. hæc enim omnia in exponendo earum ordine neceſſe eſt afferantur. & poſtremo; qua ratione in terram ferantur, ſicut ait, *omnia nutu ſuo pondera.* Verſari cœlum, mundanæ animæ natura, & vis, & ratio docet. cujus æternitas in motu eſt; quia nunquam motus relinquit, quod vita non deſerit, nec ab eo vita diſcedit, in quo viget ſemper agitatus. igitur & cœleſte corpus, quod mundi anima futurum ſibi immortalitatis particeps fabricata eſt, ne unquam vivendo deficiat, ſemper in motu eſt, & ſtare neſcit; quia nec ipſa ſtat anima, qua impellitur. nam cum animæ, quæ incorporea eſt, eſſentia ſit in motu; primum autem omnium cœli corpus anima fabricata ſit: ſine dubio in corpus hoc primum ex incorporeis motus natura migravit. cujus vis integra & incorrupta non deſerit, quod primum cœpit movere. ideo vero cœli motus neceſſario volubilis eſt, quia cum ſemper moveri neceſſe ſit, ultra autem locus nullus ſit, quo ſe tendat acceſſio, continuatione per-

petuæ in ſe reditionis agitatur. ergo in quo poteſt, vel habet, currit, & accedere ejus revolvi eſt; quia ſphæræ, ſpatia & loca complectentis omnia, unus eſt curſus, rotari. ſed & ſic animam ſequi ſemper videtur, quæ in ipſa univerſitate diſcurrit. Dicemus ergo, quod eam nunquam reperiat, ſi ſemper hanc ſequitur? immo ſemper eam reperit, quia ubique tota, ubique perfecta eſt. cur ergo, ſi quam quærit reperit, non quieſcit? quia & illa requietis eſt inſcia. ſtaret enim, ſi uſquam ſtantem animam reperiret. cum vero illa, ad cujus appetentiam trahitur, ſemper in univerſa ſe fundat; ſemper & corpus ſe in ipſam, & per ipſam retorquet. hæc de cœleſtis volubilitatis arcano pauca de multis, Plotino auctore reperta, ſufficiant. Quod autem hunc iſtum extimum globum, qui ita volvitur, ſummum Deum vocavit, non ita accipiendum eſt, ut ipſe prima cauſa, & Deus ille omnipotentiſſimus exiſtimetur: cum globus ipſe, quod cœlum eſt, animæ ſit fabrica; anima ex mente proceſſerit; mens ex Deo, qui vere ſummus eſt, procreata ſit. ſed ſummum quidem dixit ad ceterorum ordinem, qui ſubjecti ſunt: unde mox ſubjecit, *arcens & continens ceteros.* Deum vero, quod non modo immortale animal ac divinum ſit, plenum inclitæ ex illa puriſſima mente rationis, ſed quod & virtutes omnes, quæ illam primæ omnipotentiam ſummitatis ſequuntur, aut ipſe faciat, aut ipſe contineat, ipſum denique Jovem veteres vocaverunt, & apud theologos Juppiter eſt mundi anima. hinc illud eſt:

Ab Jove principium Muſæ, Jovis omnia plena.

quod de Arato poetæ alii mutuati ſunt, qui de ſideribus locuturus, a cœlo, in quo ſunt ſidera, exordium ſumendum eſſe decernens, ab Jove incipiendum eſſe memoravit. hinc Juno & ſoror ejus, & conjux vocatur. eſt autem Juno aer: & dicitur ſoror, quia iiſdem ſeminibus, quibus cœlum, etiam aer eſt procreatus: conjux, quia aer ſubjectus eſt cœlo. his illud adjiciendum eſt, quod præter duo lumina & ſtellas quinque, quæ appellantur vagæ, reliquas omnes, alii infixas cœlo, nec niſi cum cœlo moveri; alii, quorum aſſertio vero propior eſt, has quoque dixerunt ſuo motu, præter quod cum cœli converſione feruntur, accedere: ſed propter immenſitatem extimi globi excedentia credibilem numerum ſecula in una eas curſus ſui ambitione conſumere; & ideo nullum earum motum ab homine ſentiri: cum non ſufficiat humanæ vitæ ſpatium, ad breve ſaltem punctum tam tardæ acceſſionis deprehendendum. hinc Tullius, nullius ſectæ inſcius veteribus approbatæ, ſimul attigit utramque ſententiam, dicendo, *in quo ſunt infixi illi, qui volvuntur, ſtellarum curſus ſempiterni.* nam & infixos dixit, & curſus habere non tacuit.

CAPUT XVIII.

Stellas errantes contrario, quam cœlum, motu verſari.

NUNC utrum illi ſeptem globi, qui ſubjecti ſunt, contrario, ut ait, quam cœlum vertitur, motu ferantur, argumentis ad verum ducentibus requira-

mus. Solem, ac lunam, & ſtellas quinque, quibus ab errore nomen eſt, præter quod ſecum trahit ab ortu in occaſum cœli diurna converſio, ipſa ſuo motu in orientem ab occidente procedere, non ſolum literarum profanis, ſed multis quoque doctrina initiatis, abhorrere a fide ac monſtro ſimile judicatum eſt: ſed apud preſſius intuentes ita verum eſſe conſtabit, ut non ſolum mente concipi, ſed oculis quoque ipſis poſſit probari. tamen ut nobis de hoc ſit cum pertinaciter negante tractatus, age, quiſquis tibi hoc liquere diſſimulas, ſimul omnia, quæ vel contentio ſibi fingit detractans fidem, vel quæ ipſa veritas ſuggerit, in diviſionis membra mittamus. Has erraticas cum luminibus duobus aut infixas cœlo, ut alia ſidera, nullum ſui motum noſtris oculis indicare, ſed ferri mundanæ converſionis impetu, aut moveri ſua quoque acceſſione, dicemus. rurſus, ſi moventur, aut cœli viam ſequuntur ab ortu in occaſum, & communi, & ſuo motu meantes; aut contrario receſſu in orientem ab occidentis parte verſantur. præter hæc, ut opinor, nihil poteſt vel eſſe, vel fingi. nunc videamus, quid ex his poterit verum probari. Si infixæ eſſent, nunquam ab eadem ſtatione diſcederent, ſed in iiſdem locis ſemper, ut aliæ, viderentur. ecce enim de infixis Vergiliæ nec a ſui unquam ſe copulatione diſpergunt, nec Hyadas, quæ vicinæ ſunt, deſerunt, aut Orionis proximam regionem relinquunt. ſeptemtrionum quoque compago non ſolvitur. Anguis, qui inter eos labitur, ſemel circumfuſum non mutat amplexum. hæ vero modo in

hac, modo in illa cœli regione visuntur. & sæpe cum in unum locum duæ pluresve convenerint, & a loco tamen, in quo simul visæ sunt, & a se postea separantur. ex hoc eas non esse cœlo infixas, oculis quoque approbantibus constat. igitur moventur: nec negare hoc quisquam poterit, quod visus affirmat. quærendum est ergo, utrum ab ortu in occasum, an in contrarium motu proprio revolvantur. sed & hoc quærentibus nobis non solum manifestissima ratio, sed visus quoque ipse monstrabit. consideremus enim signorum ordinem, quibus zodiacum divisum, vel distinctum videmus, & ab uno signo quolibet ordinis ejus sumamus exordium. Cum Aries exoritur, post ipsum Taurus emergit: hunc Gemini sequuntur, hos Cancer, & per ordinem reliqua signa. si istæ ergo in occidentem ab oriente procederent: non ab Ariete in Taurum, qui retro locatus est, nec a Tauro in Geminos signum posterius volverentur; sed a Geminis in Taurum, & a Tauro in Arietem recta & mundanæ volubilitati consona accessione prodirent. cum vero a primo in signum secundum, a secundo ad tertium, & inde ad reliqua, quæ posteriora sunt, revolvantur; signa autem infixa cœlo ferantur: sine dubio constat, has stellas non cum cœlo, sed contra cœlum moveri. hoc ut plene liqueat, adstruamus de lunæ cursu, qui & claritate sui, & velocitate notabilior est. Luna, postquam a sole discedens novata est, secundo fere die circa occasum videtur, & quasi vicina soli, quem nuper reliquit. postquam ille demersus est, ipsa cœli mar-

ginem tenet antecedenti ſuperoccidens. tertio die tardius occidit, quam ſecundo; & ita quotidie longius ab occaſu recedit, ut ſeptimo die circa ſolis occaſum in medio cœlo ipſa videatur: poſt alios vero ſeptem, cum ille mergit, hæc oritur: adeo media parte menſis dimidium cœlum, id eſt, unum hemiſphærium, ab occaſu in orientem recedendo metitur. rurſus poſt ſeptem alios circa ſolis occaſum latentis hemiſphærii verticem tenet. & hujus rei indicium eſt, quod medio noctis exoritur: poſtremo totidem diebus exemtis, ſolem denuo comprehendit, & vicinus videtur ortus amborum, quamdiu ſoli ſuccedens rurſus movetur, & rurſus recedens paulatim ſemper in orientem regrediendo relinquat occaſum. Sol quoque ipſe non aliter, quam ab occaſu in orientem, movetur; &, licet tardius receſſum ſuum, quam luna, conficiat, (quippe qui tanto tempore ſignum unum emetiatur, quanto totum zodiacum luna diſcurrit) manifeſta tamen & ſubjecta oculis motus ſui præſtat indicia. hunc enim in Ariete eſſe ponamus: quod quia æquinoctiale ſignum eſt, pares horas ſomni & diei facit. in hoc ſigno cum occidit, Libram, id eſt, Scorpii chelas mox oriri videmus, & apparet Taurus vicinus occaſui. nam & Vergilias & Hyadas partes Tauri clariores, non multo poſt ſole mergente videmus. ſequenti menſe ſol in ſignum poſterius, id eſt, in Taurum recedit: & ita fit, ut neque Vergiliæ, neque alia pars Tauri illo menſe videatur. ſignum enim, quod cum ſole oritur, & cum ſole occidit, ſemper occulitur: adeo ut &

vicina aſtra ſolis propinquitate celentur. nam & Canis tunc, quia vicinus Tauro eſt, non videtur, tectus lucis propinquitate. & hoc eſt, quod Vergilius ait:

Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & adverſo cedens Canis occidit aſtro.

non enim vult intelligi, Tauro oriente cum ſole, mox in occaſum ferri Canem, qui proximus Tauro eſt; ſed occidere eum dixit, Tauro geſtante ſolem, quia tunc incipit non videri, ſole vicino. tunc tamen occidente ſole Libra adeo ſuperior invenitur, ut totus Scorpius ortus appareat: Gemini vero vicini tunc videntur occaſui. rurſus, poſt Tauri menſem Gemini non videntur, quod in eos ſolem migraſſe ſignificat. poſt Geminos recedit in Cancrum: & tunc, cum occidit, mox Libra in medio cœlo videtur. adeo conſtat, ſolem, tribus ſignis peractis, id eſt, Ariete, & Tauro, & Geminis, ad medietatem hemiſphærii receſſiſſe. denique, poſt tres menſes ſequentes, tribus ſignis, quæ ſequuntur, emenſis, Cancrum dico, Leonem & Virginem, invenitur in Libra, quæ rurſus æquat noctem diei: &, dum in ipſo ſigno occidit, mox oritur Aries, in quo ſol ante ſex menſes occidere ſolebat. ideo autem occaſum magis ejus, quam ortum, eligimus proponendum, quia ſigna poſteriora poſt occaſum videntur: &, dum ad hæc, quæ ſole mergente videri ſolent, ſolem redire monſtramus, ſine dubio eum contrario motu recedere, quam cœlum movetur, oſtendimus. Hæc autem, quæ de ſole & luna diximus, etiam quinque ſtellarum re-

cessum assignare sufficient. pari enim ratione in posteriora signa migrando, semper mundanæ volubilitati contraria recessione versantur.

CAPUT XIX.

Quem Cicero, & quem Plato soli inter errantes stellas assignaverint ordinem: cur luna lumen suum mutuetur a sole, sicque luceat, ut tamen non calefaciat. dehinc, cur sol non absolute, sed fere medius inter planetas esse dicatur. unde sideribus nomina. & cur stellarum errantium aliæ adversæ nobis sint, aliæ prosperæ.

His assertis, de sphærarum ordine pauca dicenda sunt. in quo dissentire a Platone Cicero videri potest: cum hic solis sphæram quartam de septem, id est, in medio locatam dicat; Plato a luna sursum secundam, hoc est, inter septem a summo locum sextum tenere commemoret. Ciceroni Archimedes & Chaldæorum ratio consentit. Plato Ægyptios, omnium philosophiæ disciplinarum parentes, secutus est, qui ita solem inter lunam & Mercurium locatum volunt, ut ratione tamen deprehenderint, & edixerint, cur a nonnullis sol supra Mercurium supraque Venerem esse credatur. nam nec illi, qui ita æstimant, a specie veri procul aberrant. opinionem vero istius permutationis hujusmodi ratio persuasit. A Saturni sphæra, quæ est prima de septem, usque ad sphæram Jovis a summo secundam, interjecti spatii tanta distantia est, ut

Zodiaci ambitum ſuperior triginta annis, duodecim vero annis ſubjecta conficiat. rurſus tantum a Jove ſphæra Martis recedit, ut eundem curſum biennio peragat. Venus autem tanto eſt regione Martis inferior, ut ei annus ſatis ſit ad Zodiacum peragrandum. jam vero ita Veneri proxima eſt ſtella Mercurii, & Mercurio ſol propinquus, ut hi tres cœlum ſuum pari temporis ſpatio, id eſt, anno, plus minuſve circumeant. igitur & Cicero hos duos curſus comites ſolis vocavit, quia in ſpatio pari, longe a ſe nunquam recedunt. luna autem tantum ab his deorſum receſſit, ut, quod illi anno, viginti octo diebus ipſa conficiat. ideo neque de trium ſuperiorum ordine, quem manifeſte clareque diſtinguit immenſa diſtantia, neque de lunæ regione, quæ ab omnibus multum receſſit, inter veteres aliqua fuit diſſenſio. horum vero trium ſibi proximorum, Veneris, Mercurii, & Solis ordinem vicinia confudit; ſed apud alios. nam Ægyptiorum ſollertiam ratio non fugit: quæ talis eſt. Circulus, per quem ſol diſcurrit, a Mercurii circulo, ut inferior ambitur. illum quoque ſuperior circulus Veneris includit: atque ita fit, ut hæ duæ ſtellæ, cum per ſuperiores circulorum ſuorum vertices currunt, intelligantur ſupra ſolem locatæ: cum vero per inferiora commeant circulorum, ſol eis ſuperior æſtimetur. Illis ergo, qui ſphæras earum ſub ſole dixerunt, hoc viſum eſt ex illo ſtellarum curſu, qui nonnunquam, ut diximus, videtur inferior: qui & vere notabilior eſt, quia tunc liberius apparet. nam cum ſuperiora tenent, magis radiis occulun-

tur. & ideo persuasio ista convaluit; & ab omnibus pæne hic ordo in usum receptus est: perspicacior tamen observatio meliorem ordinem deprehendit, quem præter indaginem visus, hæc quoque ratio commendat, quod lunam, quæ luce propria caret, & de sole mutuatur, necesse est fonti luminis sui esse subjectam. hæc enim ratio facit lunam non habere lumen proprium, ceteras omnes stellas lucere suo, quod illæ supra solem locatæ in ipso purissimo æthere sunt, in quo omne, quidquid est, lux naturalis & sua est: quæ tota cum igne suo ita sphæræ solis incumbit, ut cœli zonæ, quæ procul a sole sunt, perpetuo frigore oppressæ sint, sicut infra ostendetur. luna vero, quia sola ipsa sub sole est, & caducorum jam regioni luce sua carenti proxima, lucem nisi desuper posito sole, cui resplendet, habere non potuit. denique quia totius mundi ima pars terra est; ætheris autem ima pars luna est: lunam quoque terram, sed ætheream, vocaverunt. immobilis tamen, ut terra, esse non potuit, quia in sphæra, quæ volvitur, nihil manet immobile præter centrum. mundanæ autem sphæræ terra centrum est: ideo sola immobilis perseverat. Rursus terra accepto solis lumine clarescit tantummodo, non relucet; luna speculi instar, lumen, quo illustratur, emittit: quia illa aeris & aquæ, quæ per se concreta & densa sunt, faex habetur, & ideo extrema vastitate densata est, nec ultra superficiem quavis luce penetratur: hæc licet & ipsa finis est, sed liquidissimæ lucis & ignis ætherei, ideo quamvis densius corpus sit, quam cetera cœ-

leſtia, ut multo tamen terreno purius, ſit acceptæ luci penetrabilis adeo, ut eam de ſe rurſus emittat, nullum tamen ad nos perferentem ſenſum caloris, quia lucis radius, cum ad nos de origine ſua, id eſt, de ſole pervenit, naturam ſecum ignis, de quo naſcitur, devehit; cum vero in lunæ corpus infunditur & inde reſplendet, ſolam refundit claritudinem, non calorem. nam & ſpeculum, cum ſplendorem de ſe vi oppoſiti eminus ignis emittit, ſolam ignis ſimilitudinem carentem ſenſu caloris oſtendit. Quem ſoli ordinem Plato dederit, vel ejus auctores, quoſve Cicero ſecutus quartum locum globo ejus aſſignaverit, vel quæ ratio perſuaſionem hujus diverſitatis induxerit, & cur dixerit Tullius, *infimoque orbi luna radiis ſolis accenſa convertitur*, ſatis dictum eſt. ſed his hoc adjiciendum eſt, cur Cicero, cum quartum de ſeptem ſolem velit, quartus autem inter ſeptem non fere medius, ſed omnimodo medius & ſit, & habeatur, non abrupte medium ſolem, ſed fere medium dixerit his verbis, *deinde ſubter mediam fere regionem ſol obtinet.* ſed non vacat adjectio, qua hæc pronuntiatio temperatur. nam ſol quartum locum obtinens, mediam regionem tenebit numero, ſpatio non tenebit. ſi inter ternos enim ſummos & imos locatur, ſine dubio medius eſt numero: ſed totius ſpatii, quod ſeptem ſphæræ occupant, dimenſione perſpecta, regio ſolis non invenitur in medio ſpatio locata; quia magis a ſummo ipſe, quam ab ipſo receſſit ima poſtremitas: quod ſine ulla diſceptationis ambage, compendioſa probabit aſſertio. Sa-

turni ſtella, quæ ſumma eſt, Zodiacum triginta annis peragrat; ſol medius anno uno; luna ultima uno menſe non integro. tantum ergo intereſt inter ſolem & Saturnum, quantum inter unum & triginta; tantum inter lunam ſolemque, quantum inter duodecim & unum. Ex his apparet, totius a ſummo in imum ſpatii certam ex media parte diviſionem ſolis regione non fieri. ſed quia hic de numero loquebatur, in quo vère, qui quartus, & medius eſt; ideo pronuntiavit quidem medium, ſed, propter latentem ſpatiorum diviſionem, verbum, quo hanc definitionem temperaret, adjecit *fere.* Notandum, quod eſſe ſtellam Saturni, & alteram Jovis, Martis aliam, non naturæ conſtitutio, ſed humana perſuaſio eſt, quæ *ſtellis numeros & nomina fecit.* non enim ait illam, quæ Saturnia eſt, ſed *quam in terris Saturniam nominant;* &, *ille fulgor, qui dicitur Jovis*, & *quem Martium dicitis.* adeo expreſſit in ſingulis, nomina hæc non eſſe inventa naturæ, ſed hominum commenta, ſignificationi diſtinctionis accommodata. Quod vero fulgorem Jovis humano generi proſperum & ſalutarem, contra, Martis rutilum & terribilem terris vocavit; alterum tractum eſt ex ſtellarum colore, (nam fulget Jovis, rutilat Martis) alterum ex tractatu eorum, qui de his ſtellis ad hominum vitam manare volunt adverſa, vel proſpera. nam plerumque de Martis ſtella terribilia, de Jovis ſalutaria evenire definiunt. cauſam ſi quis forte altius quærat, unde divinis malevolentia, ut ſtella malefica eſſe dicatur, (ſicut de Martis & Saturni ſtellis exiſtimatur)

aut cur notabilior benignitas Jovis & Veneris inter genethliacos habeatur, cum ſit divinorum una natura; in medium proferam rationem, apud unum omnino, quod ſciam, lectam. nam Ptolemæus in libris tribus, quos de Harmonia compoſuit, patefecit cauſam, quam breviter explicabo. Certi, inquit, ſunt numeri, per quos inter omnia, quæ ſibi convenienter junguntur & aptantur, fit jugabilis competentia; nec quidquam poteſt alteri, niſi per hos numeros, convenire. ſunt autem hi epitritus, hemiolius, epogdous, duplaris, triplaris, quadruplaris. quæ hoc loco interim quaſi nomina numerorum accipias volo. in ſequentibus vero, cum de harmonia cœli loquemur, quid ſint hi numeri, quidve poſſint, opportunius aperiemus. modo hoc noſſe ſufficiat, quia ſine his numeris nulla colligatio, nulla poteſt eſſe concordia. vitam vero noſtram præcipue ſol & luna moderantur. nam cum ſint caducorum corporum hæc duo propria, ſentire vel creſcere: αἰσθητικὸν, id eſt, ſentiendi natura, de ſole; φυτικὸν autem, id eſt, creſcendi natura, de lunari ad nos globoſitate perveniunt. ſic utriuſque luminis beneficio hæc nobis conſtat vita, qua fruimur. Converſatio tamen noſtra, & proventus actuum, tam ad ipſa duo lumina, quam ad quinque vagas ſtellas refertur. ſed harum ſtellarum alias interventus numerorum, quorum ſupra fecimus mentionem, cum luminibus bene jungit ac ſociat; alias nullus applicat numeri nexus ad lumina. ergo Venerea & Jovialis ſtella per hos numeros lumini utrique ſociantur: ſed Jovialis ſoli

per omnes, lunæ vero per plures, & Venerea lunæ per omnes, soli per plures numeros aggregatur. Hinc, licet utraque benefica credatur, Jovis tamen stella cum sole accommodatior est, & Venerea cum luna: atque ideo vitæ nostræ magis commodant, quasi luminibus vitæ nostræ auctoribus numerorum ratione concordes. Saturni autem Martisque stellæ ita non habent cum luminibus competentiam, ut tamen aliqua vel extrema numerorum linea Saturnus ad solem, Mars aspiciat ad lunam. ideo minus commodi vitæ humanæ existimantur, quasi cum vitæ auctoribus apta numerorum ratione non juncti. cur tamen & ipsi nonnunquam opes vel claritatem hominibus præstare credantur, ad alterum debet pertinere tractatum; quia hic sufficit aperuisse rationem, cur alia terribilis, alia salutaris existimetur. Et Plotinus quidem in libro, qui inscribitur, *Si faciunt astra*, pronuntiat, nihil vi, vel potestate eorum hominibus evenire; sed ea, quæ decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum septem transitum statione recessuve monstrari, ut aves seu prætervolando, seu stando, futura pennis, vel voce significant nescientes. sic quoque tamen jure vocabitur hic salutaris, ille terribilis; cum per hunc prospera, per illum significentur incommoda.

CAPUT XX.

De diversis nominibus solis, deque ejusdem magnitudine.

In his autem tot nominibus, quæ de sole dicuntur, non frustra, nec ad laudis pompam, lascivit oratio; sed res veræ vocabulis exprimuntur. *Dux & princeps*, ait, *& moderator luminum reliquorum, mens mundi & temperatio.* Plato in Timæo, cum de octo sphæris loqueretur, sic ait: Ut autem per ipsos octo circuitus celeritatis & tarditatis certa mensura & sit, & noscatur; Deus in ambitu supra terram secundo lumen accendit, quod nunc solem vocamus. Vides, ut hæc definitio vult, esse omnium sphærarum lumen in sole. sed Cicero sciens, etiam ceteras stellas habere lumen suum, solamque lunam, ut sæpe jam diximus, proprio carere; obscuritatem definitionis hujus liquidius absolvens, & ostendens, in sole maximum lumen esse, non solum ait, *dux & princeps & moderator luminum reliquorum*, (adeo & ceteras stellas scit esse lumina,) sed hunc ducem & principem, quem Heraclitus fontem cœlestis lucis appellat. dux ergo est, quia omnes luminis majestate præcedit: princeps, quia ita eminet, ut propterea, quod talis solus appareat, sol vocetur. moderator reliquorum dicitur, quia ipse cursus eorum recursusque certa definitione spatii moderatur. nam certa spatii definitio est, ad quam cum unaquæque erratica stel-

la recedens a ſole pervenerit, tanquam ultra prohibeatur accedere, agi retro videtur; & rurſus cum certam partem recedendo contigerit, ad directi curſus conſueta revocatur. ita ſolis vis & poteſtas, motus reliquorum luminum conſtituta dimenſione moderatur. mens mundi ita appellatur, ut phyſici eum cor cœli vocaverunt. inde nimirum, quod omnia, quæ ſtatuta ratione per cœlum fieri videmus, diem noctemque, & migrantes inter utrumque prolixitatis brevitatiſque vices, & certis temporibus æquam utriuſque menſuram, dein veris clementem teporem, torridum Cancri ac Leonis æſtum, mollitiem auctumnalis auræ, vim frigoris inter utramque temperiem, omnia hæc ſolis curſus & ratio diſpenſat. jure ergo cor cœli dicitur, per quem fiunt omnia, quæ divina ratione fieri videmus. Et eſt hæc cauſa, propter quam jure cor cœli vocetur, quod natura ignis ſemper in motu perpetuoque agitatu eſt. Solem autem ignis ætherei fontem dictum eſſe retulimus. hoc eſt ergo ſol in æthere, quod in animali cor: cujus iſta natura eſt, ne unquam ceſſet a motu; aut ſi brevis ſit ejus quocunque caſu ab agitatione ceſſatio, mox animal interimat. hæc de eo, quod ſolem mundi mentem vocavit. Cur vero & temperatio mundi dictus ſit, ratio in aperto eſt. ita enim non ſolum terram, ſed ipſum quoque cœlum, quod vere mundus vocatur, temperari a ſole, certiſſimum eſt, ut extremitates ejus, quæ a via ſolis longiſſime receſſerunt, omni careant beneficio caloris, & una frigoris perpetuitate torpeſcant. quod

ſequentibus apertius explicabitur. Reſtat, ut & de magnitudine ejus quam veriſſima prædicatione, pauca & non prætereunda dicamus. Phyſici hoc maxime conſequi in omni circa magnitudinem ſolis inquiſitione voluerunt, quanto major eſſe poſſit, quam terræ. & Eratoſthenes in libris dimenſionum ſic ait: Menſura terræ ſepties & vicies multiplicata, menſuram ſolis efficiet. Poſſidonius dicit, multo multoque ſæpius multiplicatam ſolis ſpatium efficere: & uterque lunaris defectus argumentum pro ſe advocat. ita cum ſolem volunt terra majorem probare, teſtimonio lunæ deficientis utuntur: cum defectum lunæ conantur aſſerere, probationem de ſolis magnitudine mutuantur: & ſic evenit, ut, dum utrumque de altero adſtruitur, neutrum probabiliter adſtruatur, ſemper in medio viciſſim nutante mutuo teſtimonio. quid enim per rem adhuc probandam probetur? Sed Ægyptii, nihil ad conjecturam loquentes ſequeſtrato ac libero argumento, nec in patrocinium ſibi lunæ defectum vocantes, quanta menſura ſol terra major ſit, probare voluerunt, ut tum demum per magnitudinem ejus oſtenderent, cur luna deficiat. hoc autem nequaquam dubitabatur non poſſe aliter deprehendi, niſi menſura & terræ & ſolis inventa, ut fieret ex collatione diſcretio. & terrena quidem dimenſio oculis rationem juvantibus de facili conſtabat. ſolis vero menſuram aliter, niſi per menſuram cœli, per quod diſcurrit, inveniri non poſſe viderunt. ergo primum metiendum ſibi cœlum illud, id eſt, iter ſolis, conſtituerunt, ut

per id possent modum solis agnoscere. Sed quæso, si quis unquam tam otiosus, tamque ab omni erit serio feriatus, ut hæc quoque in manus sumat; ne talem veterum promissionem, quasi insaniæ proximam, aut horrescat, aut rideat. etenim ad rem, quæ natura incomprehensibilis videbatur, viam sibi fecit ingenium: & per terram, qui cœli modus sit, reperit. ut autem liquere possit ratio commenti, prius regulariter pauca dicenda sunt, ut sit rerum sequentium aditus instructior. In omni orbe vel sphæra medietas centrum vocatur: nihilque aliud est centrum, nisi punctum, quo sphæræ aut orbis medium certissima observatione distinguitur. item ducta linea de quocunque loco circuli, qui designat ambitum, in quacunque ejusdem circuli summitate orbis partem aliquam dividat necesse est. sed non omni modo medietas est orbis, quam separat ista divisio. illa enim tantum linea in partes æquales orbem medium dividit, quæ a summo in summum ita ducitur, ut necesse sit, eam transire per centrum. & hæc linea, quæ orbem sic æqualiter dividit, diametros nuncupatur. item omnis diametros cujuscunque orbis triplicata cum adjectione septimæ partis suæ, mensuram facit circuli, quo orbis includitur: id est, si uncias septem teneat diametri longitudo, & velis ex ea nosse, quot uncias orbis ipsius circulus teneat, triplicabis septem, & faciunt viginti unum. his adjicies septimam partem, hoc est, unum; & pronuntiabis in viginti & duabus unciis hujus circuli esse mensuram, cujus diametros septem unciis extenditur.

Hæc omnia geometricis evidentiſſimiſque rationibus probare poſſemus, niſi & neminem de ipſis dubitare arbitraremur, & caveremus juſto prolixius volumen extendere. Sciendum & hoc eſt, quod umbra terræ, quam ſol poſt occaſum in inferiore hemiſphærio currens ſurſum cogit emitti, ex qua ſuper terram fit obſcuritas, quæ nox vocatur, ſexagies in altum multiplicatur ab ea menſura, quam terræ diametros habet. & hac longitudine ad ipſum circulum, per quem ſol currit, erecta, concluſione luminis tenebras in terram refundit. Prodendum eſt igitur, quanta diametros terræ ſit, ut conſtet, quid poſſit ſexagies multiplicata colligere: unde, his prælibatis, ad tractatum menſurarum, quas promiſit, oratio revertatur. Evidentiſſimis & indubitabilibus dimenſionibus conſtitit, univerſæ terræ ambitum, quæ quibuſcunque vel incolitur, vel inhabitabilis jacet, habere ſtadiorum millia ducenta quinquaginta duo. cum ergo tantum ambitus teneat, ſine dubio octoginta millia ſtadiorum, vel non multo amplius diametros habet, ſecundum triplicationem cum ſeptimæ partis adjectione, quam ſuperius de diametro & circulo regulariter diximus. & quia ad efficiendam terrenæ umbræ longitudinem non ambitus terræ, ſed diametri menſura multiplicanda eſt, (ipſa eſt enim, quam ſurſum conſtat excreſcere) ſexagies multiplicanda tibi erunt octoginta millia, quæ terræ diametros habet; quæ faciunt quadragies octies centena millia ſtadiorum eſſe a terra uſque ad ſolis curſum, quo umbram terræ diximus pertinere.

terra autem in medio cœleſtis circuli, per quem ſol currit, ut centrum locata eſt. Ergo menſura terrenæ umbræ medietatem diametri cœleſtis efficiet: & ſi ab altera quoque parte terræ par uſque ad dimidium circuli menſura tendatur, integra circuli, per quem ſol currit, diametros invenitur. duplicatis igitur illis quadragies octies centenis millibus, erit integra diametros cœleſtis circuli nonagies ſexies centenis millibus ſtadiorum: & inventa diametros facile menſuram nobis ipſius quoque ambitus prodit. hanc enim ſummam, quam diametros fecit, debes ter multiplicare, adjecta parte ſeptima, ut ſæpe jam dictum eſt: & ita invenies totius circuli, per quem ſol currit, ambitum ſtadiorum habere trecenties centena millia, & inſuper centum ſeptuaginta millia. His dictis, quibus menſura, quam terræ vel ambitus, vel diametros habet, ſed & circuli modus, per quem ſol currit, vel diametri ejus, oſtenditur: nunc quam ſolis eſſe menſuram, vel quemadmodum illi prudentiſſimi deprehenderint, indicemus. nam ſicut ex terrena umbra potuit circuli, per quem ſol meat, deprehendi magnitudo; ita per ipſum circulum menſura ſolis inventa eſt, in hunc modum procedente inquiſitionis ingenio. Æquinoctiali die ante ſolis ortum æquabiliter locatum eſt ſaxeum vas in hemiſphærii ſpeciem cavata ambitione curvatum, infra per lineas deſignato duodecim diei horarum numero, quas ſtili prominentis umbra cum tranſitu ſolis prætereundo diſtinguit. hoc eſt autem, ut ſcimus, hujuſmodi vaſis officium, ut tanto tempore a priore

ejus extremitate ad alteram usque stili umbra percurrat, quanto sol medietatem cœli ab ortu in occasum, unius scilicet hemisphærii conversione, metitur. nam totius cœli integra conversio diem noctemque concludit. & ideo constat, quantum sol in circulo suo, tantum in hoc vase umbram meare. huic igitur æquabiliter collocato circa tempus solis ortui propinquantis inhæsit diligens observantis obtutus: & cum ad primum solis radium, quem de se emisit prima summitas orbis, emergens umbra, de stili decidens summitate, primam curvi labri eminentiam contigit; locus ipse, qui umbræ primitias excepit, notæ impressione signatus est; observatumque, quamdiu super terram ita solis orbis integer appareret, ut ima ejus summitas adhuc horizonti videretur insidere, & mox locus, ad quem umbra tunc in vase migraverat, annotatus est: habitaque dimensione inter ambas umbrarum notas, quæ integrum solis orbem, id est, diametrum, natæ de duabus ejus summitatibus metiuntur, pars nona reperta est ejus spatii, quod a summo vasis labro usque ad horæ primæ lineam continetur. & ex hoc constitit, quod in cursu solis unam temporis æquinoctialis horam faciat repetitus novies orbis ejus accessus. & quia conversio cœlestis hemisphærii, peractis horis duodecim, diem condit; novies autem duodecim efficiunt centum octo: sine dubio solis diametros centesima & octava pars hemisphærii æquinoctialis est. ergo æquinoctialis totius circuli ducentesima sexta decima pars est. ipsum autem cir-

culum habere ſtadiorum trecenties centena millia; & inſuper centum & ſeptuaginta millia, antelatis probatum eſt. Ergo ſi ejus ſummæ ducenteſimam ſextamdecimam partem perfecte conſideraveris, menſuram diametri ſolis invenies. eſt autem pars illa fere in centum quadraginta millibus. diametros igitur ſolis centum quadraginta millium fere ſtadiorum eſſe dicenda eſt: unde pæne duplex quam terræ diametros invenitur. conſtat autem geometricæ rationis examine, cum de duobus orbibus altera diametros duplo alteram vincit, illum orbem, cujus diametros dupla eſt, orbe altero octies eſſe majorem. ergo ex his dicendum eſt, ſolem octies terra eſſe majorem. Hæc de ſolis magnitudine breviter de multis excerpta libavimus.

CAPUT XXI.

Qua ratione inferiorum ſphærarum ſtellæ in Zodiaci ſignis meare dicantur, cum in iis non ſint: curque ex illis aliæ breviori, aliæ longiori tempore Zodiaci ſigna percurrant: & quomodo circulus Zodiacus in duodecim partes diviſus ſit.

SED quoniam ſeptem ſphæras cœlo diximus eſſe ſubjectas, exteriore quaque quas interius continet ambiente, longeque & a cœlo omnes & a ſe ſingulæ receſſerunt: nunc quærendum eſt, cum Zodiacus unus ſit, & is conſtet cœlo ſideribus infixis, quemadmodum inferiorum ſphærarum ſtellæ in ſignis Zodiaci meare dicantur. nec longum eſt

invenire rationem, quæ in ipſo veſtibulo excubat quæſtionis. verum eſt enim, neque ſolem lunamve, neque de vagis ullam ita in ſignis Zodiaci ferri, ut eorum ſideribus miſceantur; ſed in illo ſigno eſſe unaquæque perhibetur, quod habuerit ſupra verticem in ea, quæ illi ſigno ſubjecta eſt, circuli ſui regione diſcurrens. quia ſingularum ſphærarum circulos in duodecim partes, æque ut Zodiacum, ratio diviſit, &, quæ in eam partem circuli ſui venerit, quæ ſub parte Zodiaci eſt Arieti deputata, in ipſum Arietem veniſſe conceditur: ſimiliſque obſervatio in ſingulas partes migrantibus ſtellis tenetur. Et quia facilior ad intellectum per oculos via eſt, id quod ſermo deſcripſit, viſus aſſignet. eſto enim Zodiacus circulus, cui adſcriptum eſt A. intra hunc ſeptem alii orbes locentur: & Zodiacus ab A per ordinem affixis notis, quibus adſcribentur literæ ſequentes, in partes duodecim dividatur: ſitque ſpatium, quod inter A & B clauditur, Arieti deputatum; quod intra B & C, Tauro; quod inter C & D, Geminis; Cancro, quod ſequitur, & reliquis per ordinem cetera. his conſtitutis, jam de ſingulis Zodiaci notis & literis ſingulæ deorſum lineæ per omnes circulos ad ultimum uſque ducantur: procul dubio per orbes ſingulos duodenas partes dividet tranſitus linearum. in quocunque igitur circulo ſeu ſol in illo, ſeu luna, vel de vagis quæcunque diſcurrat, cum ad ſpatium venerit, quod inter lineas clauditur ab A & B, notis & literis defluentes, in Ariete eſſe dicetur; quia illic conſtituta ſpatium Arietis in Zo-

diaco designatum super verticem, sicut descripsimus, habebit. similiter in quamcunque migraverit partem, in signo, sub quo fuerit, esse dicetur.

Atque hæc ipsa descriptio eodem compendio nos docebit, cur eundem Zodiacum, eademque signa, aliæ tempore longiore, aliæ breviore percurrant. Quoties enim plures orbes intra se locantur, sicut maximus est ille, qui primus est, & minimus, qui locum ultimum tenet, ita de mediis, qui summo propior est, inferioribus major, qui vicinior est ultimo, brevior superioribus habetur. & inter has igitur septem sphæras gradum celeritatis suæ singulis ordo positionis adscripsit. ideo stellæ, quæ per spatia grandiora discurrunt, ambitum suum tempore prolixiore conficiunt; quæ per angusta, breviore. constat enim, nullam inter eas celerius ceteris tardiusve procedere. sed cum sit omnibus idem modus meandi, tantam eis diversitatem temporis sola spatiorum diversitas facit. nam, ut de mediis nunc prætermittamus, ne eadem sæpe repetantur, quod eadem signa Saturnus annis triginta, luna diebus viginti octo ambit & permeat, sola causa in quantitate est circulorum: quorum alter maximus, alter minimus. ergo & ceterarum singulæ pro spatii sui modo tempus meandi aut extendunt, aut contrahunt. Hoc loco diligens rerum discussor inveniet, quod requirat. inspectis enim Zodiaci notis, quas monstrat in præsidium fidei advocata descriptio: Quis vero, inquiet, circi cœlestis duodecim partes aut invenit, aut fecit, maxime cum nulla oculis subjiciantur

exordia ſingularum? Huic igitur tam neceſſariæ interrogationi hiſtoria ipſa reſpondeat, factum referens, quo a veteribus & tentata eſt tam difficilis, & effecta diviſio. Ægyptiorum enim retro majores, quos conſtat primos omnium cœlum ſcrutari & metiri auſos, poſtquam perpetuæ apud ſe ſerenitatis obſequio cœlum ſemper ſuſpectu libero intuentes deprehenderunt, univerſis vel ſtellis, vel ſideribus infixis cœlo, cum ſole ſolas & luna quinque ſtellas vagari; nec has tamen per omnes cœli partes paſſim ac ſine certa erroris ſui lege diſcurrere; nunquam denique ad ſeptemtrionalem verticem deviare; nunquam ad auſtralis poli ima demergi; ſed intra unius obliqui circi limitem omnes habere diſcurſus; nec omnes tamen ire pariter & redire, ſed alias aliis ad eundem locum pervenire temporibus; rurſus ex his alias accedere; retro agi alias, viderique ſtare nonnunquam: poſtquam, inquam, hæc inter eas agi viderunt, certas ſibi partes decreverunt in ipſo circo conſtituere, & diviſionibus annotare, ut certa eſſent locorum nomina, in quibus eas morari, vel de quibus exiſſe, ad quæve rurſus eſſe venturas, & ſibi invicem annuntiarent, & ad poſteros noſcenda tranſmitterent. Duobus igitur vaſis æneis præparatis, quorum alteri fundus erat in modum clepſydræ foratus, illud, quod erat integrum, vacuum ſubjecerunt, pleno aquæ altero ſuperpoſito, ſed meatu ante munito, & quamlibet de infixis unam clariſſimam ſtellam lucideque notabilem orientem obſervaverunt. quæ ubi primum cœpit emergere,

mox munitione ſubducta permiſerunt ſubjecto vaſi aquam ſuperioris influere: fluxitque in noctis ipſius & ſequentis diei finem, atque in id noctis ſecundæ, quamdiu eadem ſtella ad ortum rurſus reverteret: quæ ubi apparere vix cœpit, mox aqua, quæ influebat, amota eſt. cum igitur obſervatæ ſtellæ itus ac reditus integram ſignificaret cœli converſionem, menſuram ſibi cœli in aquæ de illo fluxu ſuſceptæ quantitate poſuerunt. hac ergo in partes æquas duodecim ſub fida dimenſione diviſa, alia duo hujus capacitatis procurata ſunt vaſa, ut ſingula tantum ſingulas de illis duodecim partibus ferrent: totaque rurſus aqua in vas ſuum priſtinum, foramine prius clauſo, refuſa eſt: & de duobus illis vaſis capacitatis minoris alterum ſubjecerunt pleno, alterum juxta expeditum paratumque poſuerunt. his præparatis, nocte alia in illa jam cœli parte, per quam ſolem lunamque & quinque vagas meare diuturna obſervatione didicerant, quamque poſtea Zodiacum vocaverunt, aſcenſurum obſervaverunt ſidus, cui poſtea nomen Arietis indiderunt. huius incipiente ortu, ſtatim ſubjecto vaſi ſuperpoſitæ aquæ fluxum dederunt. quod ubi completum eſt, mox eo ſublato effuſoque, alterum ſimile ſubjecerunt, certis ſignis obſervatis, ac memoriter annotatis, item ejus loci ſtella, quæ oriebatur, cum primum vas eſſet impletum, intelligentes, quod eo tempore, quo totius aquæ duodecima pars fluxit, pars cœli duodecima conſcendit. Ab illo ergo loco, quo oriri incipiente aqua in primum vas cœpit influere, uſque ad locum, qui

oriebatur, cum idem primum vas impleretur, duodecimam partem cœli, id eſt, unum ſignum, eſſe dixerunt. item ſecundo vaſe impleto, & mox retracto illo, ſimile quod olim effuſum paraverant, iterum ſubdiderunt, notato ſimiliter loco, qui emergebat, cum ſecundum vas eſſet impletum: & a fine primi ſigni uſque ad locum, qui ad ſecundæ aquæ finem oriebatur, ſecundum ſignum notatum eſt. atque ita viciſſim vaſa mutando, & per ſingulas influentis aquæ partes ſingulos ſibi aſcendentium cœli partium limites annotando, ubi conſummata jam omni per duodecim partes aqua, ad primi ſigni exordia perventum eſt: ſine dubio jam diviſas, certiſque ſibi obſervationibus & indiciis annotatas duodecim cœli partes tantæ compotes machinationis habuerunt. quod non nocte una, ſed duabus, effectum eſt; quia omne cœlum una nocte non volvitur, ſed per diem vertitur pars ejus media, & medietas reliqua per noctem. Nec tamen cœlum omne duarum ſibi proximarum noctium diviſit inſpectio: ſed diverſorum temporum nocturna dimenſio utrumque hemiſphærium paribus aquæ vicibus annotavit. & has ipſas duodecim partes ſigna appellari maluerunt: certaque ſingulis vocabula gratia ſignificationis adjecta ſunt: &, quia ſigna Græco nomine ζώδια nuncupantur, circum ipſum Zodiacum quaſi ſigniferum vocaverunt. Hanc autem rationem iidem illi cur Arietem, cum in ſphæra nihil primum nihilque poſtremum ſit, primum tamen dici maluerint, prodiderunt. ajunt, incipiente die illo, qui primus omnium lu-

xit, id eſt, quo in hunc fulgorem cœlum & elementa purgata ſunt, qui ideo mundi natalis jure vocitatur, Arietem in medio cœlo fuiſſe: &, quia medium cœlum quaſi mundi vertex eſt, Arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi caput in exordio lucis apparuit. ſubnectunt etiam cauſam, cur hæc ipſa duodecim ſigna aſſignata ſint diverſorum numinum poteſtati. ajunt enim, in hac ipſa genitura mundi Ariete, ut diximus, medium cœlum tenente, horam fuiſſe mundi naſcentis, Cancro geſtante tunc lunam. poſt hunc ſol cum Leone oriebatur, cum Mercurio Virgo, Libra cum Venere; Mars erat in Scorpio; Sagittarium Juppiter obtinebat; in Capricorno Saturnus meabat. ſic factum eſt, ut ſinguli eorum ſignorum domini eſſe dicantur, in quibus, cum mundus naſceretur, fuiſſe creduntur. ſed duobus quidem luminibus ſingula tantum ſigna, in quibus tunc fuerant, aſſignavit antiquitas, Cancrum lunæ, ſoli Leonem. quinque vero ſtellis præter illa ſigna, quibus tunc inhærebant, quinque reliqua ſic adjecit vetuſtas, ut in aſſignandis a fine prioris ordinis ordo ſecundus inciperet. ſuperius enim diximus, in Capricorno Saturnum poſt omnes fuiſſe. ergo ſecunda adjectio eum primum fecit, qui ultimus fuerat. ideo Aquarius, qui Capricornum ſequitur, Saturno datur; Jovi, qui ante Saturnum erat, Piſces dicantur; Aries Marti, qui præceſſerat Jovem; Taurus Veneri, quam Mars ſequebatur; Gemini Mercurio, poſt quem Venus fuerat, deputati ſunt. Notandum hoc loco, quod in genitura mun-

di vel ipsa rerum providentia, vel vetustatis ingenium hunc stellis ordinem dedit, quem Plato assignavit sphæris earum, ut esset luna prima, sol secundus, super hunc Mercurius, Venus quarta, hinc Mars, inde Juppiter, & Saturnus ultimus. sed sine hujus tamen rationis patrocinio, abunde Platonicum ordinem prior ratio commendat. Ex his, quæ de verbis Ciceronis proxime prælatis quærenda proposuimus, qua licuit brevitate, a summa sphæra, quæ aplanes dicitur, usque ad lunam, quæ ultima divinorum est, omnia jam, ut opinor, absolvimus. nam & cœlum volvi, & cur ita volvatur, ostendimus; septemque sphæras contrario motu ferri, ratio indubitata patefecit; & de ipso sphærarum ordine quid diversi senserint, vel quid inter eos dissensionem fecerit, quæve magis sequenda sit sententia, tractatus invenit. nec hoc tacitum est, cur inter omnes stellas sola sine fratris radiis luna non luceat. sed & quæ spatiorum ratio solem ab his quoque, qui eum inter septem quartum locarunt, non tamen abrupte medium, sed fere medium dici coegerit, publicatum est. quid significent nomina, quibus ita vocatur, ut laudari tantum putetur, innotuit. magnitudo quoque ejus, sed & cœlestis, per quem discurrit, circuli, terræque pariter, quanta sit, vel quemadmodum deprehensa, monstratum est, subjectarum sphærarum stellæ quemadmodum Zodiaco, qui supra omnes est, ferri dicantur, vel quæ ratio diversarum faciat seu celerem seu tardum recursum: sed & ipse Zodiacus in duodecim partes qua ratione divisus, cur-

que Aries primus habeatur, & quæ ſigna in quorum numinum ditione ſint, abſolutum eſt. Sed omnia hæc, quæ de ſummo ad lunam uſque perveniunt, ſacra, incorrupta, divina ſunt: quia in ipſis eſt æther ſemper idem, nec unquam recipiens inæqualem varietatis æſtum. infra lunam & aer & natura permutationis pariter incipiunt. & ſicut ætheris & aeris, ita divinorum & caducorum luna confinium eſt. Quod autem ait, *nihil infra lunam eſſe divinum, præter animos munere Deorum hominum generi datos*, non ita accipiendum eſt, animos hic eſſe, ut hic naſci putentur: ſed ſicut ſolem in terris eſſe dicere ſolemus, cujus radius advenit & recedit, ita animorum origo cœleſtis eſt, ſed lege temporalis hoſpitalitatis hic exſulat. hæc ergo regio divinum nihil habet ipſa, ſed recipit; &, quia recipit, etiam remittit. proprium autem habere diceretur, ſi ei ſemper tenere licuiſſet. Sed quid mirum, ſi animus de hac regione non conſtat, cum nec corpori fabricando ſola ſuffecerit? nam quia terra, aqua, & aer infra lunam ſunt, ex his ſolis corpus fieri non potuit, quod idoneum eſſet ad vitam: ſed opus fuit præſidio ignis ætherei, qui terrenis membris vitam & animam ſuſtinendi commodaret vigorem, qui vitalem calorem & faceret, & ferret. Hæc & de aere dixiſſe nos ſatis ſit. Reſtat, ut de terra, quæ ſphærarum nona, & mundi ultima eſt, dictu neceſſaria diſſeramus.

CAPUT XXII.

Terra qua de causa immobilis sit, & omnia in eam suo nutu ferantur pondera.

NAM *ea, quæ est media & nona tellus*, inquit, *neque movetur, & infima est, in eam feruntur omnia nutu suo pondera.* Illæ vere insolubiles causæ sunt, quæ mutuis invicem nexibus vinciuntur, &, dum altera alteram facit, ita viciſſim de se nascuntur, ut nunquam a naturalis societatis amplexibus separentur. talia sunt vincula, quibus terram natura constrinxit. nam ideo in eam feruntur omnia, quia ut media non movetur: ideo autem non movetur, quia infima est: nec poterat infima non esse, in quam omnia feruntur. Horum singula, quæ inseparabiliter involuta rerum in se necessitas vinxit, tractatus expediat. *Non movetur*, ait. est enim centron. in sphæra autem solum centron diximus non moveri; quia necesse est, ut circa aliquid immobile sphæra moveatur. adjecit, *infima est.* recte hoc quoque. nam quod centron est, medium est. in sphæra vero hoc solum constat esse imum, quod medium est: & si terra ima est, sequitur, ut vere dictum sit, in eam ferri omnia. semper enim natura pondera in imum deducit. nam & in ipso mundo, ut esset terra, sic factum est. Quidquid ex omni materia, de qua facta sunt omnia, puriſſimum ac liquidiſſimum fuit, id tenuit summitatem, & æther vocatus est. pars illa, cui minor puritas, & inerat

aliquid levis ponderis, aer exſtitit, & in ſecunda delapſus eſt: poſt hæc, quod adhuc quidem liquidum, ſed jam uſque ad tactus offenſam corpulentum erat, in aquæ fluxum coagulatum eſt. jam vero, quod de omni ſilveſtri tumultu vaſtum, impenetrabile, denſatum, ex defæcatis abraſum reſedit elementis, hæſit in imo: quod demerſum eſt ſtringente perpetuo gelu, quod eliminatum in ultimam mundi partem, longinquitas ſolis coacervavit. quod ergo ita concretum eſt, terræ nomen accepit. hanc ſpiſſus aer, & terreno frigori propior, quam ſolis calori, ſtupore ſpiraminis denſioris undique verſum fulcit & continet: nec in receſſum aut acceſſum moveri eam patitur vel vis circumvallantis & ex omni parte vigore ſimili librantis auræ, vel ipſa ſphæralis extremitas; quæ, ſi paululum a medio deviaverit, fit cuicunque vertici proprior, & imum relinquit. quod ideo in ſolo medio eſt, quia ipſa ſola pars a quovis ſphæræ vertice pari ſpatio recedit. In hanc igitur, quæ & ima eſt, & quaſi media, & non movetur, quia centron eſt, omnia pondera ferri neceſſe eſt: quia & ipſa in hunc locum, quaſi pondus, relapſa eſt. argumento ſunt cum alia innumera, tum præcipue imbres, qui in terram ex omni aeris parte labuntur. nec enim in hanc ſolam, quam habitamus, ſuperficiem decidunt: ſed & in latera, quibus in terra globoſitas ſphæralis efficitur, & in partem alteram, quæ ad nos habetur inferior, idem imbrium caſus eſt. nam ſi aer terreni frigoris exhalatione denſatus in nubem cogitur, & ita abrumpit

in imbres; aer autem universam terram circumfusus ambit: procul dubio ex omni parte aeris, præter ustam calore perpetuo, liquor pluvialis emanat, qui undique in terram, quæ unica est sedes ponderum, defluit. Quod qui respuit, superest, ut æstimet extra hanc unam superficiem, quam incolimus, quidquid nivium, imbriumve, vel grandinum cadit, hoc totum in cœlum de aere defluere. cœlum enim ab omni parte terræ æquabiliter distat; & ut a nostra habitatione, ita & a lateribus, & a parte, quæ ad nos habetur inferior, pari altitudinis immensitate suspicitur. Nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram; imbres, qui extra latera terræ defluunt, non in terram, sed in cœlum caderent. quod vilitatem joci scurrilis excedit. Esto enim terræ sphæra, cui adscripta sunt A, B, C, D. circa hanc sit aeris orbis, cui adscripta sunt E, F, G, L, M, & utrumque orbem, id est, terræ & aeris, dividat linea ducta ab E, usque ad L, erit superior ista, quam possidemus, & illa sub pedibus. Nisi ergo caderet omne pondus in terram; parvam nimis imbrium partem terra susciperet ab A, usque ad C; latera vero aeris, id est, ab F, usque ad E, & a G, usque ad L, humorem suum in aerem cœlumque dejicerent: de inferiore autem cœli hemisphærio pluvia in exteriora & ideo naturæ incognita deflueret, sicut ostendit subjecta descriptio. Sed hoc vel refellere dedignatur sermo sobrius: quod sic absurdum est, ut sine argumentorum patrocinio subruatur. restat ergo, ut indubitabili ratione monstratum sit, in terram ferri omnia

nutu ſuo pondera. Iſta autem, quæ de hoc dicta ſunt, opitulantur nobis & ad illius loci diſputationem, quæ, antipodas eſſe, commemorat. Sed hic inhibita continuatione tractatus, ad ſecundi commentarii volumen diſputationem ſequentium reſervemus.

AURELII MACROBII AMBROSII THEODOSII

V. C. ET ILLUSTRIS

COMMENTARIUS EX CICERONE

IN SOMNIUM SCIPIONIS

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Concentum quendam effici motu cœlestium corporum, & quomodo ratio ejus concentus a Pythagora ſit deprehenſa: tum qui numeri apti ſint conſonantiis muſicis, quotque conſonantiæ ſint.

SUPERIORE commentario, Euſtathi, luce mihi carior dilectiorque fili, uſque ad ſtelliferæ ſphæræ curſum, & ſubjectarum ſeptem, ſermo proceſſerat. nunc jam de muſica earum modulatione diſputetur. *Quis hic, inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit, ille, qui intervallis disjunctus imparibus, ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum or-*

bium efficitur, & acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt: & natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute ſonent. Quam ob cauſam ſummus ille cœli ſtellifer curſus, cujus converſio eſt concitatior, acute excitato movetur ſono; graviſſimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra nona immobilis manens, ima ſede ſemper hæret, complexa mundi medium locum. illi autem octo curſus, in quibus eadem vis eſt duorum, ſeptem efficiunt diſtinctos intervallis ſonos: qui numerus rerum omnium fere nodus eſt, quod docti homines nervis imitati atque cantibus, aperuerunt ſibi reditum in hunc locum. Expoſito ſphærarum ordine, motuque deſcripto, quo ſeptem ſubjectæ in contrarium cœlo feruntur; conſequens eſt, ut, qualem ſonum tantarum molium impulſus efficiat, hic requiratur. ex ipſo enim circumductu orbium, ſonum naſci neceſſe eſt: quia percuſſus aer, ipſo interventu ictus, vim de ſe fragoris emittit, ipſa cogente natura, ut in ſonum deſinat duorum corporum violenta colliſio. Sed is ſonus, qui ex qualicunque aeris ictu naſcitur, aut dulce quiddam in aures & muſicum defert, aut ineptum & aſperum ſonat. nam, ſi ictum obſervatio numerorum certa moderetur, compoſitum ſibique conſentiens modulamen editur. at, cum increpat tumultuaria & nullis modis gubernata colliſio, fragor turbidus & inconditus offendit auditum. in cœlo autem conſtat nihil fortuitum, nihil tumultuarium provenire; ſed univerſa illic divinis legibus & ſtata ratione proce-

dere. Ex his inexpugnabili ratiocinatione collectum est, musicos sonos de sphærarum cœlestium conversione procedere; quia & sonum ex motu fieri necesse est, & ratio, quæ divinis inest, fit sono causa modulaminis. Hoc Pythagoras primus omnium Grajæ gentis hominum mente concepit: & intellexit quidem, compositum quiddam de sphæris sonare propter necessitatem rationis, quæ a cœlestibus non recedit; sed quæ esset illa ratio, vel quibus observanda modis, non facile deprehendebat: cumque eum frustra tantæ tamque arcanæ rei diuturna inquisitio fatigaret, fors obtulit, quod cogitatio alta non reperit. cum enim casu præteriret in publico fabros, ignitum ferrum ictibus mollientes, in aures ejus malleorum soni certo sibi respondentes ordine repente ceciderunt: in quibus ita gravitati acumina consonabant, ut utrumque ad audientis sensum stata dimensione remearet, & ex variis impulsibus unum sibi consonans nasceretur. Hinc occasionem sibi oblatam ratus deprehendendi oculis & manibus, quod olim cogitatione quærebat, fabros adit, & imminens operi curiosius intuetur, annotans sonos, qui de singulorum lacertis conficiebantur. quos cum ferientium viribus adscribendos putaret, jubet, ut inter se malleolos mutent: quibus mutatis, sonorum diversitas ab hominibus recedens malleolos sequebatur. tunc omnem curam ad pondera eorum examinanda vertit: cumque sibi diversitatem ponderis, quod habebatur in singulis, annotasset; aliis ponderibus, in majus minusve excedentibus, fieri

malleos imperavit, quorum ictibus soni nequaquam prioribus similes, nec ita sibi consonantes, exaudiebantur. tunc animadvertit, concordiam vocis lege ponderum provenire; collectisque omnibus numeris, quibus consentiens sibi diversitas ponderum continebatur, ex malleis ad fides vertit examen; & intestina o ium, vel boum nervos tam variis ponderibus illigatis tetendit, qualia in malleis fuisse didicerat: talisque ex his concentus evenit, qualem prior observatio non frustra animadversa promiserat, adjecta dulcedine, quam natura fidium sonora præstabat. Hic Pythagoras tanti secreti compos, deprehendit numeros, ex quibus soni sibi consoni nascerentur: adeo ut fidibus sub hac numerorum observatione compositis, certæ certis, aliæque aliis convenientium sibi numerorum concordia tenderentur; ut una impulsa plectro, alia licet longe posita, sed numeris conveniens, simul sonaret. ex omni autem innumera varietate numerorum pauci & numerabiles inventi sunt, qui sibi ad efficiendum musicam convenirent. Sunt autem hi sex omnes, epitritus, hemiolius, duplaris, triplaris, quadruplus & epogdous. Et est epitritus, cum de duobus numeris major habet totum minorem, & insuper ejus tertiam partem; ut sunt quatuor ad tria. nam in quatuor sunt tria, & tertia pars trium, id est, unum. & is numerus vocatur epitritus: deque eo nascitur symphonia, quæ appellatur διὰ τεσσάρων. Hemiolius est, cum de duobus numeris major habet totum minorem, & insuper ejus medietatem; ut sunt tria ad duo. nam in tri-

bus ſunt duo, & media pars eorum, id eſt, unum. & ex hoc numero, qui hemiolius dicitur, naſcitur ſymphonia, quæ appellatur διὰ πέντε. Duplaris numerus eſt, cum de duobus numeris minor bis in majore numeratur; ut ſunt quatuor ad duo. & ex hoc duplari naſcitur ſymphonia, cui nomen eſt διὰ πασῶν. Triplaris autem, cum de duobus numeris minor ter in majore numeratur; ut ſunt tria ad unum. & ex hoc numero ſymphonia procedit, quæ dicitur διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε. Quadruplus eſt, cum de duobus numeris minor quater in majore numeratur; ut ſunt quatuor ad unum: qui numerus facit ſymphoniam, quam dicunt δὶς διὰ πασῶν. Epogdous eſt numerus, qui intra ſe habet minorem & inſuper ejus octavam partem, ut novem ad octo; quia in novem & octo ſunt, & inſuper octava pars eorum, id eſt, unum. hic numerus ſonum parit, quem tonon muſici vocaverunt. ſonum vero tono minorem veteres quidem ſemitonium vocitare voluerunt. ſed non ita accipiendum eſt, ut dimidius tonus putetur; quia nec ſemivocalem in literis pro medietate vocalis accipimus. deinde tonus per naturam ſui in duo dividi ſibi æqua non poterit. cum enim ex novenario numero conſtet, novem autem nunquam æqualiter dividantur; tonus in duas dividi medietates recuſat. ſed ſemitonium vocaverunt ſonum tono minorem: quem tam parvo diſtare a tono deprehenſum eſt, quantum hi duo numeri inter ſe diſtant, id eſt, ducenta quadraginta tria, & ducenta quinquaginta ſex. Hoc ſemitonium Pythagorici quidem veteres dieſin

nominabant: ſed ſequens uſus ſonum ſemitonio minorem dieſin conſtituit nominandum. Plato ſemitonium limma vocitavit. Sunt igitur ſymphoniæ quinque, id eſt, διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δὶς διὰ πασῶν. ſed hic numerus ſymphoniarum ad muſicam pertinet, quam vel flatus humanus intendere, vel capere poteſt humanus auditus. ultra autem ſe tendit harmoniæ cœleſtis acceſſio, id eſt, uſque ad quater διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε. nunc interim de his, quas nominavimus, diſſeramus. Symphonia diateſſaron conſtat de duobus tonis & ſemitonio; ut minutias, quæ in additamento ſunt, relinquamus, ne difficultatem creemus: & fit ex epitrito. diapente conſtat ex tribus tonis & hemitonio; & fit de hemiolio. diapaſon conſtat de ſex tonis; & fit de duplari. verum διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε conſtat ex novem tonis & hemitonio; & fit de triplari numero. dis autem diapaſon continet tonos duodecim; & fit ex quadruplo.

CAPUT II.

Plato quem in modum animam mundi ex numeris fabricatam eſſe docuerit; & quod hinc etiam probari poſſit, concentum quendam eſſe cœleſtium corporum.

Hinc Plato, poſtquam & Pythagoricæ ſucceſſione doctrinæ, & ingenii proprii divina profunditate cognovit, nullam eſſe poſſe ſine his numeris jugabilem competentiam, in Timæo ſuo mundi ani-

mam per iſtorum numerorum contextionem ineffabili providentia Dei fabricatoris inſtituit. cujus ſenſus, ſi huic operi fuerit appoſitus, plurimum nos ad verborum Ciceronis, quæ circa diſciplinam muſicæ videntur obſcura, intellectum juvabit. Sed ne, quod in patrocinium alterius expoſitionis adhibetur, ipſum per ſe difficile credatur; pauca nobis præmittenda ſunt, quæ ſimul utriuſque intelligentiam faciant lucidiorem. Omne ſolidum corpus trina dimenſione diſtenditur. habet enim longitudinem, latitudinem, profunditatem. nec poteſt inveniri in quolibet corpore quarta dimenſio: ſed his tribus omne corpus ſolidum continetur. Geometræ tamen alia ſibi corpora proponunt, quæ appellant mathematica, cogitationi tantum ſubjicienda, non ſenſui. Dicunt enim, punctum corpus eſſe individuum, in quo neque longitudo, neque latitudo, neque altitudo deprehendatur: quippe quod in nullas partes dividi poſſit. hoc protractum efficit lineam, id eſt, corpus unius dimenſionis. longum eſt enim ſine lato, ſine alto; & duobus punctis ex utraque parte ſolam longitudinem terminantibus continetur. Hanc lineam ſi geminaveris, alterum mathematicum corpus efficies, quod duabus dimenſionibus æſtimatur, longo latoque; ſed alto caret. (& hoc eſt, quod apud illos ſuperficies vocatur) punctis autem quatuor continetur, id eſt, per ſingulas lineas binis. ſi vero hæ duæ lineæ fuerint duplicatæ, ut ſubjectis duabus duæ ſuperponantur, adjicietur profunditas; & hinc ſolidum corpus efficietur, quod ſine dubio octo angulis

continebitur: quod videmus in teſſera, quæ Græco nomine cubus vocatur. His geometricis rationibus applicatur natura numerorum. & μονὰς punctum putatur; quia ſicut punctum corpus non eſt, ſed ex ſe facit corpora, ita monas numerus eſſe non dicitur, ſed origo numerorum. Primus ergo numerus in duobus eſt; qui ſimilis eſt lineæ de puncto ſub gemina puncti terminatione productæ. hic numerus, *duo*, geminatus de ſe efficit quatuor, ad ſimilitudinem mathematici corporis, quod ſub quatuor punctis longo latoque diſtenditur. quaternarius quoque ipſe geminatus octo efficit; qui numerus ſolidum corpus imitatur: ſicut duas lineas diximus duabus ſuperpoſitas, octo angulorum dimenſione integram corporis ſoliditatem creare. & hoc eſt, quod apud geometras dicitur, bis bina bis corpus eſſe jam ſolidum. Ergo a pari numero acceſſio uſque ad octo, ſoliditas eſt corporis. ideo inter principia huic numero plenitudinem deputavit. Nunc oportet ex impari quoque numero, quemadmodum idem efficiatur, inſpicere. & quia tam paris, quam imparis numeri monas origo eſt, ternarius numerus prima linea eſſe credatur. hic triplicatus novenarium numerum facit: qui & ipſe quaſi de duabus lineis longum latumque corpus efficit; ſicut quaternarius ſecundum de paribus efficit: item novenarius triplicatus tertiam dimenſionem præſtat; & ita a parte imparis numeri in viginti ſeptem, quæ ſunt ter terna ter, ſolidum corpus efficitur: ſicut in numero pari bis bina bis, qui eſt octonarius, ſoliditatem creavit. Ergo ad ef-

ficiendum utrobique ſolidum corpus monas neceſſaria eſt, & ſex alii numeri, id eſt, terni, a pari & impari. a pari quidem, duo, quatuor, octo: ab impari autem, tria, novem, viginti ſeptem. Timæus igitur Platonis in fabricanda mundi anima, conſilium divinitatis enuntians, ait, illam per hos numeros fuiſſe contextam, qui & a pari & ab impari cubum, id eſt, perfectionem ſoliditatis efficiunt: non quia aliquid ſignificaret illam habere corporeum; ſed ut poſſet univerſitatem animando penetrare, & mundi ſolidum corpus implere, per numeros ſoliditatis effecta eſt. Nunc ad ipſa Platonis verba veniamus. nam cum de Deo, animam mundi fabricante, loqueretur, ait: Primam ex omni firmamento partem tulit. hinc ſumſit duplam partem prioris; tertiam vero ſecundæ hemioliam, ſed primæ triplam, & quartam duplam ſecundæ, quintam tertiæ triplam, ſextam primæ octuplam, & ſeptimam vicies ſepties a prima multiplicatam. poſt hæc ſpatia, quæ inter duplos & triplos numeros hiabant, inſertis partibus adimplebat; ut binæ medietates ſingula ſpatia colligarent. ex quibus vinculis hemiolii, & epitriti, & epogdoi naſcebantur. Hæc Platonis verba ita a nonnullis excepta ſunt, ut primam partem monada crederent; ſecundam, quam dixi duplam prioris, dualem numerum eſſe conſiderent; tertiam, ternarium numerum, qui ad duo hemiolius eſt, ad unum triplus; & quartam, quatuor, qui ad ſecundum, id eſt, ad duo duplus eſt; quintam, novenarium, qui ad tertium, id eſt, ad tria triplus eſt; ſextam autem octona-

rium, qui primum octies continet. at vero pars septima in viginti & septem fuit: quæ faciunt, ut diximus, augmentum tertium imparis numeri. Alternis saltibus enim, ut animadvertere facile est, processit illa contextio: ut post monadem, quæ & par, & impar est, primus par numerus poneretur, id est, duo; deinde sequeretur primus impar, id est, tria; quarto loco secundus par, id est, quatuor; quinto loco secundus impar, id est, novem; sexto loco tertius par, id est, octo; septimo loco tertius impar, id est, viginti & septem: ut, quia impar numerus mas habetur, & par femina, ex pari & impari, id est, ex mari & femina nasceretur, quæ erat universa paritura, & ad utriusque soliditatem usque procederet, quasi solidum omne penetratura. Deinde ex his numeris fuerat componenda, qui soli continent jugabilem competentiam, quia omni mundo ipsa erat jugabilem præstatura concordiam. nam duo ad unum dupla sunt; de duplo autem diapason symphoniam nasci, jam diximus. tria vero ad duo hemiolium numerum faciunt: hinc oritur diapente. quatuor ad tria epitritus numerus est. ex hoc componitur diatessaron. item quatuor ad unum in quadrupli ratione censentur. ex quo symphonia disdiapason nascitur. Ergo mundi anima, quæ ad motum hoc, quod videmus, universitatis corpus impellit, contexta numeris musicam de se creantibus concinentiam, necesse est ut sonos musicos de motu, quem proprio impulsu præstat, efficiat; quorum originem in fabrica suæ contextionis invenit. ait enim Plato,

ut ſupra retulimus, auctorem animæ Deum, poſt numerorum inter ſe imparium contextionem, hemioliis, epitritis, & epogdois, & limmate hiantia intervalla ſuppleſſe. ideo doctiſſime Tullius in verbis ſuis oſtendit Platonici dogmatis profunditatem. *Quis hic, inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit, ille, qui intervallis disjunctus imparibus, ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum orbium efficitur.* Vides, ut intervalla commemorat, & hæc inter ſe imparia eſſe teſtatur; nec diffitetur rata ratione diſtincta: quia ſecundum Timæum Platonis imparium inter ſe intervalla numerorum, ratis ad ſe numeris, hemioliis ſcilicet, epitritis, & epogdois, hemitoniiſque diſtincta ſunt; quibus omnis canora ratio continetur. Hinc enim animadvertitur, quia hæc verba Ciceronis nunquam profecto ad intellectum paterent, niſi hemioliorum, epitritorum, & epogdoorum ratione præmiſſa, quibus intervalla numerorum diſtincta ſunt, & niſi Platonicis numeris, quibus mundi anima eſt contexta, patefactis, & ratione præmiſſa, cur ex numeris muſicam creantibus anima intexta ſit. hæc enim omnia & cauſam mundani motus oſtendunt, quem ſolus animæ præſtat impulſus, & neceſſitatem muſicæ concinentiæ, quam motui, a ſe facto, inſerit anima, innatam ſibi ab origine.

CAPUT III.

Aliis præterea indiciis ac rationibus concentum illum motuum cœlestium posse ostendi: quodque intervalla ea, quæ esse in anima ratione sola intelliguntur, revera in ipso mundi corpore deprehendantur.

HINC Plato in Republica sua, cum de sphærarum cœlestium volubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis orbibus insidere, significans, sphærarum motu cantum numinibus exhiberi. nam Siren, Dea canens Græco intellectu valet. theologi quoque novem Musas, octo sphærarum musicos cantus, & unam maximam concinentiam, quæ consit ex omnibus, esse voluere. Unde Hesiodus in Theogonia sua octavam Musam Uraniam vocat; quia post septem vagas, quæ subjectæ sunt, octava stellifera sphæra superposita proprio nomine cœlum vocatur: &, ut ostenderet, nonam esse & maximam, quam conficit sonorum concors universitas, adjecit,

Καλλιόπη ϑ' ἥ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων,

ex nomine ostendens ipsam vocis dulcedinem nonam Musam vocari: (nam Καλλιόπη optimæ vocis Græca interpretatio est) &, ut ipsam esse, quæ consit ex omnibus, pressius indicaret, assignavit illi universitatis vocabulum, videlicet, ἥ δὴ προφερεστάτη ἁπασέων. nam & Apollinem ideo Μουσηγέτην vocant, quasi ducem & principem orbium ceterorum, ut ipse Cicero refert: *Dux, & princeps, & modera-*

tor luminum reliquorum, mens mundi & temperatio. Muſas eſſe mundi cantum etiam ſciunt, qui eas Camenas, quaſi canenas a canendo dixerunt. Ideo canere cœlum etiam theologi comprobantes, ſonos muſicos ſacrificiis adhibuerunt; qui apud alios lyra vel cithara, apud nonnullos tibiis aliiſve muſicis inſtrumentis fieri ſolebant. in ipſis quoque hymnis Deorum per ſtropham & antiſtropham metra canoris verſibus adhibebantur; ut per ſtropham rectus orbis ſtelliferi motus, per antiſtropham diverſus vagarum regreſſus prædicaretur. ex quibus duobus motibus primus in natura hymnus dicandus Deo ſumſit exordium. mortuos quoque ad ſepulturam proſequi oportere cum cantu, plurimarum gentium vel regionum inſtituta ſanxerunt, perſuaſione hac, quia poſt corpus animæ ad originem dulcedinis muſicæ, id eſt, ad cœlum redire credantur. nam ideo in hac vita omnis anima muſicis ſonis capitur, ut non ſoli, qui ſunt habitu cultiores, verum univerſæ quoque barbaræ nationes cantus, quibus vel ad ardorem virtutis animentur, vel ad mollitiem voluptatis reſolvantur, exerceant: quia anima in corpus defert memoriam muſicæ, cujus in cœlo fuit conſcia; & ita delinimentis canticis occupatur, ut nullum ſit tam immite, tam aſperum pectus, quod non oblectamentorum talium teneatur affectu. hinc æſtimo & Orphei vel Amphionis fabulam, quorum alter animalia ratione carentia, alter ſaxa quoque trahere cantibus ferebatur, ſumſiſſe principium; quia primi forte gentes, vel ſine rationis cultu barbaras, vel ſaxi in-

ſtar nullo affectu mobiles, ad ſenſum voluptatis canendo traxerunt. ita denique omnis habitus animæ cantibus gubernatur, ut & ad bellum progreſſui, & item receptui canatur cantu, & excitante, & rurſus ſedante virtutem: *dat ſomnos adimitque;* nec non curas & immittit, & retrahit: iram ſuggerit, clementiam ſuadet, corporum quoque morbis medetur. nam hinc eſt, quod ægris remedia præſtantes præcinere dicuntur. & quid mirum, ſi inter homines muſicæ tanta dominatio eſt, cum aves quoque, ut luſciniæ, ut cygni, aliæve id genus, cantum veluti quadam diſciplina artis exerceant; nonnullæ vero vel aves, vel terrenæ ſeu aquatiles beluæ, invitante cantu in retia ſponte decurrant, & paſtoralis fiſtula ad paſtum progreſſis quietem imperet gregibus? nec mirum. ineſſe enim mundanæ animæ cauſas muſicæ, quibus eſt intexta, prædiximus. ipſa autem mundi anima viventibus omnibus vitam miniſtrat:

Hinc hominum pecudumque genus vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.

Jure igitur muſica capitur omne, quod vivit; quia cœleſtis anima, qua animatur univerſitas, originem ſumſit ex muſica. Hæc, dum ad ſphæralem motum mundi corpus impellit, ſonum efficit, qui intervallis eſt disjunctus imparibus, ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis, ſicut a principio ipſa contexta eſt. ſed hæc intervalla, quæ in anima, quippe incorporea, ſola æſtimantur ratione, non ſenſu, quærendum eſt, utrum & in ipſo mundi corpore dimenſio librata ſervaverit. & Archimedes quidem

ſtadiorum numerum deprehendiſſe ſe credidit, quibus a terræ ſuperficie luna diſtaret, & a luna Mercurius, a Mercurio Venus, ſol a Venere, Mars a ſole, a Marte Juppiter, Saturnus a Jove. ſed & a Saturni orbe uſque ad ipſum ſtelliferum cœlum omne ſpatium ſe ratione emenſum putavit. quæ tamen Archimedis dimenſio a Platonicis repudiata eſt, quaſi dupla & tripla intervalla non ſervans: & ſtatuerunt hoc eſſe credendum, ut, quantum eſt a terra uſque ad lunam, duplum ſit a terra uſque ad ſolem; quantumque eſt a terra uſque ad ſolem, triplum ſit a terra uſque ad Venerem; quantumque eſt a terra uſque ad Venerem, quater tantum ſit a terra uſque ad Mercurii ſtellam; quantumque eſt ad Mercurium a terra, novies tantum ſit a terra uſque ad Martem; & quantum a terra uſque ad Martem eſt, octies tantum ſit a terra uſque ad Jovem; quantumque eſt a terra uſque ad Jovem, ſepties & vicies tantum ſit a terra uſque ad Saturni orbem. Hanc Platonicorum perſuaſionem Porphyrius libris ſuis inſeruit, quibus Timæi obſcuritatibus nonnihil lucis infudit: aitque, eos credere, ad imaginem contextionis animæ hæc eſſe in corpore mundi intervalla, quæ epitritis, hemioliis, & epogdois, hemitoniiſque complentur, & limmate; & ita provenire concentum. cujus ratio in ſubſtantia animæ contexta, mundano quoque corpori, quod ab anima movetur, inſerta eſt. unde ex omni parte docta & perfecta eſt Ciceronis aſſertio, qui intervallis imparibus, ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis, coeleſtem ſonum dicit eſſe disjunctum.

CAPUT IV.

Qui fiat, ut inter ſonos cœleſtis illius concentus alius acutior ſit, alius gravior: quodnam ibi melodiæ ſit genus; & cur ſonus ille a nobis non audiatur.

NUNC locus admonet, ut de gravitate & acumine ſonorum diverſitates, quas aſſerit, revolvamus. *Et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute ſonent: quam ob cauſam ſummus ille cœli ſtelliferi curſus, cujus converſio eſt concitatior, acute excitato movetur ſono, graviſſimo autem hic lunaris atque infimus.* Diximus, nunquam ſonum fieri, niſi aere percuſſo. ut autem ſonus ipſe aut acutior, aut gravior proferatur, ictus efficit: qui, dum ingens & celer incidit, acutum ſonum præſtat; ſi tardior leniorve, graviorem. indicio eſt virga, quæ, dum auras percutit, ſi impulſu cito feriat, ſonum acuit; ſi lentior, gravius ferit auditum. in fidibus quoque idem videmus: quæ, ſi tractu artiore tenduntur, acute ſonant; ſi laxiore, gravius. Ergo & ſuperiores orbes, dum pro amplitudine ſua impetu grandiore volvuntur, dumque ſpiritu, ut in origine ſua fortiore tenduntur, propter ipſam, ut ait, concitatiorem converſionem acute excitato moventur ſono; graviſſimo autem hic lunaris atque infimus: quoniam ſpiritu, ut in extremitate langueſcente jam volvitur, &, propter anguſtias, quibus penultimus orbis artatur, impetu leniore convertitur. Nec ſecus probamus

in tibiis; de quarum foraminibus vicinis ori inflantis ſonus acutus emittitur; de longinquis autem & termino proximis, gravior: item acutior per patentiora foramina, gravior per anguſta. & utriuſque cauſæ ratio una eſt; quia ſpiritus ubi incipit, fortior eſt; defectior, ubi deſinit: & quia majorem impetum per majus foramen impellit; contra autem in anguſtis contingit, & eminus poſitis. Ergo orbis altiſſimus, & ut in immenſum patens, & ut ſpiritu eo fortiore, quo origini ſuæ vicinior eſt, incitatus, ſonorum de ſe acumen emittit. Vox ultimi & pro ſpatii brevitate, & pro longinquitate jam frangitur. Hinc quoque apertius approbatur, ſpiritum, quantum ab origine ſua deorſum recedit, tantum circa impulſum fieri leniorem; ut circa terram, quæ ultima ſphærarum eſt, tam concretus, tam denſus habeatur, ut cauſa ſit terræ in una ſede ſemper hærendi; nec in quamlibet partem permittatur moveri, obſeſſa undique circumfuſi ſpiritus denſitate. in ſphæra autem ultimum locum eſſe, qui medius eſt, antecedentibus jam probatum eſt. Ergo univerſi mundani corporis ſphæræ novem ſunt. prima illa ſtellifera, quæ proprio nomine cœlum dicitur, & aplanes apud Græcos vocatur, arcens & continens ceteras. hæc ab oriente ſemper volvitur in occaſum. ſubjectæ ſeptem, quas vagas dicimus, ab occidente in orientem feruntur. nona terra ſine motu. Octo ſunt igitur, quæ moventur: ſed ſeptem ſoni ſunt, qui concinentiam de volubilitate conficiunt; propterea quia Mercurialis & Venerius orbis pari ambitu comitati ſolem,

viæ ejus tanquam ſatellites obſequuntur, & ideo a nonnullis aſtronomiæ ſtudentibus eandem vim ſortiri exiſtimantur. unde ait: *illi autem octo curſus, in quibus eadem vis eſt duorum, ſeptem efficiunt diſtinctos intervallis ſonos; qui numerus rerum omnium fere nodus eſt.* Septenarium autem numerum rerum omnium nodum eſſe, plene, cum de numeris ſuperius loqueremur, expreſſimus. ad illuminandam, ut æſtimo, obſcuritatem verborum Ciceronis, de muſica tractatus ſuccinctus a nobis, qua licuit brevitate, ſufficiet. nam netas, & hypatas, aliarumque fidium vocabula percurrere, & tonorum vel limmatum minuta ſubtilia, & quid in ſonis pro litera, quid pro ſyllaba, quid pro integro nomine accipiatur, aſſerere, oſtentantis eſt, non docentis. nec enim, quia fecit in hoc loco Cicero muſicæ mentionem, occaſione hac eundum eſt per univerſos tractatus, qui poſſunt eſſe de muſica: quos, quantum mea fert opinio, terminum habere non æſtimo: ſed illa ſunt perſequenda, quibus verba, quæ explananda receperis, poſſint liquere: quia in re naturaliter obſcura, qui in exponendo plura, quam neceſſe eſt, ſuperfundit, addit tenebras, non adimit denſitatem. unde finem de hac tractatus parte faciemus, adjecto uno, quod ſcitu dignum putamus: quia cum ſint melodiæ muſicæ tria genera, enarmonium, diatonum, & chromaticum, primum quidem propter nimiam ſui difficultatem ab uſu receſſit; tertium vero eſt infame mollitie. unde medium, id eſt, diatonum, mundanæ muſicæ doctrina Platonis adſcribitur. Nec hoc inter prætereunda

ponemus, quod musicam perpetua cœli volubilitate nascentem, ideo claro non sentimus auditu, quia major sonus est, quam ut humanarum aurium recipiatur angustiis. nam, si Nili catadupa ab auribus incolarum amplitudinem fragoris excludunt, quid mirum, si nostrum sonus excedit auditum, quem mundanæ molis impulsus emittit? nec enim de nihilo est, quod ait: *qui complet aures meas tantus & tam dulcis sonus?* sed voluit intelligi, quod si ejus, qui cœlestibus meruit interesse secretis, completæ aures sunt soni magnitudine; superest, ut ceterorum hominum sensus mundanæ concinentiæ non capiat auditum. sed jam tractatum ad sequentia conferamus.

CAPUT V.

Terræ medietatem eam, in qua nos sumus, quinque esse distinctam zonis: quodque ex iis duæ tantum sint habitabiles; quarum altera habitetur a nobis, alteram qui incolant homines, ignoretur: tum vero & in reliqua terræ medietate zonas esse easdem; & inter illas duas quoque ab hominibus habitari.

VIDES habitari in terra raris & angustis locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas; eosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos stare vobis: a quibus exspectare gloriam certe nullam potestis. cernis autem

eandem terram quaſi quibuſdam redimitam & circumdatam cingulis. e quibus duos maxime inter ſe diverſos, & cœli verticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina vides; medium autem illum & maximum ſolis ardore torreri. duo ſunt habitabiles; quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, adverſa vobis urgent veſtigia, nihil ad veſtrum genus: hic autem alter ſubjectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos parte contingat. omnis enim terra, quæ colitur a vobis, anguſta verticibus, lateribus latior, parva quædam eſt inſula, circumfuſa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine quam ſit parvus, vides. Poſtquam cœlum, quo omnia continentur, & ſubjectarum ſphærarum ordinem motumque, ac de motu ſonum, cœleſtis muſicæ modos & numeros explicantem, & aerem ſubditum lunæ Tullianus ſermo, per neceſſaria & præſenti operi apta ductus, ad terram uſque deſcripſit; ipſius jam terræ deſcriptionem, verborum parcus, rerum fœcundus, abſolvit. etenim maculas habitationum, ac de ipſis habitatoribus alios interruptos adverſoſque, obliquos etiam & tranſverſos alios nominando, terrenæ ſphæræ globoſitatem ſermone tantum, non coloribus pinxit. Illud quoque non ſine perfectione doctrinæ eſt, quod cum aliis nos non patitur errare, qui terram ſemel cingi oceano crediderunt. nam ſi dixiſſet, *omnis terra parva quædam eſt inſula, circumfuſa illo mari;* unum oceani ambitum dediſſet intelligi. ſed adjiciendo, *quæ colitur a vobis*, veram ejus diviſionem, de qua paulo poſt differe-

mus, noſſe cupientibus intelligendam reliquit. De quinque autem cingulis ne, quæſo, æſtimes duorum Romanæ facundiæ parentum Maronis & Tullii diſſentire doctrinam; cum hic ipſis cingulis terram redimitam dicat, ille iiſdem, quas Græco nomine zonas vocat, aſſerat cœlum teneri. utrumque enim incorruptam veramque, nec alteri contrariam retuliſſe rationem, procedente diſputatione conſtabit. Sed ut omnia, quæ hoc loco explananda recepimus, liquere poſſint, habendus eſt primum ſermo de cingulis: quia ſitu eorum ante oculos locato, cetera erunt intellectui proniora. prius autem qualiter terram coronent, deinde quemadmodum cœlum teneant, explicandum eſt. Terra & nona, & ultima ſphæra eſt. hanc dividit horizon, id eſt, finalis circulus, de quo ante retulimus: ergo medietas, cujus partem nos incolimus, ſub eo cœlo eſt, quod fuerit ſuper terram, & reliqua medietas ſub illo: quod dum volvitur, ad ea loca, quæ ad nos videntur inferiora, deſcendit. in medio enim locata, ex omni ſui parte cœlum ſuſpicit. hujus igitur ad cœlum brevitas, cui punctum eſt, ad nos vero immenſa globoſitas, diſtinguitur locis inter ſe viciſſim preſſis nimietate vel frigoris, vel caloris, geminam nacta inter diverſa temperiem. nam & ſeptemtrionalis & auſtralis extremitas, perpetua obriguerunt pruina. & hi velut duo ſunt cinguli, quibus terra redimitur: ſed ambitu breves, quaſi extrema cingentes. horum uterque habitationis impatiens eſt; quia torpor ille glacialis nec animali, nec frugi, vitam miniſtrat. illo

enim aere corpus alitur, quo herba nutritur. medius cingulus, & ideo maximus, æterno afflatu continui caloris uſtus, ſpatium, quod & lato ambitu & prolixius occupavit, nimietate fervoris facit inhabitabile victuris. inter extremos vero & medium duo majores ultimis, medio minores, ex utriuſque vicinitatis intemperie temperantur: in hiſque tantum vitales auras natura dedit incolis carpere. Et, quia animo facilius illabitur concepta ratio deſcriptione, quam ſermone; eſto orbis terræ, cui adſcripta ſunt *a*, *b*, *c*, *d*, & circa *a*, adſcribantur *n* & *l*; circa *b* autem *m* & *k*; & circa *c*, *g* & *i*; & circa *d*, *e* & *f*; & ducantur rectæ lineæ a ſignis ad ſigna, quæ dicimus, id eſt a *g*, in *i*; ab *m*, in *n*; a *k*, in *l*; ab *e*, in *f*. ſpatia igitur duo adverſa ſibi, id eſt, unum a *c*, uſque ad lineam, quæ in *i* ducta eſt; alterum a *d*, uſque ad lineam, quæ in *f* ducta eſt, intelligantur pruina obriguiſſe perpetua. eſt enim ſuperior ſeptemtrionalis, inferior auſtralis extremitas. medium vero ab *n*, uſque in *l*, zona ſit torrida. reſtat, ut cingulus ab *i*, uſque ad *n*, ſubjecto calore & ſuperiore frigore temperetur: rurſus ut Zona, quæ eſt inter *l* & *f*, accipiat de ſuperjecto calore & ſubdito frigore temperiem. Nec excogitatas a nobis lineas, quas duximus, æſtimetur. circi ſunt enim, de quibus ſupra retulimus, ſeptemtrionalis & auſtralis, & tropici duo. nam æquinoctialem hoc loco, quo de terra loquimur, non oportet adſcribi, qui opportuniore loco rurſus addetur. Licet igitur ſint hæ duæ *mortalibus ægris munere conceſſæ Divûm*, quas dixi-

mus temperatas, non tamen ambæ Zonæ hominibus noſtri generis indultæ ſunt: ſed ſola ſuperior, quæ eſt ab *i*, uſque ad *n*, incolitur ab omni, quale ſcire poſſumus, hominum genere, Romani Græcive ſint, vel barbari cujuſque nationis. Illa vero ab *l*, uſque ad *f*, ſola ratione intelligitur, quod propter ſimilem temperiem ſimiliter incolatur: ſed a quibus, neque licuit unquam nobis, nec licebit cognoſcere. interjecta enim torrida utrique hominum generi commercium ad ſe denegat commeandi. denique de quatuor habitationis noſtræ cardinibus, oriens, occidens, & ſeptemtrio, ſuis vocabulis nuncupantur; quia ab ipſis exordiis ſuis ſciuntur a nobis. nam etſi ſeptemtrionalis extremitas inhabitabilis eſt, non multo tamen eſt a nobis remota. quarto vero noſtræ habitationis cardini cauſa hæc alterum nomen dedit, ut meridies non auſtralis vocaretur; quia & ille eſt proprie auſtralis, qui de altera extremitate procedens, adverſus ſeptemtrionali eſt: & hunc meridiem jure vocitari facit locus, de quo incipit nobis dies. nam, quia ſentiri incipit a medio terræ, in qua medii eſt uſus diei, ideo tanquam quidam medidies, una mütata litera, meridies nuncupatus eſt. Sciendum eſt autem, quod ventus, qui per hunc ad nos cardinem pervenit, id eſt, auſter, ita in origine ſua gelidus eſt, ut apud nos commendabilis eſt blando rigore ſeptemtrio: ſed, quia per flammam torridæ Zonæ ad nos commeat, admixtus igni caleſcit; &, qui incipit frigidus, calidus pervenit. neque enim vel ratio, vel natura pateretur,

ut ex duobus æquo preſſis rigore cardinibus, diſſimili tactu flatus emitteretur. Nec dubium eſt, noſtrum quoque ſeptemtrionem ad illos, qui auſtrali adjacent, propter eandem rationem calidum pervenire; & auſtrum corporibus eorum genuino auræ ſuæ rigore blandiri. Eadem ratio nos non permittit ambigere, quin per illam quoque ſuperficiem terræ, quæ ad nos habetur inferior, integer Zonarum ambitus, quæ hic temperatæ ſunt, eodem ductu temperatus habeatur; atque ideo illic quoque eædem duæ Zonæ a ſe diſtantes ſimiliter incolantur. aut dicat, quiſquis huic fidei obviare mavult, quid ſit, quod ab hac eum definitione deterreat. nam ſi nobis vivendi facultas eſt in hac terrarum parte, quam colimus, quia calcantes humum cœlum ſuſpicimus ſuper verticem, quia ſol nobis & oritur, & occidit, quia circumfuſo fruimur aere, cujus ſpiramus hauſtu: cur non & illic aliquos vivere credamus, ubi eadem ſemper in promtu ſunt? nam, qui ibi dicuntur morari, eandem credendi ſunt ſpirare auram; quia eadem eſt in ejuſdem zonalis ambitus continuatione temperies. idem ſol illis & obire dicetur noſtro ortu; & orietur, cum nobis occidet: calcabunt æque ut nos humum; & ſupra verticem ſemper cœlum videbunt. nec metus erit, ne de terra in cœlum decidant, cum nihil unquam poſſit ruere ſurſum. ſi enim nobis, quod aſſerere genus joci eſt, deorſum habetur ubi eſt terra, & ſurſum ubi eſt cœlum: illis quoque ſurſum erit, quod de inferiore ſuſpicient, nec aliquando in ſuperna caſuri ſunt.

Affirmaverim quoque, & apud illos minus rerum peritos hæc æſtimare de nobis, nec credere poſſe, nos, in quo ſumus, loco degere; ſed opinari, ſi quis ſub pedibus eorum tentaret ſtare, caſurum. nunquam tamen apud nos quiſquam timuit, ne caderet in cœlum. ergo nec apud illos quiſquam in ſuperiora caſurus eſt: ſicut omnia nutu ſuo pondera in terram ferri ſuperius relata docuerunt. Poſtremo quis ambigat, in ſphæra terræ ita ea, quæ inferiora dicuntur, ſuperioribus ſuis eſſe contraria, ut eſt oriens occidenti? nam in utraque parte par diametros habetur. cum ergo & orientem & occidentem ſimiliter conſtet habitari; quid eſt, quod fidem hujus quoque diverſæ ſibi habitationis excludat? Hæc omnia non otioſus lector in tam paucis verbis Ciceronis inveniet. nam, cum dicit, *terram cingulis ſuis redimitam atque circumdatam*, oſtendit, per omne corpus terræ eandem temperatorum cingulorum continuatam eſſe temperiem: &, cum ait, *in terra maculas habitationum videri*, non eas dicit, quæ in parte noſtræ habitationis, nonnullis deſertis locis interpoſitis, incoluntur. non enim adjiceret, *in ipſis maculis vaſtas ſolitudines interjectas*, ſi ipſas ſolitudines diceret, inter quas certæ partes macularum inſtar haberentur. ſed quia maculas dicit has quatuor, quas in duobus terræ hemiſphæriis binas eſſe ratio moſtravit, bene adjecit, *interjectas ſolitudines.* nam ſicut pars, quæ habitatur a nobis, multa ſolitudinum interjectione diſtinguitur: credendum eſt, in illis quoque tribus aliis habitationibus ſimiles eſſe inter deſerta & cul-

ta diſtinctiones. Sed & quatuor habitationum incolas & relatione ſitus, & ipſa quoque ſtandi qualitate, depinxit. primum enim ait, alios præter nos ita incolere terram, ut a ſe interrupti nullam meandi habeant ad ſe facultatem: & verba ipſa declarant, non eum de uno hominum genere loqui, in hac ſuperficie a nobis ſolius torridæ interjectione diviſo: (ſic enim magis diceret, *ita interruptos, ut nihil ab illis ad nos manare poſſit*) ſed dicendo, *ita interruptos, ut nihil inter ipſos ab aliis ad alios manare poſſit*, qualiter inter ſe illa hominum genera ſint diviſa, ſignificat. Quod autem vere ad noſtram partem referretur, adjecit dicendo de illis, qui & a nobis, & a ſe invicem diviſi ſunt, *partim obliquos, partim tranſverſos, partim etiam adverſos ſtare nobis.* interruptio ergo non unius generis a nobis, ſed omnium generum a ſe diviſorum refertur: quæ ita diſtinguenda eſt. Hi, quos ſeparat a nobis peruſta, quos Græci ἀντοικοὺς vocant, ſimiliter ab illis, qui inferiorem zonæ ſuæ incolunt partem, interjecta auſtrali gelida ſeperantur. rurſus illos ab ἀντοικοῖς ſuis, id eſt, per noſtri cinguli inferiora viventibus, interjectio ardentis ſequeſtrat: & illi a nobis ſeptemtrionalis extremitatis rigore removentur. Et quia non eſt una omnium affinis continuatio, ſed interjectæ ſunt ſolitudines ex calore vel frigore mutuum negantibus commeatum: has terræ partes, quæ a quatuor hominum generibus incoluntur, maculas habitationum vocavit. Quemadmodum autem ceteri omnes veſtigia ſua figere ad noſtra credantur, ipſe diſtinxit: & auſtrales qui-

dem aperte pronuntiavit adverſos ſtare nobis, dicendo: *quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, adverſa nobis urgent veſtigia.* & ideo adverſi nobis ſunt, quia in parte ſphæræ, quæ contra nos eſt, morantur. Reſtat inquirere, quos tranſverſos, & quos obliquos nobis ſtare memoraverit. ſed nec de ipſis poteſt eſſe dubitatio, quin tranſverſos ſtare nobis dixerit inferiorem zonæ noſtræ partem tenentes; obliquos vero eos, qui auſtralis cinguli devexa ſortiti ſunt.

CAPUT VI.

Quanta terræ ſpatia habitationi ceſſerint, quanta inculta ſint.

SUPEREST, ut de terræ ipſius ſpatiis, quanta habitationi ceſſerint, quanta ſint inculta, referamus; id eſt, quæ ſit ſingulorum dimenſio cingulorum. Quod ut facile dinoſcas, redeundum tibi eſt ad orbis terræ deſcriptionem, quam paulo ante ſubjecimus; ut per adſcriptarum literarum notas ratio dimenſionum lucidius explicetur. Omnis terræ orbis, id eſt, circulus, qui univerſum ambitum claudit, cui adſcripta ſunt *a*, *b*, *c*, *d*, ab his, qui eum ratione dimenſi ſunt, in ſexaginta diviſus eſt partes. habet autem totus ipſe ambitus ſtadiorum ducenta quinquaginta duo millia. ergo ſingulæ ſexageſimæ extenduntur ſtadiis quaternis millibus ducenis. & ſine dubio medietas ejus, quæ eſt a *d*, per orientem, id eſt, per *a*, uſque ad *c*, habet tri-

ginta ſexageſimas, & ſtadiorum millia centum viginti ſex. quarta vero pars, quæ eſt ab *a*, uſque ad *c*, incipiens a medio peruſtæ, habet ſexageſimas quindecim, & ſtadiorum millia ſexaginta & tria. hujus quartæ partis menſura relata conſtabit totius ambitus plena dimenſio. Ab *a* igitur uſque ad *n*, quod eſt medietas peruſtæ, habet ſexageſimas quatuor; quæ faciunt ſtadiorum millia ſexdecim, cum octingentorum adjectione. ergo omnis peruſta partium ſexageſimarum octo eſt, & tenet ſtadiorum millia triginta tria, & ſexcenta inſuper. latitudo autem cinguli noſtri, qui temperatus eſt, id eſt, a *n*, uſque ad *i*, habet ſexageſimas quinque, quæ faciunt ſtadiorum millia viginti & unum. & ſpatium frigidæ ab *i*, uſque ad *c*, habet ſexageſimas ſex: quæ ſtadiorum tenent viginti quinque millia ducenta. Ex hac quarta parte orbis terrarum, cujus menſuram evidenter expreſſimus, alterius quartæ partis magnitudinem, ab *a* uſque ad *d*, pari dimenſionum diſtinctione cognoſces. cum ergo quantum teneat ſphæræ ſuperficies, quæ ad nos eſt in omni ſua medietate, cognoveris: de menſura quoque inferioris medietatis, id eſt, a *d*, per *b*, uſque ad *c*, ſimiliter inſtrueris. modo enim, quia orbem terræ in plano pinximus, (in plano autem medium exprimere non poſſumus ſphæralem tumorem) mutuati ſumus altitudinis intellectum a circulo; qui magis horizon, quam meridianus videatur. Ceterum volo hoc mente percipias, ita nos hanc protuliſſe menſuram, tanquam a *d*, per *a*, uſque ad *c*, pars terræ ſuperior ſit, cujus partem

nos incolimus; & a *d*, per *b*, usque ad *c*, pars terræ habeatur inferior.

CAPUT VII.

In cœlo easdem inesse zonas, quæ insunt terræ; atque causam hujus diversitatis esse solem: qui ut accessu suo causa caloris est, ita recessu frigus inducit.

HOC quoque tractatu proprium sortito finem, nunc illud, quod probandum promisimus, afferamus, id est, hos cingulos & Maronem bene cœlo, & bene terræ assignasse Ciceronem; & utrumque non discrepantia, sed consona, eademque dixisse. natura enim cœli hanc in diversis terræ partibus temperiem nimietatemque distinxit: & qualitas vel frigoris, vel caloris, quæ cuilibet ætheris parti semel inhæsit, eandem inficit partem terræ, quam despicit ambiendo. Et quia has diversitates, quæ certis finibus terminantur, cingulos in cœlo vocarunt, necesse est totidem cingulos & hic intelligi: sicut in brevissimo speculo, cum facies monstratur ingens, tenent in angusto membra vel lineamenta ordinem, quem sua in vero digesserat amplitudo. Sed hic quoque afferendi, quod dicitur, minuemus laborem, oculis subjiciendo picturam. Esto enim cœli sphæra *a*, *b*, *c*, *d*, & intra se claudat sphæram terræ, cui adscripta sunt *s*, *x*, *t*, *u*, & ducatur in cœli sphæra circulus septemtrionalis ab *i*, usque in *o*. tropicus æstivus a *g*, in *p*. & æquinoctialis a *b*, in *a*. & tropicus hie-

malis ab *f*, in *q*, & australis ab *e*, in *r*. sed & zodiacus ducatur ab *f*, in *p*. rursus in sphæra terræ ducantur iidem limites cingulorum, quos supra descripsimus in *n*, in *m*, in *l*, in *k*. His ita depictis, sine difficultate constabit, singulas terræ partes a singulis cœli partibus, super verticem suum impositis, qualitatem circa nimietatem vel temperiem mutuari. nam quod est sursum a *d*, usque ad *r*, hoc despicit terram ab *s*, usque ad *k*; & quod est in cœlo ab *r*, usque ad *q*, hoc inficit terram a *k*, usque ad *l*. & quod in cœlo est a *q*, usque in *p*, tale facit in terra ab *l*, usque ad *m*. qualeque est desuper a *p*, usque ad *o*; tale in terra ab *m*, usque ad *n*. & quale illic ab *o*, usque ad *c*, tale hic est ab *n*, usque ad *t*. Sunt autem in æthere extremitates ambæ, id est, a *d*, usque ad *r*, & a *c*, usque ad *o*, æterno rigore densatæ. ideo in terra idem est ab *s*, usque ad *k*, & a *t*, usque ad *n*. rursus in cœlo, a *q*, usque ad *p*, nimio calore fervet. ideo in terra quoque, ab *l*, usque ad *m*, idem fervor est. item sunt in cœlo temperies, ab *o*, usque ad *p*, & a *q*, in *r*. ideo sunt hic quoque temperatæ, ab *n*, in *m*, & ab *l*, in *k*. æquinoctialis enim circulus, qui ab *a*, usque ad *b*, ductus est, mediam secat perustam. Et ipsum autem scisse Ciceronem, quod terreni cinguli cœlestibus inficiantur, ex verbis ejus ostenditur. ait enim: *E quibus duo maxime inter se diversos, & cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina vides.* Ecce testatur, finale frigus esse de cœlo. idem quoque de fervore medio dicit: *medium autem illum &*

maximum solis ardore torreri. Cum ergo manifeste & rigorem de cœli verticibus, & fervorem de sole in terræ cingulos venire signaverit: ostendit prius in cœlo hos eosdem cingulos constituisse. Nunc, quoniam constitit, easdem in cœlo & in terra zonas esse vel cingulos, (hæc enim unius rei duo sunt nomina) jam dicendum est, quæ causa in æthere hanc diversitatem qualitatis efficiat. Perusta duobus tropicis clauditur, id est, a *g*, in *p*, æstivo: & ab *f*, in *q*, hiemali. ab *f* autem in *p*, zodiacum describendo perduximus. ergo signum *p*, tropicus ille Cancer habeatur, & signum *f*, Capricornus. constat autem, solem neque sursum ultra Cancrum, neque ultra Capricornum deorsum meare; sed, cum ad tropicorum confinia pervenerit, mox reverti: unde & solstitia vocantur. & quia æstivus tropicus temperatæ nostræ terminus est; ideo cum sol ad ipsum finem venerit, facit nobis æstivos calores, de vicino urens sensu majore subjecta. illo denique tempore, australi generi reverti hiemem non potest ambigi; quia tunc ab illis sol omni viæ suæ spatio recedit. rursus, cum ad *f* signum, id est, ad Capricornum venerit, facit hiemem nobis recessu suo, & illis vicinitate reducit æstatem. Hic notandum est, de tribus tantum cardinibus in quamcunque ædem ingredi solem; de quarto nunquam. nam & ab ortu, & ab occasu, fenestra solem recipit; quippe quem orientem obeuntemque prospectet. recipit & a meridie; quia omne iter solis in nostro meridie est, ut instruit visum antelata descriptio. nunquam vero solem fenestra septemtrio-

nis admittit; quia nunquam a *p* ſigno, ad *o*, ſol accedit; ſed a *p*, ſemper retrocedendo, nunquam fines poli ſeptemtrionalis attingit: & ideo nunquam per hunc cardinem radius ſolis infunditur. Ejuſdem rei probationem umbra quoque cujuslibet corporis ſufficiet adſtruere. nam & in occaſum cadit, oriente ſole; & in ortum, cum ſit occiduus: medio autem die, quia ſol meridiem tenet, in ſeptemtrionem umbra depellitur. in auſtrum vero circa noſtram habitationem impoſſibile eſt umbram cujuslibet corporis cadere, quia ſemper in adverſam ſoli partem umbra jactatur. Adverſus autem auſtro apud nos ſol eſſe non poterit, cum nunquam fines ſeptemtrionales attingat. Sane quoniam pars illa peruſtæ, quæ temperatæ vicina eſt, admittit habitantes illic, id eſt, trans tropicum; quæcunque habitantur ſpatia, umbram mittunt in auſtrum eo tempore, quo ſol Cancrum tenet. Tunc enim eis fit ſol ſeptemtrionalis, cum tropicum tenet; quod ab illis ad ſeptemtrionem recedit. Civitas autem Syene, quæ provinciæ Thebaidos poſt ſuperiorum montium deſerta principium eſt, ſub ipſo æſtivo tropico conſtituta eſt: & eo die, quo ſol certam partem ingreditur Cancri, hora diei ſexta, (quoniam ſol tunc ſuper ipſum invenitur verticem civitatis) nulla illic poteſt in terram de quolibet corpore umbra jactari, ſed nec ſtilus hemiſphærii monſtrantis horas, quem γνώμωνα vocant, tunc de ſe poteſt umbram creare. & hoc eſt, quod Lucanus dicere voluit, nec tamen plene, ut habetur, abſolvit. dicendo enim,

Atque umbras nunquam flectente Syene,
rem quidem attigit, ſed turbavit verum. non enim nunquam flectit, ſed uno tempore; quod cum ſua ratione retulimus. His relatis conſtat, ſolem nunquam egredi fines peruſtæ, quia de tropico in tropicum Zodiacus obliquatus eſt. manifeſta eſt igitur cauſa, cur hæc zona flammis ſit ſemper obnoxia: quippe quam ſol totius æthereæ flammæ & fons, & adminiſtrator, nunquam relinquat. Ergo ambæ partes ultimæ, id eſt, ſeptemtrionalis & auſtralis, ad quas nunquam ſolis calor accedit, neceſſario perpetua premuntur pruina: duas vero, ut diximus, temperat hinc atque illinc vicinia caloris & frigoris. denique in hac ipſa zona, quam incolimus, quæ tota dicitur temperata, partes tamen, quæ peruſto cingulo vicinæ ſunt, ceteris calidiores ſunt: ut eſt Æthiopia, Arabia, Ægyptus, & Libya; in quibus calor ita circumfuſi aeris corpus extenuat, ut aut nunquam, aut raro cogatur in nubes; & ideo nullus pæne apud illos uſus eſt imbrium. rurſus, quæ uſque ad frigidæ fines preſſius accedunt, ut eſt palus Mæotis, ut regiones, quas præterfluunt Tanais & Iſter, omniaque ſuper Scythiam loca, quorum incolas vetuſtas Hyperboreos vocavit, quaſi originem boreæ introrſum recedendo tranſiſſent, adeo æterna pæne premuntur pruina, ut non facile explicetur, quanta ſit illic frigidæ nimietatis injuria: loca vero, quæ in medio temperatæ ſunt, quoniam ab utraque nimietate longe recedunt, veram tenent ſalutaremque temperiem.

CAPUT VIII.

Obiter quomodo explicandus locus Vergilii primo Georgicon de circulo Zodiaco.

Locus nos admonet, ut (quoniam diximus rem, quæ a nullo poſſit refelli, utrumque tropicum circum Zodiaco terminos facere, nec unquam ſolem alterutrum tropicum excedere poſſe, vel ſurſum, vel deorſum meando; trans Zodiacum vero circum, id eſt, trans uſtam, quæ tropicis clauditur, ex utraque parte incipere temperatas) quæramus, quid ſit, quod ait Vergilius, quem nullius unquam diſciplinæ error involvit:

- - - duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ Divûm: & via ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.

videtur enim dicere his verſibus, Zodiacum per temperatas ductum, & ſolis curſum per ipſas ferri: quod nec opinari fas eſt, quia neutrum tropicum curſus ſolis excedit. num igitur illud attendit, quod diximus, & intra tropicum in ea peruſtæ parte, quæ vicina eſt temperatæ, habitatores eſſe? nam Syene ſub ipſo tropico eſt: Meroe autem tribus millibus octingentis ſtadiis in peruſtam a Syene introrſum recedit: & ab illa uſque ad terram cinnamomi feracem ſunt ſtadia octingenta. & per hæc omnia ſpatia peruſtæ, licet rari, tamen vita fruuntur habitantes. ultra vero jam inacceſſum eſt, propter nimium ſolis ardorem. cum ergo tantum ſpatii ex

perusta vitam ministret; & sine dubio circa viciniam alterius temperatæ, id est, antœcorum, tantundem spatii habere perustæ fines & parem mansuetudinem, non negetur: (paria enim in utraque parte sunt omnia) ideo credendum est, per poeticam tubam, quæ omnia semper in majus extollit, dixisse viam solis sectam per temperatas: quoniam ex utraque parte fines perustæ in eo sunt similes temperatis, quod se patiuntur habitari. an forte poetica licentia particulam pro simili pæne particula posuit; & pro, *sub ambas*, dicere maluit, *per ambas?* nam revera ductus Zodiaci sub ambas temperatas ultro citroque pervenit; non tamen per ambas. Scimus autem & Homerum ipsum, & in omnibus imitatorem hujus Maronem, sæpe tales mutasse particulas. an, (quod mihi vero propius videtur) *per ambas*, pro *inter ambas*, voluit intelligi? Zodiacus enim inter ambas temperatas volvitur, non per ambas. familiariter autem *per*, pro *inter*, ponere solet; sicut alibi quoque,

Circum perque duas in morem fluminis Arctos.

neque enim Anguis sidereus Arctos secat: sed, dum & amplectitur & intervenit, circum eas, & inter eas volvitur, non per eas. Ergo potest constare nobis intellectus, si *per ambas*, pro *inter ambas*, more ipsius poetæ dictum existimemus. nobis aliud ad defensionem, ultra hæc, quæ diximus, non occurrit. Verum quoniam in medio posuimus, quos fines nunquam via solis excedat; manifestum est autem omnibus, quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum: erit ingenii singulorum invenire,

quid poſſit amplius pro abſolvenda hac quæſtione conferri.

CAPUT IX.

Non uno, ſed gemino oceani ambitu terram omnem circumflui: & quomodo anguſta verticibus, latior lateribus, ſit habitabilis noſtra: tum de exiguitate oceani, quem nos magnum vocamus.

His quoque, ut arbitror, non otioſa inſpectione tractatis, nunc de oceano quod promiſimus adſtruamus, non uno, ſed gemino ejus ambitu terræ corpus omne circumflui. cujus verus & primus meatus eſt, qui ab indocto hominum genere neſcitur. is enim, quem ſolum oceanum plures opinantur, de finibus ab illo originali refuſis, ſecundum ex neceſſitate ambitum fecit. ceterum prior ejus corona per zonam terræ calidam meat, ſuperiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi æquinoctialis imitata. ab oriente vero duos ſinus refundit; unum ad extremitatem ſeptemtrionis, ad auſtralis alterum: rurſuſque ab occidente duo pariter enaſcuntur ſinus, qui uſque ad ambas, quas ſupra diximus, extremitates refuſi, occurrunt ab oriente demiſſis; &, dum vi ſumma & impetu immaniore miſcentur, invicemque ſe feriunt, ex ipſa aquarum colliſione naſcitur illa famoſa oceani acceſſio pariter & receſſio. &, ubicunque in noſtro mari contingit idem, vel in anguſtis fretis, vel in planis forte litoribus, ex ipſis oceani ſinibus, quos ocea-

num nunc vocamus, eveniunt: quia noſtrum mare ex illis influit. ceterum verior, ut ita dicam, ejus alveus tenet zonam peruſtam. & tam ipſe, qui æquinoctialem, quam ſinus ex eo nati, qui horizontem circulum ambitu ſuæ flexionis imitantur, omnem terram quadrifidam dividunt; & ſingulas, ut ſupra diximus, habitationes inſulas faciunt. nam inter nos & auſtrales homines means ille per calidam zonam, totamque cingens, & rurſus utriuſque regionis extrema finibus ſuis ambiens, binas in ſuperiore atque inferiore terræ ſuperficie inſulas facit. unde Tullius, hoc volens intelligi, non dixit, *omnis terra parva quædam eſt inſula:* ſed, *omnis terra, quæ colitur a vobis, parva quædam eſt inſula:* quia & ſingulæ de quatuor habitationibus parvæ quædam efficiuntur inſulæ, oceano bis eas, ut diximus, ambiente. Omnia hæc ante oculos locare poteſt deſcriptio ſubſtituta: ex qua & noſtri maris originem, quæ totius una eſt, & Rubri atque Indici ortum videbis, Caſpiumque mare unde oriatur invenies: licet non ignorem, eſſe nonnullos, qui ei de oceano ingreſſum negent. Nec dubium eſt, in illam quoque auſtralis generis temperatam mare de oceano ſimiliter influere. ſed deſcribi hoc noſtra atteſtatione non debuit, cujus ſitus nobis incognitus perſeverat. Quod autem dixit noſtram habitabilem *anguſtam verticibus, lateribus latiorem*, in eadem deſcriptione poterimus advertere. nam, quanto longior eſt tropicus circus ſeptemtrionali circo, tanto Zona verticibus quam lateribus anguſtior eſt: quia ſummitas ejus in artum extremi

cinguli brevitate contrahitur; deductio autem laterum cum longitudine tropici ab utraque parte distenditur. denique veteres omnem habitabilem nostram extentæ chlamydi similem esse dixerunt. item quia omnis terra, in qua & oceanus est, ad quemvis cœlestem circulum quasi centron obtinet puncti locum, necessario de oceano adjecit, *qui tamen tanto nomine quam sit parvus, vides.* nam licet apud nos Atlanticum mare magnum vocetur: de cœlo tamen despicientibus non potest magnum videri, cum ad cœlum terra signum sit & punctum, quod dividi non possit in partes. ideo autem terræ brevitas tam diligenter asseritur, ut parvi pendendum ambitum famæ vir fortis intelligat, quæ in tam parvo magna esse non poterit. quod doctrinæ propositum non minus in sequentibus apparebit.

CAPUT X.

Mundum quidem esse æternum: ceterum inde non posse sperari perpetuitatem gloriæ ac famæ apud posteros, quando mundo ipso manente, ea, quæ in ipso sunt, vicissitudine quadam nunc occidant, nunc rursus oriantur.

QUIN etiam si cupiet proles futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum, acceptas a patribus, posteris prodere: tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam, sed ne diuturnam qui-

dem gloriam assequi possumus. Virtutis fructum sapiens in conscientia ponit, minus perfectus in gloria: unde Scipio perfectionem cupiens infundere nepoti, auctor est, ut contentus conscientiæ præmio, gloriam non requirat. in qua appetenda quoniam duo sunt maxime, quæ præoptari possint, ut & quam latissime vagetur, & quam diutissime perseveret: postquam superius, de habitationis nostræ angustiis disserendo, totius terræ, quæ ad cœlum puncti locum obtinet, minimam quandam docuit a nostri generis hominibus particulam possideri; nullius vero gloriam vel in illam totam partem potuisse diffundi: (siquidem Gangem transnare, vel transcendere Caucasum, Romani nominis fama non valuit) spem, quam de propaganda late gloria, ante oculos ponendo nostri orbis angustias, amputavit, vult etiam diuturnitatis auferre; ut plene animo nepotis contemtum gloriæ compos dissuasor insinuet. & ait, nec in hac ipsa parte, in quam sapientis & fortis viri nomen serpere potest, æternitatem nominis posse durare; cum modo exustione, modo eluvione terrarum, diuturnitati rerum intercedat occasus. quod quale sit, differemus. in hac enim parte tractatus illa quæstio latenter absolvitur, quæ multorum cogitationes de ambigenda mundi æternitate sollicitat. nam quis facile mundum semper fuisse consentiat? cum & ipsa historiarum fides, multarum rerum cultum emendationemque vel inventionem ipsam recentem esse, fateatur: cumque rudes primum homines, & incuria silvestri non multum a ferarum asperitate dissimi-

les, meminerit, vel fabuletur antiquitas; tradatque, nec hunc eis, quo nunc utimur, victum fuisse, sed glande prius & baccis altos, sero sperasse de sulcis alimoniam: cumque ita exordium rerum & ipsius humanæ nationis opinemur, ut aurea primum secula fuisse credamus; & inde natura per metalla viliora degenerans, ferro secula postrema fœdaverit. ac, ne totum videamur de fabulis mutuari, quis non hinc æstimet mundum quandoque cœpisse, nec longam retro ejus ætatem, cum abhinc ultra duo retro annorum millia de excellenti rerum gestarum memoria ne Græca quidem exstet historia? nam supra Ninum, a quo Semiramis secundum quosdam creditur procreata, nihil præclarum in libros relatum est. si enim ab initio, immo ante initium fuit mundus, ut philosophi volunt: cur per innumerabilium seriem seculorum non fuerat cultus, quo nunc utimur, inventus? non literarum usus, quo solo memoriæ fulcitur æternitas? cur denique multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti ætate pervenit? ut ecce, Galli vitem, vel cultum oleæ, Roma jam adolescente, didicerunt. aliæ vero gentes adhuc multa nesciunt, quæ nobis inventa placuerunt. Hæc omnia videntur æternitati rerum repugnare, dum opinari nos faciunt, certo mundi principio paulatim singula quæque cœpisse. Sed mundum quidem fuisse semper, philosophia auctor est, conditore quidem Deo, sed non ex tempore. siquidem tempus ante mundum esse non potuit; cum nihil aliud tempora, nisi cursus solis, efficiat. res vero humanæ ex parte ma-

xima sæpe occidunt manente mundo, & rursus oriuntur, vel eluvione vicissim, vel exustione redeunte. cujus vicissitudinis causa vel necessitas talis est. Ignem æthereum physici tradiderunt humore nutriri, asserentes, ideo sub Zona cœli perusta, quam via solis, id est, Zodiacus, occupavit, oceanum, sicut supra descripsimus, a natura locatum, ut omnis latitudo, qua sol cum quinque vagis & luna ultro citroque discurrunt, habeat subjecti humoris alimoniam: & hoc esse volunt, quod Homerus, divinarum omnium inventionum fons & origo, sub poetici nube figmenti verum sapientibus intelligi dedit, Jovem cum Diis ceteris, id est, cum stellis, profectum in oceanum, Æthiopibus eum ad epulas invitantibus. per quam imaginem fabulosam Homerum significasse volunt, hauriri de humore nutrimenta sideribus: qui ob hoc Æthiopas reges epularum participes cœlestium dixit, quoniam circa oceani oram non nisi Æthiopes habitant, quos vicinia solis usque ad speciem nigri coloris exurit. Cum ergo calor nutriatur humore, hæc vicissitudo contingit, ut modo calor, modo humor exuberet. evenit enim, ut ignis usque ad maximum enutritus augmentum, haustum vincat humorem, & sic aeris mutata temperies licentiam præstet incendio, & terra penitus flagrantia immissi ignis uratur. sed mox, impetu caloris absumto, paulatim vires revertuntur humori, cum magna pars ignis incendiis erogata, minus jam de renascente humore consumat. ac rursus longo temporum tractu ita crescens humor altius vincit, ut terris infundatur elu-

vio: rurſuſque calor poſt hoc vires reſumit. & ita fit, ut manente mundo inter exſuperantis caloris humoriſque vices, terrarum cultus cum hominum genere ſæpe intercidat, &, reducta temperie, rurſus novetur. nunquam tamen ſeu eluvio, ſeu exuſtio, omnes terras, aut omne hominum genus vel omnino operit, vel penitus exurit. Ægypto certe, ut Plato in Timæo fatetur, nunquam nimietas humoris nocuit, vel caloris. unde & infinita annorum millia in ſolis Ægyptiorum monumentis libriſque releguntur. certæ igitur terrarum partes internecioni ſuperſtites, ſeminarium inſtaurando generi humano fiunt: atque ita contingit, ut non rudi mundo rudes homines & cultus inſcii, cujus memoriam intercepit interitus, in terris oberrent, & aſperitatem paulatim vagæ feritatis exuti, conciliabula & coetus natura inſtruente patiantur: ſitque primum inter eos mali neſcia, & adhuc aſtutiæ inexperta ſimplicitas, quæ nomen auri primis ſeculis præſtat. inde, quo magis ad cultum rerum atque artium uſus promovet, tanto facilius in animos ſerpit æmulatio; quæ primum bene incipiens, in invidiam latenter evadit. & ex hac jam naſcitur, quidquid genus hominum poſt ſequentibus ſeculis experitur. Hæc eſt ergo, quæ rebus humanis pereundi, atque iterum revertendi incolumi mundo, viciſſitudo variatur.

CAPUT XI.

De diversitate annorum: quodque is, qui vere annus vertens est ac mundanus, quindecim annorum nostrorum ambiat millia.

Quid autem interest, ab his, qui postea nascentur, sermonem fore de te; cum ab his nullus fuerit, qui ante nati sunt, qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt viri? præsertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. homines enim populariter annum tantummodo solis, id est, unius astri reditu metiuntur. re ipsa autem, cum ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius cœli descriptionem longis intervallis retulerint: tum ille vere vertens annus appellari potest, in quo vix dicere audeo, quam multa hominum secula teneantur. namque, ut olim deficere sol hominibus exstinguique visus est, cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetravit; ita quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium stellisque revocatis, expletum annum habeto. cujus quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam. Idem agere perseverat, instans dissuasioni gloriæ desiderandæ. quam cum locis artam, nec in ipsis angustiis æternam supra docuisset; nunc non solum perpetuitatis expertem, sed nec ad unius anni integri metas posse propagari, docet. cujus assertionis quæ sit ratio, dicemus. Annus non is solus est,

quem nunc communis omnium usus appellat: sed singulorum seu luminum, seu stellarum, emenso omni cœli circuitu, a certo loco in eundem locum reditus, annus suus est. sic mensis lunæ annus est, intra quem cœli ambitum lustrat. nam & a luna mensis dicitur, quia Græco nomine luna mene vocatur. Vergilius denique ad discretionem lunaris anni, qui brevis est, annum, qui circumcursu solis efficitur, significare volens, ait:

Interea magnum sol circumvolvitur annum,

magnum vocans solis, comparatione lunaris. nam cursus quidem Veneris atque Mercurii pæne par soli est. Martis vero annus fere biennium tenet. tanto enim tempore cœlum circumit. Jovis autem stella duodecim, & Saturni triginta annos in eadem circuitione consumit. Hæc de luminibus ac vagis, ut sæpe relata, jam nota sunt. Annus vero, qui mundanus vocatur, qui vere vertens est, quia conversione plenæ universitatis efficitur, largissimis seculis explicatur: cujus ratio est talis. Stellæ omnes & sidera, quæ infixa cœlo videntur, quorum proprium motum nunquam visus humanus sentire vel deprehendere potest, moventur tamen; & præter cœli volubilitatem, qua semper trahuntur, suo quoque accessu tam sero promoventur, ut nullius hominum vita tam longa sit, quæ observatione continua factam de loco permutationem, in quo eas primum viderat, deprehendat. mundani ergo anni finis est, cum stellæ omnes omniaque sidera, quæ aplanes habet, a certo loco ad eundem locum ita remeaverint, ut ne una quidem cœli stella in alio

loco fit, quam in quo fuit, cum aliæ omnes ex eo loco motæ funt, ad quem reverfæ anno fuo finem dederunt: ita ut lumina quoque cum erraticis quinque in iifdem locis & partibus fint, in quibus incipiente mundano anno fuerunt. hoc autem, ut phyfici volunt, poft annorum quindecim millia peracta contingit. Ergo ficut annus lunæ menfis eft, & annus folis duodecim menfes, & aliarum ftellarum hi funt anni, quos fupra retulimus: ita mundanum annum quindecim millia annorum, quales nunc computamus, efficiunt. Ille ergo vere annus vertens vocandus eft, quem non folis, id eft, unius aftri, reditu metiuntur; fed quem ftellarum omnium, in quocunque cœlo funt, ad eundem locum reditus fub eadem cœli totius defcriptione concludit. unde & mundanus dicitur, quia mundus proprie cœlum vocatur. Igitur ut annum folis non folum a Kalendis Januariis ufque ad eafdem vocamus; fed & a fequente poft Kalendas die ufque ad eundem diem, & a quocunque cujuslibet menfis die ufque in diem eundem reditus, annus vocatur: ita hujus mundani anni initium fibi quifque facit, quodcunque decreverit. ut, ecce, nunc Cicero a defectu folis, qui fub Romuli fine contigit, mundani anni principium fibi ipfe conftituit. & licet jam fæpiffime poftea defectus folis evenerit; non dicitur tamen mundanum annum repetita defectio folis impleffe; fed tunc implebitur, cum fol deficiens in iifdem locis, & partibus, & ipfe erit, & omnes cœli ftellas, omniaque fidera rurfus inveniet, in quibus fuerant, cum fub Ro-

muli fine deficeret. Igitur a difceffu Romuli poft annorum quindecim millia, ficut afferunt phyfici, fol denuo ita deficiet, ut in eodem figno eademque parte fit, ad idem principium, in quo fub Romulo fuerat, ftellis quoque omnibus fignifque revocatis. peracti autem fuerant, cum Scipio in Africa militaret, a difceffu Romuli anni quingenti feptuaginta & tres. anno enim ab Urbe condita fexcentefimo feptimo hic Scipio, deleta Carthagine, triumphavit. ex quo numero annis remotis triginta duobus regni Romuli, & duobus, qui inter fomnium Scipionis & confummatum bellum fuerunt, quingenti feptuaginta tres a difceffu Romuli ad fomnium ufque remanebunt. ergo ratiocinabiliter vereque fignavit, necdum mundani anni vicefimam partem effe converfam. nam vicefimæ parti quot anni fuperfint a fine Romuli ad Africanam militiam Scipionis, quos diximus annos fuiffe quingentos feptuaginta tres, quifquis in digitos mittit, inveniet.

CAPUT XII.

Hominem non corpus effe, fed mentem: & numquid in hoc mundo vere intereat ac corrumpatur.

TU vero enitere, & fic habeto: non effe te mortalem, fed corpus hoc. nec enim tu is es, quem forma ifta declarat: fed mens cujufque is eft quifque, non ea figura, quæ digito demonftrari poteft. Deum te igitur fcito effe: fiquidem eft Deus, qui viget, qui fentit, qui

meminit, qui providet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui præpositus est, quam hunc mundum ille princeps Deus: & ut ille mundum quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Bene & sapienter Tullianus hic Scipio circa institutionem nepotis ordinem recte docentis implevit. nam, ut breviter a principio omnem operis continentiam revolvamus, primum tempus ei mortis & imminentes propinquorum prædixit insidias; ut totum de hac vita sperare dedisceret, quam non diuturnam comperisset. dein, ne metu prædictæ mortis frangeretur, ostendit, sapienti & bono civi in immortalitatem morte migrandum: cumque eum ultro spes ista traxisset ad moriendi desiderium, succedit Paulli patris opportuna dissuasio, accensam filii festinationem ab appetitu spontaneæ mortis excludens. Plene igitur in animo somniantis utrinque plantata sperandi exspectandique temperie, altius jam circa divina erigendum nepotis animum Africanus ingreditur: nec prius eum terram patitur intueri, quam cœli ac siderum naturam, motum, ac modulamen agnoscat, & hæc omnia sciat præmio cessura virtutum. ac postquam mens firmata Scipionis alacritate tantæ promissionis erigitur: tum demum gloria, quæ apud indoctos magnum virtutis præmium creditur, contemni jubetur, dum ostenditur ex terrarum brevitate vel casibus, arta locis, angusta temporibus. Africanus igitur pæne exutus hominem, & defæcata mente jam naturæ suæ capax, hic apertius admonetur, ut esse se Deum

noverit. Et hæc ſit præſentis operis conſummatio, ut, animam non ſolum immortalem, ſed Deum eſſe, clareſcat. Ille ergo jam poſt corpus qui fuerat in divinitatem receptus, dicturus viro adhuc in hac vita poſito, *Deum te eſſe ſcito*, non prius tantam prærogativam committit homini, quam qui ſit ipſe diſcernat: ne æſtimetur hoc quoque divinum dici, quod mortale in nobis & caducum eſt. &, quia Tullio mos eſt, profundam rerum ſcientiam ſub brevitate tegere verborum, nunc quoque miro compendio tantum concludit arcanum, quod Plotinus magis quam quiſquam verborum parcus libro integro diſſeruit, cujus inſcriptio eſt, *Quid animal, quid homo.* in hoc ergo libro Plotinus quærit, cujus ſint in nobis voluptates, mærores, metuſque ac deſideria, & animoſitates vel dolores, poſtremo cogitationes & intellectus, utrum meræ animæ, an vero animæ utentis corpore: & poſt multa, quæ ſub copioſa rerum denſitate diſſeruit, quæ nunc nobis ob hoc ſolum prætereunda ſunt, ne uſque ad faſtidii neceſſitatem volumen extendant, hoc poſtremo pronuntiat, Animal eſſe corpus animatum. ſed nec hoc neglectum vel non quæſitum relinquit, quo animæ beneficio, quave via ſocietatis animetur. has ergo omnes, quas prædiximus, paſſiones aſſignat animali: verum autem hominem ipſam animam eſſe teſtatur. Ergo qui videtur, non ipſe verus homo eſt; ſed verus ille eſt, a quo regitur, quod videtur. ſic, cum morte animalis diſceſſerit animatio, cadit corpus regente viduatum. & hoc eſt, quod videtur in homine

mortale: anima autem, qui verus homo eſt, ab omni conditione mortalitatis aliena eſt adeo, ut ad imitationem Dei mundum regentis, regat & ipſa corpus, dum a ſe animatur. ideo phyſici mundum magnum hominem, & hominem brevem mundum eſſe dixerunt. per ſimilitudines igitur ceterarum prærogativarum, quibus Deum anima videtur imitari, animam Deum & priſci philoſophorum, & Tullius dixit. Quod autem ait, *mundum quadam parte mortalem*, ad communem opinionem reſpicit, qua mori aliqua intra mundum videntur, ut animal exanimatum, vel ignis exſtinctus, vel ſiccatus humor. hæc enim omnino interiiſſe creduntur. Sed conſtat ſecundum veræ rationis aſſertionem, quam & ipſe non neſcit, nec Vergilius ignorat dicendo,

Nec morti eſſe locum:

conſtat, inquam, nihil intra vivum mundum perire; ſed eorum, quæ interire videntur, ſolam mutari ſpeciem; & illud in originem ſuam atque in ipſa elementa remeare, quod tale, quale fuit, eſſe deſierit. Denique & Plotinus alio in loco, cum de corporum abſumtione diſſereret, & hoc diſſolvi poſſe pronuntiaret, quidquid effluit: objecit ſibi, Cur ergo elementa, quorum fluxus in aperto eſt, non ſimiliter aliquando ſolvuntur? & breviter tantæ objectioni valideque reſpondit, ideo elementa, licet fluant, nunquam tamen ſolvi, quia non foras effluunt. a ceteris enim corporibus quod effluit, recedit: elementorum fluxus nunquam ab ipſis recedit elementis. ergo in hoc mundo pars nulla

mortalis est secundum veræ rationis asserta. Sed quod ait, *eum quadam parte mortalem*, ad communem, ut diximus, opinionem paululum inclinare se voluit: in fine autem validissimum immortalitatis animæ argumentum ponit, quia ipsa corpori præstat agitatum. quod quale sit, ex ipsis verbis Ciceronis, quæ sequuntur, invenies.

CAPUT XIII.

De tribus ratiocinandi modis, quibus immortalitatem animæ asseruere Platonici.

NAM quod semper movetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando habet finem motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur quod se ipsum movet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinit; quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principii autem nulla est origo. nam e principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. quod si non oritur, nec occidit quidem unquam: nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est, a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur. id autem nec nasci potest, nec mori; vel concidat omne cœlum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsu moveatur. cum pateat igitur, æternum id esse, quod ipsum se mo-

veat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est anima, id motu cietur interiore & suo. nam hæc est propria natura animæ atque vis. quæ si est una ex omnibus, quæ se ipsa moveat, neque nata certe est, & æterna. Omnis hic locus de Phædro Platonis ad verbum a Cicerone translatus est; in quo validissimis argumentis animæ immortalitas asseritur. & hæc est argumentorum summa, esse animam mortis immunem, quoniam ex se moveatur. Sciendum est autem, quod duobus modis immortalitas intelligitur. aut enim ideo est immortale quid, quia per se non est capax mortis, aut quia procuratione alterius a morte defenditur. ex his prior modus ad animæ, secundus ad mundi immortalitatem refertur. illa enim suapte natura a conditione mortis aliena est: mundus vero animæ beneficio in hac vitæ perpetuitate retinetur. Rursus, semper moveri dupliciter accipitur. hoc enim dicitur & de eo, quod ex quo est semper movetur; & de eo, quod semper & est, & movetur. & secundus modus est, quo animam dicimus semper moveri. His præmissis, jam quibus syllogismis de immortalitate animæ diversi sectatores Platonis ratiocinati sint, oportet aperiri. sunt enim, qui per gradus syllogismorum ad unum finem probationis evadant, certam sibi propositionem sequentis ex antecedentis conclusione facientes. apud quos hic prior est: Anima ex se movetur: quidquid autem ex se movetur, semper movetur: igitur anima semper movetur. secundus ita, qui nascitur ex

prioris fine: Anima ſemper movetur: quod autem ſemper movetur, immortale eſt: igitur anima immortalis eſt. & ita in duobus ſyllogiſmis duæ res probantur, id eſt, & ſemper moveri animam, ut in priore, & eſſe immortalem, ut colligitur de ſecundo. Alii vero uſque ad tertium gradum ita argumentando procedunt: Anima ex ſe movetur: quod autem ex ſe movetur, principium eſt motus: igitur anima principium motus eſt. rurſus ex hac concluſione naſcitur propoſitio: Anima principium motus eſt: quod autem principium motus eſt, natum non eſt: igitur anima nata non eſt. tertio loco: Anima nata non eſt: quod natum non eſt, immortale eſt: igitur anima immortalis eſt. Alii vero omnem ratiocinationem ſuam in unius ſyllogiſmi compendium redegerunt. Anima ex ſe movetur. quod ex ſe movetur, principium motus eſt. quod principium motus eſt, natum non eſt. quod natum non eſt, immortale eſt. igitur anima immortalis eſt.

CAPUT XIV.

Quibus rationibus Ariſtoteles contra Platonem monſtrare voluerit, animam a ſe ipſa moveri non poſſe.

SED harum omnium ratiocinationum apud eum poteſt poſtrema concluſio de animæ immortalitate conſtare, qui primam propoſitionem, id eſt, ex ſe moveri animam, non refellit. hac enim in fide non recepta, debilia fiunt omnia, quæ ſequuntur.

ſed huic Stoicorum quidem accedit aſſenſio. Ariſtoteles vero adeo non acquieſcit, ut animam non ſolum ex ſe non moveri, ſed ne moveri quidem penitus conetur aſſerere. ita enim callidis argumentationibus adſtruit, nihil ex ſe moveri, ut etiam, ſi quid hoc facere concedat, animam tamen hoc non eſſe, confirmet. Si enim anima, inquit, principium motus eſt, doceo, non poſſe principium motus moveri. & ita diviſionem ſuæ artis ingreditur, ut primum doceat, in rerum natura eſſe aliquid immobile, deinde hoc eſſe animam tentet oſtendere. Neceſſe eſt, inquit, aut omnia, quæ ſunt, immobilia eſſe, aut omnia moveri; aut aliqua ex his moveri, aliqua non moveri. item, ſi damus, ait, & motum, & quietem: neceſſe eſt, aut alia ſemper moveri, & alia nunquam moveri; aut omnia ſimul nunc quieſcere, nunc moveri. de his, inquit, quid magis verum ſit, requiramus. Non eſſe omnia immobilia, aſpectus ipſe teſtimonio eſt, quia ſunt, quorum motum videmus. rurſus, non moveri omnia viſus docet, quo immota cognoſcimus. ſed nec omnia dicere poſſumus modo motum pati, modo eſſe ſine motu, quia ſunt, quorum perpetuum motum videmus; ut de cœleſtibus nulla dubitatio eſt. reſtat igitur, ait, ut, ſicut aliqua ſemper moventur, ita ſit aliquid ſemper immobile. ex his ut collectum ſit, eſſe aliquid immobile, nullus obviat, vel refellit. nam & vera diviſio eſt, & ſectæ Platonicæ non repugnat. neque enim, ſi quid eſt immobile, ſequitur, ut hoc ſit anima: nec, qui dicit, animam ex ſe moveri, jam moveri univerſa confir-

mat; ſed modum adſtruit, quo anima movetur. ſi quid vero eſt aliud immobile, nihil ad hoc, quod de anima adſtruitur, pertinebit. Quod & ipſe Ariſtoteles videns, poſtquam docuit, aliquid eſſe immobile, hoc eſſe animam vult dicere: & incipit aſſerere, nihil eſſe, quod ex ſe moveri poſſit; ſed omnia, quæ moventur, ab alio moveri. quod ſi vere probaſſet, nihil ad patrocinium Platonicæ ſectæ relinqueretur. quemadmodum enim credi poſſet, ex ſe moveri animam, ſi conſtaret, nihil eſſe, quod ex ſe poſſit moveri? in hac autem Ariſtotelica argumentatione hujuſmodi diviſionis ordo contexitur. Ex omnibus, quæ moventur, inquit, alia per ſe moventur, alia ex accidenti. & ex accidenti, inquit, moventur, quæ cum ipſa non moveantur, in eo tamen ſunt, quod movetur: ut in navi ſarcina, ſeu vector quieſcens. aut etiam cum pars movetur, quieſcente integritate: ut ſi quis ſtans pedem, manumve, vel caput agitet. per ſe autem movetur, quod neque ex accidenti, neque ex parte, ſed & totum ſimul movetur: ut cum ad ſuperiora ignis aſcendit. & de his quidem, quæ ex accidenti moventur, nulla dubitatio eſt, quin ab alio moveantur. probabo autem, inquit, etiam ea, quæ per ſe moventur, ab alio moveri. Ex omnibus enim, ait, quæ per ſe moventur, alia cauſam motus intra ſe poſſident: ut animalia, ut arbores, quæ ſine dubio ab alio intelliguntur moveri, a cauſa ſcilicet, quæ in ipſis latet. nam cauſam motus ab eo, quod movetur, ratio ſequeſtrat. alia vero aperte ab alio moventur, id eſt, aut vi, aut natura. &

vi dicimus moveri omne jaculum, quod, cum de manu jaculantis recesserit, suo quidem motu ferri videtur; sed origo motus ad vim refertur. sic enim nonnunquam & terram sursum, & ignem deorsum ferri videmus: quod alienus sine dubio cogit impulsus. natura vero moventur vel gravia, cum per se deorsum, vel levia, cum sursum feruntur. sed & hæc dicendum est āb alio moveri, licet, a quo, habeatur incertum. ratio enim, ait, deprehendit, esse nescio quid, quod hæc moveat. nam, si sponte moverentur, sponte etiam starent: sed nec unam viam semper agerent; immo per diversa moverentur, si spontaneo ferrentur agitatu. cum vero hoc facere non possint, sed levibus semper ascensus, & descensus gravibus deputatus sit: apparet, eorum motum ad certam & constitutam naturæ necessitatem referri. Hæc sunt & his similia, quibus Aristoteles omne, quod movetur, ab alio moveri, probasse se credidit. Sed Platonici, ut paulo post demonstrabitur, argumenta hæc arguta magis, quam vera esse, docuerunt. Nunc sequens ejusdem jungenda divisio est, qua, non posse animam ex se moveri, etiamsi hoc alia res facere posset, laborat ostendere. & hujus rei primam propositionem ab illis mutuatur, quæ sibi æstimat constitisse. sic enim ait: Cum igitur omne, quod movetur, constet ab alio moveri; sine dubio id, quod primum movet, quia non ab alio movetur, (neque enim haberetur jam primum, si ab alio moveretur) necesse est, inquit, ut aut stare dicatur, aut se ipsum movere. nam si ab alio moveri dicatur, illud quoque, quod

ipsum movet, dicetur ab alio moveri; & illud rursus ab alio: & in infinitum inquisitio ista casura est: nunquam exordia prima reperies, si semper aliud ea, quæ putaveris prima, præcedit. restat igitur, inquit, ut, si quod primum movet non dicatur stare, ipsum se movere dicatur: & sic erit in uno eodemque aliud, quod movet, aliud, quod movetur. siquidem in omni, ait, motu tria hæc sint necesse est: id quod movet, & quo movet, & quod movetur. ex his quod movetur, tantum movetur, non etiam movet: cum illud, quo fit motus, & moveatur, & moveat; illud vero, quod movet, non etiam moveatur: ut ex tribus sit commune, quod medium, duo vero sibi contraria intelligantur. nam sicut est, quod movetur, & non movet; ita est, inquit, quod movet, & non movetur: propter quod diximus, quia cum omne, quod movetur, ab alio moveatur, si hoc, quod movet, & jam ipsum movetur, quæremus semper motus hujus, nec unquam inveniemus, exordium. deinde, si quid se movere dicatur, necesse est, inquit, ut aut totum a toto, aut partem a parte, aut partem a toto, aut totum a parte existimemus moveri: & tamen motus ille, seu a toto, seu a parte procedat, alterum sui postulabit auctorem. Ex omnibus his in unum Aristotelica ratiocinatio tota colligitur hoc modo. Omne, quod movetur, ab alio movetur. quod igitur primum movet, aut stat, aut ab alio & ipsum movetur: sed si ab alio, jam non potest hoc primum vocari; & semper, quod primum moveat, requiremus. restat, ut stare dica-

tur. ſtat igitur, quod primum movet. Contra Platonem ergo, qui dicit, animam motus eſſe principium, in hunc modum opponitur ſyllogiſmus: Anima principium motus eſt. principium autem motus non movetur. igitur anima non movetur. & hoc eſt, quod primo loco violenter objecit. nec eo uſque perſuadere contentus, animam non moveri, aliis quoque rationibus non minus violentis perurget. Nullum, inquit, initium idem poteſt eſſe ei, cujus eſt initium. nam apud geometras principium lineæ punctum dicitur eſſe, non linea: apud arithmeticos principium numeri non eſt numerus. item, cauſa naſcendi ipſa non naſcitur. & ipſa ergo motus cauſa vel initium non movetur. ergo anima, quæ initium motus eſt, non movetur. additur hoc quoque. Nunquam, inquit, fieri poteſt, ut circa unam eamdemque rem, uno eodemque tempore, contrarietates, ad unum idemque pertinentes, eveniant. ſcimus autem, quia movere facere eſt, & moveri pati eſt. ei igitur, quod ſe movet, ſimul evenient duo ſibi contraria, & facere, & pati: quod impoſſibile eſt. anima igitur non poteſt ſe movere. item dicit: Si animæ eſſentia motus eſſet, nunquam quieſceret a motu. nihil eſt enim, quod recipiat eſſentiæ ſuæ contrarietatem. nam ignis nunquam frigidus erit, nec nix unquam ſponte ſua caleſcet. anima autem nonnunquam a motu ceſſat: (non enim ſemper corpus videmus agitari) non igitur animæ eſſentia motus eſt, cujus contrarietatem receptat. ait etiam: Anima ſi aliis cauſa motus eſt, ipſa ſibi cauſa motus eſſe non poterit. nihil enim eſt, inquit,

quod ejuſdem rei ſibi cauſa ſit, cujus eſt alii: ut medicus, ut exercitor corporum, ſanitatem vel valentiam, quam ille ægris, hic luctatoribus præſtat, non utique ex hoc etiam ſibi præſtant. item dicit: Omnis motus ad exercitium ſui inſtrumento eget, ut ſingularum artium uſus docet. ergo videndum, ne & animæ ad ſe movendum inſtrumento opus ſit. quod ſi impoſſibile judicatur: & illud impoſſibile erit, ut anima ipſa ſe moveat. item dicit: Si movetur anima, ſine dubio cum reliquis motibus & de loco, & in locum movetur. quod ſi eſt, modo corpus ingreditur, modo rurſus egreditur; & hoc frequenter exercet. ſed hoc videmus fieri non poſſe. non igitur movetur. his quoque addit: Si anima ſe movet, neceſſe eſt, ut aliquo motus genere ſe moveat. ergo aut in loco ſe movet, aut ſe ipſam pariendo ſe movet, aut ſe ipſam conſumendo, aut ſe augendo, aut ſe minuendo. hæc ſunt enim, ait, motus genera. horum autem ſingula, inquit, quemadmodum poſſint fieri, requiramus. Si in loco ſe movet; aut in rectam lineam ſe movet, aut ſphærico motu in orbem rotatur. ſed recta linea infinita nulla eſt. nam, quæcunque in natura intelligatur linea, quocunque fine ſine dubio terminatur. ſi ergo per lineam terminatam anima ſe movet, non ſemper movetur. nam, cum ad finem venitur, & inde rurſus in exordium reditur, neceſſe eſt interſtitium motus fieri in ipſa permutatione redeundi. ſed nec in orbem rotari poteſt: quia omnis ſphæra circa aliquod immobile, quod centron vocamus, movetur. ſi ergo & anima ſic mo-

vetur: aut intra se habet, quod immobile est; & ita fit, ut non tota moveatur: aut, si non intra se habet, sequitur aliud non minus absurdum, ut centron foris sit, quod esse non poterit. constat ergo ex his, ait, quod in loco se non moveat. sed si ipsa se parit, sequitur, ut, eandem & esse, & non esse, dicamus. si vero se ipsa consumit, non erit immortalis. quod, si se aut auget, aut minuit; eadem simul & major se, & minor reperietur. & ex his talem colligit syllogismum: Si anima se movet, aliquo motus genere se movet. nullum autem motus genus, quo se moveat, invenitur. non se igitur movet.

CAPUT XV.

Quibus argumentis Platonici magistrum suum adversus Aristotelem tueantur, ostendentes, utique esse aliquid, quod a se ipso moveatur; idque necessario esse animam: quibus probatis, enervata est prima objectio Aristotelis.

CONTRA has tam subtiles, & argutas, & verisimiles argumentationes, accingendum est secundum sectatores Platonis, qui inceptum, quo Aristoteles tam veram, tamque validam definitionem magistri sauciare tentaverat, subruerunt. neque vero tam immemor mei, aut ita male animatus sum, ut ex ingenio meo vel Aristoteli resistam, vel assim Platoni: sed ut quisque magnorum virorum, qui se Platonicos dici gloriabantur, aut singula, aut bi-

na defenſa ad oſtentationem ſuorum operum reliquerunt, collecta hæc in unum continuæ defenſionis corpus coacervavi; adjecto, ſi quid poſt illos aut ſentire fas erat, aut audere in intellectum licebat. Et quia duo ſunt, quæ aſſerere conatus eſt: unum, quod dicit nihil eſſe, quod ex ſe moveatur; alterum, quo animam hoc eſſe non poſſe confirmat: utrique reſiſtendum eſt; ut & conſtet, poſſe aliquid ex ſe moveri, & animam hoc eſſe clareſcat. In primis igitur illius diviſionis oportet nos cavere præſtigias; in qua enumerans aliqua, quæ ex ſe moventur, & oſtendens, illa quoque ab alio moveri, id eſt, a cauſa interius latente, videtur ſibi probaſſe, omnia, quæ moventur, etiamſi ex ſe moveri dicantur, ab alio tamen moveri. hujus enim rei pars vera eſt: ſed eſt falſa concluſio. nam eſſe aliqua, quæ, cum ex ſe moveri videantur, ab alio tamen conſtet moveri, nec nos diffitemur. non tamen omnia, quæ ex ſe moventur, hoc ſuſtinent, ut ab alio ea moveri neceſſe ſit. Plato enim cum dicit, animam ex ſe moveri, id eſt, cum αὐτοκίνητον vocat, non vult eam inter illa numerari, quæ ex ſe quidem videntur moveri, ſed a cauſa, quæ intra ſe latet, moventur; ut moventur animalia auctore quidem alio, ſed occulto; (nam ab anima moventur) aut ut moventur arbores, (quarum etſi non videtur agitator, a natura tamen eas interius latente conſtat agitari:) ſed Plato ita dicit animam ex ſe moveri, ut non aliam cauſam, vel extrinſecus accidentem, vel interius latentem, hujus mo-

tus dicat auctorem. Hoc quemadmodum accipiendum sit, instruemus. Ignem calidum vocamus, sed & ferrum calidum dicimus: & nivem frigidam, & saxum frigidum nuncupamus: mel dulce, sed & mulsum dulce vocitamus. horum tamen singula de diversis diverse significant. aliter enim de igne, aliter de ferro calidi nomen accipimus: quia ignis per se calet, non ab alio fit calidus; contra ferrum non nisi ex alio calescit. ut nix frigida, ut mel dulce sit, non aliunde contingit: saxo tamen frigus, vel mulso dulcedo, a nive, vel melle proveniunt. sic & stare, & moveri, tam de his dicitur, quæ ab se vel stant, vel moventur, quam de illis, quæ vel sistuntur, vel agitantur ex alio. sed quibus moveri ab alio, vel stare contingit; hæc & stare desistunt, & moveri. quibus autem idem est, & esse, & moveri, nunquam a motu cessant: quia sine essentia sua esse non possunt. sicut ferrum amittit calorem; ignis vero calere non desinit. ab se ergo movetur anima, licet & animalia, vel arbores per se videantur moveri. sed illis, quamvis interius latens, alia tamen causa, id est, anima vel natura, motum ministrat: ideo & amittunt hoc, quod aliunde sumserunt. anima vero ita per se movetur, ut ignis per se calet, nulla adventitia causa vel illum calefaciente, vel hanc movente. nam, cum ignem calidum dicimus, non duo diversa concipimus, unum, quod calefacit, alterum, quod calefit; sed totum calidum secundum unam naturam vocamus. cum nivem frigidam, cum mel dulce appellamus, non aliud, quod hanc qualitatem præ-

ſtat, aliud, cui præſtatur, accipimus. ita & cum animam per ſe moveri dicimus, non gemina conſideratio ſequitur moventis & moti, ſed in ipſo motu eſſentiam ejus agnoſcimus: quia, quod eſt in igne nomen calidi, in nive vocabulum frigidi, appellatio dulcis in melle, hoc neceſſe eſt de anima *αὐτοκίνητον* nomen intelligi, quod Latina converſio ſignificat, per ſe moveri. Nec te confundat, quod *moveri* paſſivum verbum eſt: nec, ſicut *ſecari* cum dicitur, duo pariter conſiderantur, quod ſecat, & quod ſecatur; item cum *teneri* dicitur, duo intelliguntur, quod tenet, & quod tenetur: ita hic in *moveri* duarum rerum ſignificationem putes, quæ movet, & quæ movetur. nam *ſecari* quidem & *teneri* paſſio eſt; ideo conſiderationem & facientis, & patientis amplectitur: *moveri* autem cum de his quidem dicitur, quæ ab alio moventur, utramque conſiderationem ſimiliter repræſentat; de eo autem, quod ita per ſe movetur, ut ſit *αὐτοκίνητον,* cum *moveri* dicitur, quia ex ſe, non ex alio movetur, nulla poteſt ſuſpicio paſſionis intelligi. nam & ſtare, licet paſſivum verbum non eſſe videatur, cum de eo tamen dicitur, quod ſtat, alio ſiſtente; ut, *ſtant terris defixæ haſtæ:* ſignificat paſſionem. ſic & *moveri*, licet paſſivum ſonet; quando tamen nihil ineſt faciens, patiens ineſſe non poterit. &, ut abſolutius liqueat, non verborum, ſed rerum intellectu paſſionem ſignificari: ecce ignis cum fertur ad ſuperna, nihil patitur; cum deorſum fertur, ſine dubio patitur: quia hoc, niſi alio impellente, non ſuſtinet: & cum unum idemque verbum proferatur;

paſſionem tamen modo ineſſe, modo abeſſe dicemus. ergo & *moveri* idem in ſignificatione eſt, quod *calere*; & cum ferrum calere dicimus, vel ſtilum moveri, (quia utrique hoc aliunde provenit) paſſionem eſſe fatemur. cum vero aut ignis calere, aut moveri anima dicitur, (quia illius in calore & in motu hujus eſſentia eſt) nullus hic locus relinquitur paſſioni: ſed ille ſic calere, ſicut moveri iſta dicetur. Hoc loco Ariſtoteles argutam de verbis calumniam ſarciens, Platonem quoque ipſum duo, id eſt, quod movet, & quod movetur, ſignificaſſe contendit, dicendo: Solum igitur, quod ſe ipſum movet, quia nunquam deſeritur a ſe, nunquam ne moveri quidem deſinit; & aperte illum duo expreſſiſſe proclamat his verbis, quod movet & movetur. ſed videtur mihi vir tantus nihil ignorare potuiſſe; ſed in exercitio argutiarum talium conniventem ſibi, operam ſponte luſiſſe. Ceterum quis non advertat, cum quid dicitur ſe ipſum movere, non duo intelligenda? ſicut & cum dicitur ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id eſt, ſe puniens; non alter, qui punit, alter, qui punitur; &, cum ſe perdere, ſe involvere, ſe liberare quis dicitur, non neceſſe eſt, unum facientem, alterum ſubeſſe patientem. ſed hoc ſolum intellectu hujus elocutionis exprimitur, ut qui ſe punit, aut qui ſe liberat, non ab alio hoc accepiſſe, ſed ipſe ſibi aut intuliſſe, aut præſtitiſſe dicatur. ſic & de αὐτοκινήτῳ, cum dicitur, *ſe ipſum movet*, ad hoc dicitur, ut æſtimationem alterius moventis excludat: quam volens Plato de cogitatione legentis eximere, his, quæ præmiſit, expreſſit.

Nam quod ſemper, ait, movetur, æternum eſt: quod autem motum affert alicui, quodque ipſum movetur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat neceſſe eſt. Quid his verbis invenitur expreſſius, clara ſignificatione teſtantibus, non aliunde moveri, quod ſe ipſum movet, cum animam ob hoc dicat æternam, quia ſe ipſam movet, & non movetur aliunde? ergo ſe movere hoc ſolum ſignificat, non ab alio moveri. Nec putes, quod idem moveat, idemque moveatur; ſed moveri ſine alio movente, ſe movere eſt. aperte ergo conſtitit, quia non omne, quod movetur, ab alio movetur. ergo αὐτοκίνητον poteſt non ab alio moveri. ſed ne a ſe quidem ſic movetur, ut in ipſo aliud ſit, quod movet, aliud quod movetur; nec ex toto, nec ex parte, ut ille proponit: ſed ob hoc ſolum ſe ipſum movere dicitur, ne ab alio moveri æſtimetur. Sed & illa de motibus Ariſtotelica diviſio, quam ſupra retulimus, ſurripienti magis apta eſt, quam probanti, in qua ait: Sicut eſt, quod movetur, & non movet; ita eſt, quod movet, & non movetur. conſtat enim, quod omne, quidquid movetur, movet alia: ſicut dicitur aut gubernaculum navem, aut navis circumfuſum ſibi aerem vel undas movere. quid autem eſt, quod non poſſit aliud, dum ipſum movetur, impellere? ergo, ſi verum non eſt, ea, quæ moventur, alia non movere; non conſtat illud, ut aliquid, quod moveat, nec tamen moveatur, invenias. Illa igitur magis probanda eſt in decimo de legibus a Platone motuum prolata diviſio. Omnis motus, inquit, aut

ſe movet, & alia; aut ab alio movetur, & alia movet. & prior ad animam, ad omnia vero corpora ſecundus refertur. hi ergo duo motus & differentia ſeparantur, & ſocietate junguntur: commune hoc habent, quod & prior & ſecundus movent alia; hoc autem differunt, quod ille a ſe, hic ab alio movetur. Ex his omnibus, quæ eruta de Platonicorum ſenſuum fœcunditate collegimus, conſtitit, non eſſe verum, omnia, quæ moventur, ab alio moveri. ergo nec principium motus ad deprecandam alterius moventis neceſſitatem ſtare dicetur: quia poteſt ſe ipſum, ut diximus, movere, alio non movente. enervatus eſt igitur ſyllogiſmus, quem præmiſſa varia & multiplici diviſione collegerat. hoc eſt: Anima principium motus eſt. principium autem motus non movetur. igitur anima non movetur. Reſtat, ut, quia conſtitit, poſſe aliquid per ſe moveri, alio non movente, animam hoc eſſe doceatur. quod facile docebitur, ſi de manifeſtis & indubitabilibus argumenta ſumamus. Homini motum aut anima præſtat, aut corpus, aut de utroque permixtio. & quia tria ſunt, de quibus inquiſitio iſta procedit; cum neque a corpore, neque a permixtione, præſtari hoc poſſe conſtiterit, reſtat, ut ab anima moveri hominem nulla dubitatio ſit. Nunc de ſingulis, ac primum de corpore loquamur. Nullum inanimum corpus ſuo motu moveri, manifeſtius eſt, quam ut aſſerendum ſit. nihil eſt autem, quod, dum immobile ſit, aliud poſſit movere. igitur corpus hominem non movet. videndum, ne forte animæ & corporis ipſa

permixtio hunc ſibi motum miniſtret. ſed quia conſtat, motum corpori non ineſſe, ſi nec animæ ineſt, (ex duabus rebus motu carentibus nullus motus efficitur; ſicut nec ex duabus dulcibus amaritudo, nec ex duabus amaris dulcedo proveniet, nec ex gemino frigore calor, aut frigus ex gemino calore naſcetur. omnis enim geminata qualitas creſcit: nunquam ex duplicatis ſimilibus contrarietas emergit) ergo nec ex duabus immobilibus motus erit. hominem igitur permixtio non movebit. hinc inexpugnabilis ſyllogiſmus ex confeſſarum rerum indubitabili luce colligitur: Animal movetur. motum autem animali aut anima præſtat, aut corpus, aut ex utroque permixtio. ſed neque corpus, neque permixtio motum præſtat. igitur anima motum præſtat. Ex his apparet, animam initium motus eſſe. initium autem motus, tractatus ſuperior docuit, per ſe moveri. animam ergo αὐτοκίνητον eſſe, id eſt, per ſe moveri, nulla dubitatio eſt.

CAPUT XVI.

Quem in modum reliquæ Ariſtotelis objectiones a Platonicis refellantur.

Hic ille rurſus obloquitur, & alia de initiis diſputatione confligit. eadem enim hic ſolvendo repetimus, quæ ſupra in ordinem objecta digeſſimus. Non poſſunt, inquit, eadem initiis ſuis eſſe, quæ inde naſcuntur; & ideo animam, quæ initium motus eſt, non moveri: ne idem ſit initium, &

quod de initio nascitur, id est, ne motus ex motu processisse videatur. Ad hæc facilis & absoluta responsio est. quia ut principia, & hæc, quæ de principiis prodeunt, in aliquo nonnunquam inter se differre fateamur; nunquam tamen ita possunt sibi esse contraria, ut adversa sibi sunt *stare* & *moveri*. nam si albi initium nigrum vocaretur, & siccum esset humoris exordium; bonum de malo, ex amaro initio dulce procederet. sed non ita est, quia usque ad contrarietatem initia & consequentia diffidere natura non patitur. invenitur tamen inter ipsa nonnunquam talis differentia, qualis inter se origini progressionique conveniat: ut est hic quoque inter motum, quo movetur anima, & quo movet cetera. non enim animam Plato simpliciter motum dixit, sed motum se moventem. inter motum ergo se moventem, & motum, quo movet cetera, quid intersit, in aperto est. siquidem ille sine auctore est: hic aliis motus auctor est. constat ergo, neque adeo posse initia ac de initiis procreata differre, ut contraria sibi sint: nec tamen hic moderatam differentiam defuisse. non igitur stabit principium motus, quod ille artifici conclusione collegit. His tertia, ut meminimus, successit objectio, uni rei contraria simul accidere non posse: & quia contraria sibi sunt *movere*, & *moveri*, non posse animam se movere; ne eadem & moveatur, & moveat. sed hoc superius afferta dissolvunt. siquidem constitit, in animæ motu duo non intelligenda, quod moveat, & quod moveatur: quia nihil aliud est ab se moveri, quam moveri alio non

movente. nulla eſt ergo contrarietas, ubi quod fit, unum eſt: quia fit non ab alio circa alium; quippe cum ipſe motus animæ ſit eſſentia. Ex hoc ei, ut ſupra retulimus, nata eſt occaſio quarti certaminis. Si animæ eſſentia motus eſt, inquit, cur interdum quieſcit, cum nulla alia res contrarietatem propriæ admittat eſſentiæ? ignis, cujus eſſentiæ calor ineſt, calere non deſinit. & quia frigidum nivis in eſſentia ejus eſt, non niſi ſemper eſt frigida. & anima igitur eadem ratione nunquam a motu ceſſare deberet. ſed dicat velim, quando ceſſare animam ſuſpicatur? Si movendo, inquit, ſe moveat & corpus: neceſſe eſt utique, quando non moveri corpus videamus, animam quoque intelligamus non moveri. Contra hoc in promtu eſt gemina defenſio. primum, quia non in hoc deprehenditur motus animæ, ſi corpus agitetur. nam & cum nulla pars corporis moveri videtur in homine, tamen ipſa cogitatio, aut in quocunque animali auditus, viſus, odoratus, & ſimilia, ſed & in quiete ipſa, ſpirare, ſomniare, omnia hæc motus animæ ſunt. deinde quis ipſum corpus dicat immobile, etiam dum non videtur agitari; cum incrementa membrorum, aut, ſi jam creſcendi ætas & tempus exceſſit, cum ſaltus cordis ceſſationis impatiens, cum cibi ordinata digeries naturali diſpenſatione inter venas & viſcera ſuccum miniſtrans, cum ipſa collectio fluentorum perpetuum corporis teſtentur agitatum? & anima igitur æterno, & ſuo motu, ſed & corpus, quamdiu ab initio & cauſa motus animatur, ſemper movetur.

Hinc eidem fomes quintæ ortus eſt quæſtionis. Si anima, inquit, aliis cauſa eſt motus; ipſa ſibi cauſa motus eſſe non poterit, quia nihil eſt, quod ejuſdem rei & ſibi, & aliis cauſa ſit. Ego vero, licet facile poſſim probare, plurima eſſe, quæ ejuſdem rei & ſibi, & aliis cauſa ſint, ne tamen ſtudio videar omnibus, quæ aſſerit, obviare, hoc verum eſſe concedam: quod & pro vero habitum, ad aſſerendum motum animæ non nocebit. Etenim animam initium motus & cauſam vocamus. de cauſa poſt videbimus. interim conſtat, omne initium ineſſe rei, cujus eſt initium: & ideo, quidquid in quamcunque rem ab initio ſuo proficiſcitur, hoc in ipſo initio reperitur. ſic initium caloris non poteſt non calere. ignem ipſum, de quo calor in alia tranſit, quis neget calidum? Sed ignis, inquit, non ſe ipſe calefacit, quia natura totus eſt calidus. Teneo, quod volebam: nam nec anima ita ſe movet, ut ſit inter motum moventemque diſcretio; ſed ita tota ſuo motu movetur, ut nihil poſſis ſeparare, quod moveat. Hæc de initio dicta ſufficient. De cauſa vero, quoniam ſpontanea conniventia conceſſimus, ne quid ejuſdem rei & ſibi, & aliis cauſa ſit, libenter acquieſcimus; ne anima, quæ aliis cauſa motus eſt, etiam ſibi cauſa motus eſſe videatur. his enim cauſa motus eſt, quæ non moverentur, niſi ipſa præſtaret. illa vero ut moveatur, non ſibi ipſa largitur, ſed eſſentiæ ſuæ eſt, quod movetur. ex hoc quæſtio, quæ ſequitur, abſoluta eſt. Tunc enim forte concedam, ut ad motus exercitium inſtrumenta quærantur, quando

aliud eſt, quod movet; aliud, quod movetur. in anima vero hoc nec ſcurrilis jocus ſine damno verecundiæ audebit expetere, cujus motus eſt in eſſentia: cum ignis, licet ex cauſa intra ſe latente moveatur, nullis tamen inſtrumentis ad ſuperna conſcendat. multoque minus hæc in anima quærenda ſunt, cujus motus eſſentia ſua eſt. in his etiam, quæ ſequuntur, vir tantus & alias ultra ceteros ſerius, ſimilis cavillanti eſt. Si movetur, inquit, anima, inter ceteros motus etiam de loco in locum movetur. ergo modo, ait, corpus egreditur, modo rurſus ingreditur, & in hoc exercitio ſæpe verſatur; quod fieri non videmus. non igitur movetur. Contra hoc nullus eſt, qui non ſine hæſitatione reſpondeat, non omnia, quæ moventur, etiam de loco in locum moveri. aptius denique in eum ſimilis interrogatio retorquenda eſt. Moveri arbores dicis? quod cum, ut opinor, annuerit, pari dicacitate ferietur. Si moventur arbores; ſine dubio, ut tu dicere ſoles, inter alios motus etiam de loco in locum moventur. hoc autem videmus per ſe eas facere non poſſe. igitur arbores non moventur. Sed ut hunc ſyllogiſmum additamento ſerium facere poſſimus; poſtquam dixerimus, ergo arbores non moventur, adjiciemus, ſed moventur arbores. non igitur omnia, quæ moventur, etiam de loco in locum moventur. & ita finis in exitum ſanæ concluſionis evadet. Si ergo arbores fatebimur moveri quidem, ſed apto ſibi motu: cur hoc animæ negemus, ut motu eſſentiæ ſuæ conveniente moveatur? Hæc & alia vali-

de dicerentur, etiamſi hoc motus genere moveri anima non poſſet. cum vero & corpus animet acceſſu, & a corpore certa conſtituti temporis lege diſcedat; quis eam neget etiam in locum, ut ita dicam, moveri? quod autem non ſæpe ſub uno tempore acceſſum variat & receſſum, facit hoc diſpoſitio arcana & conſulta naturæ: quæ ad animalis vitam certis vinculis continendam, tantum animæ injecit corporis amorem, ut amet ultro, quo vincta eſt; raroque contingat, ne finita quoque lege temporis ſui mærens & invita diſcedat. Hac quoque objectione, ut arbitror, diſſoluta, ad eas interrogationes, quibus nos videtur urgere, veniamus. Si movet, inquit, ſe anima; aliquo motus genere ſe movet. dicendumne eſt igitur, animam ſe in locum movere? ergo ille locus aut orbis, aut linea eſt. an ſe pariendo ſeu conſumendo movetur? Sene auget, aut minuit? aut proferatur, ait, in medium aliud motus genus, quo eam dicamus moveri. Sed omnis hæc interrogationum moleſta congeries ex una eademque defluit male conceptæ definitionis aſtutia. nam quia ſemel ſibi propoſuit, omne, quod movetur, ab alio moveri: omnia hæc motuum genera in anima quærit, in quibus aliud eſt, quod movet, aliud, quod movetur: cum nihil horum in animam cadere poſſit; in qua nulla diſcretio eſt moventis & moti. Quis eſt igitur, dicet aliquis, aut unde intelligitur animæ motus, ſi horum nullus eſt? Sciet hoc, quiſquis noſſe deſiderat, vel Platone dicente, vel Tullio. quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons,

hoc principium eſt movendi. Quanta ſit autem vocabuli hujus expreſſio, quo anima fons motus vocatur, facile reperies, ſi rei inviſibilis motum ſine auctore, atque ideo ſine initio ac ſine fine prodeuntem, & cetera moventem, mente concipias: cui nihil ſimilius de viſibilibus, quam fons, potuerit reperiri; qui ita principium eſt aquæ, ut cum de ſe fluvios & lacus procreet, a nullo naſci ipſe dicatur. nam ſi ab alio naſceretur, non eſſet ipſe principium: & ſicut fons non ſemper facile deprehenditur; ab ipſo tamen, qui funduntur, aut Nilus eſt, aut Eridanus, aut Iſter, aut Tanais: &, ut illorum rapiditatem videndo admirans, & intra te tantarum aquarum originem requirens, cogitatione recurris ad fontem, & hunc omnem motum intelligis de primo ſcaturiginis manare principio; ita cum corporum motum, ſeu divina, ſeu terrena ſint, conſiderando, quærere forte auctorem velis, mens tua ad animam, quaſi ad fontem, recurrat, cujus motum etiam ſine corporis miniſterio teſtantur cogitationes, gaudia, ſpes, timores. nam motus ejus eſt boni malique diſcretio, virtutum amor, cupido vitiorum; ex quibus effluunt omnes inde naſcentium rerum meatus. motus enim ejus eſt, quidquid iraſcimur, & in fervorem mutuæ colliſionis armamur: unde paulatim procedens rabies fluctuat prœliorum. motus ejus eſt, quod in deſideria rapimur, quod cupiditatibus alligamur. ſed hi motus, ſi ratione gubernentur, proveniunt ſalutares; ſi deſtituantur, in præceps & rapiuntur & rapiunt. Didiciſti motus animæ, quos modo

ſine miniſterio corporis, modo per corpus exercet. ſi vero ipſius mundanæ animæ motus requires; cœleſtem volubilitatem & ſphærarum ſubjacentium rapidos impetus intuere, ortum occaſumve ſolis, curſus ſiderum, vel recurſus; quæ omnia anima movente proveniunt. immobilem vero eam dicere, quæ movet omnia, Ariſtoteli non convenit, (qui, quantus in aliis ſit, probatum eſt) ſed illi tantum, quem vis naturæ, quem ratio manifeſtá non moveat.

CAPUT XVII.

Scipionem ab avo ſuo Africano tam ad otioſas, quam ad negotioſas virtutes incitatum fuiſſe: tum de tribus philoſophiæ partibus, quarum nullam Cicero intactam præterierit.

EDOCTO igitur atque aſſerto animæ motu, Africanus, qualiter exercitio ejus utendum ſit, in hæc verba mandat & præcipit. *Hanc tu exerce optimis in rebus. ſunt autem optimæ curæ de ſalute patriæ: quibus agitatus & exercitatus animus, velocius in hanc ſedem & domum ſuam pervolabit. idque ocius faciet, ſi jam tum, cum erit incluſus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime ſe a corpore abſtrahet. namque eorum animi, qui ſe voluptatibus corporis dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi, circum terram ipſam volu-*

tantur, nec hunc in locum, nisi multis agitati seculis, revertuntur. In superiore hujus operis parte diximus, alias otiosas, alias negotiosas esse virtutes; & illas philosophis, has rerumpublicarum rectoribus convenire; utrasque tamen exercentem facere beatum. hæ virtutes interdum dividuntur; nonnunquam vero miscentur, cum utrarumque capax & natura, & institutione animus invenitur. nam si quis ab omni quidem doctrina habeatur alienus, in republica tamen & prudens, & temperatus, & fortis, & justus sit; hic a feriatis remotus eminet tamen actualium vigore virtutum, quibus nihilominus cœlum cedit in præmium. si quis vero insita quiete naturæ non sit aptus ad agendum, sed solum optima conscientiæ dote erectus ad supera, doctrinæ supellectilem ad exercitium divinæ disputationis expendat, sectator cœlestium, devius caducorum; is quoque ad cœli verticem otiosis virtutibus subvehitur. sæpe tamen evenit, ut idem pectus & agendi, & disputandi perfectione sublime sit; & cœlum utroque adipiscatur exercitio virtutum. Romulus nobis in primo genere ponatur: cujus vita virtutes nunquam deseruit, semper exercuit. in secundo Pythagoras, qui agendi nescius, fuit artifex differendi, & solas doctrinæ & conscientiæ virtutes secutus est. sint in tertio ac mixto genere apud Græcos Lycurgus & Solon: inter Romanos Numa, Catones ambo, multique alii, qui & philosophiam hauserunt altius, & firmamentum reipublicæ præstiterunt. soli enim sapientiæ otio deditos, ut abunde Græcia tulit,

ita Roma non nescivit. Quoniam igitur Africanus noster, quem modo avus præceptor instituit, ex illo genere est, quod & de doctrina vivendi regulam mutuatur, & statum publicum virtutibus fulcit; ideo ei perfectionis geminæ præcepta mandantur: sed ut in castris locato, & sudanti sub armis, primum virtutes politicæ suggeruntur his verbis: *Sunt autem optimæ curæ de salute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus, velocius in hanc sedem & domum suam pervolabit.* deinde quasi non minus docto, quam forti viro, philosophis apta subduntur, cum dicitur: *idque ocius faciet, si jam tunc, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet.* Hæc enim illius sunt præcepta doctrinæ, quæ illam dicit mortem philosophantibus appetendam. ex qua fit, ut adhuc in corpore positi, corpus, ut alienam sarcinam, in quantum patitur natura, despiciant. & facile nunc atque opportune virtutes suadet, postquam, quanta & quam divina præmia virtutibus debeantur, edixit. Sed quia inter leges quoque illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur; ideo in conclusione operis pœnam sancit extra hæc præcepta viventibus. quem locum Er ille Platonicus copiosius exsecutus est, secula infinita dinumerans, quibus nocentum animæ in easdem pœnas sæpe revolutæ, sero de tartaris emergere permittuntur, & ad naturæ suæ principia, quod est cœlum, tandem impetrata purgatione remeare. necesse est enim, omnem animam ad originis suæ

ſedem reverti. ſed quæ corpus tanquam peregrinæ incolunt, cito poſt corpus velut ad patriam revertuntur. quæ vero corporum illecebris, ut ſuis ſedibus, inhærent, quanto ab illis violentius ſeparantur, tanto ad ſupera ſerius revertuntur. Sed jam finem ſomnio cohibita diſputatione faciamus, hoc adjecto, quod concluſionem decebit. Quia cum ſint totius philoſophiæ tres partes, moralis, naturalis, & rationalis: & ſit moralis, quæ docet morum elimatam perfectionem; naturalis, quæ de divinis corporibus diſputat; rationalis, cum de incorporeis ſermo eſt, quæ mens ſola complectitur: nullam de tribus Tullius in hoc ſomnio prætermiſit. nam illa ad virtutes, amoremque patriæ, & ad contemtum gloriæ adhortatio, quid aliud continet, niſi ethicæ philoſophiæ inſtituta moralia? cum vero vel de ſphærarum modo, vel de novitate ſive magnitudine ſiderum, deque principatu ſolis, & circis cœleſtibus, cinguliſque terreſtribus, & oceani ſitu loquitur, & harmoniæ ſuperum pandit arcanum: phyſicæ ſecreta commemorat. at cum de motu & immortalitate animæ diſputat, cui nihil conſtat ineſſe corporeum, cujuſque eſſentiam nullius ſenſus, ſed ſola ratio deprehendit: illic ad altitudinem philoſophiæ rationalis aſcendit. Vere igitur pronuntiandum eſt, nihil hoc opere perfectius, quo univerſa philoſophiæ continetur integritas.

AURELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. ET ILLUSTRIS

CONVIVIORUM PRIMI DIEI SATURNALIORUM LIBRI VII.

AURELII MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. ET ILLUSTRIS CONVIVIORUM PRIMI DIEI SATURNALIORUM

LIBER PRIMUS.

MULTAS variaſque res in hac vita nobis, Euſtathi fili, natura conciliavit: ſed nulla nos magis, quam eorum, qui e nobis eſſent procreati, caritate devinxit: eamque noſtram in his educandis atque erudiendis curam eſſe voluit, ut parentes neque, ſi id, quod cuperent, ex ſententia cederet, tantum ulla alia ex re voluptatis, neque, ſi contra evenerit, tantum mæroris capere poſſint. hinc eſt, quod mihi quoque inſtitutione tua nihil antiquius æſtimatur. ad cujus perfectionem compendia longis anfractibus anteponenda ducens, moræque omnis impatiens, non opperior, ut per hæc ſola promoveas, quibus ediſcendis naviter ipſe invigilas: ſed ago, ut ego quoque tibi legerim; & quidquid mihi, vel te jam in lucem edi-

to, vel antequam nascereris, in diversis seu Græcæ, seu Romanæ linguæ, voluminibus elaboratum est, id totum sit tibi scientiæ supellex: & quasi de quodam literarum penu, si quando usus venerit, aut historiæ, quæ in librorum strue latens clam vulgo est, aut dicti factive memorabilis reminiscendi, facile id tibi inventu atque depromtu sit. Nec indigeste, tanquam in acervum, congessimus digna memoratu: sed variarum rerum disparilitas, auctoribus diversa, confusa temporibus, ita in quoddam digesta corpus est, ut, quæ indistincte atque promiscue ad memoriæ subsidium annotaveramus, in ordinem instar membrorum cohærentia convenirent. Nec mihi vitio vertas, si res, quas ex lectione varia mutuabor, ipsis sæpe verbis, quibus ab ipsis auctoribus enarratæ sunt, explicabo: quia præsens opus non eloquentiæ ostentationem, sed noscendorum congeriem pollicetur. & boni consulas oportet, si notitiam vetustatis modo nostris non obscure, modo ipsis antiquorum fideliter verbis recognoscas, prout quæque se vel enarranda, vel transferenda suggesserint. apes enim quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, & flores carpunt; deinde, quidquid attulere, disponunt ac per favos dividunt, & succum varium in unum saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Nos quoque, quidquid diversa lectione quæsivimus, committemus stilo, ut in ordinem eodem digerente coalescant. nam & in animo melius distincta servantur, & ipsa distinctio non sine quodam fermento, quo conditur univer-

ſitas, in unius ſaporis uſum varia libamenta confundit: ut, etiamſi quid apparuerit, unde ſumtum ſit, aliud tamen eſſe, quam unde ſumtum noſcetur, appareat. quod in corpore noſtro videmus ſine ulla opera noſtra facere naturam. Alimenta, quæ accipimus, quamdiu in ſua qualitate perſeverant, & ſolida innatant, male ſtomacho oneri ſunt. at cum ex eo, quod erant, mutata ſunt, tum demum in vires & ſanguinem tranſeunt. idem in his, quibus aluntur ingenia, præſtemus, ut quæcunque hauſimus, non patiamur integra eſſe, ne aliena ſint, ſed in quandam digeriem concoquantur. alioquin in memoriam ire poſſunt, non in ingenium. Ex omnibus colligamus, unde unum fiat ex omnibus, ſicut unus numerus fit ex ſingulis. hoc faciat noſter animus: omnia, quibus eſt adjutus, abſcondat; ipſum tamen oſtendat, quod effecit: ut qui odora pigmenta conficiunt, ante omnia curant, ut nullius ſint odoris propria, quæ condiuntur, confuſuri videlicet omnium ſuccos odoraminum in ſpiramentum unum. Vides, quam multorum vocibus chorus conſtet? una tamen ex omnibus redditur. aliqua eſt illic acuta, aliqua gravis, aliqua media: accedunt viris feminæ: interponitur fiſtula. ita ſingulorum illic latent voces, omnium apparent, & fit concentus ex diſſonis. tale hoc præſens opus volo. multæ in illo artes, multa præcepta ſunt, multarum ætatum exempla, ſed in unum conſpirata: in quibus ſi neque ea, quæ jam tibi ſunt cognita, aſperneris, nec quæ ignota ſunt, vites: invenies plurima, quæ ſit aut voluptati legere, aut cultui

legiſſe, aut uſui meminiſſe. nihil enim huic operi inſertum puto aut cognitu inutile, aut difficile perceptu; ſed omnia, quibus ſit ingenium tuum vegetius, memoria adminiculatior, oratio ſollertior, ſermo incorruptior: niſi ſicubi nos ſub alio ortos cœlo Latinæ linguæ vena non adjuvet. Quod ab his, ſi tamen quibuſdam forte nonnunquam tempus voluntaſque erit iſta cognoſcere, petitum impetratumque volumus, ut æqui bonique conſulant, ſi in noſtro ſermone nativa Romani oris elegantia deſideretur. Sed næ ego incautus ſum, qui venuſtatem reprehenſionis incurram, a M. quondam Catone profectæ in A. Albinum, qui cum L. Lucullo conſul fuit. is Albinus res Romanas oratione Græca ſcriptitavit. in ejus hiſtoriæ primo ſcriptum eſt ad hanc ſententiam: Neminem ſuccenſere ſibi convenire, ſi quid in illis libris parum compoſite, aut minus eleganter ſcriptum foret. nam ſum, inquit, homo Romanus, natus in Latio; & eloquium Græcum a nobis alieniſſimum eſt. ideoque veniam gratiamque malæ exiſtimationis, ſi quid eſſet erratum, poſtulavit. Ea cum legiſſet M. Cato: Ne tu, inquit, Aule, nimium nugator es, cum maluiſti culpam deprecari, quam culpa vacare. nam petere veniam ſolemus, aut cum imprudentes erravimus, aut cum noxam imperio compellentis admiſimus. te, inquit, oro, quis perpulit, ut id committeres, quod priuſquam faceres, peteres uti ignoſceretur? Nunc argumentum, quod huic operi dedimus, velut ſub quodam prologi habitu dicemus.

CAPUT I.

Argumentum operis totius.

Saturnalibus apud Vettium Prætextatum Romanæ nobilitatis proceres doctique alii congregantur: & tempus ſolemniter feriatum deputant colloquio liberali, convivia quoque ſibi mutua comitate præbentes, nec diſcedentes a ſe, niſi ad nocturnam quietem. nam per omne ſpatium feriarum meliorem diei partem ſeriis diſputationibus occupantes, cœnæ tempore ſermones conviviales agitant: ita ut nullum diei tempus docte aliquid vel lepide proferendi vacuum relinquatur. ſed erit in menſa ſermo jucundior, ut habeat voluptatis amplius, ſeveritatis minus. nam cum apud alios, quibus ſunt deſcripta convivia, tum in illo Platonis ſympoſio, non auſteriore aliqua de re convivarum ſermo, ſed Cupidinis varia & lepida deſcriptio eſt. in quo quidem Socrates non artioribus, ut aſſolet, nodis urget atque implicat adverſarium; ſed eludendi magis quam decertandi modo, apprehenſis dat elabendi prope atque effugiendi locum. oportet enim verſari in convivio ſermones ut caſtitate integros, ita appetibiles venuſtate. Matutina vero erit robuſtior diſputatio, quæ viros & doctos, & præclariſſimos deceat. neque enim Cottæ, Lælii, Scipiones ampliſſimis de rebus, quoad Romanæ literæ erunt, in veterum libris diſputabunt: Prætextatos vero, Flavianos, Albinos, Sym-

machos, & Euſtathios, quorum ſplendor ſimilis; & non inferior virtus eſt, eodem modo loqui aliquid licitum non erit. Nec mihi fraudi ſit, ſi uni aut alteri ex his, quos cœtus coegit, matura ætas poſterior ſeculo Prætextati ſit. quod licito fieri Platonis dialogi teſtimonio ſunt. quippe Socrate ita Parmenides antiquior, ut hujus pueritia vix illius apprehenderit ſenectutem : & tamen inter illos de rebus arduis diſputatur. inclitum dialogum Socrates habita cum Timæo diſputatione conſumit; quos conſtat eodem ſeculo non fuiſſe. Paralus vero & Xanthippus, quibus Pericles pater fuit, cum Protagora apud Platonem diſſerunt, ſecundo adventu Athenis morante; quos multo ante infamis illa peſtilentia Athenienſis abſumſerat. Annos ergo coeuntium mitti in digitos, exemplo Platonis nobis ſuffragante, non convenit. Quo autem facilius quæ ab omnibus dicta ſunt, apparere ac ſecerni poſſent; Decium de Poſtumiano, quinam ille ſermo, aut inter quos fuiſſet, ſciſcitantem fecimus. Et ne diutius lectoris deſideria moremur, jam Decii & Poſtumiani ſermo palam faciet, quæ hujus colloquii vel origo fuerit, vel ordo proceſſerit.

CAPUT II.

Quæ convivalis hujus ſermonis origo, & quis ordo fuerit.

DECIUS. Tentanti mihi, Poſtumiane, aditus tuos & molliſſima conſultandi tempora commodo adſunt feriæ, quas indulget magna pars menſis Jano

dicati. ceteris enim ferme diebus, qui perorandis causis opportuni sunt, hora omnino reperiri nulla potest, quin tuorum clientium negotia vel defendas in foro, vel domi discas. Nunc autem (scio te enim non ludo, sed serio feriari) si est commodum respondere id, quod rogatum venio, tibi ipsi, quantum arbitror, non injucundum, mihi vero gratissimum feceris. Requiro autem abs te id primum, interfuerisne convivio per compluscolos dies continua comitate renovato, eique sermoni, quem prædicare in primis, quemque apud omnes maximis ornare laudibus diceris: quem quidem ego ex patre audissem, nisi post illa convivia Roma profectus Neapoli moraretur. aliis vero nuper interfui admirantibus memoriæ tuæ vires, universa, quæ tunc dicta sunt, per ordinem sæpe referentis. *Postumianus*. Hoc unum, Deci, nobis (ut & ipse, quantum tua sinit adolescentia, videre, & ex patre Albino audire potuisti) in omni vitæ cursu optimum visum, ut, quantum cessare a causarum defensione licuisset, tantum ad eruditorum hominum tuique similium congressum aliquem sermonemque conferrem. neque enim recte institutus animus requiescere aut utilius, aut honestius usquam potest, quam in aliqua opportunitate docte ac liberaliter colloquendi, interrogandique & respondendi comitate. Sed quodnam istud convivium? an vero dubitandum est, quin id dicas, quod doctissimis procerum ceterisque nuper apud Vettium Prætextatum fuit, & quod discurrens post inter reliquos grata vicissitudo variavit? *Decius*. De hoc ipso

quæſitum venio: & explices velim, quale illud convivium fuerit, a quo te abfuiſſe, propter ſingularem omnium in te amicitiam non opinor. *Poſtumianus.* Voluiſſem equidem, neque id illis, ut æſtimo, ingratum fuiſſet. ſed, cum eſſent amicorum complures mihi cauſæ illis diebus pernoſcendæ, ad cœnam tum rogatus, meditandi, non edendi illud mihi tempus eſſe, reſpondi; hortatuſque ſum, ut alium potius, nullo involutum negotio atque a cura liberum, quærerent. itaque factum eſt. nam facundum & eruditum virum Euſebium rhetorem, inter Græcos præſtantem omnibus idem noſtra ætate profeſſis, doctrinæ Latialis haud inſcium, Prætextatus meum in locum invitari imperavit. *Decius.* Unde igitur illa tibi nota ſunt, quæ tam jucunde & comiter ad inſtituendam vitam exemplis, ut audio, rerum copioſiſſimis, & variæ doctrinæ ubertate prolata digeſtaque ſunt? *Poſtumianus.* Cum ſolſtitiali die, qui Saturnaliorum feſta, quibus illa convivia celebrata ſunt, conſecutus eſt, forenſi cura vacuus, lætiore animo eſſem domi; eo Euſebius cum paucis e ſectatoribus ſuis venit: ſtatimque vultu renidens, Permagna me, inquit, abs te, Poſtumiane, cum ex aliis, tum hoc maxime, gratia fateor obſtrictum, quod a Prætextato veniam poſtulando, mihi in cœna vacuefeciſti locum. itaque intelligo, non ſtudium tantum tuum, ſed ipſam quoque, ut aliquid abs te mihi fiat commodi, conſentire atque aſpirare fortunam. Viſne, inquam, reſtituere id nobis, quod debitum tam benigne ac tam libenter fateris; noſtrumque hoc otium, quo perfrui raro

admodum licet, eo ducere, ut his, quibus tunc tu interfueris, nunc nos interesse videamur? Faciam, inquit, ut vis. Narrabo autem tibi non cibum aut potum, tametsi ea quoque ubertim casteque affuerint: sed & quæ vel in conviviis, vel maxime extra mensam, ab iisdem per tot dies dicta sunt, in quantum potero, animo repetam. quæ quidem ego cum audirem, ad eorum mihi vitam, qui beati a sapientibus dicerentur, accedere videbar. nam & quæ pridie, quam adessem, inter eos dicta sunt, Avieno mihi insinuante comperta sunt; & omnia scripto mandavi, ne quid subtraheret oblivio. quæ si ex me audire gestis, cave æstimes, diem unum referendis, quæ per tot dies sunt dicta, sufficere. *Decius.* Quemnam igitur, & inter quos, aut unde ortum sermonem, Postumiane, fuisse dicebat? ita præsto sum indefessus auditor. *Postumianus.* Tum ille, Declinante, inquit, in vesperum die, quem Saturnale festum erat insecuturum, cum Vettius Prætextatus domi convenire se gestientibus copiam faceret, eo venerunt Aurelius Symmachus & Cæcina Albinus, cum ætate, tum etiam moribus, ac studiis inter se conjunctissimi. hos Servius, inter Grammaticos doctorem recens professus, juxta doctrinam mirabilis & amabilis, verecunde terram intuens, & velut latenti similis, sequebatur. Quos cum prospexisset, obviamque processisset, ac perblande salutavisset; conversus ad Furium Albinum, qui tum forte cum Avieno aderat, Visne, ait, mi Albine, cum his, quos advenisse peropportune vides, quosque jure civitatis nostræ lu-

mina dixerimus, eam rem, de qua inter nos nasci cœperat sermo, communicemus? Quidni maxime velim? Albinus inquit. nec enim ulla alia de re, quam de doctis quæstionibus colloqui, aut nobis, aut his, potest esse jucundius. cumque consedissent, tum Cæcina: Quidnam id sit, mi Prætextate, tametsi adhuc nescio; dubitare tamen non debeo, esse scitu optimum, cum & vobis ad colloquendum causam attulerit, & nos ejus esse expertes non sinatis. Atqui scias, inquit, oportet, eum inter nos sermonem fuisse, ut, quoniam dies crastinus festis Saturno dicatis initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus, id est, quando crastinum diem initium sumere existimemus. & inter nos quidem parva quædam de hac disputatione libavimus. verum quia te, quidquid in libris latet, investigare notius est, quam ut per verecundiam negare possis, pergas volo in medium proferre, quidquid de hoc, quod quærimus, edoctum tibi comprehensumque est.

CAPUT III.

De principio ac divisione civilis diei.

TUM Cæcina: Cum vobis, qui me in hunc sermonem inducitis, nihil ex omnibus, quæ veteribus elaborata sunt, aut ignoratio neget, aut oblivio subtrahat: superfluum video, inter scientes nota proferre. Sed ne quis me æstimet dignatione consultationis gravari, quidquid de hoc mihi tenuis memoria suggesserit, paucis revolvam. Post hæc,

cum omnes paratos ad audiendum erectosque vidisset, ita exorsus est. M. Varro in libro rerum humanarum, quem de diebus scripsit, *Homines*, inquit, *qui ex media nocte ad proximam mediam noctem his horis viginti quatuor nati sunt, uno die nati dicuntur.* quibus verbis ita videtur dierum observationem divisisse, ut qui post solis occasum ante mediam noctem natus sit, illo, quem nox secuta est; contra vero, qui in sex noctis horis posterioribus nascitur, eo die videatur natus, qui post eam noctem diluxerit. Athenienses autem aliter observare, idem Varro in eodem libro scripsit; eosque a solis occasu ad solem iterum occidentem omne id medium tempus unum diem esse dicere. Babylonios porro aliter. a sole enim exorto ad exortum ejusdem incipientem, id spatium unius diei nomine vocare. Umbros vero unum & eundem diem esse dicere, a meridie ad insequentem meridiem. *Quod quidem*, inquit Varro, *nimis absurdum est. nam qui Kalendis hora sexta apud Umbros natus est, dies ejus natalis videri debebit & Kalendarum dimidiatus, & qui post Kalendas erit, usque ad horam ejusdem diei sextam.* Populum autem Romanum, ita uti Varro dixit, dies singulos annumerare a media nocte ad mediam proximam, multis argumentis ostenditur. Sacra sunt enim Romana partim diurna, partim nocturna. & ea, quæ diurna sunt, ab initio diei ad medium noctis protenduntur: ab hora sexta noctis sequentis nocturnis sacris tempus impenditur. ad hoc, ritus quoque & mos auspicandi, eandem esse observationem docet. nam magi-

ſtratus, quando uno die eis & auſpicandum eſt, & id agendum, ſuper quo proceſſit auſpicium, poſt mediam noctem auſpicantur, & poſt exortum ſolem agunt: auſpicatique & egiſſe eodem die dicuntur. præterea tribuni plebis, quos nullum diem integrum abeſſe Roma licet, cum poſt mediam noctem proficiſcuntur, & poſt primam facem ante mediam noctem ſequentem revertuntur, non videntur abfuiſſe diem: quoniam ante horam noctis ſextam regreſſi, partem aliquam illius in urbe conſumunt. Quintum quoque Mucium jureconſultum dicere ſolitum, lege non iſſe uſurpatum mulierem, quæ, cum Kalendis Januariis apud virum matrimonii cauſa eſſe cœpiſſet, ad diem quartum Kalendas Januarias ſequentes uſurpatum iſſet. non enim poſſe impleri trinoctium, quo abeſſe a viro uſurpandi cauſa ex duodecim tabulis deberet: quoniam tertiæ noctis poſteriores ſex horæ alterius anni eſſent, qui inciperet ex Kalendis. Vergilius quoque id ipſum oſtendit, ut hominem decuit poeticas res agentem, recondita atque operta veteris ritus ſignificatione:

Torquet, inquit, *medios nox humida curſus:*
Et me ſævus equis oriens afflavit anhelis.

His enim verbis diem, quem Romani civilem appellaverunt, a ſexta noctis hora oriri admonet. idem poeta quando nox quoque incipiat, expreſſit in ſexto. cum enim dixiſſet:

Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem.

mox ſuggeſſit vates:

Nox ruit, Ænea: nos flendo ducimus horas.
ita obſervantiſſimus civilium definitionum diei & noctis initia deſcripſit. qui dies ita dividitur. Primum tempus diei dicitur mediæ noctis inclinatio; deinde gallicinium, indé conticinium, cum & galli conticeſcunt, & homines etiam tum quieſcunt; deinde diluculum, id eſt, cum incipit dies dignoſci; inde mane, cum dies clarus eſt. mane autem dictum, aut quod ab inferioribus, id eſt, a manibus exordium lucis emergat, aut, quod verius mihi videtur, ab omine boni nominis. nam & Lanuvii *mane* pro *bono* dicunt: ſicut apud nos quoque contrarium eſt *immane.* ut, *immanis bellua*, vel, *immane facinus*, & hoc genus cetera, pro *non bono.* deinde a mane ad meridiem, hoc eſt, ad medium diem. inde jam ſupra vocatur tempus occiduum, & mox ſuprema tempeſtas, hoc eſt, diei noviſſimum tempus: ſicut expreſſum eſt in duodecim tabulis, SOLIS. OCCASUS. SUPREMA. TEMPESTAS. ESTO. deinde veſpera; quod a Græcis tractum eſt. illi enim ἑσπέραν a ſtella Heſpero dicunt: unde & Heſperia Italia, quod occaſui ſubjecta ſit, nominatur. ab hoc tempore prima fax dicitur, deinde concubia, & inde intempeſta, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. hæc eſt diei civilis a Romanis obſervata diviſio. ergo noctu futura, cum media eſſe cœperit, auſpicium Saturnaliorum erit, quibus die craſtini mos inchoandi eſt.

CAPUT IV.

Latine dici Saturnaliorum, noctu futura, &, die crastini.

Hic, cum omnes quasi vetustatis promtuarium Albini memoriam laudavissent, Prætextatus Avienum videns Furio insusurrantem, Quidnam hoc est, mi Aviene, inquit, quod uni Albino indicatum, clam ceteris esse velis? tum ille: Moveor quidem auctoritate Cæcinæ, nec ignoro, errorem in tantam non cadere doctrinam: aures tamen meas ista verborum novitas perculit, cum, *noctu futura*, & *die crastini*, magis, quam *nocte futura*, & *die crastino*, dicere, ut regulis placet, maluit. nam *noctu*, non appellatio, sed adverbium est. porro *futura*, quod nomen est, non potest cum adverbio convenire. nec dubium est, hoc inter se esse *noctu* & *nocte*, quod *diu* & *die*. & rursus, *die* & *crastini*, non de eodem casu sunt; & nisi casus idem, nomina in hujusmodi elocutione non jungit. *Saturnaliorum* deinde cur malimus, quam *Saturnalium* dicere, opto dinoscere. Ad hæc cum Cæcina renidens taceret, & Servius a Symmacho rogatus esset, quidnam de his existimaret: Licet, inquit, in hoc cœtu non minus nobilitate, quam doctrina reverendo, magis mihi discendum sit, quam docendum, famulabor tamen arbitrio jubentis, & insinuabo primum de Saturnalibus, post de ceteris, unde sit sic eloquendi non novitas, sed vetustas. Qui *Saturnalium* dicit, regula innititur. nomina

enim, quæ dativum pluralem in *bus* mittunt, nunquam genitivum ejuſdem numeri ſyllaba creviſſe patiuntur; ſed aut totidem habet, ut, *monilibus monilium*, *ſedilibus ſedilium;* aut una ſyllaba minus eſt, ut, *carminibus carminum*, *luminibus luminum.* ſic ergo *Saturnalibus* rectius *Saturnalium*, quam *Saturnaliorum.* ſed qui *Saturnaliorum* dicunt, auctoritate magnorum muniuntur virorum. nam & Salluſtius in tertio *Bacchanaliorum* ait; & Maſurius Faſtorum ſecundo, *Vinaliorum dies*, inquit, *Jovi ſacer eſt*, *non*, *ut quidam putant*, *Veneri.* & ut ipſos quoque Grammaticos in teſtimonium citem, Verrius Flaccus in eo libello, qui Saturnus inſcribitur, *Saturnaliorum*, inquit, *dies apud Græcos quoque feſti habentur.* & in eodem libro, *Dilucide me*, inquit, *de conſtitutione Saturnaliorum ſcripſiſſe arbitror.* item Julius Modeſtus de feriis, *Saturnaliorum*, inquit, *feriæ.* & in eodem libro, *Antias*, inquit, *Agonaliorum repertorem Numam Pompilium refert.* Hæc tamen, inquies, auctoritas quæro an poſſit aliqua ratione defendi. plane, quatenus alienum non eſt, committi Grammaticum cum ſua analogia, tentabo ſuſpicionibus eruere, quid ſit, quod eos a ſolita enuntiatione detorſerit, ut mallent *Saturnaliorum*, quam *Saturnalium* dicere. Ac primum æſtimo, quod hæc nomina, quæ ſunt feſtorum dierum neutralia, carentque numero ſingulari, diverſæ conditionis eſſe voluerunt ab his nominibus, quæ utroque numero figurantur. Compitalia enim, & Bacchanalia, & Agonalia, Vinaliaque, & reliqua his ſimilia, feſtorum dierum nomina ſunt, nec

ſingulariter nominantur; aut, ſi ſingulari numero dixeris, non idem ſignificabis, niſi adjeceris feſtum: ut, *Bacchanale feſtum*, *Agonale feſtum*, & reliqua: ut jam non poſitivum ſit, ſed adjectivum, quod Græci ἐπίθετον vocant. animati ſunt ergo ad faciendam diſcretionem in genitivo caſu, ut ex hac declinatione exprimerent nomen ſolemnis diei, ſcientes, in nonnullis ſæpe nominibus, dativo in *bus* exeunte, nihilominus genitivum in *rum* finiri: ut, *domibus domorum*, *duobus duorum*, *ambobus amborum.* Ita & *viridia*, cum ἀντὶ ἐπιθέτου accipiuntur, genitivum in *ium* faciunt; ut *viridia prata*, *viridium pratorum.* cum vero ipſam loci viriditatem ſignificare volumus, *viridiorum* dicimus: ut cum dicitur, *formoſa facies viridiorum.* tunc enim *viridia* quaſi poſitivum ponitur, non accidens. tanta enim apud veteres fuit licentia hujus genitivi, ut Aſinius Pollio *vectigaliorum* frequenter uſurpet: quod *vectigal* non minus dicatur, quam *vectigalia.* ſed & cum legamus, *lævaque ancile gerebat:* tamen & *anciliorum* relatum eſt. Videndum ergo, ne magis varietas veteres delectaverit, quam ut ad amuſſim verum ſit, feſtorum dierum nomina ſic vocata. ecce enim & præter ſolemnium dierum vocabula, alia quoque ſic declinata reperimus, ut præcedens ſermo patefecit: *viridiorum*, & *vectigaliorum*, & *anciliorum.* ſed & ipſa feſtorum nomina ſecundum regulam declinata apud veteres reperio: ſiquidem Varro *Ferialium diem* ait, *a ferendis in ſepulcra epulis* dici. non dixit *Ferialiorum:* & alibi *Floralium*, non *Floraliorum* ait, cum idem non ludos florales illic,

ſed ipſum feſtum Floralia ſignificaret. Maſurius etiam ſecundo Faſtorum, *Liberalium dies*, inquit, *a pontificibus agonium Martiale appellatur.* & in eodem libro: *Eam noctem, deincepſque inſequentem diem, qui eſt Lucarium*, non dixit *Lucariorum.* itemque *Liberalium* multi dixere, non *Liberaliorum.* unde pronuntiandum eſt, veteres indulſiſſe copiæ per varietatem: ut dicebant, *exanimos* & *exanimes*, *inermos* & *inermes*, tum *hilaros* atque *hilares.* & ideo certum eſt, licito & *Saturnalium* & *Saturnaliorum* dici: cum alterum regula cum auctoritate, alterum etſi ſola, ſed multorum defendat auctoritas. reliqua autem verba, quæ Avieno noſtro nova viſa ſunt, veterum nobis ſunt teſtimoniis aſſerenda. Ennius enim, niſi cui videtur inter noſtræ ætatis politiores munditias reſpuendus, *noctu concubia* dixit his verſibus:

Qua Galli furtim noctu ſumma arcis adorti
Moenia concubia, vigileſque repente cruentant.

quo in loco animadvertendum eſt non ſolum, quod *noctu concubia*, ſed quod etiam *qua noctu* dixerit. & hoc poſuit in annalium ſeptimo. in quorum tertio clarius idem dixit:

Hac noctu filo pendebit Etruria tota.

Claudius quoque Quadrigarius annali tertio: *Senatus autem de noctu convenire, noctu multa domum dimitti.* Non eſſe ab re puto, hoc in loco id quoque admonere, quod decemviri in duodecim tabulis inuſitate *nox* pro *noctu* dixerunt. Verba hæc ſunt: SEI. NOX. FURTUM. FACTUM. ESIT. SEI. IM. ALIQUIS. OCCISIT. JOURE. CAISUS. ESTO. in qui-

bus verbis id etiam notandum eſt, quod ab eo; quod eſt *is*, non *eum*, caſu accuſativo, ſed *im*, dixerunt. Sed nec *die craſtini*, a doctiſſimo viro ſine veterum auctoritate prolatum eſt: quibus mos erat, modo *diequinti*, modo *diequinte*, pro adverbio copulative dicere. cujus indicium eſt, quod ſyllaba ſecunda corripitur, quæ natura producitur, cum ſolum dicitur *die*. Quod autem diximus, extremam iſtius vocis ſyllabam tum per *e*, tum per *i*, ſcribi; conſuetum id veteribus fuit, ut his literis plerumque in fine indifferenter uterentur; ſicut *præfiſcine* & *præfiſcini*, *proclive* & *proclivi*. Venit ecce illius verſus Pomponiani in memoriam, qui eſt ex Attellana, quæ Mævia inſcribitur:

Dies hic ſextus, cum nihil egi; die quarte moriar
fame.

Die priſtine eodem modo dicebatur, quod ſignificabat die priſtino, id eſt, priore: quod nunc pridie dicitur, converſo compoſitionis ordine, quaſi *priſtino die*. nec infitias eo, lectum apud veteres *die quarto*. ſed invenitur de tranſacto, non de futuro, poſitum. nam Cn. Mattius homo impenſe doctus, in mimiambis pro eo dicit, quod nudius quartus nos dicimus, in his verſibus:

Nuper die quarto, ut recordor, & certe
Aquarium urceum unicum domi fregit.

hoc igitur intererit, ut *die quarto* quidem de præterito dicamus, *die quarti* autem de futuro. Verum ne de *die craſtini* nihil retuliſſe videamur, ſuppetit Cælianum illud ex libro hiſtoriarum ſecundo: *Si vis mihi equitatum dare, & ipſe cum cetero exercitu*

me sequi, die quinti Romæ in Capitolio curabo tibi cœnam coctam. Hic Symmachus, Cælius tuus, inquit, & historiam, & verbum ex Originibus M. Catonis accepit, apud quem ita scriptum est: *Igitur dictatorem Carthaginiensium magister equitum monuit, Mitte mecum Romam equitatum, die quinti in Capitolio tibi cœna cocta erit.* Et Prætextatus: Æstimo nonnihil ad demonstrandam consuetudinem veterum, etiam prætoris verba conferre, quibus more majorum ferias concipere solet, quæ appellantur Compitalia. ea verba hæc sunt: DIE. NONI. POPOLO. ROMANO. QUIRITIBUS. COMPITALIA. ERUNT. QUANDO. CONCEPTA. FOVERINT. N.

CAPUT V.

De exauctoratis obsoletisque verbis: tum recte ac Latine dici, mille verborum est.

TUM Avienus aspiciens Servium, Curius, inquit, & Fabricius, & Coruncanius antiquissimi viri, vel etiam his antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt: neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi coluisse in Italia dicuntur, sed ætatis suæ verbis utebantur. tu autem perinde quasi cum matre Evandri loquare, vis nobis verba multis jam seculis obliterata revocare: ad quorum congeriem præstantes quoque viros, quorum memoriam continuus legendi usus instruit, incitasti. sed antiquitatem vobis placere jactatis, quod honesta, & sobria, & modesta sit. vivamus ergo moribus

præteritis, præsentibus verbis loquamur. ego enim id, quod a C. Cæsare, excellentis ingenii ac prudentiæ viro, in primo de Analogia libro scriptum est, habeo semper in memoria atque in pectore, ut tanquam scopulum, sic fugiam infrequens atque insolens verbum: mille denique verborum talium est, quæ, cum in ore priscæ auctoritatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti ætate repudiataque sunt. horum copiam proferre nunc possem, ni tempus noctis jam propinquantis necessariæ discessionis nos admoneret. Bona verba, quæso, Prætextatus morali, ut assolet, gravitate subjecit, ne insolenter parentis artium antiquitatis reverentiam verberemus, cujus amorem tu quoque, dum dissimulas, magis prodis. cum enim dicis, *mille verborum est*, quid aliud sermo tuus, nisi ipsam redolet vetustatem? nam licet M. Cicero in oratione, quam pro Milone concepit, ita scriptum reliquerit: *Ante fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium:* non *versabantur*, quod in libris minus accurate scriptis reperiri solet: & in sexta in Antonium: *Quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummûm ferret expensum?* licet Varro quoque, ejusdem seculi homo, in septimodecimo Humanarum dixerit: *Plus mille & centum annorum est:* tamen fiduciam sic componendi non nisi ex antecedentium auctoritate sumserunt. nam Quadrigarius in tertio Annalium ita scripsit: *Ibi occiditur mille hominum.* & Lucilius in tertio Satyrarum:

Ad portam mille, a porta est sex inde Salernum.
alibi vero etiam declinationem hujus nominis exsecutus est. nam in libro quintodecimo ita dicit:

Hunc milli passûm qui vicerit atque duobus
Campanus sonipes, subcursor nullus sequetur
Majore spatio ac diversus videbitur ire.

idem in libro nono:

Tu milli nummûm potes uno quærere centum.

milli passûm dixit, pro *mille passibus*, & *milli nummûm*, pro *mille nummis*, aperteque ostendit, *mille* & vocabulum esse, & singulari numero dici, & casum etiam capere ablativum, ejusque plurativum esse *millia*. *mille* enim non ex eo ponitur, quod Græce chilia dicuntur, sed quod chilias. & sicut una chilias, & duæ chiliades, ita unum mille, & duo millia veteres certa atque directa ratione dicebant. Et heus tu, hisne tam doctis viris, quorum M. Cicero & Varro imitatores se gloriantur, adimere vis in verborum comitiis jus suffragandi? & tanquam sexagenarios majores de ponte dejicies? plura de hoc dissereremus, ni vos invitos ab invito discedere hora cogeret. Sed vultisne diem sequentem, quem plerique omnes abaco & latrunculis conterunt, nos istis sobriis fabulis a primo lucis in cœnæ tempus, ipsam quoque cœnam non obrutam poculis, non lascivientem ferculis, sed quæstionibus doctis pudicam, & mutuis ex lectione relationibus exigamus? sic enim ferias præ omni negotio fœtas commodi senserimus, non animum, ut dicitur, remittentes, (nam remittere, inquit Musonius, animum quasi amitte-

re eſt) ſed demulcentes eum paululum, atque laxantes jucundis honeſtiſque ſermonum illectationibus. quod ſi ita decernitis, Diis Penatibus meis huc conveniendo gratiſſimum feceritis. Tum Symmachus: Nullus, qui quidem ſe dignum hoc conventu meminerit, ſodalitatem hanc, vel ipſum conventus regem repudiabit. ſed, ne quid ad perfectionem cœtus deſideretur, invitandos ad eundem congreſſum convictumque cenſeo Flavianum, qui quanto ſit mirando viro & venuſto patre præſtantior, non minus ornatu morum gravitateque vitæ, quam copia profundæ eruditionis aſſeruit: ſimulque Poſtumianum, qui forum defenſionum dignatione nobilitat: & Euſtathium, qui tantus in omni philoſophiæ genere eſt, ut ſolus nobis repræſentet ingenia trium philoſophorum, de quibus noſtra antiquitas gloriata eſt. illos dico, quos Athenienſes quondam ad ſenatum legaverunt impetratum uti multam remitteret, quam civitati eorum fecerat propter Oropi vaſtationem. ea multa fuerat talentûm fere quingentûm. erant iſti philoſophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: quos ferunt ſeorſum quemque oſtentandi gratia per celeberrima urbis loca magno hominum conventu diſſertaviſſe. fuit, ut relatum eſt, facundia Carneades violenta & rapida, ſcita & tereti Critolaus, modeſta Diogenes & ſobria. ſed in ſenatum introducti, interprete uſi ſunt Cœlio ſenatore. at hic noſter cum ſectas omnes aſſecutus, ſed probabiliorem ſecutus ſit; omniaque hæc inter Græcos genera dicendi ſolus impleat: inter nos

tamen ita ſui locuples interpres eſt, ut neſcias, qua lingua facilius vel ornatius expleat operam diſſerendi. Probavere omnes Q. Aurelii judicium, quo edecumatos elegit ſodales: atque his ita conſtitutis, primum a Prætextato, ſimul deinde a ſe diſcedentes, domum quiſque ſuam regreſſi ſunt.

CAPUT VI.

De origine ac uſu prætextæ; *quomodo hæc in uſum tranſierit nominis: inibique de aliorum quorundam nominum propriorum origine.*

POSTERO die ad ædes Vettii matutini omnes, inter quos pridie convenerat, affuerunt: quibus Prætextatus in bibliothecam receptis, in qua eos opperiebatur, Præclarum, inquit, diem mihi fore video, cum & vos adeſtis, & affuturos ſe illi, quos ad conventus noſtri ſocietatem rogari placuit, ſpoponderunt. ſoli Poſtumiano antiquior viſa eſt inſtruendarum cura defenſionum; in cujus abnuentis locum Euſebium Graja & doctrina, & facundia clarum rhetorem ſubrogavi: inſinuatumque omnibus, ut ab exorto die ſe nobis indulgerent, quandoquidem nullis hodie officiis publicis occupari fas eſſet. togatus certe, vel trabeatus, paludatuſque ſeu prætextatus hac die videtur nullus. tum Avienus, (ut ei interpellandi mos erat) Cum ſacrum mihi, ait, ac reipublicæ nomen, Prætextate, tuum inter vocabula diverſi habitus refers: admoneor non ludicræ, ut æſtimo, quæſtionis.

cum enim veſtitus togæ, vel trabeæ, ſeu paludamenti, nullum de ſe proprii nominis uſum fecerit, quæro abs te, cur hoc de ſolo prætextæ habitu uſurpaverit vetuſtas; aut huic nomini quæ origo contigerit? Inter hæc Avieni dicta Flavianus & Euſtathius, par inſigne amicitiæ, ac minimo poſt Euſebius, ingreſſi alacriorem fecere cœtum: acceptaque ac reddita ſalutatione conſederunt, percontantes, quidnam offenderint ſermocinationis. Tum Vettius, Peropportune, inquit, affuiſtis mihi aſſertorem quærenti. movet enim mihi Avienus noſter mei nominis quæſtionem; & ita originem ejus flagitat, tanquam fides ab eo generis exigatur. nam, cum nullus ſit, qui appelletur ſuo nomine vel togatus, vel trabeatus, vel paludatus; cur Prætextatus nomen habeatur, poſtulat in medium proferri. ſed & cum poſti inſcriptum ſit Delphici templi, & unius e numero ſapientum eadem ſit iſta ſententia, γνῶθι σεαυτὸν, quid in me ſcire æſtimandus ſim, ſi nomen ignoro, cujus mihi nunc & origo, & cauſa dicenda eſt? Tullus Hoſtilius, Hoſti filius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruſcis, ſellam curulem lictoreſque & togam pictam atque prætextam, quæ inſignia magiſtratuum Etruſcorum erant, primus, ut Romæ haberentur, inſtituit. ſed prætextam illo ſeculo puerilis non uſurpabat ætas. erat enim, ut cetera, quæ enumeravi, honoris habitus. ſed poſtea Tarquinius Demarati exſulis Corinthii filius Priſcus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, rex tertius ab Hoſtilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo

bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoris. nam sicut prætexta magistratuum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent adversus invidiam valentissima. hinc deductus mos, ut prætexta & bulla in usum puerorum nobilium usurparentur, ad omen & vota conciliandæ virtutis, ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. alii putant, eundem Priscum, cum is statum civium sollertia providi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse; instituisseque, ut patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur, uterentur, dumtaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris autem, ut prætexta tantum uterentur, indultum; sed usque ad eos, quorum parentes equo stipendia justa meruissent. Libertinis vero nullo jure uti prætextis licebat; ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. sed postea libertinorum quoque filiis prætexta concessa est, ex causa tali, quam M. Lælius augur refert, qui bello Punico secundo duumviros dicit ex senatusconsulto, propter multa prodigia, libros Sibyllinos adisse; &, inspectis his, nuntiasse, in Capitolio supplicandum, lectisterniumque ex collata stipe faciendum, ita ut libertinæ quoque, quæ longa veste uterentur, in eam rem pecuniam subministrarent.

acta igitur obsecratio est, pueris ingenuis, itemque libertinis, sed & virginibus patrimis matrimisque pronuntiantibus carmen. ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex justa dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent. Verrius Flaccus ait, cum populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum, id accidere, quod Dii despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum; evenisseque, ut Circensium die puer de cœnaculo pompam superne despiceret, & patri referret, quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset: qui cum rem gestam senatui nuntiasset, placuisse, velari loca ea, qua pompa veheretur: atque ita peste sedata, puerum, qui ambiguitatem sortis absolverat, togæ prætextæ usum munus impetravisse. Vetustatis peritissimi referunt, in raptu Sabinarum unam mulierem nomine Hersiliam, dum adhæreret filiæ, simul raptam: quam cum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum ejus confugerat, virtute conspicuo uxorem dedisset; natum ex ea puerum, antequam alia ulla Sabinarum partum ederet: eumque, quod primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium a matre vocitatum, & eundem a Romulo bulla aurea ac prætexta insignibus honoratum. is enim cum raptas ad consolandum vocasset, spopondisse fertur, se ejus infanti, quæ prima sibi civem Romanum esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus an-

nectérent; quam inſpicientes, ita demum ſe homines cogitarent, ſi corde præſtarent: togamque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur. Diximus, unde prætexta. adjecimus & cauſas, quibus æſtimatur conceſſa pueritiæ. nunc, idem habitus quo argumento tranſierit in uſum nominis, paucis explicandum eſt. Mos antea ſenatoribus fuit, in curiam cum prætextatis filiis introire. cum in ſenatu res major quæpiam conſultaretur, eaque in poſterum diem prolata eſſet: placuit, ut hanc rem, ſuper qua tractaviſſent, ne quis enuntiaret, priuſquam decreta eſſet. mater Papirii pueri, qui cum parente ſuo in curia fuerat, percontatur filium, quidnam in ſenatu egiſſent Patres. puer reſpondit, tacendum eſſe, neque id dici licere. mulier fit audiendi cupidior ſecretum rei, & ſilentium pueri animumque ejus, ad inquirendum, everberat. quærit igitur compreſſius violentiuſque. tum puer, urgente matre, lepidi atque feſtivi mendacii conſilium capit. actum in ſenatu dixit, utrum videretur utilius, magiſque e republica eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta eſſet. hoc illa ubi audivit, animo compaveſcit: domo trepidans egreditur: ad ceteras matronas affert: poſtridieque ad ſenatum copioſa matrumfamilias caterva confluunt: lacrimantes atque obſecrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni duæ. ſenatores ingredientes curiam, quæ illa mulierum intemperies, & quid ſibi poſtulatio iſthæc vellet, mirabantur; & ut non parvæ rei prodigium illam verecundi

ſexus impudicam inſaniam paveſcebant. Puer Papirius publicum metum demit. nam in medium curiæ progreſſus, quid ipſi mater audire inſtitiſſet, quid matri ipſe ſimulaſſet, ſicut fuerat, enarrat. ſenatus fidem atque ingenium pueri exoſculatur; conſultumque facit, uti poſthac pueri cum patribus in curiam non introeant, præter illum unum Papirium: eique puero poſtea cognomentum honoris gratia decreto inditum, *Prætextatus;* ob tacendi loquendique in prætextata ætate prudentiam. hoc cognomentum poſtea familiæ noſtræ in nomen hæſit. non aliter dicti Scipiones: niſi quod Cornelius, qui cognominem patrem luminibus carentem pro baculo regebat, Scipio cognominatus, nomen ex cognomine poſteris dedit. ſic Meſſala tuus, Aviene, dictus a cognomento Valerii Maximi, qui, poſtquam Meſſanam urbem Siciliæ nobiliſſimam cepit, Meſſala cognominatus eſt. Nec mirum, ſi ex cognominibus nata ſunt nomina: cum contra & cognomina ex propriis ſint tracta nominibus; ut ab Æmilio Æmilianus, a Servilio Servilianus. Hic ſubjecit Euſebius: Meſſala & Scipio, alter de pietate, de virtute alter, ut refers, cognomina repererunt. ſed Scropha & Aſina, quæ viris non mediocribus cognomenta ſunt, volo, dicas unde contigerint; cum contumeliæ, quam honori, propriora videantur. Tum ille: Nec honor, nec injuria, ſed caſus fecit hæc nomina. nam Aſinæ cognomentum Corneliis datum eſt, quoniam princeps Corneliæ gentis emto fundo, ſeu filia data marito, cum ſponſores ab eo ſolemniter poſce-

rentur, asinam cum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Tremellius vero Scropha cognominatus est eventu tali. is Tremellius cum familia atque liberis in villa erat: servi ejus, cum de vicino scropha erraret, surreptam conficiunt. vicinus, advocatis custodibus, omnia circumvenit, ne qua hæc efferri possit: isque ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius, qui ex villico rem comperisset, scrophæ cadaver sub centonibus collocat, super quos uxor cubabat. quæstionem vicino permittit. cum ventum est ad cubiculum, verba jurationis concipit, nullam esse in villa sua scropham, nisi istam, inquit, quæ in centonibus jacet: lectulum monstrat. ea facetissima juratio Tremellio Scrophæ cognomentum dedit.

CAPUT VII.

De Saturnaliorum origine ac vetustate: ubi & alia quædam obiter perstringuntur.

DUM ista narrantur, unus e famulitio, cui provincia erat admittere volentes dominum convenire, Euangelum adesse nuntiat cum Dysario, qui tunc Romæ præstare videbatur ceteris medendi artem professis. corrugato indicavere vultu plerique de considentibus, Euangeli interventum otio suo inamœnum, minusque placido conventui congruentem. erat enim amarulenta dicacitate, & lingua proterve mordaci, procax, ac securus offensarum, quas sine delectu cari vel non amici in se

passim verbis odia ferentibus provocabat. Sed Prætextatus, ut erat in omnes æque placidus ac mitis, ut admitterentur missis obviis imperavit. quos Horus ingredientes commodum consecutus comitabatur, vir corpore atque animo juxta validus, qui post innumeras inter pugiles palmas ad philosophiæ studia migravit; sectamque Antisthenis, & Cratetis, atque ipsius Diogenis secutus, inter Cynicos non incelebris habebatur. Sed Euangelus, postquam tantum cœtum assurgentem sibi ingressus offendit, Casusne, inquit, hos omnes ad te, Prætextate, contraxit? an altius quiddam, cui remotis arbitris opus sit, cogitaturi ex disposito convenistis? quod si ita est, ut æstimo, abibo potius, quam me vestris miscebo secretis: a quibus me amovebit voluntas, licet fortuna fecisset irruere. Tum Vettius, quamvis ad omnem patientiam constanter animi tranquillitate firmus, nonnihil tamen consultatione tam proterva motus, Si aut me, inquit, Euangele, aut hæc innocentiæ lumina cogitasses, nullum inter nos tale secretum opinarere, quod non vel tibi, vel etiam vulgo fieri dilucidum posset; quia neque ego sum immemor, nec horum quemquam inscium credo sancti illius præcepti philosophiæ, Sic loquendum esse cum hominibus, tanquam Dii audiant; sic loquendum cum Diis, tanquam homines audiant. cujus secunda pars sancit, ne quid a Diis petamus, quod velle nos indecorum sit hominibus confiteri. nos vero, ut & honorem sacris feriis haberemus, & vitaremus tamen torporem feriandi, atque otium in negotium vertere;

mus, convenimus, diem totum doctis fabulis, velut ex ſymbola conferendis daturi. nam, ſi per ſacra ſolemnia *rivos deducere nulla religio prohibet:* ſi ſalubri fluvio merſare oves, fas & jura permittunt: cur non religionis honor putetur, dicare ſacris diebus ſacrum ſtudium literarum? ſed, quia vos quoque Deorum aliquis nobis additos voluit, facite, ſi volentibus vobis erit, diem communibus & fabulis, & epulis exigamus: quibus ut omnes hodie, qui præſentes ſunt, acquieſcant, impetratum teneo. Tunc ille: Supervenire fabulis non evocatos, haud equidem turpe exiſtimatur: verum ſponte irruere in convivium aliis præparatum, nec ab Homero ſine nota vel in fratre memoratum eſt. & vide, ne nimium arroganter tres tibi velis Menelaos contigiſſe, cum illi tanto regi unus evenerit. Tum omnes Prætextatum juvantes orare, blandeque ad commune invitare conſortium: Euangelum quidem ſæpius & maxime, ſed nonnunquam & cum eo pariter ingreſſos. Inter hæc Euangelus petitu omnium temperatus, M. Varronis, inquit, librum vobis arbitror non ignotum ex ſatyris Menippeis, qui inſcribitur, NESCIS QUID VESPER SERUS VEHAT: in quo convivarum numerum hac lege definit, ut neque minor, quam Gratiarum ſit, neque quam Muſarum numeroſior. hic video, excepto rege convivii, tot vos eſſe, quot Muſæ ſunt. quid ergo perfecto numero quæritis adjiciendos? & Vettius, Hoc, inquit, nobis præſentia veſtra præſtabit, ut & Muſas impleamus, & Gratias: quas ad feſtum Deorum omnium principis æquum eſt

convenire. Cum igitur consedissent, Horus Avienum intuens, quem familiarius frequentare solitus erat, In hujus, inquit, Saturni cultu, quem Deorum principem dicitis, ritus vester ab Ægyptiorum religiosissima gente dissentit. nam illi neque Saturnum, nec ipsum Serapim receperant in arcana templorum, usque ad Alexandri Macedonis occasum. post quem tyrannide Ptolemæorum pressi, hos quoque Deos in cultum recipere Alexandrinorum more, apud quos præcipue colebantur, coacti sunt. ita tamen imperio paruerunt, ut non omnino religionis suæ observata confunderent. nam quia nunquam fas fuit Ægyptiis, pecudibus aut sanguine, sed precibus & ture solo placare Deos; his autem duobus advenis hostiæ erant ex more mactandæ: fana eorum extra pomœrium locaverunt, ut & illi sacrificii solemnis sibi cruore colerentur, nec tamen urbana templa morte pecudum polluerentur. nullum itaque Ægypti oppidum intra muros suos aut Saturni, aut Serapis fanum recepit. horum alterum vix ægreque a vobis admissum audio. Saturnum vero vel maximo inter ceteros honore celebratis. si ergo nihil est, quod me hoc scire prohibeat, volo in medium proferatur. Hic Avienus in Prætextatum exspectationem consulentis remittens, Licet omnes, ait, qui adsunt, pari doctrina polleant; sacrorum tamen Vettius unice conscius, potest tibi & originem cultus, qui huic Deo penditur, & causam festi solemnis aperire. Quod cum Prætextatus in alios refundere tentasset: omnes ab eo impetraverunt, ut

ipſe differeret. tunc ille, ſilentio facto, ita exorſus eſt. Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas eſt: non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur, ſed quæ aut fabuloſis admixta diſſeritur, aut a phyſicis in vulgus aperitur. nam occultas & manantes ex meri veri fonte rationes ne in ipſis quidem ſacris enarrari permittitur. ſed ſi quis illas aſſequitur, continere intra conſcientiam tectas jubetur. Unde quæ ſciri fas eſt, Horus noſter licebit mecum recognoſcat. Regionem iſtam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit. qui, ut Hyginus, Protarchum Trallianum ſecutus, tradit, cum Cameſe æque indigena terram hanc ita participata potentia poſſidebant, ut regio Cameſene, oppidum Janiculum vocitaretur. Poſt ad Janum ſolum regnum redactum eſt: qui creditur geminam faciem prætuliſſe, ut quæ ante, quæque poſt tergum eſſent, intueretur. quod procul dubio ad prudentiam regis ſollertiamque referendum eſt, qui & præterita noſſet, & futura proſpiceret; ſicut Antevorta & Poſtvorta, divinitatis ſcilicet aptiſſimæ comites, apud Romanos coluntur. Hic igitur Janus, cum Saturnum claſſe pervectum excepiſſet hoſpitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegiſſet, regni eum ſocietate muneravit. cum primus quoque æra ſignaret, ſervavit & in hoc Saturni reverentiam, ut, quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte ſui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in poſteros propagaret. æs ita

fuisse signatum, hodieque intelligitur in aleæ lusu: cum pueri denarios in sublime jactantes, *capita aut navia*, lusu teste vetustatis, exclamant. Hos una concordesque regnasse, vicinaque oppida communi opera condidisse, præter Maronem, qui refert,

Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen,

etiam illud in promtu est, quod posteri quoque duos eis continuos menses dicarunt, ut December sacrum Saturni, Januarius alterius vocabulum possideret. Cum inter hæc subito Saturnus non comparuisset, excogitavit Janus honorum ejus augmenta. ac primum terram omnem ditioni suæ parentem, Saturniam nominavit: aram deinde cum sacris, tanquam Deo, condidit, quæ Saturnalia nominavit. tot seculis Saturnalia præcedunt Romanæ urbis ætatem. observari igitur eum jussit majestate religionis, quasi vitæ melioris auctorem. simulacrum ejus indicio est: cui falcem, insigne messis, adjecit. Huic Deo insertiones surculorum, pomorumque educationes, & omnium cujuscemodi fertilium tribuunt disciplinas. Cyrenenses etiam, cum rem divinam ei faciunt, ficis recentibus coronantur, placentasque mutuo missitant, mellis & fructuum repertorem Saturnum æstimantes. Hunc Romani etiam Stercutum vocant, quod primus stercore fœcunditatem agris comparaverit. Regni ejus tempora felicissima feruntur, cum propter rerum copiam, tum etiam, quod nondum quisquam servitio vel libertate discriminabatur. quæ res intelligi potest, quod Saturnalibus tota servis licentia permittitur. Alia Saturnaliorum causa sic tra-

ditur. Qui erant ab Hercule in Italia relicti, ut quidam ferunt, irato, quod incustoditum fuisset armentum; ut nonnulli æstimant, consulto eos relinquente, ut aram suam atque ædem ab incursionibus tuerentur: hi ergo, cum a latronibus infestarentur, occupato edito colle, Saturnios se nominaverunt, quo ante nomine etiam idem collis vocabatur. & quia se hujus Dei senserunt nomine ac religione tutos, instituisse Saturnalia feruntur, ut agrestes vicinorum animos ad majorem sacri reverentiam ipsa indicti festi observatio vocaret. Nec illam causam, quæ Saturnalibus assignatur, ignoro: quod Pelasgi, sicut Varro memorat, cum sedibus suis pulsi, diversas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam, & incerti, quibus hærerent locis, ejusmodi accepere responsum:

Στεῖχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν
Ἠδ' Ἀβοριγενέων Κοτύλην οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
Αἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα·

acceptaque sorte, cum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutyliensi enatam insulam deprehenderunt. amplissimus enim cæspes, sive ille continens limus, seu paludis fuit, coacta compage, virgultis & arboribus in silvæ licentiam comtus, jactantibus per amnem fluctibus vagabatur; ut fides ex hoc etiam Delo facta sit, quæ celsa montibus, vasta campis, tamen per maria ambulabat. hoc igitur miraculo deprehenso, has sibi sedes prædictas esse didicerunt: vastatisque Siciliensibus incolis, occupavere regionem, decima prædæ, secundum re-

sponsum, Apollini consecrata, erectisque Diti sacello & Saturno ara: cujus festum Saturnalia nominârunt. cumque diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placare se crederent propter oraculum, in quo erat:

Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα:

Herculem ferunt, postea cum Geryonis pecore per Italiam revertentem, suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent, inferentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata; & aras Saturnias, non mactando viros, sed accensis luminibus excolentes: quia non solum virum, sed & lumina φῶτα significat. inde mos per Saturnalia missitandis cereis cœpit. alii cereos non ob aliud mitti putant, quam quod hoc principe ab incomi & tenebrosa vita quasi ad lucem, & bonarum artium scientiam editi sumus. Illud quoque in literis invenio, quod, cum multi occasione Saturnaliorum per avaritiam a clientibus ambitiose munera exigerent, idque onus tenuiores gravaret: Publicius tribunus plebi tulit, non nisi ditioribus cerei missitarentur. Hic Albinus Cæcina subjecit: Qualem nunc permutationem sacrificii, Prætextate, memorasti, invenio postea Compitalibus celebratam, cum ludi per urbem in compitis agitabantur, restituti scilicet a Tarquinio Superbo Laribus ac Maniæ, ex responso Apollinis, quo præceptum est, ut pro capitibus, capitibus supplicaretur. idque aliquamdiu observatum, ut pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ Deæ matri Larum. quod sacrificii genus Junius

Brutus consul, Tarquinio pulso, aliter constituit celebrandum. nam capitibus allii & papaveris supplicari jussit, ut responso Apollinis satisfieret de nomine capitum; remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis: factumque est, ut effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent: ludosque ipsos ex viis compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitaverunt. sed perge cetera. Tum Prætextatus: Bene & opportune similis emendatio sacrificiorum relata est. sed ex his caussis, quæ de origine hujus festi relatæ sunt, apparet, Saturnalia vetustiora esse urbe Romana: adeo, ut ante Romam in Græcia hoc solemne cœpisse L. Accius in annalibus suis referat his versibus:

Maxima pars Grajûm Saturno, & maxime Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis;
Eumque diem celebrant: per agros urbesque fere omnes
Exercent epulis læti: famulosque procurant
Quisque suos: nostrique itidem. & mos traditus illinc
Iste, ut cum dominis famuli epulentur ibidem.

CAPUT VIII.

De templo Saturni, deque his, quæ in hujus æde aut imagine visuntur: & quomodo intelligenda sint ea, quæ de hoc Deo fabulose dici consueverunt.

Nunc de ipso Dei templo pauca referenda sunt. Tullum Hostilium, cum bis de Albanis, de Sabi-

nis tertio triumphaſſet, invenio fanum Saturno ex voto conſecraviſſe, & Saturnalia tunc primum Romæ inſtituta: quamvis Varro libro ſexto, qui eſt de ſacris ædibus, ſcribat, ædem Saturni ad forum faciendam locaſſe L. Tarquinium regem; Titum vero Largium dictatorem Saturnalibus eam dedicaſſe. Nec me fugit, Gellium ſcribere, ſenatum decreſſe, ut ædes Saturni fieret: ei rei L. Furium tribunum militum præfuiſſe. Habet aram, & ante ſenaculum. illic Græco ritu capite aperto res divina fit: quia primo a Pelaſgis, poſt ab Hercule ita eam a principio factitatam putant. Ædem vero Saturni ærarium Romani eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, fertur nullum in ejus finibus furtum eſſe commiſſum; aut quia ſub illo nihil erat cujuſquam privatum:

Nec ſignare ſolum, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant.

ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, ſub quo fuiſſent cunctis univerſa communia. Illud non omiſerim, Tritonas cum buccinis faſtigio Saturni ædis ſuperpoſitos: quoniam ab ejus commemoratione ad noſtram ætatem hiſtoria clara & quaſi vocalis eſt; ante vero muta, & obſcura, & incognita. quod teſtantur caudæ Tritonum, humi merſæ & abſconditæ. Cur autem Saturnus ipſe in compedibus viſatur, Verrius Flaccus cauſam ſe ignorare dicit. verum mihi Apollodori lectio ſic ſuggerit. Saturnum Apollodorus alligari ait per annum laneo vinculo, & ſolvi ad diem ſibi feſtum, id eſt, menſe hoc Decembri: atque in-

de proverbium ductum, Deos laneos pedes habere. significari vero, decimo mense semen in utero animatum in vitam grandescere: quod donec erumpat in lucem, mollibus naturæ vinculis detinetur. est porro idem κρόνος καὶ χρόνος. Saturnum enim in quantum mythici fictionibus distrahunt, in tantum physici ad quandam verisimilitudinem revocant. hunc ajunt abscidisse Coeli patris pudenda: quibus in mare dejectis, Venerem procreatam, quæ a spuma, unde coaluit, Ἀφροδίτη nomen accepit. ex quo intelligi volunt, cum chaos esset, tempora non fuisse. siquidem tempus est certa dimensio, quæ ex cœli conversione colligitur. tempus cœpit inde. ab ipso natus putatur κρόνος, qui, ut diximus, χρόνος est. cumque semina rerum omnium post coelum gignendarum de cœlo fluerent, & elementa universa, quæ mundo plenitudinem facerent, ex illis seminibus funderentur: ubi mundus omnibus suis partibus membrisque perfectus est; certo jam tempore finis factus est procedendi de cœlo semina ad elementorum conceptionem, quippe quæ jam plena fuerant procreata. Ad animalium vero æternam propagationem ad Venerem generandi facultas ex humore translata est: ut per coitum maris feminæque cuncta deinceps gignerentur. Propter abscisionis pudendorum fabulam etiam nostri eum Saturnum vocitarunt, παρὰ τὴν σάθην, quæ membrum virile declarat, veluti Sathimum. unde etiam Satyros veluti Sathimnos, quod sint in libidinem proni, appellatos opinantur. falcem ei quidam putant attributam, quod tempus omnia metat, ex-

secet, & incidat. hunc ajunt filios suos solitum devorare, eosdemque rursus evomere. per quod similiter significatur, eum tempus esse, a quo vicibus cuncta gignantur absumanturque, & ex eo denuo renascantur. eundemque a filio pulsum, quid aliud est, quam tempora senescentia ab his, quæ post sunt nata, depelli? Vinctum autem, quod certa lege naturæ connexa sint tempora; vel quod omnes fruges quibusdam vinculis nodisque alternentur. nam & falcem volunt fabulæ in Siciliam decidisse; quod sit terra ista vel maxime fertilis.

CAPUT IX.

Qui Deus Janus, deque variis ejus Dei nominibus & potestate.

Et quia Janum cum Saturno regnasse memoravimus, de Saturno autem quid mythici, quid physici æstiment, jam relatum est: de Jano quoque quid ab utrisque jactetur, in medium proferemus. Mythici referunt, regnante Jano omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas: idcircoque ei divinos honores esse decretos, & ob merita introitus & exitus ædium eidem consecratos. Xenon quoque primo Italicôn tradit, Janum in Italia primum Diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: ideo eum in sacrificiis præfationem meruisse perpetuam. quidam, ideo eum dici bifrontem, putant, quod & præterita sciverit, & futura providerit. Sed physici eum magis consecrant ar-

gumentis divinitatis. nam ſunt, qui Janum eundem eſſe, atque Apollinem & Dianam, dicant, & in hoc uno utrumque exprimi numen affirment. Etenim, ſicut Nigidius quoque refert, apud Græcos Apollo colitur, qui Θυραῖος vocatur: ejuſque aras ante fores ſuas celebrant, ipſum exitus & introitus demonſtrantes potentem. idem Apollo apud illos & Ἀγυιεὺς nuncupatur, quaſi viis præpoſitus urbanis. illi enim vias, quæ intra pomœria ſunt, ἀγυιὰς appellant. Dianæ vero, ut Triviæ, viarum omnium iidem tribuunt poteſtatem. ſed apud nos, Janum omnibus præeſſe januis, nomen oſtendit, quod eſt ſimile Θυραίῳ. nam & cum clavi ac virga figuratur: quaſi omnium & portarum cuſtos, & rector viarum. pronuntiavit Nigidius, Apollinem Janum eſſe, Dianamque Janam, appoſita *d* litera, quæ ſæpe *i* literæ cauſa decoris apponitur; ut *reditur*, *redhibetur*, *redintegratur*, & ſimilia. Janum quidam ſolem demonſtrari volunt; & ideo geminum, quaſi utriuſque januæ cœleſtis potentem; qui exoriens aperiat diem, occidens claudat: invocarique primum, cum alicui Deo res divina celebratur, ut per eum pateat ad illum, cui immolatur, acceſſus: quaſi preces ſupplicum per portas ſuas ad Deos ipſe tranſmittat. inde & ſimulacrum ejus plerumque fingitur manu dextera trecentorum, & ſiniſtra ſexaginta & quinque numerum retinens, ad demonſtrandam anni dimenſionem, quæ præcipua eſt ſolis poteſtas. alii mundum, id eſt, cœlum eſſe voluerunt; Janumque ab eundo dictum, quod mundus ſemper eat, dum in orbem volvitur, & ex ſe

initium faciens in se refertur. unde & Cornificius Etymorum libro tertio, *Cicero*, inquit, *non Janum, sed Eanum nominat, ab eundo.* hinc & Phoenices in sacris imaginem ejus exprimentes, draconem finxerunt in orbem redactum, caudamque suam devorantem; ut appareat, mundum & ex se ipso ali, & in se revolvi. ideo & apud nos in quatuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum ejus Faleris advectum. Gavius Bassus in eo libro, quem de Diis composuit, Janum bifrontem fingi ait, quasi superum atque inferum janitorem: eundem quadriformem, quasi universa climata majestate complexum. Saliorum quoque antiquissimis carminibus Deorum Deus canitur. Marcus etiam Messala, Cn. Domitii in consulatu collega, idemque per annos quinquaginta & quinque augur, de Jano ita incipit: *Qui cuncta fingit, eademque regit, aquæ terræque vim ac naturam gravem atque pronam in profundum dilabentem, ignis atque animæ levem, immensum in sublime fugientem copulavit, circumdato cœlo: quæ vis cœli maxima duas vis dispares colligavit.* In sacris quoque invocamus Janum geminum, Janum Patrem, Janum Junonium, Janum Consivium, Janum Quirinum, Janum Patulcium & Clusivium. Cur geminum invocemus, supra jam diximus: Patrem, quasi Deorum Deum; Junonium, quasi non solum mensis Januarii, sed omnium mensium ingressus tenentem. in ditione autem Junonis sunt omnes Kalendæ. unde & Varro libro quinto rerum divinarum scribit, Jano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas. Consivium, a conserendo, id

eſt, a propagine generis humani, quæ Jano auctore conſeritur: Quirinum, quaſi bellorum potentem, ab haſta, quam Sabini curim vocant: Patulcium & Cluſivium, quia bello portæ ejus patent, pace clauduntur. hujus autem rei hæc cauſa narratur. Cum bello Sabino, quod virginum raptarum gratia commiſſum eſt, Romani portam, quæ ſub radicibus collis Viminalis erat, quæ poſtea ex eventu Janualis vocata eſt, claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant: poſtquam eſt clauſa, mox ſponte patefacta eſt: cumque iterum ac tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt: cumque ex alia parte acerrimo prœlio certaretur, ſubito fama pertulit, fuſos a Tatio noſtros. Quam ob cauſam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. cumque Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Jani per hanc portam magnam vim torrentium, undis ſcatentibus, erupiſſe; multaſque perduellium catervas aut exuſtas ferventi aqua, aut devoratas rapida voragine deperiiſſe. ea re placitum, ut belli tempore, velut ad urbis auxilium profecto Deo, fores reſerarentur. hæc de Jano.

CAPUT X.

Quo die Saturnalia celebrari conſueverint, & quod primo uno tantum, deinde pluribus diebus ſunt celebrata.

SED, ut ad Saturnalia revertamur, bellum Saturnalibus ſumere nefas habitum. pœnas a nocente

iisdem diebus exigere, piaculare est. Apud majores nostros Saturnalia die uno finiebantur; qui erat a. d. quartumdecimum Kalendas Januarias. sed postquam C. Cæsar huic mensi duos addidit dies, sextodecimo cœpta celebrari. ea re factum est, ut, cum vulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnullique a C. Cæsare inserto die, & alii vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur: licet & apud veteres opinio fuerit, septem diebus peragi Saturnalia; si opinio vocanda est, quæ idoneis firmatur auctoribus. Novius enim, probatissimus Atellanarum scriptor, ait,

Olim exspectata veniunt septem Saturnalia.

Memmius quoque, qui post Novium & Pomponium diu jacentem artem Attellaniam suscitavit, *Nostri*, inquit, *majores velut bene multa instituere; hoc optime, A frigore fecere summo dies septem Saturnalia.* Sed Mallius ait, eos, qui se, ut supra diximus, Saturni nomine & religione defenderant, per triduum festos instituisse dies, & Saturnalia vocavisse. *unde & Augustus*, *hujus rei*, inquit, *opinionem secutus*, *in legibus judiciariis triduo servari ferias jussit.* Masurius & alii uno die, id est, quarto decimo Kalendas Januarias fuisse Saturnalia crediderunt: quorum sententiam Fenestella confirmat, dicens, Æmiliam virginem quintodecimo Kalendarum Januariarum esse damnatam. quo die, si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. deinde adjecit: *Sequebantur eum diem Saturnalia.* mox ait: *Postero autem die*, *qui fuit tertius decimus Kalendarum Januariarum*, *Liciniam virginem ut cau-*

ſam diceret juſſam. ex quo oſtendit, tertium decimum Kalendarum profeſtum eſſe. duodecimo vero feriæ ſunt divæ Angeroniæ, cui pontifices in ſacello Volupiæ ſacrum faciunt: quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum ſollicitudines propitiata depellat. Maſurius adjicit, ſimulacrum hujus Deæ ore obligato atque ſignato in ara Volupiæ propterea collocatum, quod, qui ſuos dolores anxietateſque diſſimulant, perveniant patientiæ beneficio ad maximam voluptatem. Julius Modeſtus ideo ſacrificari huic Deæ dicit, quod populus Romanus morbo, qui angina dicitur, præmiſſo voto ſit liberatus. Undecimo autem Kalendas feriæ ſunt Laribus conſecratæ, quibus ædem bello Antiochi Æmilius Regillus prætor in campo Martio curandam vovit. Decimo Kalendas feriæ ſunt Jovis, quæ appellantur Larentinalia: de quibus, quia fabulari libet, hæ fere opiniones ſunt. Ferunt enim, regnante Anco, æditua Herculis per ferias otiantem, Deum teſſeris provocaſſe, ipſo utriuſque manum tuente: adjecta conditione, ut victus cœna ſcortoque multaretur. victore itaque Hercule, illum Accam Larentiam nobiliſſimum per id tempus ſcortum intra ædem incluſiſſe cum cœna; eamque poſtero die diſtuliſſe rumorem, quod poſt concubitum Dei accepiſſet munus, ne commodum primæ occaſionis, cum ſe domum reciperet, offerendæ aſpernaretur. eveniſſe itaque, ut egreſſa templo mox a Carucio capto ejus pulchritudine compellaretur: cujus voluntatem ſecuta, aſſumtaque nuptiis, poſt obitum viri omnium bo-

norum ejus facta compos, cum decederet, populum Romanum nuncupavit heredem. & ideo ab Anco in Velabro loco celeberrimo urbis sepulta est: ac solemne sacrificium eidem constitutum, quo Diis Manibus ejus per flaminem sacrificaretur, Jovique feriæ consecratæ, quia existimaverunt antiqui, animas a Jove dari, & rursus post mortem eidem reddi. Cato ait, Larentiam meretricio quæstu locupletatam post excessum suum populo agros Turacem, Semurium, Lutirium & Solinium reliquisse; & ideo sepulcri magnificentia & annuæ parentationis honore dignatam. Macer historiarum libro primo, Faustuli conjugem Accam Larentiam Romuli & Remi nutricem fuisse, confirmat. Hanc regnante Romulo, Carucio cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, pietatis causa statutum. ex his ergo omnibus colligi potest, & uno die Saturnalia fuisse, & non nisi quartodecimo Kalendarum Januariarum celebrata: quo solo die apud ædem Saturni convivio soluto, Saturnalia clamitabantur: qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cum primum Saturno pariter & Opi fuerit adscriptus. Hanc autem Deam Opem Saturni conjugem crediderunt; & ideo hoc mense Saturnalia, itemque Opalia celebrari, quod Saturnus ejusque uxor tam frugum, quam fructuum, repertores esse credantur. itaque omni jam fœtu agrorum coacto, ab hominibus hos Deos coli, quasi vitæ cultioris auctores, quos etiam nonnullis cœlum ac terram esse per-

ſuaſum eſt; Saturnumque a ſatu dictum, cujus cauſa de cœlo eſt; & terram Opem, cujus ope humanæ vitæ alimenta quæruntur; vel ab opere, per quod fructus frugeſque naſcuntur. Huic Deæ ſedentes vota concipiunt, terramque de induſtria tangunt; demonſtrantes, & ipſam matrem eſſe terram mortalibus appetendam. Philochorus, Saturno & Opi primum in Attica ſtatuiſſe aram Cecropem, dicit, eoſque Deos pro Jove terraque coluiſſe, inſtituiſſeque, ut patres familiarum & frugibus, & fructibus jam coactis, paſſim cum ſervis veſcerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure toleraverant. delectari enim Deum honore ſervorum contemplatu laboris. hinc eſt, quod ex inſtituto peregrino, huic Deo ſacrum aperto capite facimus. abunde jam probaſſe nos æſtimo, Saturnalia uno tantum die, id eſt, quartodecimo Kalendarum ſolita celebrari: ſed poſt in triduum propagata, primum ex adjectis a Cæſare huic menſi diebus, deinde ex edicto Auguſti, quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit. a ſextodecimo igitur cœpta in quartumdecimum deſinunt; quo ſolo fieri ante conſueverant. ſed Sigillariorum adjecta celebritas, in ſeptem dies diſcurſum publicum & lætitiam religionis extendit.

CAPUT XI.

Non esse contemnendam sortem servorum, cum & Dii horum curam gerant, & multos ex his fideles, providos, fortes, & philosophos quoque fuisse constet: tum Sigillariorum origo quæ fuerit.

TUNC Euangelus, Hoc quidem, inquit, jam ferre non possum, quod Prætextatus noster in ingenii sui pompam, & ostentationem loquendi, vel paulo ante honori alicujus Dei assignari voluit, quod servi cum dominis vescerentur: quasi vero curent divina de servis; aut sapiens quisquam domi suæ contumeliam tam fœdæ societatis admittat: vel nunc Sigillaria, quæ lusum reptanti adhuc infantiæ oscillis fictilibus præbent, tentat officio religionis adscribere: & quia princeps religiosorum putatur, nonnulla etiam superstitionis admiscet: quasi vero nobis fas non sit, Prætextato aliquando non credere. Hic cum omnes exhorruissent, Prætextatus renidens: Superstitiosum me, Euangele, nec dignum, cui credatur, æstimes volo, nisi utriusque tibi rei fidem asserta ratio monstraverit. &, ut primum de servis loquamur, jocone an serio putas esse hominum genus, quod Dii immortales nec cura sua, nec providentia dignentur? an forte servos in hominum numero esse non pateris? Audi igitur, quanta indignatio de servi supplicio cœlum penetraverit. anno enim post Romam conditam ducentesimo sexagesimo quarto, Autronius qui-

dam Maximus ſervum ſuum verberatum, patibuloque conſtrictum, ante ſpectaculi commiſſionem per circum egit. ob quam cauſam indignatus Juppiter, Annio cuidam per quietem imperavit, ut ſenatui nuntiaret, non ſibi placuiſſe plenum crudelitatis admiſſum. quo diſſimulante, filium ipſius mors repentina conſumſit: ac, poſt ſecundam denuntiationem, ob eandem negligentiam, ipſe quoque in ſubitam corporis debilitatem ſolutus eſt. ſic demum ex conſilio amicorum lectica delatus ſenatui retulit: & vix conſummato ſermone, ſine mora recuperata bona valetudine, curia pedibus egreſſus eſt. ex ſenatus itaque conſulto, & Mævia lege, ad propitiandum Jovem additus eſt illis Circenſibus dies is, qui inſtauratitius dictus eſt, non a patibulo, ut quidam putant, Græco nomine *ἀπὸ τοῦ σταυροῦ*, ſed a redintegratione, ut Varroni placet, qui inſtaurare ait eſſe inſtar novare. vides, quanta de ſervo ad Deorum ſummum cura pervenerit. tibi autem unde in ſervos tantum & tam immane faſtidium? quaſi non ex iiſdem tibi & conſtent & alantur elementis, eundemque ſpiritum ab eodem principio carpant. vis tu cogitare, eos, quos jus tuum vocas, iiſdem ſeminibus ortos, eodem frui cœlo, æque vivere, æque mori? ſervi ſunt, immo homines. ſervi ſunt, immo conſervi. ſi cogitaveris, tantundem in utroſque licere fortunæ: tam tu illum videre liberum potes, quam ille te ſervum. neſcis, qua ætate Hecuba ſervire cœpit, qua Crœſus, qua Darii mater, qua Diogenes, qua Plato ipſe? poſtremo, quid ita nomen ſervitutis

horremus? ſervus eſt quidem, ſed neceſſitate: ſed fortaſſe libero animo ſervus eſt. hoc illi nocebit, ſi oſtenderis, quis non ſit. alius libidini ſervit, alius avaritiæ, alius ambitioni, omnes ſpei, omnes timori. & certe nulla ſervitus turpior, quam voluntaria. at nos jugo a fortuna impoſito ſubjacentem, tanquam miſerum vilemque calcamus: quod vero nos noſtris cervicibus inſerimus, non patimur reprehendi. invenies inter ſervos aliquem pecunia fortiorem: invenies dominum ſpe lucri oſcula alienorum ſervorum manibus infigentem. non ergo fortuna homines æſtimabo, ſed moribus. ſibi quiſque dat mores: conditionem caſus aſſignat. Quemadmodum ſtultus eſt, qui emturus equum, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum ejus ac frenos: ſic ſtultiſſimus eſt, qui hominem aut ex veſte, aut ex conditione, quæ modo veſtis nobis circumdata eſt, æſtimandum putat. Non eſt, mi Euangele, quod amicum tantum in foro & in curia quæras. ſi diligenter attenderis, invenies & domi. tu modo vive cum ſervo clementer: comiter quoque & in ſermonem illum, & nonnunquam in neceſſarium admitte conſilium. nam & majores noſtri omnem dominis invidiam, omnem ſervis contumeliam detrahentes, dominum patremfamilias, ſervos familiares appellaverunt. colant ergo te potius ſervi tui, mihi crede, quam timeant. Dicet aliquis, nunc me dominos de faſtigio ſuo dejicere, & quodammodo ad pileum ſervos vocare: quos debere dixi magis colere, quam timere. hoc qui ſenſerit, obliviſcetur, id dominis parum non eſſe,

quod Diis ſatis eſt. deinde qui colitur, etiam amatur: non poteſt amor cum timore miſceri. unde putas arrogantiſſimum illud manaſſe proverbium, quo jactatur, totidem hoſtes nobis eſſe, quot ſervos? Non habemus illos hoſtes, ſed facimus; cum in illos ſuperbiſſimi, contumelioſiſſimi, crudeliſſimi ſumus; & ad rabiem nos cogunt pervenire deliciæ, ut, quidquid non ex voluntate reſpondit, iram furoremque evocet. Domi enim nobis animos induimus tyrannorum; &, non quantum decet, ſed quantum libet, exercere volumus in ſervos. nam, ut cetera crudelitatis genera prætercam, ſunt, qui, dum ſe menſæ copiis & aviditate diſtendunt, circumſtantibus ſervis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licere permittunt. virga murmur omne compeſcitur, & ne fortuita quidem ſine verberibus excepta ſunt. tuſſis, ſternutamentum, ſingultus, magno malo luitur. ſic fit, ut iſti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. at illi, quibus non tantum præſentibus dominis, ſed cum ipſis erat ſermo, quorum os non conſuebatur, parati erant cum domino porrigere cervicem, & periculum imminens in caput ſuum vertere. in conviviis loquebantur, ſed in tormentis tacebant. Vis, exercitas in ſervili pectore virtutes recenſeamus? primus tibi Urbinus occurrat: qui cum juſſus occidi in Reatino lateret, latebris proditis, unus ex ſervis, anulo ejus & veſte inſignitus, in cubiculo, ad quod irruebant, qui perſequebantur, pro domino jacuit; militibuſque ingredientibus cervicem præbuit, & ictum tan-

quam Urbinus excepit. Urbinus poſtea reſtitutus, monumentum ei fecit, titulo ſcriptionis, qui tantum meritum loqueretur, adjecto. Æſopus libertus Demoſthenis, conſcius adulterii, quod cum Julia patronus admiſerat, tortus diutiſſime perſeveravit non prodere patronum; donec, aliis coarguentibus conſciis, Demoſthenes ipſe fateretur. & ne exiſtimes, ab uno facile celari poſſe ſecretum: Labienum, ope libertorum latentem, ut indicarent liberti, nullo tormentorum genere compulſi ſunt. Ac ne quis libertos dicat hanc fidem beneficio potius libertatis acceptæ, quam ingenio debuiſſe; accipe ſervi in dominum benignitatem, cum ipſe a domino puniretur. Antium enim Reſtionem proſcriptum, ſolumque nocte fugientem, diripientibus bona ejus aliis, ſervus compeditus inſcripta fronte, cum poſt damnationem domini aliena eſſet miſericordia, ſolutus, fugientem perſecutus eſt: hortatuſque, ne ſe timeret, ſcientem contumeliam ſuam fortunæ imputandam eſſe, non domino: abditumque miniſterio ſuo aluit. cum deinde perſequentes adeſſe ſenſiſſet; ſenem, quem caſus obtulit, jugulavit, & in conſtructam pyram conjecit. qua accenſa, occurrit eis, qui Reſtionem quærebant, dicens, damnatum ſibi pœnas luiſſe, multó acrius a ſe vexatum, quam ipſe vexaverat: & fide habita, Reſtio liberatus eſt. Cæpionem quoque, qui in Auguſti necem fuerat animatus, poſtquam detecto ſcelere damnatus eſt, ſervus ad Tiberim in ciſta detulit, pervectumque Hoſtiam, inde in agrum Laurentem ad villam patris nocturno itinere perduxit. Cumis de-

inde navigationis naufragio una expulſum dominum Neapoli diſſimulanter occuluit: exceptuſque a centurione, nec pretio, nec minis, ut dominum proderet, potuit adduci. Aſinio etiam Pollione acerbe cogente Patavinos, ut pecuniam & arma conferrent, dominiſque ob hoc latentibus, præmio ſervis cum libertate propoſito, qui dominos ſuos proderent; conſtat ſervorum nullum, victum præmio, dominum prodidiſſe. Audi in ſervis non fidem tantum, ſed & fœcundum bonæ inventionis ingenium. Cum premeret obſidio Grumentum, ſervi, relicta domina, ad hoſtes transfugerunt. capto deinde oppido, impetum in domum habita conſpiratione fecerunt, & extraxerunt dominam, vultu pœnam minante, ac voce obviis aſſerente, quod tandem ſibi data eſſet copia crudelem dominam puniendi: raptamque quaſi ad ſupplicium, obſequiis plenis pietate tutati ſunt. Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem, exitum mortis ludibrio præferentem. C. Vettium Pelignum Italicenſem, comprehenſum a cohortibus ſuis, ne Pompejo traderetur, ſervus ejus occidit; ac ſe, ne domino ſuperſtes fieret, interemit. C. Gracchum ex Aventino fugientem Euporus ſervus, vel, ut quidam tradunt, Philocrates, dum aliqua ſpes ſalutis erat, indivulſus comes, qua potuit ratione, tutatus eſt: ſuper occiſum deinde animam ſciſſis proprio vulnere viſceribus effudit. Ipſum P. Scipionem Africani patrem, poſtquam cum Hannibale conflixerat, ſaucium in equum ſervus impoſuit; & ceteris deſerentibus, ſolus in caſtra perduxit. Parum fuerit dominis præſtitiſſe vi-

ventibus. Quid, quod in his quoque exigendæ vindictæ reperitur animositas? nam Seleuci regis servus, cum serviret amico ejus, a quo dominus fuerat interemtus, cœnantem in ultionem domini confodit. Quid, quod duas virtutes, quæ inter nobiles quoque unice claræ sunt, in uno video fuisse mancipio, imperium regendi peritiam, & imperium contemnendi magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in Sicilia condidit, fuit Rheginorum tyrannus. is cum parvos relinqueret liberos, Mycitho servo suo commendasse contentus est. is tutelam sancte gessit; imperiumque tam clementer obtinuit, ut Rhegini a servo regi non dedignarentur. perductis deinde in ætatem pueris & bona, & imperium tradidit. ipse parvo viatico sumto profectus est, & Olympiæ cum summa tranquillitate consenuit. Quid etiam in commune servilis fortuna profuerit, non paucis docetur. Bello Punico, cum deessent, qui scriberentur, servi, pro dominis pugnaturos se polliciti, in civitatem recepti sunt; & Volones, quia sponte hoc voluerunt, appellati. ad Cannas quoque victis Romanis, octo millia servorum emta militaverunt: cumque minoris captivi redimi possent, maluit se respublica servis in tanta tempestate committere. sed & post calamitatem apud Thrasumenum notæ cladis acceptam, libertini quoque in sacramentum vocati sunt. bello sociali, cohortium duodecim ex libertinis conscriptarum opera memorabilis virtutis apparuit. C. Cæsarem, cum milites in amissorum locum substitueret, servos quoque ab amicis accepisse, & eo-

rum forti opera usum esse comperimus. Cæsar Augustus in Germania & Illyrico cohortes libertinorum complures legit: quas voluntarias appellavit. ac ne putes, hæc in nostra tantum contigisse republica, Borysthenitæ, oppugnante Zopyrione, servis liberatis, dataque civitate peregrinis, & factis tabulis novis, hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedæmonius, cum mille & quingenti soli Lacedæmonii, qui arma ferre possent, superfuissent, ex servis manumissis bellatorum novem millia conscripsit. Athenienses quoque, consumtis publicis opibus, servis libertatem dederunt. ac ne in solo virili sexu æstimes inter servos exstitisse virtutes, accipe ancillarum factum non minus memorabile, nec quo utilius reipublicæ in ulla nobilitate reperias. Nonis Juliis diem festum esse ancillarum, tam vulgo notum est, ut nec origo, nec causa celebritatis ignota sit. Junoni enim Caprotinæ die illo liberæ pariter ancillæque sacrificant sub arbore caprifico, in memoriam benignæ virtutis, quæ in ancillarum animis pro conservatione publicæ dignitatis apparuit. nam post urbem captam, cum sedatus esset Gallicus motus, respublica vero esset ad tenue deducta: finitimi opportunitatem invadendi Romani nominis aucupati, præfecerunt sibi Postumium Livium Fidenatium dictatorem. qui, mandatis ad senatum missis, postulavit, ut, si vellent reliquias suæ civitatis manere, matres familiæ sibi & virgines dederentur. cumque patres essent in ancipiti deliberatione suspensi: ancilla nomine Tutela, seu Philotis, pollicita est, se cum ceteris an-

cillis ſub nomine dominarum ad hoſtes ituram: habituque matrumfamilias & virginum ſumto, hoſtibus cum proſequentium lacrimis ad fidem doloris ingeſtæ ſunt. quæ cum a Livio in caſtris diſtributæ fuiſſent, viros plurimo vino provocaverunt, diem feſtum apud ſe eſſe ſimulantes. quibus ſoporatis, ex arbore caprifico, quæ caſtris erat proxima, ſignum Romanis dederunt. qui cum repentina incurſione ſuperaſſent: memor beneficii ſenatus, omnes ancillas manu juſſit emitti; dotemque eis ex publico fecit, & ornatum, quo tunc erant uſæ, geſtare conceſſit; diemque ipſum Nonas Caprotinas nuncupavit, ab illa caprifico, ex qua ſignum victoriæ ceperunt: ſacrificiumque ſtatuit annua ſolemnitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Sed nec ad philoſophandum ineptum vel impar ſervile ingenium fuit. Phædon ex cohorte Socratica, Socratique & Platoni perfamiliaris adeo, ut Plato ejus nomini librum illum divinum de immortalitate animæ dicaret, ſervus fuit, forma atque ingenio liberali. hunc Cebes Socraticus, hortante Socrate, emiſſe dicitur, habuiſſeque in philoſophiæ diſciplinis. atque is poſtea philoſophus illuſtris emerſit: ſermoneſque ejus de Socrate admodum elegantes leguntur. alii quoque non pauci ſervi fuerunt, qui poſt philoſophi clari exſtiterunt. ex quibus ille Menippus fuit, cujus libros M. Varro in ſatyris æmulatus eſt, quas alii Cynicas, ipſe appellat Menippeas. Sed & Philoſtrati Peripatetici ſervus Pompolus, & Zenonis Stoici ſervus, qui

Perſeus vocatus eſt, & Epicuri, cui Mys nomen fuit, philoſophi non incelebres illa ætate vixerunt: Diogenes etiam Cynicus, licet ex libertate in ſervitutem venum ierat. quem cum emere vellet Xeniades Corinthius, &, quid artificii noviſſet, percontatus eſſet; novi, inquit Diogenes, hominibus liberis imperare. tunc Xeniades, reſponſum ejus demiratus, emiſit manu; filioſque ſuos ei tradens, Accipe, inquit, liberos meos, quibus imperes. De Epicteto autem philoſopho nobili, quod is quoque ſervus fuit, recentior eſt memoria, quam ut poſſit inter obliterata neſciri. cujus etiam de ſe ſcripti duo verſus feruntur, ex quibus illud latenter intelligas, non omnimodo Diis exoſos eſſe, qui in hac vita cum ærumnarum varietate luctantur, ſed eſſe arcanas cauſas, ad quas paucorum potuit pervenire curioſitas.

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σώματι πηρὸς,
Καὶ πενίην Ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Habes, ut opinor, aſſertum, non eſſe faſtidio deſpiciendum ſervile nomen; cum & Jovem tetigerit cura de ſervo, &, multos ex his fideles, providos, fortes, philoſophos etiam exſtitiſſe, conſtiterit. Nunc de Sigillaribus, ne ridenda me potius exiſtimes, quam ſancta dixiſſe, paucis recenſendum eſt. Epicadus refert, Herculem, occiſo Geryone, cum victor per Italiam armenta duxiſſet, ponte, qui nunc ſublicius dicitur, ad tempus inſtructo, hominum ſimulacra pro numero ſociorum, quos caſu peregrinationis amiſerat, in fluvium demiſiſſe, ut aqua ſecunda in mare devecta, pro corpori-

bus defunctorum veluti patriis sedibus redderentur: & inde usum talia simulacra fingendi inter sacra mansisse. Sed mihi hujus rei illa origo verior æstimatur, quam paulo ante memini retulisse: Pelasgos, postquam felicior interpretatio, capita nón viventium, sed fictilia, & φωτὸς æstimationem non solum hominem, sed etiam lumen significare docuisset, cœpisse Saturno cereos potius accendere, & in sacellum Ditis aræ Saturni cohærens oscilla quædam pro suis capitibus ferre. ex illo traditum, ut cerei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur; quæ homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent. ideo Saturnalibus talium commerciorum cœpta celebritas septem occupat dies; quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. nam medio, id est, tertiodecimo Kalendas festum probavimus: & aliis hoc assertionibus ab his probatum est, qui rationem anni, mensium, dierumque, & ordinationem a C. Cæsare digestam plenius retulerunt.

CAPUT XII.

Quomodo annum ordinaverit Romulus.

Cumque his facere vellet finem loquendi, subjecit Aurelius Symmachus: Pergin, Prætextate, eloquio tam dulci de anno quoque edissertare, antequam experiaris molestiam consulentis; si quis forte de præsentibus ignorat, quo ordine vel apud

priſcos fuerit, vel certioribus poſtea regulis innovatus ſit? ad quod diſcendum ipſe mihi videris audientium animos incitaſſe, de diebus menſi additis differendo. tum ille eodem ductu orandi reliqua contexit. Anni certus modus apud ſolos ſemper Ægyptios fuit: aliarum gentium diſpari numero, pari errore nutabat. & ut contentus ſim referendo paucarum morem regionum, Arcades annum ſuum tribus menſibus explicabant, Acarnanes ſex; Græci reliqui trecentis quinquaginta quatuor diebus annum proprium computabant. Non igitur mirum in hac varietate, Romanos quoque olim auctore Romulo annum ſuum decem habuiſſe menſibus ordinatum, qui annus incipiebat a Martio, & conficiebatur diebus trecentis quatuor: ut ſex quidem menſes, id eſt, Aprilis, Junius, Sextilis, September, November, December tricenûm eſſent dierum; quatuor vero, Martius, Majus, Quintilis, October, tricenis & ſingulis expedirentur: qui hodieque ſeptimanas habent Nonas, ceteri quintanas. Septimanas autem habentibus ab Idibus revertebantur Kalendæ a. d. ſeptimumdecimum. verum habentibus quintanas, a. d. octavumdecimum remeabat initium Kalendarum. Hæc fuit Romuli ordinatio, qui primum anni menſem genitori ſuo Marti dicavit. quem menſem anni primum fuiſſe, vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipſo Quintilis quintus eſt, & deinceps pro numero nominabantur. Hujus etiam prima die ignem novum Veſtæ aris accendebant: ut incipiente anno cura denuo ſervandi novati ignis inciperet. eodem quo-

que ingrediente menſe, tam in regia, curiiſque atque Flaminum domibus, laureæ veteres novis laureis mutabantur. eodem quoque menſe & publice, & privatim ad Annam Perennam ſacrificatum itur; ut annare perennareque commode liceat. Hoc menſe mercedes exſolvebant magiſtris, quas completus annus deberi fecit: comitia auſpicabantur, vectigalia locabant: & ſervis cœnas apponebant matronæ, ut domini Saturnalibus. illæ, ut principio anni ad promtum obſequium honore ſervos invitarent; hi, quaſi gratiam perfecti operis exſolverent. Secundum menſem nominavit Aprilem, ut quidam putant cum aſpiratione, quaſi Aphrilem, a ſpuma, quam Græci ἀφρὸν vocant, unde orta Venus creditur. & hanc Romuli fuiſſe aſſerunt rationem, ut primum quidem menſem a patre ſuo Marte, ſecundum ab Æneæ matre Venere nominaret: & hi potiſſimum anni principia ſervarent, a quibus eſſet Romani nominis origo; cum hodie quoque in ſacris Martem patrem, Venerem genitricem vocemus. alii putant, Romulum vel altiore prudentia, vel certi numinis providentia, ita primos ordinaſſe menſes, ut, cum præcedens Marti eſſet dicatus, Deo plerumque hominum necatori, ut Homerus ait, naturæ conſcius,

Ἄρες Ἄρες βροτολοιγὲ, μιαιφόνε, τειχεσιπλῆτα·

ſecundus Veneri dicaretur, quæ vim ejus quaſi benefica leniret. nam & in duodecim Zodiaci ſignis, quorum certa certorum numinum domicilia creduntur, cum primum ſignum Aries Marti aſſignatus ſit, ſequens mox Venerem, id eſt, Taurus, ac-

cepit. & rurſus e regione Scorpius ita diviſus eſt, ut Deo eſſet utrique communis. nec æſtimatur ratione cœleſti caſti carere ipſa diviſio. ſiquidem aculeo, velut potentiſſimo telo, pars armata poſterior domicilium Martis eſt. priorem vero partem, cui ζυγὸς apud Græcos nomen eſt, nos libram vocamus, Venus accepit; quæ velut jugo concordi jungit matrimonia amicitiaſque componit. Sed Cincius in eo libro, quem de Faſtis reliquit, ait, imperite quoſdam opinari, Aprilem menſem antiquos a Venere dixiſſe; cum nullus dies feſtus nullumque ſacrificium inſigne Veneri per hunc menſem a majoribus inſtitutum ſit: ſed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla, ut ceterorum cœleſtium, laus celebretur. Cincio etiam Varro conſentit, affirmans, nomen Veneris ne ſub regibus quidem apud Romanos vel Latinum vel Græcum fuiſſe; & ideo non potuiſſe menſem a Venere nominari: ſed, cum fere ante æquinoctium vernum triſte ſit cœlum & nubibus obductum, ſed & mare navigantibus clauſum, terræ etiam ipſæ aut aqua, aut pruina, aut nivibus contegantur, eaque omnia verno, id eſt, hoc menſe, aperiantur, arbores quoque, nec minus cetera, quæ continet terra, aperire ſe in germen incipiant: ab his omnibus menſem Aprilem dici merito credendum, quaſi aperilem, ſicut apud Athenienſes ἀνθεςηρίων idem menſis vocatur, ab eo, quod hoc tempore cuncta floreſcant. Non tamen negat Verrius Flaccus, hoc die poſtea conſtitutum, ut matronæ Veneri ſacrum facerent: cujus rei cauſam, quia huic loco non

convenit, prætereundum eſt. Majum Romulus tertium poſuit, de cujus nomine inter auctores lata diſſenſio eſt. nam Fulvius Nobilior in Faſtis, quos in æde Herculis Muſarum poſuit, Romulum dicit, poſtquam populum in majores junioreſque diviſit, ut altera pars conſilio, altera armis rempublicam tueretur, in honorem utriuſque partis hunc Majum, ſequentem Junium vocaſſe. ſunt, qui hunc menſem ad noſtros faſtos a Tuſculanis tranſiſſe commemorent: apud quos nunc quoque vocatur Deus Majus, qui eſt Juppiter, a magnitudine ſcilicet ac majeſtate dictus. Cincius menſem nominatum putat a Maja, quam Vulcani dicit uxorem; argumentoque utitur, quod flamen Vulcanalis Kalendis Majis huic Deæ rem divinam facit. ſed Piſo uxorem Vulcani Majeſtam, non Majam dicit vocari. contendunt alii, Majam Mercurii matrem menſi nomen dediſſe; hinc maxime probantes, quod hoc menſe mercatores omnes Majæ pariter Mercurioque ſacrificant. Affirmant quidam, quibus Cornelius Labeo conſentit, hanc Majam, cui menſe Majo res divina celebratur, terram eſſe, hoc adeptam nomen a magnitudine; ſicut & Mater magna in ſacris vocatur: aſſertionemque æſtimationis ſuæ etiam hinc colligunt, quod ſus prægnans ei mactatur, quæ hoſtia propria eſt terræ: & Mercurium ideo illi in ſacris adjungi dicunt, quia vox naſcenti homini terræ contactu datur. ſcimus autem Mercurium vocis & ſermonis potentem. Auctor eſt Cornelius Labeo, huic Majæ ædem Kalendis Majis dedicatam ſub nomine Bonæ Deæ: & eandem eſſe

Bonam Deam & terram, ex ipſo ritu occultiore ſacrorum doceri poſſe confirmat: hanc eandem Bonam Deam, Faunamque, & Opem, & Fatuam pontificum libris indigitari. Bonam, quod omnium nobis ad victum bonorum cauſa eſt: Faunam, quod omni uſui animantium favet: Opem, quod ipſius auxilio vita conſtet: Fatuam a fando, quod, ut ſupra diximus, infantes partu editi non prius vocem edunt, quam attigerint terram. Sunt, qui dicant, hanc Deam potentiam habere Junonis, ideoque ſceptrum regale in ſiniſtra manu ei additum. eandem alii Proſerpinam credunt, porcaque ei rem divinam fieri; quia ſegetem, quam Ceres mortalibus tribuit, porca depaſta eſt. alii χθονίαν ἑκάτην: Bœoti Semelam credunt, nec non eandem Fauni filiam dicunt: obſtitiſſeque voluntati patris in amorem ſuum lapſi, ut & virga myrtea ab eo verberaretur, cum deſiderio patris nec vino ab eodem preſſa ceſſiſſet: transfiguraſſe ſe tamen in ſerpentem pater creditur, & coiſſe cum filia. horum omnium hoc proferunt indicii, quod virgam myrteam in templo haberi nefas ſit, quod ſuper caput ejus extendatur vitis, qua maxime eam pater decipere tentavit; quod vinum in templum ejus non ſuo nomine ſoleat inferri, ſed vas, in quo vinum inditum eſt, mellarium nominetur, & vinum lac nuncupetur; ſerpenteſque in templo ejus nec terrentes, nec timentes appareant. Quidam Medeam putant, quod in ædem ejus omne genus herbarum ſit, ex quibus antiſtites dant plerumque medicinas: & quod templum ejus virum introire non

liceat, propter injuriam, quam ab ingrato viro Jasone perpessa est. Hæc apud Græcos ἡ Θεὸς γυναικεία dicitur, quam Varro Fauni filiam esse tradidit, adeo pudicam, ut extra γυναικωνῖτιν nunquam sit egressa, nec nomen ejus in publico fuerit auditum, nec virum unquam viderit, nec a viro visa sit: propter quod nec vir templum ejus ingreditur. Unde & mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse; quia Herculi, cum boves Geryonis per agros Italiæ duceret, sitienti respondit mulier, aquam se non posse præstare, quod feminarum Deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris gustare fas esset. propter quod Hercules facturus sacrum, detestatus est præsentiam feminarum, & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus jussit, ne mulierem interesse permitterent. ecce occasio nominis, quo Majam eandem esse & Terram, & Bonam Deam diximus, coegit nos, de Bona Dea quæcunque comperimus, protulisse. Junius Majum sequitur, aut ex parte populi, ut supra diximus, nominatus; aut, ut Cincius arbitratur, quod Junonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Prænestinosque hac appellatione in fastos relatus sit: adeo ut, sicut Nisus in commentariis fastorum dicit, apud majores quoque nostros hæc appellatio mensis diu manserit, sed post, detritis quibusdam literis, ex Junonio Junius dictus sit. nam & ædes Junoni Monetæ Kalend. Juniis dedicata est. Nonnulli putaverunt, Junium mensem a Junio Bruto, qui primus Romæ consul factus est, nominatum; quod hoc mense, id est, Kalendis Juniis, pulso

Tarquinio, ſacrum Carnæ Deæ in Cælio monte voti reus fecerit. Hanc Deam vitalibus humanis præeſſe credunt. ab eâ denique petitur, ut jecinora & corda, quæque ſunt intrinſecus viſcera, ſalva conſervet. & quia cordis beneficio, cujus diſſimulatione Brutus habebatur, idoneus emendationi publici ſtatus exſtitit, hanc Deam, quæ vitalibus præeſt, templo ſacravit. cui pulte fabaria & larido ſacrificatur; quod his maxime rebus vires corporis roborentur. nam & Kalendæ Juniæ fabariæ vulgo vocantur, quia hoc menſe adultæ fabæ divinis rebus adhibentur. Sequitur Julius, qui cum, ſecundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis a numero vocaretur, nihilominus tamen etiam poſt præpoſitos a Numa Januarium ac Februarium, retinuit nomen; cum non videretur jam quintus eſſe, ſed ſeptimus. ſed poſtea in honorem Julii Cæſaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio M. filio conſule, Julius appellatus eſt; quod hoc menſe a. d. quartum Idus Quintiles Julius procreatus ſit. Auguſtus deinde eſt, qui Sextilis ante vocatus eſt, donec honori Auguſti daretur ex ſenatuſconſulto. cujus verba ſubjeci: CUM. IMPERATOR. CÆSAR. AUGUSTUS. MENSE. SEXTILI. ET. PRIMUM. CONSULATUM. INIERIT. ET. TRIUMPHOS. TRES. IN. URBEM. INTULERIT. ET. EX. JANICULO. LEGIONES. DEDUCTÆ. SECUTÆQUE. SINT. EJUS. AUSPICIA. AC. FIDEM. SED. ET. ÆGYPTUS. HOC. MENSE. IN. POTESTATEM. POPULI. ROMANI. REDACTA. SIT. FINISQUE. HOC. MENSE. BELLIS. CIVILIBUS. IMPOSITUS. SIT.

ATQUE. OB. HAS. CAUSAS. HIC. MENSIS. HUIC. IMPERIO. FELICISSIMUS. SIT. AC. FUERIT. PLACERE. SENATUI. UT. HIC. MENSIS. AUGUSTUS. APPELLETUR. item plebiſcitum factum ob eandem rem, Sexto Pacubio tribuno plebem rogante. Menſis September principalem ſui retinet appellationem: quem Germanici appellatione, Octobrem vero ſuo nomine Domitianus invaſerat. ſed ubi infauſtum vocabulum ex omni ære vel ſaxo placuit eradi; menſes quoque uſurpatione tyrannicæ appellationis exuti ſunt. cautio poſtea principum ceterorum, diri ominis infauſta vitantium, menſibus a Septembri uſque ad Decembrem priſca nomina reſervavit. Hæc fuit a Romulo annua ordinata dimenſio, qui, ſicut ſupra jam diximus, annum decem menſium, dierum vero quatuor & trecentorum habendum eſſe, inſtituit: menſeſque ita diſpoſuit, ut quatuor ex his tricenos & ſingulos, ſex vero tricenos haberent dies. Sed cum is numerus neque ſolis curſui, neque lunæ rationibus conveniret: nonnunquam uſu veniebat, ut frigus anni æſtivis menſibus, & contra calor hiemalibus proveniret. quod ubi contigiſſet, tantum dierum ſine ullo menſis nomine patiebantur abſumi, quantum ad id anni tempus adduceret, quo cœli habitus inſtanti menſi aptus inveniretur.

CAPUT XIII.

De ordinatione anni per Numam: & quæ causa fuerit intercalandi: quoque tempore primum intercalalatum sit.

SED secutus Numa, quantum sub cœlo rudi, & seculo adhuc impolito, solo ingenio magistro comprehendere potuit, vel quia Græcorum observatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit; ut in trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim lunæ cursus confici credidit, annus extenderetur: atque his quinquaginta a se additis, adjecit alios sex, retractos illis sex mensibus, qui triginta habebant dies, id est, de singulis singulos; factosque quinquaginta & sex dies, in duos novos menses pari ratione divisit, ac de duobus priorem Januarium nuncupavit, primumque anni esse voluit, tanquam bicipitis Dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem, futurique principia. secundum dicavit Februo Deo, qui lustrationum potens creditur. lustrari autem eo mense civitatem necesse erat, quo statuit, ut justa Diis Manibus solverentur. Numæ ordinationem finitimi mox secuti, totidem diebus, totidemque mensibus, ut Pompilio placuit, annum suum computare cœperunt. sed hoc solo discrepabant, quod menses undetricenum tricenumque numero alternaverunt. Paulo post Numa in honorem imparis numeri, secretum hoc & ante Pythagoram parturiente natura, unum adjecit diem, quem Januario

dedit, ut tam in anno, quam in menſibus ſingulis, præter unum Februarium, impar numerus ſervaretur. nam quia duodecim menſes, ſi ſinguli aut pari aut impari numero putarentur, conſummationem parem facerent: unus pari numero inſtitutus, univerſam putationem imparem fecit. Januarius igitur, Aprilis, Junius, Sextilis, September, November, December, undetricenis cenſebantur diebus, & quintanas Nonas habebant: ac poſt Idus in omnibus a. d. ſeptimum decimum Kalendas computabatur. Martius vero, Majus, Quintilis & Octo-ber, dies tricenos ſingulos poſſidebant. Nonæ in his ſeptimanæ erant. ſimiliterque poſt Idus, decem & ſeptem dies in ſingulis uſque ad ſequentes Kalendas putabantur. ſed ſolus Februarius viginti & octo retinuit dies: quaſi inferis & deminutio, & par numerus conveniret. Cum ergo Romani ex hac diſtributione Pompilii ad lunæ curſum, ſicut Græci, annum proprium computarent; neceſſario & intercalarem menſem inſtituerunt more Græcorum. nam & Græci, cum animadverterent, temere ſe trecentis quinquaginta quatuor diebus ordinaſſe annum, (quoniam appareret de ſolis curſu, qui trecentis ſexaginta quinque diebus & quadrante Zodiacum conficit, deeſſe anno ſuo undecim dies & quadrantem) intercalares ſtata ratione commenti ſunt: ita ut octavo quoque anno nonaginta dies, ex quibus tres menſes tricenûm dierum compoſuerunt, intercalarent. id Græci fecerunt, quoniam erat operoſum atque difficile, omnibus annis undecim dies & quadrantem intercalare. itaque ma-

luerunt hunc numerum octies multiplicare, & nonaginta dies, qui nascuntur, si quadrans cum diebus undecim octies componatur, inserere, in tres menses, ut diximus, distribuendos: hos dies ὑπερβαίνοντας, menses vero ἐμβολίμους appellitabant. Hunc ergo ordinem Romanis quoque imitari placuit: sed frustra. quippe fugit eos, unum diem, sicut supra admonuimus, additum a se ad Græcum numerum, in honorem imparis numeri. ea re per octennium convenire numerus atque ordo non poterat. sed nondum hoc errore comperto, per octo annos nonaginta quasi superfundendos Græcorum exemplo computabant dies; alternisque annis binos & vicenos, alternis ternos & vicenos intercalares expensabant intercalationibus quatuor. sed octavo quoque anno intercalantes, octo affluebant dies ex singulis; quibus vertentis anni numerum apud Romanos, supra Græcum abundasse jam diximus. hoc quoque errore jam cognito, hæc species emendationis inducta est. Tertio quoque octennio ita intercalandos dispensabant dies, ut non nonaginta, sed sexaginta sex intercalarent, compensatis viginti & quatuor diebus pro illis, qui per totidem annos supra Græcorum numerum creverant. Omni autem intercalationi mensis Februarius deputatus est, quoniam is ultimus anni erat: quod etiam ipsum de Græcorum imitatione faciebant. nam & illi ultimo anni sui mensi superfluos interserebant dies, ut refert Glaucippus, qui de sacris Atheniensium scripsit. verum una re a Græcis differebant. nam illi confecto ultimo mense,

Romani non confecto Februario, sed post vicesimum & tertium diem ejus intercalabant, Terminalibus scilicet jam peractis: deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem subjungebant: credo vetere religionis suæ more, ut Februarium omnimodo Martius consequeretur. Sed cum sæpe eveniret, ut nundinæ modo in anni principem diem, modo in Nonas caderent, (utrumque autem perniciosum reipublicæ putabatur) remedium, quo hoc averteretur, excogitatum est. quod aperiemus, si prius ostenderimus, cur nundinæ vel primis Kalendis, vel Nonis omnibus cavebantur. nam quoties incipiente anno dies cœpit, qui addictus est nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit: maximeque Lepidiano tumultu opinio ista firmata est. Nonis autem conventus universæ multitudinis vitandus existimabatur; quoniam populus Romanus, exactis etiam regibus, diem hunc Nonarum maxime celebrabant, quem natalem Servii Tullii existimabant: quia, cum incertum esset, quo mense Servius Tullius natus fuisset, Nonis tamen natum esse constaret, omnes Nonas celebri notitia frequentabant. veritos ergo, qui diebus præerant, ne quid nundinis collecta universitas ob regis desiderium novaret, cavisse, ut Nonæ a nundinis segregarentur. unde dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio, qui fastis præerant, uti, cum vellent, intercalaretur: dummodo eum in medio Terminaliorum vel mensis intercalaris ita locarent, ut a suspecto die celebritatem averterent nundina-

rum. atque hoc eſt, quod quidam veterum retulerunt, non ſolum menſem apud Romanos, verum etiam diem intercalarem fuiſſe. Quando autem primo intercalatum ſit, varie refertur, & Macer quidem Licinius ejus rei originem Romulo aſſignat. Antias libro ſecundo, Numam Pompilium ſacrorum cauſa id inveniſſe, contendit. Junius Servium Tullium regem primum intercalaſſe commemorat: a quo & nundinas inſtitutas, Varroni placet. Tuditanus refert libro tertio Magiſtratuum, Decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogaſſe. Caſſius eoſdem ſcribit auctores. Fulvius autem id egiſſe Manium conſulem dicit ab urbe condita anno quingenteſimo ſexageſimo ſecundo, inito mox bello Ætolico. ſed hunc arguit Varro, ſcribendo, antiquiſſimam legem fuiſſe inciſam in columna ærea a L. Pinario & Furio conſulibus, cui mentio intercalaris adſcribitur. Hæc de intercalandi principio ſatis relata ſint.

CAPUT XIV.

Quem in modum primum Julius, deinde Auguſtus Cæſares annum correxerint.

VERUM fuit tempus, cum propter ſuperſtitionem intercalatio omnis omiſſa eſt. nonnunquam vero per gratiam ſacerdotum, qui publicanis proferri vel imminui conſulto anni dies volebant, modo auctio, modo retractio dierum proveniebat: & ſub

ſpecie obſervationis emergebat major confuſionis occaſio. ſed poſtea C. Cæſar omnem hanc inconſtantiam temporum, vagam adhuc & incertam, in ordinem ſtatæ definitionis coegit, annitente ſibi M. Flavio ſcriba: qui ſcriptos dies ſingulos ita ad dictatorem retulit, ut & ordo eorum inveniri facillime poſſet, & invento certus ſtatus perſeveraret. Ergo C. Cæſar, exordium novæ ordinationis initurus, dies omnes, qui adhuc confuſionem poterant facere, conſumſit: eaque re factum eſt, ut annus confuſionis ultimus in quadringentos quadraginta tres dies protenderetur. poſt hæc imitatus Ægyptios, ſolos divinarum rerum omnium conſcios, ad numerum ſolis, qui diebus tricenis ſexaginta quinque & quadrante curſum conficit, annum dirigere contendit. nam, ſicut lunaris annus menſis eſt, quia luna paulo minus quam menſem in Zodiaci circumitione conſumit, ita ſolis annus hoc dierum numero colligendus eſt, quem peragit, dum ad id ſignum ſe denuo vertit, ex quo digreſſus eſt. unde annus vertens vocatur, & habetur magnus; cum lunæ annus brevis putetur. horum Vergilius utrumque complexus eſt:

Interea magnum ſol circumvolvitur annum.

hinc Atejus Capito annum a circuitu temporis putat dictum: quia veteres *an*, pro *circum* ponere conſuerunt, ut Cato in Originibus, *An terminum*, id eſt, *circum terminum*; & *ambire*, pro *circumire.* Julius ergo Cæſar decem dies obſervationi veteri ſuperadjecit; ut annum trecenti ſexaginta quinque dies, quibus ſol Zodiacum luſtrat, efficerent: &,

ne quadrans deesset, statuit, ut quarto quoque anno sacerdotes, qui curabant mensibus ac diebus, unum intercalarent diem; eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud veteres intercalabatur, id est, ante quinque ultimos Februarii mensis dies; idque bisextum censuit nominandum. dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit: in Januarium, & Sextilem, & Decembrem, binos dies inseruit; in Aprilem autem, Junium, Septembrem, Novembrem, singulos. sed neque mensi Februario addidit diem, ne Deo infero religio immutaretur: & Martio, Majo, Quintili, Octobri servavit pristinum statum; quod satis pleno erant numero, id est, dierum singulorum tricenorumque. ideo & septimanas habent Nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his Julius mutavit. sed Januarius, Sextilis, December, quibus Cæsar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Cæsarem cœperint, quintanas tamen habent Nonas; & ab Idibus illis sequentes Kalendæ in undevicesimum revertuntur: quia Cæsar, quos addidit dies, neque ante Nonas, neque ante Idus inserere voluit, ne Nonarum aut Iduum religionem, quæ stato erant die, novella comperendinatione corrumperet. sed nec post Idus mox voluit inferre, ne feriarum quarumque violaretur indictio. sed peractis cujusque mensis feriis, locum diebus advenis fecit. & Januario quidem dies, quos dicimus, quartum & tertium Kalendas Februarias dedit; Aprili, tertium Kalendas Majas; Junio, tertium Kalendas Julias; Augusto, quartum

& tertium Kalendas Septembres; Septembri, tertium Kalendas Octobres; Novembri, tertium Kalendas Decembres; Decembri vero, quartum & tertium Kalendas Januarias. ita factum est, ut cum omnes hi menses, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis Kalendas a. d. septimumdecimum revertentes, postea ex augmento additorum dierum hi, qui duos acceperunt, a. d. nonumdecimum, qui vero unum, a. d. octavumdecimum haberent reditum Kalendarum. Feriarum tamen cujusque mensis ordo servatus est. nam si cui fere tertius ab Idibus dies festus aut feriatus fuit, & tunc a. d. sextumdecimum dicebatur: etiam post augmentum dierum eadem religio servata est, ut tertio ab Idibus die celebraretur; licet ab incremento non jam a. d. sextumdecimum Kalendas, sed a. d. septimumdecimum, si unus, a. d. octavumdecimum, si duo additi sunt, diceretur. nam ideo novos dies circa finem cujusque mensis inseruit, ubi finem omnium, quæ in mense erant, reperit feriarum, adjectosque a se dies fastos notavit, ut majorem daret actionibus libertatem: & non solum nullum nefastum, sed nec comitialem quemquam de adjectis diebus instituit, ne ambitionem magistratuum augeret adjectio. sic annum civilem Cæsar, habitis ad lunam dimensionibus, constitutum edicto palam posito publicavit. Et error hucusque stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem novum ex ipsa emendadatione fecissent. nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus consit, quarto quoque anno con-

fecto, antequam quintus inciperet, intercalare: illi quarto non peracto, sed incipiente, intercalabant. hic error sex & triginta annis permansit: quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum debuerint intercalari novem. sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi jussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta & sex vitio sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, devorarentur. post hoc, unum diem secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente anno, intercalari jussit; & omnem hunc ordinem æreæ tabulæ, ad æternam custodiam, incisione mandavit.

CAPUT XV.

De Kalendis, Idibus, ac Nonis.

TUNC Horus, Dies quidem hic, inquit, intercalaris, antequam quintus annus incipiat, inserendus, cum Ægypti matris artium ratione consentit. sed nihil in illorum mensibus explicandis videtur operosum, quos tricenûm dierum omnes habent; eo quod, explicitis duodecim mensibus, id est, trecentis sexaginta diebus exactis, tunc inter Augustum atque Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, annectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus constit. at hic non a primo in ultimum mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit; sed post

Kalendas dirigitur in Nonas: unde ad quaſdam Idus deflecti audio: poſt rurſus, ni fallor, immo ut nunc quoque retuliſti, in ſequentes Kalendas. quæ omnia quid ſibi velint, ſcire equidem vellem. nam illud nec conſequi poſſe me ſpero, ut vocabula comprehendam, quæ ſingulis apud vos diebus adduntur; dum alios faſtos, variiſque alios nominibus nuncupatis. nundinas quoque veſtras neſcire me fateor: de quibus obſervatio tam diligens, tam cauta narratur. Hæc nec mihi erubeſcendum eſt ignorare peregrino: a te vero, Prætextate, diſcere nec civem puderet. Tunc Prætextatus, Non ſolum, inquit, tibi, Hore, cum ſis Ægypto oriundus, ſed ne nobis quidem, quibus origo Romana eſt, erubeſcendum puto quærere, quod quæſitu dignum omnes veteres putaverunt. nam de Kalendis, Nonis, & Idibus, deque feriarum variis obſervationibus, innumeros auctores cura quæſtionis exercuit: & ideo nos, quæ de his ab omnibus dicta ſunt, in unum breviter colligemus. Romulus enim, cum ingenio acri quidem, ſed agreſti, ſtatum proprii ordinaret imperii, initium cujuſque menſis ex illo ſumebat die, quo novam lunam contigiſſet videri. quia vero non continuo evenit, ut eodem die ſemper appareat, ſed modo tardius, modo celerius ex certis cauſis videri ſolet: contigit, ut, cum tardius apparuit, præcedenti menſi plures dies, aut cum celerius, pauciores darentur. & ſingulis quibuſque menſibus perpetuam numeri legem primus caſus addixit. ſic factum eſt, ut alii triginta & unum, alii undetriginta ſortirentur dies. omnibus tamen men-

ſibus ex die Nonarum Idus, nono die repræſentari placuit: & inter Idus ac ſequentes Kalendas conſtitutum eſt, ſedecim dies eſſe numerandos. ideo menſis uberior duos illos, quibus augebatur, dies inter Kalendas ſuas & Nonas habebat. hinc aliis quintus a Kalendis dies, aliis ſeptimus Nonas facit. Cæſar tamen, ut ſupra diximus, ſtata ſacra cuſtodiens, nec in illis menſibus, quibus binos adjecit dies, ordinem voluit mutare Nonarum, quia, peractis totius menſis feriis, dies ſuos rei divinæ cautus inſeruit. Priſcis ergo temporibus, antequam faſti a Cn. Flavio ſcriba invitis Patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori hæc provincia delegabatur, ut novæ lunæ primum obſervaret aſpectum, viſamque regi ſacrificulo nuntiaret. itaque ſacrificio a rege & minore pontifice celebrato, idem pontifex, calata, id eſt, vocata in Capitolium plebe, juxta curiam Calabram, quæ caſæ Romuli proxima eſt, quot numero dies a Kalendis ad Nonas ſupereſſent, pronuntiabat: & quintanas quidem dicto quinquies verbo καλῶ, ſeptimanas repetito ſepties prædicabat. verbum autem καλῶ Græcum eſt, id eſt, voco. & hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus eſſet, placuit Kalendas vocari. hinc & ipſi curiæ, ad quam vocabantur, Calabræ nomen datum eſt. Ideo autem minor pontifex numerum dierum, qui ad Nonas ſupereſſent, calando prodebat, quod poſt novam lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris eſſent, confluere in urbem, accepturos cauſas feriarum a rege ſacrorum, ſciturosque, quid

esset eo mense faciendum. unde quidam hinc Nonas æstimant dictas, quasi novæ initium observationis; vel quod ab eo die semper ad Idus novem dies putantur: sicut apud Tuscos Nonæ plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, & de propriis negotiis consulebant. Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies *Itis* vocatur, sumtum est. *item* autem illi interpretabantur Jovis fiduciam. nam cum Jovem accipiamus lucis auctorem, unde & Lucetium Salii in carmine canunt, & Cretenses Δία τὴν ἡμέραν vocant; ipsi quoque Romani Diespitrem appellant, ut diei patrem: jure hic dies Jovis fiducia vocatur, cujus lux non finitur cum solis occasu, sed splendorem diei & noctis continuat, illustrante luna: quod semper in plenilunio, id est, medio mense, fieri solet. diem igitur, qui vel nocturnis caret tenebris, Jovis fiduciam Tusco nomine vocaverunt: unde & omnes Idus Jovis ferias observandas sanxit antiquitas. alii putant, Idus, quod ea die plena luna videatur, a videndo vidus appellatas, mox literam *u* detractam: sicut contra, quod Græci ἰδεῖν dicunt, nos, *u* litera addita, *videre* dicimus. nonnullis placet, Idus dictas vocabulo Græco, οἷον ἀπὸ τοῦ εἴδους, quod eo die plenam speciem luna demonstret. sunt, qui existiment, Idus ab ove iduli dictas, quam hoc nomine vocant Tusci, & omnibus Idibus Jovi immolatur a flamine. Nobis illa ratio nominis vero propior existimatur, ut Idus vocemus diem, qui dividit mensem. *iduare* enim Etrusca lingua *dividere* est. inde *vidua*, quasi *valde*

idua, id eſt, *valde diviſa:* aut *vidua*, id eſt, *a viro diviſa.* Ut autem Idus omnes Jovi, ita omnes Kalendas Junoni tributas, & Varronis & pontificalis affirmat auctoritas: quod etiam Laurentes patriis religionibus ſervant, qui & cognomen Deæ ex cærimoniis addiderunt, Kalendarem Junonem vocantes. Sed & omnibus Kalendis a menſe Martio ad Decembrem huic Deæ Kalendarum die ſupplicant. Romæ quoque Kalendis omnibus, præter quod pontifex minor in curia Calabra rem divinam Junoni facit, etiam regina ſacrorum, porcam vel agnam in regia Junoni immolat: a qua etiam Janum Junonium vocatum eſſe diximus, quod illi Deo omnis ingreſſus, huic Deæ cuncti Kalendarum dies videntur adſcripti. cum enim initia menſium majores noſtri ab exortu lunæ ſervaverint, jure Junoni addixerunt Kalendas, lunam ac Junonem eandem putantes: vel quia luna per aerem meat, (unde & Græci lunam ἄρτεμιν nuncuparunt, id eſt, ἀεροτόμην, quod aera ſecat) Juno autem aeris arbitra eſt, merito initia menſium, id eſt, Kalendas, huic Deæ conſecraverunt. Nec hoc prætermiſerim, quod nuptiis copulandis Kalendas, Nonas, & Idus religioſas, id eſt, devitandas cenſuerunt. hi enim dies præter Nonas feriati ſunt. feriis autem vim cuiquam fieri, piaculare eſt. ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus vis fieri virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum, juris pontificii peritiſſimum, dicere ſolitum refert Varro, quia feriis tergere veteres foſſas liceret, novas facere jus non eſſet: ideo magis viduis, quam virginibus, idoneas

esse ferias ad nubendum. Subjiciet aliquis: Cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Hujus quoque rei in aperto causa est. nam quia primus nuptiarum dies verecundiæ datur, postridie autem nuptam in domo viri dominium incipere oportet adipisci, & rem facere divinam; omnes autem postriduani dies, seu post Kalendas, sive post Nonas, Idusve, ex æquo atri sunt: ideo & Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta aut postero die libertatem auspicaretur uxoriam, aut atro immolaret, quo nefas est sacra celebrari.

CAPUT XVI.

Quæ discrimina diversitatesque fuerint dierum apud Romanos.

SED quia nos ad commemorationem dierum ordo deduxit, de hoc quoque, quod Hori nostri consultatio continet, pauca dicenda sunt. Numa ut in menses annum, ita in dies mensem quemque distribuit; diesque omnes aut festos, aut profestos, aut intercisos vocavit. festi dies Diis dicati sunt: profesti hominibus ob administrandam rem privatam publicamque concessi: intercisi Deorum hominumque communes sunt. festis insunt sacrificia, epulæ, ludi, feriæ: profestis, fasti, comitiales, comperendini, stati, prœliales: intercisi in se, non in alia dividuntur. illorum enim dierum quibusdam horis fas est, quibusdam fas non

eſt jus dicere. nam, cum hoſtia cæditur, fari nefas eſt: inter cæſa & porrecta fari licet: rurſus, cum adoletur, non licet. ergo de diviſione feſtorum & profeſtorum dierum latius diſſerendum eſt. Sacra celebritas eſt, vel cum ſacrificia Diis offeruntur, vel cum dies divinis epulationibus celebratur, vel cum ludi in honorem aguntur Deorum, vel cum feriæ obſervantur. feriarum autem publicarum genera ſunt quatuor. aut enim ſtativæ ſunt, aut conceptivæ, aut imperativæ, aut nundinæ. & ſunt ſtativæ univerſi populi communes certis & conſtitutis diebus ac menſibus, & in faſtis ſtatis obſervationibus annotatæ, in quibus præcipue ſervantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. conceptivæ ſunt, quæ quotannis a magiſtratibus vel a ſacerdotibus concipiuntur in dies certos, vel etiam incertos: ut ſunt Latinæ, Sementivæ, Paganalia, Compitalia. imperativæ ſunt, quas conſules vel prætores pro arbitrio poteſtatis indicunt. nundinæ ſunt paganorum, id eſt, ruſticorum, quibus conveniunt negotiis propriis vel mercibus proviſuri. ſunt præterea feriæ propriæ familiarum; ut familiæ Claudiæ, vel Æmiliæ, ſeu Juliæ, ſive Corneliæ: & ſi quas ferias proprias quæque familia ex uſu domeſticæ celebritatis obſervat. ſunt ſingulorum; ut natalium fulgurumque ſuſceptiones, item funerum atque expiationum: apud veteres quoque, qui nominaſſet Salutem, Semoniam, Sejam, Segetiam, Tutilinam, ferias obſervabat. item Flaminica, quoties tonitrua audiſſet, feriata erat, donec placaſſet Deos. affirmabant autem ſacerdotes pol-

lui ferias, si indictis conceptisque opus aliquod fieret. præterea regem sacrorum flaminesque non licebat videre feriis opus fieri: ideo per præconem denuntiabatur, ne quid tale ageretur; & præcepti negligens multabatur. præter multam vero affirmabant, eum, qui talibus diebus imprudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere: prudentem expiare non posse, Scævola pontifex asseverabat. sed Umbro negat, eum pollui, qui opus vel ad Deos pertinens, sacrorumve causa fecisset, vel aliquid ad urgentem vitæ utilitatem respiciens actitasset. Scævola denique consultus, quid feriis agi liceret, respondit, quod prætermissum noceret. quapropter si bos in specum decidisset, eumque paterfamilias adhibitis operis liberasset, non est visus ferias polluisse: nec ille, qui trabem tecti fractam fulciendo, ab imminenti vindicavit ruina. unde & Maro, omnium disciplinarum peritus, sciens lavari ovem, aut lanæ purgandæ, aut scabiei curandæ gratia, pronuntiavit, tunc ovem per ferias licere mersari, si hoc remedii causa fieret:

Balantumque gregem fluvio mersare salubri.

adjiciendo enim *salubri*, ostendit, avertendi morbi gratia tantummodo, non etiam ob lucrum purgandæ lanæ causa fieri concessum. Hæc de festis & qui inde nascuntur, qui etiam nefasti vocantur. Nunc de profestis, & qui ex his procedunt, loquamur, id est, fastis, comitialibus, comperendinis, statis, prœlialibus. Fasti sunt, quibus licet fari prætori tria verba solemnia: do, dico, addico. his contrarii sunt nefasti. Comitiales sunt, quibus cum

populo agi licet. & fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest: comitialibus utrumque potest. Comperendini, quibus vadimonium licet dicere. Stati, qui judicii causa cum peregrino instituuntur; ut Plautus in Curculione: *Si status condictus cum hoste intercessit dies. hostem* nunc more vetere significat peregrinum. Prœliales ab justis non segregaverim, siquidem justi sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum russi coloris in arce positum est. prœliales autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere. nam cum Latiar, hoc est, Latinarum solemne concipitur, item diebus Saturnaliorum, sed & cum mundus patet, nefas est prœlium sumere: quia nec Latinarum tempore, quo publice quondam induciæ inter populum Romanum Latinosque firmatæ sunt, inchoari bellum decebat; nec Saturni festo, qui sine ullo tumultu bellico creditur imperasse; nec patente mundo, quod sacrum Diti patri & Proserpinæ dicatum est: meliusque occlusa Plutonis fauce eundum ad prœlium putaverunt. unde & Varro ita scribit: *Mundus cum patet, Deorum tristium atque inferûm quasi janua patet. propterea non modo prœlium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, navim solvere, uxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est.* Vitabant veteres ad viros vocandos etiam dies, qui essent notati rebus adversis. vitabant etiam feriis; sicut Varro in Augurum libris scribit in hæc verba: *Viros vocare feriis non oportet: si vocavit, piaculum esto.* Sciendum

eſt tamen, eligendi ad pugnandum diem Romanis tunc fuiſſe licentiam, ſi ipſi inferrent bellum: at cum exciperent, nullum obſtitiſſe diem, quo minus vel ſalutem ſuam, vel publicam defenderent dignitatem. quis enim obſervationi locus, cum eligendi facultas non ſuperſit? dies autem poſtridianos ad omnia majores noſtri cavendos putarunt; quos etiam atros, velut infauſta appellatione, damnarunt. eoſdem tamen nonnulli communes, velut ad emendationem nominis, vocitaverunt. horum cauſam Gellius Annalium libro quintodecimo, & & Caſſius Hemina hiſtoriarum libro ſecundo referunt. Anno ab urbe condita trecenteſimo ſexageſimo tertio, a tribunis militum Virginio, Manlio, Æmilio, Poſtumio, collegiſque eorum, in ſenatu tractatum, quid eſſet, propter quod toties intra paucos annos male eſſet afflicta reſpublica; & ex præcepto Patrum L. Aquinium haruſpicem in ſenatum venire juſſum, religionum requirendarum gratia, dixiſſe, Q. Sulpicium tribunum militum, ad Alliam adverſum Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia feciſſe poſtridie Idus Quintiles; item apud Cremeram, multiſque aliis temporibus & locis, poſt ſacrificium die poſtero celebratum male ceſſiſſe conflictum. tunc Patres juſſiſſe, ut ad collegium pontificum de his religionibus referretur: pontificeſque ſtatuiſſe, poſtridie omnes Kalendas, Nonas, Idus, atros dies habendos; ut hi dies neque prœliales, neque puri, neque comitiales eſſent. ſed & Fabius Maximus Servilianus pontifex in libro XII negat oportere atro die parentare;

quia tunc quoque Janum Jovemque præfari necesse est, quos nominari atro die non oportet. ante diem quoque quartum Kalendas vel Nonas, vel Idus, tanquam inominalem diem plerique vitant: ejus observationis an religio ulla sit tradita, quæri solet. sed nos nihil super ea re scriptum invenimus: nisi quod Q. Claudius Annalium quinto, cladem illam vastissimam pugnæ Cannensis factam refert ante diem quartum Nonas Sextiles. ad rem sane militarem nihil attinere, notat Varro, utrum fastus vel nefastus dies sit; sed ad solas hoc actiones respicere privatas. Quod autem nundinas ferias dixi, potest argui, quia Titius, de feriis scribens, nundinarum dies non inter ferias retulit, sed tantum solemnes vocavit: & quod Julius Modestus affirmat, Messala augure consulente pontifices, an nundinarum Romanarum Nonarumque dies feriis tenerentur, respondisse eos, nundinas sibi ferias non videri: & quod Trebatius in libro primo Religionum ait, nundinis magistratum posse manumittere, judiciaque addicere. sed contra Julius Cæsar sextodecimo Auspiciorum libro negat, nundinis concionem advocari posse, id est, cum populo agi: ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Cornelius etiam Labeo primo Fastorum libro nundinis ferias esse pronuntiat. Causam vero hujus varietatis apud Granium Licinianum libro secundo diligens lector inveniet. ait enim, nundinas Jovis ferias esse: siquidem flaminica omnibus nundinis in regia Jovi arietem soleat immolare: sed lege Hortensia effectum, ut fastæ essent, uti

ruſtici, qui nundinandi cauſa in urbem veniebant; lites componerent. nefaſto enim die prætori fari non licebat. ergo, qui ferias dicunt, a mendacio vindicantur patrocinio vetuſtatis: qui contra ſentiunt, æſtimatu ætatis, quæ legem ſecuta eſt, vera depromunt. Harum originem quidam Romulo aſſignant, quem communicato regno cum T. Tatio, ſacrificiis & ſodalitatibus inſtitutis, nundinas quoque adjeciſſe commemorant; ſicut Tuditanus affirmat. ſed Caſſius Servium Tullium feciſſe nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent, urbanas ruſticaſque res ordinaturi. Geminus ait, diem nundinarum, exactis jam regibus, cœpiſſe celebrari; quia plerique de plebe, repetita Servii Tullii memoria, parentarent ei in nundinis. cui rei etiam Varro conſentit. Rutilius ſcribit, Romanos inſtituiſſe nundinas, ut octo quidem diebus in agris ruſtici opus facerent, nono autem die, intermiſſo rure, ad mercatum legeſque accipiendas Romam venirent; & ut ſcita atque conſulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die propoſita, a ſingulis atque univerſis facile noſcebantur. unde etiam mos tractus, ut leges trinundino die promulgarentur. ea re etiam candidatis uſus fuit in comitium nundinis venire, & in colle conſiſtere, unde coram poſſent ab univerſis videri. ſed hæc omnia negligentius haberi cœpta, & poſt abolita, poſtquam internundino etiam ob multitudinem plebis frequentes adeſſe cœperunt. Eſt etiam Nundina Romanorum Dea, a nono die naſcentium nuncupata, qui luſtricus dicitur. eſt autem dies lu-

ſtricus, quo infantes luſtrantur, & nomen accipiunt. ſed is maribus nonus, octavus eſt feminis. Plene, ut arbitror, anni ac menſium conſtitutione digeſta, habet Horus noſter, quod de dierum vocabulis & obſervatione conſuluit. Et ſcire equidem velim, numquid ſit, quod argutus Niligena, & gentis accola numerorum potentis, ex hoc ordine Romanæ diſpenſationis irrideat: an Tuſcum quoque Tiberim aliquid ex diſciplinis ſuis hauſiſſe conſentiat. Subjecit Euſtathius: Non ſolum Horus noſter, gravis vir & ornatus, ſed nec quiſquam alius, ut exiſtimo, tam futilis poſſet eſſe judicii, qui Romani anni ſic ad unguem, ut ajunt, emendatum ordinem non probaret; cui majorem gratiam & tenax memoria, & luculenta oratio referentis adjecit. nec mirum, ſi hæc digeries morſum reprehenſionis evaſit, cui arceſſita eſt ab Ægypto poſtremæ correctionis auctoritas. Nam Julius Cæſar ut ſiderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis diſciplinis hauſit; ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, ut ad ſolis curſum finiendi anni tempus extenderet. Latii vero veteres incolæ, quia nihil jam tum diſcere ab Ægypto licebat, ad quam nullus illis commeatus patebat, morem Græciæ in numerandis menſium diebus ſecuti ſunt, ut retroverſum cedente numero, ab augmento in diminutionem computatio reſoluta deſineret. ita enim nos decimum diem, deinde nonum, & poſtea octavum dicimus, ut Athenienſes δεκάτην καὶ ἐννάτην φθίνοντος ſoliti ſunt dicere. Homerus quoque, cum ait,

Τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς, τοῦ δ' ἱσταμένοιο;

quid aliud nisi illum φθίνοντα dicit, cujus paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi; & ἱστάμενον illum, qui præcedit numerum successurus priori in defectum meanti? quod & Homerus vester Mantuanus intelligens, illud stare dici, ad quod acceditur, ait:

Stat sua cuique dies:

extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statur. idem poeta, doctrina ac verecundia juxta nobilis, sciens, Romanos veteres ad lunæ cursum, & sequentes ad solis anni tempora digessisse, utriusque seculi opinioni reverentiam servans, inquit:

Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber & alma Ceres:

tam lunam, quam solem, duces anni hac invocatione designans.

CAPUT XVII.

Omnes Deos referri ad Solem. Et quod ex variis Apollinis ostendatur nominibus, ipsum eundem esse Deum, quem Solem dicimus.

Hic Avienus: Hoc equidem mecum multum ac frequenter agitavi, quid sit, quod solem modo Apollinem, modo Liberum, modo sub aliarum appellationum varietate veneremur. Et quia sacrorum omnium præsulem esse te, Vetti Prætextate, divina voluerunt: perge, quæso, rationem mihi

tantæ ſub uno nomine in omnibus diverſitatis aperire. Tum Vettius: Cave exiſtimes, mi Aviene, poetarum gregem, cum de Diis fabulantur, non ab adytis plerumque philoſophiæ ſemina mutuari. nam quod omnes pæne Deos dumtaxat qui ſub cœlo ſunt, ad ſolem referunt, non vana ſuperſtitio, ſed ratio divina commendat. ſi enim ſol, ut veteribus placuit, dux & moderator eſt luminum reliquorum, & ſolus ſtellis errantibus præſtat; ipſarum vero ſtellarum curſus ordinem rerum humanarum, ut quibuſdam videtur, pro poteſtate diſponunt, vel, ut Plotino conſtat placuiſſe, ſignificant: neceſſe eſt, ut ſolem, qui moderatur noſtra, moderantes, omnium, quæ circa nos geruntur, fateamur auctorem. & ſicut Maro, cum de una Junone diceret, *Quo numine læſo*, oſtendit, unius Dei effectus varios pro variis cenſendos eſſe numinibus: ita diverſæ virtutes ſolis nomina Diis dederunt: unde ἓν τὸ πᾶν ſapientum principes prodiderunt. virtutem igitur ſolis, quæ divinationi curationique præeſt, Apollinem vocaverunt. quæ ſermonis auctor eſt, Mercurii nomen accepit. nam quia ſermo interpretatur cogitationes latentes, Ἑρμῆς ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν propria appellatione vocitatus eſt. virtus ſolis eſt, quæ fructibus, effectus ejuſdem eſt, qui frugibus præeſt: & hinc natæ ſunt appellationes Deorum, ſicut ceterorum, qui ad ſolem certa & arcana ratione referuntur. &, ne tanto ſecreto nuda præſtetur aſſertio, auctoritates veterum de ſingulis conſulamus. Apollinis nomen multiplici interpretatione ad ſolem refertur. cujus rei

ordinem pergam pandere. Plato ſolem Ἀπόλλωνα cognominatum ſcribit, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ πάλλειν τὰς ἀκτῖνας, id eſt, a jactu radiorum: Chryſippus Apollinem, ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φαύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα: (prima enim nominis litera retinet ſignificationem negandi, ἢ ὅτι μόνος ἐςὶ, καὶ οὐχὶ πολλοί. nam & Latinitas eum, quia tantam claritatem ſolus obtinuit, ſolem vocavit) Speuſippus, quod ex multis ignibus conſtet vis ejus, ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς αὐτοῦ συνεςῶτος: Cleanthes, ὡς ἀπ᾽ ἄλλων καὶ ἄλλων τὰς ἀνατολὰς ποιουμένου, quod ab aliis atque aliis locorum declinationibus faciat ortus. Cornificius arbitratur, Apollinem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν, id eſt, quia intra circuitum mundi, quem Græci πόλον appellant, impetu latus ad ortus refertur. alii cognominatum Apollinem putant, ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα. exanimat enim & perimit animantes, cum peſtem intemperie caloris immittit, ut Euripides in Phaethonte:

Ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι᾽, ὥς μ᾽ ἀπώλεσας,
Ὅθεν σ᾽ Ἀπόλλων ἐμφανῶς κλήσει βροτός.

Item Archilochus:

Ἄναξ Ἄπολλων, καὶ σὺ, τοὺς μὲν αἰτίους
Πήμαινε, καὶ σφᾶς ὄλλυ᾽ ὥσπερ ὀλλύεις.

Denique inuſtos morbo Ἀπολλωνοβλήτους καὶ Ἡλιοβλήτους appellant. & quia ſimiles ſunt ſolis effectus lunæ in juvando nocendoque, ideo feminas certis afflictas morbis Σεληνοβλήτους καὶ Ἀρτεμιδοβλήτους vocant. hinc eſt, quod arcu & ſagittis Apollinis ſimulacra decorantur: ut per ſagittas intelligatur vis emiſſa radiorum. unde Homerus:

Αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς,
Βάλλ'.

Idem auctor eſt & publicæ ſoſpitatis, quam creditur ſol animantibus præſtare temperie. ſed quia perpetuam præſtat ſalubritatem, & peſtilens ab ipſo caſus rarior eſt; ideo Apollinis ſimulacra manu dextra Gratias geſtant, arcum cum ſagittis ſiniſtra: quod ad noxam ſit pigrior, & ſalutem dextra manus promtior largiatur. hinc eſt, quod eidem attribuitur medendi poteſtas; quia temperatus ſolis calor morborum omnium fuga eſt. nam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους, Ἀπόλλωνα, tanquam Ἀπέλλωνα cognominatum putant. Quæ ſententia Latinæ quoque nominis enuntiationi congruens fecit, ne hujus Dei nomen verteremus: ut Apollinem aſpellentem mala intelligas, quem Athenienſes ἀλεξίκακον appellant. & Lindii colunt Apollinem Λοίμιον, hoc cognomine finita peſtilentia nuncupatum. eadem opinio ſoſpitalis & medici Dei, in noſtris quoque ſacris fovetur. namque virgines Veſtales ita indigitant:

APOLLO. MEDICE. APOLLO. PÆAN.

Cum ergo ſint hujuſce ſideris, id eſt, ſolis, duo maximi effectus: alter, quo calore temperato juvat mortalium vitam; alter, quo jactu radiorum nonnunquam peſtiferum virus immittit: duo eademque cognomina circa ſingulos effectus propriis enuntiationibus ſignant, appellantes Deum ἰήϊον atque παιᾶνα. quæ cognomina utrique effectui apta ſunt; ut ſit ἰήϊος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, a ſanando, & παιὰν, ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας: & rurſus ἰήϊος ἀπὸ τοῦ ἱέναι, ab immitten-

do, βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς, & παιὰν ἀπὸ τοῦ παίειν, a feriendo. obtinuit tamen, ut cum ſanitatem dari ſibi precantur, ἰὴ παιὰν per η literam enuntient, id eſt, medere Pæan. cum autem ἴε παιὰν per ε literam dicunt cum aſpiratione prioris literæ, ſignificant hoc dici in aliquem adverſa precatione, βάλλε παιὰν, id eſt, immitte feriendo. qua voce ferunt Latonam uſam, cum Apollinem hortaretur impetum Pythonis inceſſere ſagittis. cujus rei naturalem rationem ſuo loco reddam. Hanc vocem, id eſt, ἴε παιὰν, confirmaſſe fertur oraculum Delphicum Athenienſibus, petentibus opem Dei adverſus Amazonas, Theſeo regnante. namque inituros bellum juſſit his ipſis verbis ſemetipſum auxiliatorem invocare, hortarique. Apollodorus in libro quartodecimo περὶ θεῶν, ἰήϊον ſolem ſcribit appellari Apollinem ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἴεσθαι καὶ ἱέναι, quod ſol per orbem impetu fertur. Sed Timotheus ita: σύ τ' ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον λαμπραῖς ἀκτῖσιν ἥλιε βάλλων πέμψον ἑκαβόλον ἐχθροῖς βέλος σᾶς ἀπὸ νεύρας παιάν. Eundem Deum præſtantem ſalubribus cauſis οὔλιον appellant, id eſt, ſanitatis auctorem, ut ait Homerus:

Οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Meandrius ſcribit, Mileſios Ἀπόλλωνι οὐλίῳ pro ſalute ſua immolare. Pherecydes refert, Theſea, cum in Cretam ad Minotaurum duceretur, voviſſe pro ſalute atque reditu ſuo Ἀπόλλωνι οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι οὐλίᾳ. Nec mirum, ſi gemini effectus variis nominibus celebrantur: cum alios quoque Deos ex contrario in eadem re duplici cenſeri & poteſtate

accipiamus, & nomine; ut Neptunum, quem alias ἐνοσίχθονα, id eſt, terram moventem, alias ἀσφαλίωνα, id eſt, ſtabilientem vocant. item Mercurius hominum mentes vel oculos & excitat & ſopit, ut ait poeta:

Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει.

unde & Apollinem, id eſt, Solem, modo ſoſpitatem, modo peſtem ſignificantibus cognominibus adoramus: cum tamen peſtis, quæ ab eo noxiis immittitur, aperte hunc Deum bonis propugnare ſignificet. hinc eſt, quod apud Pachynum, Siciliæ promontorium, Apollo Libyſtinus eximia religione celebratur. nam cum Libyci invaſuri Siciliam claſſem appuliſſent ad id promontorium: Apollo, qui ibi colitur, invocatus ab incolis, immiſſa hoſtibus peſte, & pæne cunctis ſubita morte interceptis, Libyſtinus cognominatus eſt. Noſtris quoque continetur annalibus ſimilis ejuſdem Dei præſentiæ majeſtas. nam cum ludi primo Romæ Apollini celebrarentur, ex vaticinio Marcii vatis, carmineque Sibyllino, repentino hoſtis adventu plebs ad arma excitata occurrit hoſti; eoque tempore nubes ſagittarum in adverſos viſa ferri & hoſtem fugavit, & victores Romanos ad ſpectacula Dei ſoſpitalis reduxit. hinc intelligitur, prœlii cauſa, non peſtilentiæ, ſicut quidam exiſtimant, ludos inſtitutos. Hæc eſt autem hujus exiſtimationis ratio, quod tunc ſol ſuper ipſum noſtræ habitationis verticem fulget. nam Cancer in æſtivo tropico eſt: in quo meante ſole, radii temperatam noſtram non eminus, ſed ſuperne demiſſi rectis fulgoribus luſtrant.

unde exiſtimatum eſt a nonnullis, ad propitiandum tunc maxime Deum caloris Apollinaribus litari. Sed invenio in literis, hos ludos victoriæ, non valetudinis cauſa, ut quidam annalium ſcriptores memorant, inſtitutos. bello enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primum ſunt inſtituti, ſuadente Cornelio Rufo decemviro, qui propterea Sibylla cognominatus eſt, & poſtea corrupto nomine primus Sylla cœpit vocitari. Fertur autem in carminibus Marcii vatis, cujus duo volumina illata ſunt in ſenatum, inventum eſſe ita ſcriptum: HOSTEM. ROMANI. SI. EX. AGRO. EXPELLERE. VULTIS. VOMICAM. QUE. QUÆ. GENTIUM. VENIT. LONGE. APOLLINI. CENSEO. VOVENDOS. LUDOS. QUI. QUOTANNIS. COMMUNITER. FIANT. HIS. LUDIS. FACIENDIS. PRÆSIT. IS. PRÆTOR. QUI. JUS. POPULO. PLEBI. QUE. DABIT. SUMMUM. DECEMVIRI. GRÆCO. RITU. HOSTIIS. SACRA. FACIANT. HOC. SI. RECTE. FACIETIS. GAUDEBITIS. SEMPER. FIET. QUE. RES. PUBLICA. MELIOR. NAM. IS. DIVOS. EXSTINGUET. PERDUELLES. VESTROS. QUI. VESTROS. CAMPOS. PASCUNT. PLACIDE. Ex hoc carmine cum procurandi gratia dies unus rebus divinis impenſus eſſet, poſtea ſenatuſconſultum factum, uti Decemviri, quo magis inſtruerentur de ludis Apollini agundis, reque divina recte facienda, libros Sibyllinos adirent. in quibus cum eadem reperta nuntiatum eſſet; cenſuerunt Patres, Apollini ludos vovendos faciendoſque, inque eam rem duodecim millia æris prætori & duas hoſtias majores dari: Decemviriſque præceptum eſt, ut

Græco ritu hisce hostiis sacrum facerent, Apollini bove aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ bove femina aurata. ludos in circo populus coronatus spectare jussus. Hæc præcipue traditur origo ludorum Apollinarium. Nunc ex aliis quoque hujus Dei nominibus, eundem esse Apollinem & Solem, probemus. Loxias cognominatur, ut ait Œnopides, ὅτι ἐκπορεύεται τὸν λοξὸν κύκλον ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς κινούμενος, id est, quod obliquum circulum ab occasu ad orientem pergit; aut, ut Cleanthes scribit, ἐπειδὴ καθ' ἕλικας κινεῖται. λοξαὶ γάρ εἰσὶν καὶ αὗται. quod flexuosum pergit iter: ἢ ὅτι τὰς λοξὰς ἀκτῖνας ἵησιν ἐφ' ἡμᾶς βορείους ὄντας νότιος ὤν, vel quod transversos in nos a meridie immittit radios, cum simus ad ipsum septemtrionales. Delius cognominatur ἀπὸ τοῦ δῆλα καὶ φανερὰ πάντα ποιεῖν τῷ φωτὶ, quod illuminando omnia clara demonstret. φοῖβος appellatur, ut ait Cornificius, ἀπὸ τοῦ φοιτᾷν βίᾳ, quod vi fertur. plerique autem a specie & nitore Phœbum, id est, καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, dictum putant. item Phaneta appellant ἀπὸ τοῦ φαίνειν: & φαναῖον, ἐπειδὴ φαίνεται νέος, quia sol quotidie renovat sese. unde Vergilius: *Mane novum.* Camerienses, qui sacram soli incolunt insulam, ἀειγεννήτῃ Apollini immolant, τῷ τὸν αὐτὸν ἀεὶ γίγνεσθαι καὶ ἀεὶ γεννᾷν, id est, quod semper exoriens gignitur, quodque ipse generat universa inseminando, fovendo, producendo, alendo, augendoque. Apollinis Lycii plures accipimus cognominis causas. Antipater Stoicus Lycium Apollinem nuncupatum scribit, ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι πάντα φωτίζοντος ἡλίου.

Cleanthes Lycium Apollinem appellatum notat; quia veluti lupi pecora rapiunt, ita ipſe quoque humorem eripit radiis. priſci Græcorum primam lucem, quæ præcedit ſolis exortus, λύκην appellaverunt, ἀπὸ τοῦ λευκοῦ, id eſt, temporis: hodieque lycophos cognominant. de quo tempore ita poeta ſcribit:

Ἦμος δ' οὔτ' ἄρ πω ἠώς, ἔτι ἀμφιλύκη νύξ.

idem Homerus:

Εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενεῖ κλυτοτόξῳ.

quod ſignificat, τῷ γεννῶντι τὴν λύκην, id eſt, qui generat exortu ſuo lucem. radiorum enim ſplendor propinquantem ſolem longe lateque præcedens, atque caliginem paulatim extenuans tenebrarum, parit lucem. neque minus Romani, ut pleraque alia ex Græco, ita lucem videntur a lyce figuraſſe. Annum quoque vetuſtiſſimi Græcorum λυκάβαντα appellant, τὸν ἀπὸ τοῦ λύκου, id eſt, ſole, βαινόμενον καὶ μετρούμενον. λύκον autem ſolem vocari, etiam Lycopolitana Thebaidos civitas teſtimonio eſt: quæ pari religione Apollinem, itemque lupum, hoc eſt, λύκον, colit, in utroque ſolem venerans; quod hoc animal rapit & conſumit omnia in modum ſolis, ac plurimum oculorum acie cernens tenebras noctis evincit. ipſos quoque λύκους ἀπὸ τῆς λύκης, id eſt, a prima luce appellatos quidam putant: quia hæ feræ maxime id tempus aptum rapiendo pecori obſervant, quod antelucanum poſt nocturnam famem ad paſtum ſtabulis expellitur. Apollinem πατρῷον cognominaverunt, non propria gentis unius aut civitatis religione, ſed ut auctorem progene-

randarum omnium rerum; quod ſol, humoribus exſiccatis, ad progenerandum omnibus præbuit cauſam, ut ait Orpheus:

Πατρὸς ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν·

unde nos quoque Janum patrem vocamus, ſolem ſub hac appellatione venerantes. Νόμιον Ἀπόλλωνα cognominaverunt, non ex officio paſtorali, & fabula, per quam fingitur Admeti regis pecora paviſſe; ſed quia ſol paſcit omnia, quæ terra progenerat: unde non unius generis, ſed omnium pecorum paſtor canitur. ut apud Homerum, Neptuno dicente:

Φοῖβε, σὺ δ' εἰλίποδας ἕλικας βοῦς βουκολέεσκες.

Atque idem apud eundem poetam equarum paſtor ſignificatur, ut ait:

Τὰς ἐν Πιερίῃ θρέψ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων,
Ἄμφω θηλείας, φόβον Ἄρηος φορεούσας.

præterea ædes, ut ovium paſtoris, ſunt apud Camirenſes ἐπιμηλίου, apud Naxios ποιμνίου· itemque Deus ἀρνοκόμης colitur, & apud Lesbios ναπαῖος. & multa ſunt cognomina per diverſas civitates ad Dei paſtoris officium tendentia. quapropter univerſi pecoris antiſtes, & vere paſtor agnoſcitur. Apollo ἐλελεὺς appellatur, ἀπὸ τοῦ ἑλίττεσθαι περὶ τὴν γῆν, quod æterno circa terram meatu veluti volvi videtur; ut ait Euripides:

Ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν ἑλίσσων φλόγα.

ἢ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ: ut ait Empedocles:

Οὕνεκ' ἀναλισθεὶς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεύει,

ὑπὸ τ' ἄλλων ἀπὸ τοῦ συναλίσκειν καὶ συναθροίζειν τοὺς

ἀνθρώπους, ὅταν ἀνατείλῃ, quod exoriens homines conducit in cœtum. Apollo Chryſocomes cognominatur, a fulgore radiorum, quas vocant comas aureas ſolis. unde & ἀκερσεκόμης, quod nunquam radii poſſunt a fonte lucis avelli: item Argyrotoxus, quod enaſcens per ſummum orbis ambitum, velut arcus quidam figuratur alba & argentea ſpecie; ex quo arcu radii in modum emicant ſagittarum. Smyntheus cognominatur, ὅτι ζέων θεῖ, quia fervens currit: Καρνεῖος, ὅτι καιόμενος ὁρᾶται νέος: vel quod, cum omnia ardentia conſumantur, hic ſuo calore candens ſemper novus conſtat. item Ἀπόλλων σκιάλλιος, ὅτι τὰς κινήσεις ἀλλοίας ποιεῖ, ſemper nobis ab auſtro currens. Θυμβραῖος Ἀπόλλων, ὁ τοὺς ὄμβρους θεὶς, quod eſt Deus imbricitor. Ἀπόλλων φιλήσιος, quod lumen ejus exoriens amabile amiciſſima veneratione conſalutamus. Ἀπόλλων πύθιος οὐκ ἀπὸ τῆς πεύσεως, id eſt, non a conſultatione oraculorum, dictus a phyſicis exiſtimatur; ſed ἀπὸ τοῦ πύθειν, id eſt, σήπειν, quod nunquam ſine vi caloris efficitur. hinc ergo πύθιον dictum exiſtimant: licet hoc nomen ex nece draconis inditum Deo Græci ſabulentur. quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani. quod apparebit, ſi percurratur ordo, qui de Apolline naſcente narratur, ſicut paulo ſuperius enarraturum me eſſe promiſi. Latonæ Apollinem Dianamque pariturae Juno dicitur obſtitiſſe, ſed, ubi quandoque partus effuſus eſt, draconem ferunt, qui πύθων vocitabatur, invaſiſſe cunas Deorum, Apollinemque in prima infantia ſagittis beluam confeciſſe. quod ita intelli-

gendum naturalis ratio demonſtrat. namque poſt chaos, ubi primum cœpit confuſa deformitas in rerum formas & elementa niteſcere, terraque adhuc humida ſubſtantia in molli atque inſtabili ſede nutaret, convaleſcente paulatim ætherio calore, atque inde ſeminibus in eam igneis defluentibus, hæc ſidera edita eſſe creduntur: & ſolem quidem maxima caloris vi in ſuperna raptum; lunam vero humidiore, & velut femineo ſexu, naturali quodam preſſam tepore inferiora tenuiſſe; tanquam ille magis ſubſtantia patris conſtet, hæc matris. ſiquidem Latonam phyſici volunt terram videri, cui diu intervenit Juno, ne numina, quæ diximus, ederentur; hoc eſt, aer, qui tunc humidus adhuc graviſque obſtabat ætheri, ne fulgor luminum per humoſi aeris denſitatem, tanquam e cujuſdam partus progreſſione, fulgeret. ſed divinæ providentiæ vicit inſtantia, quæ creditur juviſſe partum. ideo in inſula Delo, ad confirmandam fidem fabulæ, ædes Providentiæ, quam ναὸν προνοίας ἀθηνᾶς appellant, apta religione celebratur. propterea in inſula dicuntur nati, quod ex mari nobis oriri videntur. hæc inſula ideo Delos vocatur, quia ortus & quaſi partus luminum omnia facit δῆλα, id eſt, aperta clareſcere. Hæc eſt autem de nece draconis ratio naturalis, ut ſcribit Antipater Stoicus. nam terræ adhuc humidæ exhalatio, meando in ſupera volubili impetu, atque inde ſeſe, poſtquam calefacta eſt, inſtar ſerpentis mortiferi in infera revolvendo, corrumpebat omnia vi putredinis, quæ non niſi ex calore & humore generatur; ipſum-

que ſolem denſitate caliginis obtegendo, videbatur quodammodo lumen ejus eximere. ſed divino fervore radiorum tandem velut ſagittis incidentibus extenuata, exſiccata, enecta, interemti draconis ab Apolline fabulam fecit. Eſt & alia ratio draconis peremti. nam ſolis meatus, licet ab ecliptica linea nunquam recedat, ſurſum tamen ac deorſum ventorum vices certa deflexione variando, iter ſuum velut flexum draconis involvit. unde Euripides;

Πυριγενὴς δὲ δράκων ὅλον ἡγεῖται ταῖς τετραμόρφοις
Ὡραῖς ζευγνὺς ἁρμονίᾳ πολύκαρπον ὄχημα.

ſub hac ergo appellatione cœleſtis itineris ſol, cum confeciſſet ſuum curſum, draconem confeciſſe dicebatur. inde fabula exorta eſt de ſerpentis nece. Sagittarum autem nomine non niſi radiorum jactus oſtenditur. qui tunc longiſſimi intelliguntur, quo tempore altiſſimus ſol diebus longiſſimis ſolſtitio æſtivo conficit annuum curſum. inde ἑκηβόλος & ἑκατηβόλος dictus, ἕκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλλων, e longiſſimo altiſſimoque radios in terram uſque demittens. De Pythii cognomine ſufficere iſta poſſent, ni hæc quoque ſe ratio ejuſdem appellationis ingereret. cum enim ſol in ſigno Cancri æſtivum ſolſtitium facit, in quo eſt longiſſimi diei terminus, & inde retrogreſſum agit ad diminutionem dierum, Pythius eo tempore appellatur, ὡς πύματον θέων, ὅ ἐςι τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων. Idem ei nomen convenit, & cum Capricornum rurſus ingrediens ultimum breviſſimi diei curſum intelligitur peregiſſe, & ideo in alterutro ſignorum peracto

annuo ſpatio draconem Apollo, id eſt, flexuoſum iter ſuum, ibi confeciſſe memoratur. hanc opinionem Cornificius in Etymis retulit. Ideo autem his duobus ſignis, quæ portæ ſolis vocantur, Cancro & Capricorno hæc omnia contigerunt, quod Cancer animal retro atque oblique cedit, eademque ratione ſol in eo ſigno obliquum, ut ſolet, incipit agere retrogreſſum. capræ vero conſuetudo hæc in paſtu videtur, ut ſemper altum paſcendo petat. ſed & ſol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. Ἀπόλλωνα διδυμαῖον vocant, quod geminam ſpeciem ſui numinis præfert ipſe illuminando formandoque lunam. etenim ex uno fonte lucis gemino ſidere ſpatia diei & noctis illuſtrat. unde & Romani ſolem ſub nomine & ſpecie Jani, Didymæi Apollinis appellatione venerantur. Ἀπόλλωνα δέλφιον vocant, quod, quæ obſcura ſunt, claritudine lucis oſtendit, ἀπὸ τοῦ δηλοῦν ἀφανῆ; aut, ut Numenio placet, quaſi unum & ſolum. ait enim, priſca Græcorum lingua δέλφον unum vocari. *unde & frater*, inquit, ἀδελφὸς *dicitur, quaſi jam non unus.* Hierapolitani præterea, qui ſunt gentis Aſſyriorum, omnes ſolis effectus atque virtutes ad unius ſimulacri barbati ſpeciem redigunt; eundemque Apollinem appellant. hujus facies prolixa in acutum barba figurata eſt, eminente ſuper caput calatho. ſimulacrum thorace munitum eſt. dextera erectam tenet haſtam, ſuperſtante Victoriæ parvulo ſigno: ſiniſtra floris porrigit ſpeciem: ſummiſſque ab humeris Gorgoneum velamentum redimitum anguibus tegit ſcapulas. aquilæ propter ex-

primunt instar volatus: ante pedes imago feminea est, cujus dextera lævaque sunt signa feminarum. ea cingit flexuoso volumine draco. radios in terram superne jaci, barba demissa significat. calathus aureus surgens in altum monstrat ætheris summam; unde solis creditur esse substantia. hastæ atque loricæ argumento imago adjungitur Martis, quem eundem ac solem esse procedens sermo patefaciet. Victoria testatur, cuncta summitti hujus sideris potestati. floris species florem rerum protestatur, quas hic Deus inseminat, progenerat, fovet, nutrit, maturatque. species feminea terræ imago est, quam sol desuper illustrat. signa duo æque feminea, quibus ambitur, hylen naturamque significant confamulantes: & draconis effigies flexuosum iter sideris monstrat. aquilæ propter altissimam velocitatem volatus, altitudinem solis ostendunt. addita est Gorgonea vestis, quod Minerva, quam hujus præsidem accipimus, solis virtus sit: sicut & Porphyrius testatur, Minervam esse virtutem solis, quæ humanis mentibus prudentiam subministrat. nam ideo hæc Dea Jovis capite prognata memoratur, id est, de summa ætheris parte edita, unde origo solis est.

CAPUT XVIII.

Liberum quoque patrem, eum ipsum esse Deum, quem solem.

HÆC, quæ de Apolline diximus, possunt etiam de Libero patre dicta existimari. nam Aristoteles,

qui Theologumena ſcripſit, Apollinem & Liberum patrem unum eundemque Deum eſſe, cum multis aliis argumentis aſſeverat, tum etiam apud Ligyreos ait in Thracia eſſe adytum Libero conſecratum, ex quo redduntur oracula. ſed in hoc adyto vaticinaturi, plurimo mero ſumto, uti apud Clarium aqua potata, effantur oracula. apud Lacedæmonios etiam in ſacris, quæ Apollini celebrant, Hyacinthia vocantes, hedera coronantur Bacchico ritu. item Bœotii, Parnaſum montem Apollini ſacratum eſſe memorantes, ſimul tamen in eodem & oraculum Delphicum & ſpeluncas Bacchicas uni Deo conſecratas colunt. unde & Apollini & Libero patri in eodem monte res divina celebratur. Quod cum & Varro & Granius Flaccus affirment, etiam Euripides his docet:

Διόνυσος ὃς θύρσοισι καὶ νεβρῶν δοραῖς
Καθαπτὸς, ἐν πεύκαισι πάρνασσον καταπηδᾷ χορεύων.

In hoc monte Parnaſo Bacchanalia alternis annis aguntur: ubi & Satyrorum, ut affirmant, frequens cernitur cœtus, & plerumque voces propriæ eorum exaudiuntur: itemque cymbalorum crepitus ad aures hominum ſæpe perveniunt. & ne quis opinetur, diverſis Diis Parnaſum montem dicatum, idem Euripides in Licymnio, Apollinem Liberumque unum eundemque Deum eſſe ſignificans, ſcribit:

Δέσποτα Φιλόδαφνε, Βάκχε, Παιὰν, Ἄπολλον, εὔλυρε.

ad eandem ſententiam Æſchylus:

Ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων, καβαῖος, ὁ μάντις.

ſed licet illo prius aſſerto, eundem eſſe Apollinem ac ſolem, edoctoque poſtea ipſum eſſe Liberum pa-

trem, qui Apollo eſt, nulla ex his dubitatio ſit Solem ac Liberum patrem ejuſdem numinis habendum: abſolute tamen hoc argumentis liquidioribus adſtruetur. in ſacris enim hæc religioſi arcani obſervatio tenetur, ut ſol, cum in ſupero, id eſt, in diurno hemiſphærio eſt, Apollo vocitetur: cum in infero, id eſt, nocturno, Dionyſus, qui eſt Liber pater, habeatur. item Liberi patris ſimulacra partim puerili ætate, partim juvenili fingunt: præterea barbata ſpecie, ſenili quoque, uti Græci ejus, quem Baſſarea, item quem Briſea appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrant, Hebona cognominantes. Hæ autem ætatum diverſitates ad ſolem referuntur, ut parvulus videatur hiemali ſolſtitio, qualem Ægyptii proferunt ex adyto die certa, quod tunc breviſſimo die veluti parvus & infans videatur: exinde autem procedentibus augmentis, æquinoctio vernali ſimiliter atque adoleſcentis adipiſcitur vires, figuraque juvenis ornatur: poſtea ſtatuitur ætas pleniſſima effigie barbæ ſolſtitio æſtivo; quo tempore ſummum ſui conſequitur augmentum. exinde per diminutiones dierum veluti ſeneſcenti quarta forma Deus figuratur. Item in Thracia eundem haberi ſolem atque Liberum accipimus; quem illi Sebazium nuncupantes, magnifica religione celebrant, ut Alexander ſcribit: eique Deo in colle Zilmiſſo ædes dicata eſt ſpecie rotunda, cujus medium interpatet tectum. rotunditas ædis monſtrat hujuſce ſideris ſpeciem: ſummoque tecto lumen admittitur, ut appareat, ſolem cuncta vertice ſummo luſtrare lu-

cis immiſſu, & quia oriente eo univerſa patefiunt. Orpheus quoque ſolem volens intelligi, ait inter cetera:

Τήκων αἰθέρα διον, ἀκίνητον πρὶν ἐόντα,
Ἐξανέφηνε θεοῖς ὥραν κάλλιςον ἰδέσθαι,
Ὃν δὴ νῦν καλέουσι φάνητά τε καὶ διόνυσον,
Εὐβουλῆα τ' ἄνακτα, καὶ ἀνταύγην ἀρίδηλον·
Ἄλλοι δ' ἄλλο καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.
Πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, Διόνυσος δ' ἐπεκλήθη,
Οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν ὄλυμπον·
Ἀλλαχθεὶς δ' ὄνομ' ἔσχε, προσωνυμίας τε ἕκαςον
Παντοδαπὰς κατὰ καιρὸν, ἀμειβομένοιο χρόνοιο.

Phaneta dixit ſolem ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ φανεροῦ, id eſt, a lumine atque illuminatione, quia cunctis viſitur cuncta conſpiciens: Dionyſos, ut ipſe vates ait, ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφερέσθαι, id eſt, quod circumferatur in ambitum. unde Cleanthes ita cognominatum ſcribit ἀπὸ τοῦ διανύσαι, quia quotidiano impetu ab oriente ad occaſum diem noctemque faciendo, cœli conficit curſum. phyſici Διόνυσον, διὸς νοῦν, quia ſolem mundi mentem eſſe dixerunt. mundus autem vocatur cœlum, quod appellant Jovem. unde Aratus de cœlo dicturus ait:

Ἐκ διὸς ἀρχώμεσθα.

Liber a Romanis appellatur, quod liber & vagus eſt, ut ait Nævius:

Hac qua ſol vagus igneas habenas
Immittit propius, jugatque terræ.

Iidem verſus Orphici εὐβουλῆα vocantes, boni conſilii hunc Deum præſtitem monſtrant. nam ſi con-

ceptu mentis consilia nascuntur; mundi autem mentem solem esse opinantur auctores, a quo in homines manat intelligendi principium: merito boni consilii solem antistitem crediderunt. Solem Liberum esse, manifeste pronuntiat Orpheus hoc versu:

Ἥλιος ὃν Διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσιν.

& is quidem versus absolutior. ille vero ejusdem vatis operosior:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἅδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.

hujus versus auctoritas fundatur oraculo Apollinis Clarii; in quo aliud quoque nomen soli adjicitur, qui in iisdem sacris versibus inter cetera vocatur *ἰάω*. nam consultus Apollo Clarius, quis Deorum habendus sit, qui vocatur *ἰάω*, ita effatus est:

Ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπευθέα κεύθειν.
Ἐν δ' ἀπάτῃ παύρη σύνεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός.
Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰάω,
Χείματι μὲν τ' ἀΐδην, δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρευς, μετοπώρου δ' ἁβρὸν ἰάω.

Hujus oraculi vim, numinis nominisque interpretationem, qua Liber pater & sol *ἰάω* significatur, exsecutus est Cornelius Labeo in libro, cui titulus est, *De oraculo Apollinis Clarii.* Item Orpheus, Liberum atque Solem unum esse Deum eundemque demonstrans, de ornatu vestituque ejus in sacris Liberalibus ita scribit:

Ταῦτά γε πάντα τελεῖν ἱερᾷ σκευῇ πυκάσαντα,
Σῶμα θεοῦ πλάττειν ἐριαυγοῦς ἠελίοιο.
Πρῶτα μὲν ἀργυφέαις ἐναλίγκιον ἀκτίνεσσιν
Πέπλον φοινίκεον πυρὶ εἴκελον ἀμφιβαλέσθαι·

Αὐτὰρ ὕπερθε νεβροῖο πανταιόλου εὐρὺ καθάψαι
Δέρμα πολύστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον,
Ἄστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο.
Εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρύσεον ζωστῆρα βαλέσθαι,
Παμφανόωντα, πέριξ στέρνων φορέειν, μέγα σῆμα
Εὐθὺς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνορούσων
Χρυσείαις ἀκτῖσι βάλῃ ῥόον ὠκεανοῖο,
Αὐγὴ δ' ἄσπετος ᾖ, ἀνὰ δὲ δρόσῳ ἀμφιμιγεῖσα
Μαρμαίρῃ δίνῃσιν ἑλισσομένη κατὰ κύκλον,
Πρόσθε θεοῦ. ζώνη δ' ἄῤ ὑπὸ στέρνων ἀμετρήτων
Φαίνετ' ἄρ' ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμ' ἐσιδέσθαι.

Hinc & Vergilius, sciens Liberum patrem Solem esse, & Cererem Lunam, qui pariter fertilitatibus glebæ & maturandis frugibus vel nocturno temperamento, vel diurno calore moderantur:

Vestro, ait, *si munere tellus*
Chaoniam pingui glandem mutavit arista.

Solem vero terrenæ esse fœcunditatis auctorem, idem poeta profano mox docuit exemplo, cum ait:

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros.

& reliqua. Si enim hominum commento ignis adhibitus multiplex præstat auxilium, quid adscribendum est ætherio solis calori?

CAPUT XIX.

Ne Martis quidem aut Mercurii aliud esse numen, quam solem.

QUÆ de Libero patre dicta sunt, hæc Martem eundem ac solem esse demonstrant. siquidem pleri-

que Liberum cum Marte conjungunt, unum Deum eſſe monſtrantes. unde Bacchus ἐνυάλιος cognominatur; quod eſt inter propria Martis nomina. colitur etiam apud Lacedæmonios ſimulacrum Liberi patris haſta inſigne, non thyrſo. ſed & cum thyrſum tenet, quid aliud, quam latens telum gerit, cujus mucro hedera lambente protegitur? quod oſtendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam; nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor eſt, ſæpe homines ad furorem bellicum uſque propellit. igitur propter cognatum utriuſque effectus calorem, Martem ac Liberum unum eundemque Deum eſſe voluerunt. certe Romani utrumque patris appellatione venerantur, alterum Liberum patrem, alterum Marſpitrem, id eſt, Martem patrem cognominantes. hinc etiam Liber pater bellorum potens probatur, quod eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cum igitur Liber pater idem ac ſol ſit, Mars vero idem ac Liber pater: Martem ſolem eſſe quis dubitet? Accitani etiam Hiſpana gens, ſimulacrum Martis radiis ornatum maxima religione celebrant, Neton vocantes. & certe ratio naturalis exigit, ut Dii caloris cœleſtis parentes magis nominibus, quam re ſubſtantiaque, diviſi ſint. fervorem autem, quo animus excandeſcit, excitaturque alias ad iram, alias ad virtutes, nonnunquam ad temporalis furoris exceſſum, per quas res etiam bella naſcuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poeta exprimendo, & ſimilitudini ignis applicando, ait:

Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ.

In ſumma pronuntiandum eſt, effectum ſolis, de quo fervor animorum, de quo calor ſangunis excitatur, Martem vocari. Ut vero Mercurius ſol probetur, ſuperius edocta ſuffragio ſunt. eundem enim eſſe Apollinem atque Mercurium, vel hinc apparet, quod apud multas gentes ſtella Mercurii ad Apollinis nomen refertur; & quod Apollo Muſis præſidet; Mercurius ſermonem, quod eſt Muſarum munus, impertit. præter hoc quoque Mercurium pro ſole cenſeri, multa documenta ſunt. primum, quod ſimulacra Mercurii pinnatis alis adornantur, quæ res monſtrat ſolis velocitatem. nam quia mentis potentem Mercurium credimus, appellatumque ita intelligimus ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, & ſol mundi mens eſt, ſumma autem eſt velocitas mentis, ut ait Homerus:

Ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα·

ideo pinnis Mercurius quaſi ipſa natura ſolis ornatur. Hoc argumentum Ægyptii lucidius abſolvunt, ipſius ſolis ſimulacra pinnata fingentes, quibus color apud illos non unus eſt. alterum enim cærulea ſpecie, alterum clara fingunt. ex his clarum ſuperum, & cæruleum inferum vocant. inferi autem nomen ſoli datur, cum in inferiore hemiſphærio, id eſt, hiemalibus ſignis curſum ſuum peragit: ſuperi, cum partem Zodiaci ambit æſtivam. Eadem circa Mercurium ſub alia fabula fictio eſt, cum inter ſuperos & inferos Deos adminiſter ac nuntius exiſtimatur. Argiphontes præterea cognominatur, non quod Argum peremerit, quem fe-

runt per ambitum capitis multorum oculorum luminibus ornatum, custodisse Junonis imperio Inachi filiam Io, ejus Deæ pellicem, conversam in bovis formam: sed sub hujuscemodi fabula Argus est coelum stellarum luce distinctum, quibus inesse quædam species coelestium videtur oculorum. coelum autem Argum vocitari placuit a candore & velocitate, παρὰ τὸ λευκὸν καὶ ταχύ. Et videtur terram desuper observare: quam Ægyptii hieroglyphicis literis cum signare volunt, ponunt bovis figuram. is ergo ambitus cœli, stellarum luminibus ornatus, tunc existimatur enectus a Mercurio, cum sol diurno tempore obscurando sidera velut enecat, vi luminis sui conspectum eorum auferendo mortalibus. pleraque etiam simulacra Mercurii quadrato statu figurantur, solo capite insignita, & virilibus erectis. quæ figura significat, solem mundi esse caput, & rerum satorem, omnemque vim ejus non in quodam divisorum ministerio membrorum, sed in sola mente consistere, cujus sedes in capite est. quatuor latera eadem ratione finguntur, qua & tetrachordum Mercurio creditur attributum. quippe significat hic numerus vel totidem plagas mundi, vel quatuor vices temporum, quibus annus includitur; vel quod duobus æquinoctiis duobusque solstitiis Zodiaci ratio distincta est: ut lyra Apollinis chordarum septem tota cœlestium sphærarum motus præstat intelligi, quibus solem moderatorem natura constituit. in Mercurio solem coli etiam ex caduceo claret, quod Ægyptii in specie draconum maris & feminæ conjunctorum figu-

raverunt Mercurio consecrandum. hi dracones parte media voluminis sui invicem nodo, quem vocant Herculis, obligantur: primæque partes eorum reflexæ in circulum, pressis osculis ambitum circuli jungunt: & post nodum caudæ revocantur ad capulum caducei, ornanturque alis ex eadem capuli parte nascentibus. Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quæ genesis appellatur, Ægyptii protendunt, Deos præstites homini nascenti quatuor adesse memorantes, δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην: & duo priores Solem ac Lunam intelligi volunt, quod Sol auctor spiritus caloris, ac luminis humanæ vitæ genitor & custos est; & ideo nascentis dæmon, id est, Deus creditur: Luna τύχη, quia corporum præsul est, quæ fortuitorum varietate jactantur. amor osculo significatur: necessitas nodo. cur pinnæ adjiciantur, jam superius absolutum est. Ad hujusmodi argumenta draconum præcipue volumen electum est, propter iter utriusque sideris flexuosum.

CAPUT XX.

Quin Æsculapium quoque, & Salutem, & Herculem, & cum Iside ipsum etiam Serapin, alios quam Solem Deos non esse.

HINC est, quod simulacris Æsculapii & Salutis draco subjungitur, quod hi ad Solis naturam Lunæque referuntur. & est Æsculapius vis salubris de substantia solis, subveniens animis corporibusq;

que mortalium: Salus autem naturæ lunaris effectus eſt, quo corpora animantium juvantur ſalutifero firmata temperamento. ideo ergo ſimulacris eorum junguntur figuræ draconum, quia præſtant, ut humana corpora, velut infirmitatis pelle depoſita, ad priſtinum revireſcant virorem, ut vireſcunt dracones per annos ſingulos, pelle ſenectutis exuta. propterea & ad ipſum ſolem ſpecies draconis refertur, quia ſol ſemper, velut a quadam imæ depreſſionis ſenecta, in altitudinem ſuam, ut in robur revertitur juventutis. Eſſe autem draconem inter præcipua ſolis argumenta, etiam nominis fictione monſtratur, quod ſit nuncupatus ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id eſt, videre. nam ferunt, hunc ſerpentem acie acutiſſima & pervigili naturam ſideris hujus imitari; atque ideo ædium, adytorum, oraculorum, theſaurorum cuſtodiam draconibus aſſignari. Æſculapium vero eundem eſſe atque Apollinem, non ſolum hinc probatur, quod ex illo natus creditur; ſed quod ei & jus divinationis adjungitur. nam Apollodorus in libris, quibus titulus eſt περὶ θεῶν, ſcribit, quod Æſculapius divinationibus & auguriis præſit. nec mirum: ſiquidem medicinæ atque divinationum conſociatæ ſunt diſciplinæ. nam medicus vel commoda, vel incommoda in corpore futura prænoſcit; ſicut ait Hippocrates oportere medicum dicere de ægro, τά τε παρέοντα, καὶ τὰ προγεγονότα, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, id eſt,

Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura ſequentur.
quod congruit divinationibus, quæ ſciunt

τά τε ὄντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

Sed nec Hercules a ſubſtantia ſolis alienus eſt. quippe Hercules ea eſt ſolis poteſtas, quæ humano generi virtutem ad ſimilitudinem præſtat Deorum. Nec exiſtimes, Alcmena apud Thebas Bœotias natum ſolum, vel primum Herculem nuncupatum. immo poſt multos atque poſtremus ille hac appellatione dignatus eſt, honoratuſque hoc nomine; quia nimia fortitudine meruit nomen Dei virtutem regentis. ceterum Deus Hercules religioſe quidem & apud Tyron colitur: verum ſacratiſſima & auguſtiſſima Ægyptii eum religione venerantur; ultraque memoriam, quæ apud illos retro longiſſima eſt, ut carentem initio colunt. Ipſe creditur & gigantas interemiſſe, cum pro cœlo pugnaſſet, quaſi virtus Deorum. gigantas autem quid aliud fuiſſe credendum eſt, quam hominum quandam impiam gentem, Deos negantem; & ideo exiſtimatam Deos pellere de cœleſti ſede voluiſſe? horum pedes in draconum volumina deſinebant. quod ſignificat, nihil eos rectum, nihil ſuperum cogitaſſe, totius vitæ eorum greſſu atque proceſſu in inferna mergente. ab hac gente Sol pœnas debitas vi peſtiferi caloris exegit. Et revera Herculem ſolem eſſe vel ex nomine claret. Ἡρακλῆς enim quid aliud eſt, niſi ἥρας, id eſt, aeris κλέος; quæ porro alia aeris gloria eſt, niſi ſolis illuminatio, cujus receſſu profunditate occulitur tenebrarum? Præterea ſacrorum adminiſtrationes apud Ægyptios multiplici actu multiplicem Dei aſſerunt poteſtatem, ſignificantes Herculem hunc eſſe τὸν ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἥλιον. Ex re quoque alibi terrarum geſta ar-

gumentum non vile colligitur. nam Theron, rex Hiſpaniæ citerioris, cum ad expugnandum Herculis templum ageretur furore inſtructus exercitu navium; Gaditani ex adverſo venerunt, provecti navibus longis: commiſſoque prœlio, adhuc æquo Marte conſiſtente pugna, ſubito in fugam verſæ ſunt regiæ naves; ſimulque improviſo igne correptæ conflagraverunt. pauciſſimi, qui ſuperfuerant, hoſtium capti indicaverunt, apparuiſſe ſibi leones proris Gaditanæ claſſis ſuperſtantes, ac ſubito ſuas naves immiſſis radiis, quales in Solis capite pinguntur, exuſtas. Eidem Ægypto adjacens civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Serapin atque Iſin cultu pæne attonitæ venerationis obſervat: omnem tamen illam venerationem Soli ſe ſub illius nomine teſtatur impendere, vel dum calathum capiti ejus inſigunt, vel dum ſimulacro ſignum tricipitis animantis adjungunt, quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem. dextera parte caput canis exoritur, manſueta ſpecie blandientis. pars vero læva cervicis, rapacis lupi capite finitur; eaſque formas animalium draco connectit volumine ſuo, capite redeunte ad Dei dexteram, qua compeſcitur monſtrum. Ergo leonis capite monſtratur præſens tempus: quia conditio ejus inter præteritum futurumque actu præſenti valida fervenſque eſt. ſed & præteritum tempus lupi capite ſignatur, quod memoria rerum tranſactarum rapitur & aufertur. item canis blandientis effigies futuri temporis deſignat eventum; de quo nobis ſpes, licet incerta, blanditur.

tempora autem cui, niſi proprio famularentur auctori? cujus vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris monſtrat, & potentiam capacitatis oſtentat: quia in eum omnia terrena redeunt, dum immiſſo calore rapiuntur. Accipe nunc, quod de Sole vel Serapi pronuntietur oraculo. nam Serapis, quem Ægyptii Deum maximum prodiderunt, oratus a Nicocreonte Cypriorum rege, quis Deorum haberetur, his verſibus ſollicitam religionem regis inſtruxit:

Εἰμὶ θεὸς τοῖος δὲ μαθεῖν, οἷον κᾀγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλὴ, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται.
Ὄμμά τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

ex his apparet, Serapis & ſolis unam & individuam eſſe naturam. Iſis juncta religione celebratur, quæ eſt vel terra, vel natura rerum ſubjacens ſoli. hinc eſt, quod continuatis uberibus corpus Deæ omne denſetur, quia terræ vel rerum naturæ altu nutritur univerſitas.

CAPUT XXI.

Adonin, Attinem, Oſirin, & Horum, aliud non eſſe quam Solem. Præterea & duodecim ſigna Zodiaci ad naturam Solis referri.

ADONIN quoque Solem eſſe non dubitabitur, inſpecta religione Aſſyriorum, apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit, quam nunc Phœnices tenent. nam phyſici

terræ ſuperius hemiſphærium, cujus partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt; inferius vero hemiſphærium terræ Proſerpinam vocaverunt. ergo apud Aſſyrios, ſive Phœnicas, lugens inducitur Dea: quod Sol annuo greſſu per duodecim ſignorum ordinem pergens, partem quoque hemiſphærii inferioris ingreditur; quia de duodecim ſignis Zodiaci ſex ſuperiora, ſex inferiora cenſentur: & cum eſt in inferioribus, & ideo dies breviores facit, lugere creditur Dea, tanquam Sole raptu mortis temporalis amiſſo, & a Proſerpina retento; quam numen terræ inferioris circuli & antipodum diximus. rurſumque Adonin redditum Veneri credi volunt, cum ſol evictis ſex ſignis annuis inferioris ordinis incipit noſtri circuli luſtrare hemiſphærium cum incremento luminis & dierum. ab apro autem tradunt interemtum Adonin, hiemis imaginem in hoc animali fingentes; quod aper hiſpidus & aſper gaudet locis humidis & lutoſis, pruinaque contectis, proprieque hiemali fructu paſcitur, glande. ergo hiems veluti vulnus eſt ſolis, quæ & lucem ejus nobis minuit & calorem; quod utrumque animantibus accidit morte. Simulacrum hujus Deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu læva intra amictum ſuſtinens, lacrimæ viſione conſpicientium manare creduntur. quæ imago, præterquam quod lugentis eſt, ut diximus, Deæ, terræ quoque hiemalis eſt; quo tempore obnupta nubibus, ſole viduata ſtupet, fonteſque veluti terræ oculi uberius manant, agrique interim ſuo cultu vidui

mœſtam faciem ſui monſtrant. Sed cum ſol emerſit ab inferioribus partibus terræ, vernaliſque æquinoctii tranſgreditur fines, augendo diem: tunc eſt & Venus læta, & pulchra virent arva ſegetibus, prata herbis, arbores foliis. ideo majores noſtri Aprilem menſem Veneri dicaverunt. Similiter Phryges fabulis & ſacrorum adminiſtrationibus immutatis, circa matrem Deûm, & Attinem eadem intelligi præſtant. quis enim ambigat, matrem Deûm terram haberi? Hæc Dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus; quæ natura cœli eſt, cujus ambitu aer continetur, qui vehit terram. Solem vero ſub nomine Attinis ornant fiſtula & virga. fiſtula ordinem ſpiritus inæqualis oſtendit; quia venti, in quibus nulla æqualitas eſt, propriam ſumunt de ſole ſubſtantiam. virga poteſtatem ſolis aſſerit, qui cuncta moderatur. præcipuam autem Solis in his cærimoniis verti rationem, hinc etiam poteſt colligi, quod ritu eorum catabaſi finita, ſimulationeque luctus peracta, celebratur lætitiæ exordium a. d. octavum Kalendas Aprilis: quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore ſol diem longiorem nocte protendit. idem ſub diverſis nominibus religionis effectus eſt apud Ægyptios, cum Iſis Oſirin luget. nec in occulto eſt, neque aliud eſſe Oſirin, quam ſolem, nec Iſin aliud eſſe, quam terram, ut diximus, naturámve rerum: eademque ratio, quæ circa Adonin & Attinem vertitur, in Ægyptia quoque religione luctum & lætitiam vicibus annuæ adminiſtrationis alternat. hinc Oſirin Ægyptii, ut ſo-

lem esse afferant, quoties hieroglyphicis literis suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum, inque eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirin monstrant; significantes, hunc Deum Solem esse, regalique potestate sublimem cuncta despicere; quia solem Jovis oculum appellat antiquitas. Apud eosdem Apollo, qui est Sol, Horus vocatur: ex quo & horæ vigintiquatuor, quibus dies noxque conficitur, nomen acceperunt: & quatuor tempora, quibus annuus orbis impletur, horæ vocantur. Iidem Ægyptii, volentes ipsius Solis nomine dicare simulacrum, figuravere raso capite, sed dextra parte crine remanente. servatus crinis docet, solem naturæ rerum nunquam esse in operto: demti autem capilli residente radice monstrant, hoc sidus etiam tempore, quo non visitur a nobis, rursum emergendi, uti capillos, habere substantiam: eodem argumento significatur & tempus, quo angusta lux est, cum velut abrasis incrementis, angustaque manente exstantia, ad minimum diei sol pervenit spatium; quod veteres appellavere brumale solstitium, brumam a brevitate dierum cognominantes, id est, *βραχὺ ἦμαρ*. ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens, ad æstivum hemisphærium, tanquam enascens, in augmenta porrigitur; & tunc ad regnum suum pervenisse jam creditur. propterea Ægyptii animal in Zodiaco consecravere ea cœli parte, qua maxime annuo cursu Sol valido effervet calore; Leonisque inibi signum domicilium Solis appellant: quia id animal videtur ex natura solis substantiam ducere: primum

que impetu & calore præſtat animalia, uti præſtat ſol ſidera; validuſque eſt leo pectore & priore corporis parte, ac degenerat poſterioribus membris. æque ſolis vis prima parte diei ad meridiem increſcit, vel prima parte anni a vere in æſtatem; mox elangueſcens, deducitur vel ad occaſum, qui diei, vel ad hiemem, quæ anni pars videtur eſſe poſterior. idemque oculis patentibus atque igneis cernitur ſemper, ut ſol patenti igneoque oculo terram conſpectu perpetuo atque infatigabili cernit. Nec ſolus Leo, ſed ſigna quoque univerſa Zodiaci ad naturam Solis jure referuntur: &, ut ab Ariete incipiam, magna illi concordia eſt. nam is per menſes ſex hibernales ſiniſtro incubat lateri, ab æquinoctio verno ſupra dexterum latus: ſicut & Sol ab eodem tempore dexterum hemiſphærium, reliquo ambit ſiniſtrum. Ideo & Hammonem, quem Deum Solem occidentem Libyes exiſtimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet, ſicut Sol radiis. nam & apud Græcos ἀπὸ τοῦ κέρως κρίος appellatur. Taurum vero ad Solem referri, multiplici ratione Ægyptius cultus oſtendit: vel quia apud Heliopolim taurum Soli conſecratum, quem Neton cognominant, maxime colunt; vel quia bos Apis in civitate Memphi Solis inſtar excipitur; vel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo conſecratum Soli colunt taurum, Pacin cognominantes, inſignem miraculis convenientibus naturæ Solis. nam & per ſingulas horas mutare colores affirmatur, & hirſutus ſetis dicitur in adverſum naſcentibus, contra

naturam omnium animalium. unde habetur veluti imago Solis in diversam mundi partem nitentis. Gemini autem, qui alternis mortibus vivere creduntur, quid aliud nisi Solem unum eundemque significant, modo descendentem in ima mundi, modo mundi in summam altitudinem resurgentem? Cancer obliquo gressu quid aliud nisi iter Solis ostendit, qui viam nunquam rectam, sed per illam semper meare sortitus est,

Obliquus qua se signorum verteret ordo;

maximeque in illo signo Sol a cursu supero incipit obliquus inferiora jam petere. De Leone supra jam dictum est. Virgo autem, quæ manu aristam refert, quid aliud, quam δύναμις ἡλιακή, quæ fructibus curat? & ideo justitia creditur, quæ sola facit nascentes fructus ad hominum usus pervenire. Scorpius totus, in quo Libra est, naturam Solis imaginatur, qui hieme torpescit, & transacta hac, aculeum rursus erigit vi sua, nullum naturæ damnum ex hiberno torpore perpessa. Sagittarius, qui omnium Zodiaci domiciliorum imus atque postremus est, ideo ex homine in feram per membra posteriora degenerat, quasi postremis partibus suis a superis in inferna detrusus. sagittam tamen jacit: quod indicat, tunc quoque universorum constare vitam radio Solis vel ab ima parte venientis. Capricornus, ab infernis partibus ad supera Solem reducens, capræ naturam videtur imitari; quæ, dum pascitur, ab imis partibus prominentium semper scopulorum alta deposcit. Aquarius nonne ipsam vim Solis ostendit? unde enim imber cade-

ret in terras, nisi Solis calor ad supera traheret humorem, cujus refusio pluvialis est copia? In ultimo ordine Zodiaci Pisces locati sunt: quos consecravit Soli non aliqua naturæ suæ imitatio, ut cetera, sed ostentatio potentiæ sideris, a quo vita non solum aereis terrenisque animalibus datur, sed illis quoque, quorum conversatio aquis mersa velut a conspectu Solis exsulat. tanta est vis Solis, ut abstrusa quoque penetrando vivificet.

CAPUT XXII.

Quod Nemesis, Pan, (quem vocant Inuum) & Saturnus, aliud non sint, quam Sol.

Et, ut ad Solis multiplicem potestatem revolvatur oratio, Nemesis, quæ contra superbiam colitur, quid aliud est, quam Solis potestas? cujus ista natura est, ut fulgentia obscuret & conspectui auferat, quæque sunt in obscuro illuminet offeratque conspectui. Pan ipse, quem vocant Inuum, sub hoc habitu, quo cernitur, Solem se esse prudentioribus permittit intelligi. hunc Deum Arcades colunt, appellantes τὸν τῆς ὕλης κύριον: non silvarum dominum, sed universæ substantiæ materialis dominatorem significari volentes. cujus materiæ vis, universorum corporum, seu illa divina, seu terrena sint, componit essentiam. ergo Inui cornua barbæque prolixa demissio naturam lucis ostendunt, qua Sol & ambitum cœli superioris illuminat, & inferiora collustrat. unde Homerus de eo ait:

Ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι, ἠδὲ βροτοῖσιν.

Quid fistula vel virga significent, superius in habitu Attinis expressimus. Quod in capræ pedes desinit, hæc argumenti ratio est, quia materia, quæ in omnem substantiam Sole dispensante porrigitur, divinis de se corporibus effectis, in terræ finitur elementum. ad hujus igitur extremitatis signum pedes hujus animalis electi sunt, quod & terrenum esset, & tamen semper peteret alta pascendo; sicut Sol, vel cum radios superne demittit in terras, vel cum se recolligit, in montibus visitur. Hujus Inui amor & deliciæ ἠχὼ creditur, nullius oculis obnoxia: quod significat harmoniam cœli, quæ Soli amica est, quasi sphærarum omnium, de quibus nascitur, moderatori; nec tamen potest nostris unquam sensibus deprehendi. Saturnus ipse, qui auctor est temporum, & ideo a Græcis immutata litera κρόνος, quasi χρόνος, vocatur, quid aliud nisi Sol intelligendus est? cum tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus æternitate conductus, visione discretus: quæ omnia actum Solis ostendunt.

CAPUT XXIII.

Jovem quoque, & Assyriorum Adad, eundem esse, quem Solem. Tum & theologorum, & Orphei auctoritate ostendi posse, omnes Deos referri ad Solem.

NEC ipse Juppiter, rex Deorum, Solis naturam videtur excedere: sed eundem esse Jovem ac Solem, claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus:

Ζεὺς γὰρ ἐς ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ ἅμα πάντες ἕποντο,
Δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται οὔλυμπόνδε.

Jovis appellatione Solem intelligi Cornificius scribit, cui unda oceani velut dapes ministrat. ideo enim, sicut & Possidonius & Cleanthes affirmant, Solis meatus a plaga, quæ usta dicitur, non recedit, quia sub ipsa currit oceanus, qui terram & ambit, & dividit. omnium autem physicorum assertione constat, calorem humore nutriri. nam quod ait:

Θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,

sidera intelliguntur; quæ cum eo ad occasus ortusque quotidiano impetu cœli feruntur, eodemque aluntur humore. Θεοὺς enim dicunt sidera & stellas, ἀπὸ τοῦ θέειν, id est, τρέχειν, quod semper in cursu sint, ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖσθαι. addit poeta:

Δωδεκάτῃ δὲ τοι αὖθις,

non dierum sed horarum significans numerum, quibus referuntur ad hemisphærii superioris exortum. Intellectum nostrum ducunt in eandem sententiam etiam de Timæo Platonis hæc verba: Ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα, πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα, κἀπιμελούμενος. τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ δώδεκα μέρη κεκοσμημένη, μένει δὲ ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. his enim verbis magnum in cœlo ducem Solem vult sub appellatione Jovis intelligi, alato curru velocitatem sideris monstrans. nam quia, in quocunque signo fuerit, præstat omnia signa & sidera, signorumque præstites Deos, videtur cunctos Deos

ducatu præire, ordinando cuncta ornandoque; atque ideo velut exercitum ejus ceteros Deos haberi per XII ſignorum partes diſtributos; quia ipſe duodecimi ſigni, in quocunque ſigno fuerit, locum occupat. nomen autem dæmonum cum Deorum appellatione conjungit, aut quia Dii ſunt δαήμονες, id eſt, ſcientes futuri; aut, ut Poſſidonius ſcribit in libris, quibus titulus eſt περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, quia ex ætherea ſubſtantia parta atque diviſa qualitas illis eſt; ſive ἀπὸ τοῦ δεομένου, id eſt, καιομένου; ſeu ἀπὸ τοῦ δαιομένου, hoc eſt, μεριζομένου. Quod autem addit μένει δ' ἑςία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη, ſignificat, quia hæc ſola, quam terram eſſe accepimus, manet immobilis intra domum Deorum, id eſt, intra mundum, ut ait Euripides:

Καὶ γαῖα μῆτερ. ἑςίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσιν, ἡμένην ἐν αἰθέρι.

hinc quoque oſtenditur, quid de Sole & Jove ſit ſentiendum, cum alibi dicatur:

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας.

& alibi:

Ἠέλιος θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις.

unde utrumque conſtat una poteſtate cenſendum. Aſſyrii quoque Solem ſub nomine Jovis, quem Dia Heliopoliten cognominant, maximis cærimoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur. ejus Dei ſimulacrum ſumtum eſt de oppido Ægypti, quod & ipſum Heliopolis appellatur, regnante apud Ægyptios Senemure, ſeu idem Senepos nomine fuit: perlatumque eſt primum in

eam per Opiam legatum Deleboris regis Aſſyriorum, ſacerdoteſque Ægyptios, quorum princeps fuit Partemetis; diuque habitum apud Aſſyrios, poſtea Heliopolim commigravit. Cur ita factum, quaque ratione Ægypto profectum, in hæc loca, ubi nunc eſt, poſtea venerit, rituque Aſſyrio magis, quam Ægyptio colatur, dicere ſuperſedi, quia ad præſentem non attinet cauſam. Hunc vero eundem Jovem Solemque eſſe, cum ex ipſo ſacrorum ritu, tum ex habitu dinoſcitur. ſimulacrum enim aureum ſpecie imberbi inſtat, dextra elevata cum flagro in aurigæ modum; læva tenet fulmen & ſpicas: quæ cuncta Jovis Soliſque conſociatam potentiam monſtrant. Hujus templi religio etiam divinatione præpollet, quæ ad Apollinis poteſtatem refertur, qui idem atque Sol eſt. vehitur enim ſimulacrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circenſium Deorum ſimulacra: & ſubeunt plerumque provinciæ proceres, raſo capite, longi temporis caſtimonia puri; feruntur que divino ſpiritu, non ſuo arbitrio, ſed quo Deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium promoveri ſimulacra Fortunarum ad danda reſponſa. Conſulunt hunc Deum & abſentes, miſſis diplomatibus conſignatis: reſcribitque ordine ad ea, quæ conſultatione addita continentur. Sic & imperator Trajanus, initurus ex ea provincia Parthiam cum exercitu, conſtantiſſimæ religionis hortantibus amicis, qui maxima hujuſce numinis ceperant experimenta, ut de eventu conſuleret rei cœptæ, egit Romano conſilio, prius explorando fidem religio-

nis, ne forte fraus subesset humana: & primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit afferri chartam, eamque signari puram, & mitti, stupentibus sacerdotibus ad ejusmodi factum: ignorabant quippe conditionem codicillorum. hos cum maxima admiratione Trajanus excepit, quod ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. tunc aliis codicillis conscriptis signatisque consuluit, an Romam perpetrato bello rediturus esset. vitem centurialem Deus ex muneribus in æde dedicatis deferri jussit, divisamque in partes sudario condi, ac proinde ferri. exitus rei obitu Trajani apparuit, ossibus Romam relatis. nam fragmentis species reliquiarum, vitis argumento casus futuri tempus ostensum est. Et, ne sermo per singulorum nomina Deorum vagetur, accipe, quid Assyrii de solis potentia opinentur. Deo enim, quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat, *unus*. hunc ergo ut potentissimum adorant Deum: sed subjungunt eidem Deam, nomine Adargatin; omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem Terramque intelligentes; nec multitudine nominum enuntiantes divisam eorum per omnes species potestatem, sed argumentis, quibus ornantur, significantes multiplicem præstantiam duplicis numinis. ipsa autem argumenta Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis. quibus monstratur, vim cœli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursum ver-

ſum reclinatis radiis inſigne eſt, monſtrando, radiorum vi ſuperne miſſorum enaſci, quæcunque terra progenerat. ſub eodem ſimulacro ſpecies leonum ſunt, eadem ratione terram eſſe monſtrantes, qua Phryges finxere matrem Deûm, id eſt, terram leonibus vehi. Poſtremo potentiam Solis ad omnium poteſtatem ſummitatemque referri, indicant theologi: qui in ſacris hoc breviſſima precatione demonſtrant, dicentes, ἥλιε παντοκράτορ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου φῶς. Solem eſſe omnia & Orpheus teſtatur his verſibus:

Κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἑλικαύγεα κύκλον
Οὐρανίαις ςροφάλιγξι περίδρομον αἰὲν ἑλίσσων,
Ἄγλαε Ζεῦ Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
Ἥλιε παγγενέτορ, παναίολε, χρυσεοφεγγές.

CAPUT XXIV.

De laudibus variaque eruditione Vergilii. Tum de iis, quæ ſequentibus libris per ordinem ſunt explicanda.

HIC, cum Prætextatus feciſſet finem loquendi, omnes in eum affixis vultibus admirationem ſtupore prodebant: dein laudare hic memoriam, ille doctrinam, cuncti religionem; affirmantes, hunc eſſe unum arcanæ Deorum naturæ conſcium, qui ſolus divina & aſſequi animo, & eloqui poſſet ingenio. Inter hæc Euangelus, Equidem, inquit, miror, potuiſſe tantorum poteſtatem numinum comprehendi. verum, quod Mantuanum noſtrum ad ſingula, cum de divinis ſermo eſt, teſtem citatis,

X 2

gratiosius est, quam ut judicio fieri putetur. an ego credam, quod ille, cum diceret,

Liber & alma Ceres,

pro Sole & Luna, non hoc in alterius poetæ imitationem posuerit, ita dici audiens, cur tamen diceretur ignorans? nisi forte, ut Græci omnia sua in immensum tollunt, nos quoque etiam poetas nostros volumus philosophari: cum ipse Tullius, qui non minus professus est philosophandi studium, quam loquendi, quoties aut de natura Deorum, aut de fato, aut de divinatione disputat, gloriam, quam oratione conflavit, incondita rerum relatione minuat. Tum Symmachus: De Cicerone, Euangele, qui convitiis impenetrabilis est, post videbimus. nunc, quia cum Marone nobis negotium est, respondeas volo, utrum poetæ hujus opera instituendis tantum pueris idonea judices, an alia illis altiora inesse fatearis. videris enim mihi ita adhuc Vergilianos habere versus, qualiter eos pueri magistris prælegentibus canebamus. Immo pueri cum essemus, Symmache, inquit Euangelus, sine judicio mirabamur: inspicere autem vitia, nec per magistros, nec per ætatem licebat; quæ tamen non pudenter quisquam negabit, cum ipse confessus sit. qui enim moriens poema suum legavit igni, quid nisi famæ suæ vulnera posteritati subtrahenda curavit? nec immerito. erubuit quippe de se futura judicia, si legeretur petitio Deæ precantis filio arma a marito, cui soli nupserat, nec ex eo prolem suscepisse se noverat; vel si mille alia multum pudenda, seu in verbis modo Græcis,

modo barbaris, ſeu in ipſa diſpoſitione operis deprehenderentur. Cumque adhuc dicentem omnes exhorruiſſent, ſubtexuit Symmachus: Hæc eſt equidem, Euangele, Maronis gloria, ut nullius laudibus creſcat, nullius vituperatione minuatur. verum iſta, quæ proſcindis, defendere quilibet poteſt ex plebeja grammaticorum cohorte; ne Servio noſtro, qui priſcos, ut mea fert opinio, præceptores doctrina præſtat, in excuſandis talibus quæratur injuria. ſed quæro, utrum, cum poetica tibi in tanto poeta diſplicuerit, nervi tamen oratorii, qui in eodem validiſſimi ſunt, placere videantur. Hæc verba primum Euangeli riſus excepit. deinde ſubjecit: Id hercule reſtat denique, ut & oratorem Vergilium renuntietis. nec mirum, cum & ad philoſophos eum ambitus veſter paulo ante provexerit. Si in hac opinione es, inquit Symmachus, ut Maro tibi nihil niſi poeticum ſenſiſſe exiſtimetur, licet hoc quoque eidem nomen invideris: audi, quid de operis ſui multiplici doctrina ipſe pronuntiet. ipſius enim Maronis epiſtola, qua compellat Auguſtum, ita incipit: *Ego vero frequentes a te literas accipio.* & infra: *De Ænea quidem meo, ſi mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. ſed tanta inchoata res eſt, ut pæne vitio mentis tantum opus ingreſſus mihi videar: cum præſertim, ut ſcis, alia quoque ſtudia ad id opus multoque potiora impertiar.* Nec his Vergilii verbis copia rerum diſſonat, quam plerique omnes literatores pedibus illotis prætereunt, tanquam nihil ultra verborum explanationem liceat

noſſe grammatico. ita ſibi belli iſti homines certos ſcientiæ fines, & velut quædam pomœria & effata poſuerunt; ultra quæ ſi quis egredi audeat, introſpexiſſe in ædem Deæ, a qua mares abſterrentur, exiſtimandus ſit. ſed nos, quos craſſa Minerva dedecet, non patiamur abſtruſa eſſe adyta ſacri poematis; ſed arcanorum ſenſuum inveſtigato aditu, doctorum cultu celebranda præbeamus recluſa penetralia. & ne videar velle omnia unus amplecti, ſpondeo violentiſſima inventa, vel ſenſa rhetoricæ in Vergiliano me opere demonſtraturum. Euſebio autem, oratorum eloquentiſſimo, non præripio de oratoria apud Maronem arte tractatum; quem & doctrina, & docendi uſu, melius exſequetur. reliquos omnes, qui adeſtis, impenſe precatus ſim, ut quid veſtrum quiſque præcipuum ſibi annotaverit de Maronis ingenio, velut ex ſymbolo conferamus. Mirum in modum alacritatem omnibus, qui aderant, hæc verba pepererunt. & aſſurgens quiſque in deſiderium alios audiendi, non vidit & ſe in idem munus vocandum. itaque hortatu mutuo concitati, in aſſenſum facile ac libenter animati ſunt: intuenteſque omnes Prætextatum orabant, ut judicium ſuum primus aperiret, ceteris per ordinem, quem caſus ſedendi fecerat, ſecuturis. & Vettius: Equidem inter omnia, quibus eminet laus Maronis, hoc aſſiduus lector admiror, quia doctiſſime jus pontificium, tanquam hoc profeſſus, in multa & varia operis ſui arte ſervavit. &, ſi tantæ diſſertationis ſermo non ceſſerit, promitto fore, ut Vergilius noſter pontifex maxi-

mus afferatur. poft hunc Flavianus, Apud poetam noftrum, inquit, tantam fcientiam juris auguralis invenio, ut, fi aliarum difciplinarum doctrina deftitueretur, hæc illum vel fola profeffio sublimaret. Euftathius deinde, Maxime, inquit, prædicarem, quanta de Græcis cautus, & tanquam aliud agens, modo artificii diffimulatione, modo profeffa imitatione tranftulerit; ni me major admiratio de aftrologia totaque philofophia teneret, quam parcus & fobrius operi fuo nufquam reprehendendus afperfit. Furius Albinus alterum fovens Prætextati latus, juxtaque eum Cæcina Albinus, ambo vetuftatis affectationem in Vergilio prædicabant, alter in verfibus, alter in verbis. Avienus, Non affumam mihi, ait, ut unam aliquam de Vergilianis virtutibus audeam prædicare; fed, audiendo, quæcunque dicetis, fi quid vel de his mihi videbitur, vel jamdudum legenti annotandum vifum eft, opportunius proferam: modo memineritis a Servio noftro exigendum, ut quidquid obfcurum videbitur, quafi literatorum omnium longe maximus palam faciat. His dictis, & univerfo cœtui complacitis, Prætextatus, cum in fe converfa omnium ora vidiffet, Philofophia, inquit, quod unicum eft munus Deorum, & difciplina difciplinarum, honoranda eft anteloquio. unde meminerit Euftathius, primum fibi locum ad differendum, omni alia profeffione cedente, conceffum. huic tu, mi Flaviane, fuccedes; ut & auditu veftro recreer, & aliquanto filentio inftaurem vires loquendi. Inter hæc fervilis moderator obfequii, cui cura vel

adolendi Penates, vel ſtruendi penum, & domeſticorum actuum miniſtros regendi, admonet dominum, familiam pro ſolemnitate annui moris epulatam. hoc enim feſto, religioſæ domus prius famulos inſtructis tanquam ad uſum domini dapibus honorant: & ita demum patribus familias menſæ apparatus novatur. inſinuat igitur præſul famulicii cœnæ tempus, & dominos jam vocare. tum Prætextatus: Reſervandus igitur eſt Vergilius noſter ad meliorem partem diei, ut mane novum inſpiciendo per ordinem carmini deſtinemus. nunc hora nos admonet, ut honore veſtro hæc menſa dignetur. Sed & Euſtathius, & poſt hunc Nicomachus meminerint, craſtina diſſertatione ſervari ſibi antelоquii functionem. & Flavianus: Ex placita jam vos lege convenio, ut ſequenti die Penates mei beari ſe tanti cœtus hoſpitio glorientur. His cum omnes aſſenſi eſſent, ad cœnam, alio aliud de his, quæ inter ſe contulerant, reminiſcente, approbanteque, cum magna alacritate animi conceſſerunt.

AURELII MACROBII AMBROSII THEODOSII

V. C. ET ILLUSTRIS

CONVIVIORUM PRIMI DIEI SATURNALIORUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Qua occasione de jocis ac dicteriis veterum sermo ortus fuerit inter convivas.

Hic ubi modestus edendi modus cessare fecit castimoniam ferculorum, & convivalis lætitia minusculis poculis oriebatur; Avienus ait: Bene ac sapienter Maro noster tumultuosum ac sobrium uno eodemque versu descripsit sub paucorum verborum immutatione convivium. nam ubi sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum,

Postquam prima, inquit, *quies epulis:*

at, cum Heroes castigatis dapibus assidunt, non reducit quietem, quia nec præcessit tumultus; sed inquit:

Postquam exemta fames epulis.

Nostrum hoc convivium, quod & heroici seculi pudicitiam, & nostri conduxit elegantiam, in quo splendor sobrius & diligens parsimonia, Agathonis convivio, vel post magniloquentiam Platonis non componere tantum, sed nec præferre dubitaverim. nam ipse rex mensæ nec in moribus Socrate minor, & in republica philosopho efficacior. ceteri, qui adestis, eminentiores estis ad studia virtutum, quam ut poetis comicis, & Alcibiadi, qui tantum fuit fortis ad crimina, aliisque, quibus frequens illud convivium fuit, vos quisquam existimet comparandos. Bona verba quæso, Prætextatus ait, circa reverentiam tantum Socraticæ majestatis: nam reliquis, qui in illo fuere symposio, hæc lumina quis non præponenda consentiat? sed quorsum tibi, Aviene, hoc tendit exemplum? Quia sub illorum, inquit, supercilio non defuit, qui psaltriam intromitti peteret, ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes. illic hoc fieri tentatum est, ut Agathonis victoria celebraretur. nos honorem Dei, cujus hoc festum est, nullo admixtu voluptatis augemus. neque ego sum nescius, vos nec tristitiam, nec nubilum vultum in bonis ducere; nec Crassum illum, quem Cicero, auctore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere mirari. Ad hæc Prætextatus cum diceret, ludicras voluptates nec suis Penatibus assuetas, nec ante cœtum tam serium producendas; excepit Symmachus: Quia

Saturnalibus optimo dierum,

ut ait Veronensis poeta, nec voluptas nobis, ut Stoicis, tanquam hostis repudianda est, nec, ut Epicureis, summum bonum in voluptate ponendum; excogitemus alacritatem lascivia carentem. &, ni fallor, inveni, ut jocos veterum ac nobilium virorum edecumatos ex multijugis libris relatione mutua proferamus. hæc nobis sit literata lætitia & docta cavillatio, vicem planipedis & sabulonis impudica & prætextata verba jacientis, ad pudorem ac modestiam versus imitata. hæc res & cura, & studio digna veteribus visa est. Et jam primum animadverto duos, quos eloquentissimos antiqua ætas tulit, comicum Plautum, & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad jocorum venustatem ceteris præstitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit, ut post mortem ejus comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ tamen esse, de jocorum copia noscerentur. Cicero autem quantum in ea re valuerit, quis ignorat, qui vel liberti ejus libros, quos is de jocis patroni composuit, quos quidam ipsius putant esse, legere curavit? quis item nescit, consularem eum scurram ab inimicis appellari solitum? quod in oratione etiam sua Vatinius posuit. Atque ego, ni longum esset, referrem, in quibus causis, cum nocentissimos reos tueretur, victoriam jocis adeptus sit. ut ecce, pro L. Flacco, quem repetundarum reum joci opportunitate de manifestissimis criminibus exemit. is jocus in oratione non exstat: mihi ex libro Fusii Bibaculi notus est, & inter alia ejus dicteria celebratur. sed in hoc

verbum non casu incidi: volens feci. jocos enim hoc genus veteres nostri dicteria dicebant. testis idem Cicero, qui in libro epistolarum ad Cornelium Nepotem secundo sic ait: *Itaque nostri, cum omnia, quæ dixissemus, dicta essent, quæ facete & breviter & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicteria voluerunt.* hæc Cicero. Nonius vero Pomponiusque jocos non raro dicteria nominant. Marcus etiam Cato ille Censorius argute jocari solitus est. horum nos ab invidia muniret auctoritas, etiamsi nostris cavillaremur. at cum veteribus dicta referamus, ipsa utique auctorum dignitate defendimur. Si ergo probatis inventum, agite, quod cuique de dictis talibus in mentem veniet, vicissim memoriam nostram excitando, referamus. Placuit universis lætitiæ excogitata sobrietas: &, ut Prætextatus incipiendo auctoritatem de exemplo præberet, hortati sunt.

CAPUT II.

De diversorum jocis atque dicteriis.

TUM ille: Dictum volo hostis referre, sed victi, & cujus memoria instaurat Romanorum triumphos. Hannibal Carthaginiensis, apud regem Antiochum profugus, facetissime cavillatus est. ea cavillatio hujuscemodi fuit. Ostendebat Antiochus in campo copias ingentes, quas bellum populo Romano facturus comparaverat: convertebatque exercitum insignibus argenteis & aureis florentem. in-

ducebat etiam currus cum falcibus, & elephantos cum turribus, equitatumque frenis & ephippiis, monilibus ac phaleris præfulgentem. atque ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aſpicit: &, Putaſne, inquit, ſatis eſſe Romanis hæc omnia? tunc Pœnus eludens ignaviam imbelliamque militum ejus pretioſe armatorum, Plane, inquit, ſatis eſſe credo Romanis hæc, etſi avariſſimi ſunt. Nihil prorſus neque tam lepide, neque tam acerbe dici poteſt. Rex de numero exercitus ſui, ac de æſtimanda æquiparatione quæſiverat: reſpondit Hannibal de præda.

Flavianus ſubjecit: Sacrificium apud veteres fuit, quod vocabatur propter viam. in eo mos erat, ut, ſi quid ex epulis ſuperfuiſſet, igne conſumeretur. hinc Catonis jocus eſt. nam Q. Albidium quendam, qui ſua bona comediſſet, & noviſſime domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidiſſet, propter viam feciſſe dicebat: quod comeſſe non potuerit, id combuſſiſſe.

Symmachus deinde: Mater M. Bruti Servilia, cum pretioſum ære parvo fundum abſtuliſſet a Cæſare, ſubjiciente haſtæ bona civium, non effugit dictum tale Ciceronis: Equidem quo melius emtum ſciatis, comparavit Servilia hunc fundum Tertia deducta. Filia autem Serviliæ erat Junia Tertia; eademque C. Caſſii uxor, laſciviente Dictatore tam in matrem, quam in puellam. tunc luxuriam ſenis adulteri civitas ſubinde rumoribus jociſque carpebat, ut mala non tantum ſeria forent.

Poſt hunc Cæcina Albinus: Plancus in judicio

forte amici cum moleſtum teſtem deſtruere vellet, interrogavit, quia ſutorem ſciebat, quo artificio ſe tueretur: ille urbane reſpondit, Gallam ſubigo. ſutorium hoc habetur inſtrumentum; quod non inficete in adulterii exprobrationem ambiguitate convertit. nam Plancus in Mævia Galla nupta male audiebat.

Secutus eſt Furius Albinum: Poſt Mutinenſem fugam quærentibus, quid ageret Antonius, reſpondiſſe familiaris ejus ferebatur: Quod canis in Ægypto: bibit & fugit. quando in illis regionibus conſtat, canes raptu crocodilorum exterritos currere & bibere.

Euſtathius deinde: Publius Mucium inprimis malevolum cum vidiſſet ſolito triſtiorem, Aut Mucio, inquit, neſcio quid incommodi acceſſit, aut neſcio cui aliquid boni.

Inde Avienus: Fauſtus Sullæ filius, cum ſoror ejus eodem tempore duos mœchos haberet, Fulvium fullonis filium, & Pompejum cognomine Maculam, Miror, inquit, ſororem meam habere maculam, cum fullonem habeat.

Hic Euangelus: Apud L. Mallium, qui optimus pictor Romæ habebatur, Servilius Geminus forte cœnabat. cumque filios ejus deformes vidiſſet, Non ſimiliter, inquit, Malli, fingis & pingis. & Mallius, In tenebris enim fingo, inquit; luce pingo.

Euſebius deinde, Demoſthenes, inquit, excitatus ad Laidis famam, cujus formam tunc Græcia mirabatur, acceſſit, ut & ipſe famoſo amore potiretur. qui, ubi dimidium talentum unius pretium

noctis audivit, discessit hoc dicto: οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μετανοῆσαι.

Inter hæc, cum Servius, ordine se vocante, per verecundiam sileret, Omnes nos, inquit Euangelus, impudentes grammatice pronuntias, si tacere talia, vis videri tuitionem pudoris. unde neque tuum, nec Disarii, aut Hori supercilium liberum erit a superbiæ nota, ni Prætextatum & nos velitis imitari.

Tunc Servius, postquam magis silentium erubescendum vidit, ad libertatem se similis relationis animavit. Marcus, inquit, Otacilius Pitholaus, cum Caninius Revilius uno tantum die consul fuisset, dixit: *Ante flamines, nunc consules diales fiunt.*

Nec Disarius ultra exprobrationem taciturnitatis exspectans, ait:

* * * * * *

Post hunc Horus quoque, Affero ad vos, inquit, δίστιχον Platonis, quo ille adolescens luserit, cum tragœdiis quoque eadem ætate præluderet:

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον.
Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων, ὡς διαβησομένη.

Orta ex his lætitia, & omnibus in censorium risum remissis, ac retractantibus, quæ a singulis antiquæ festivitatis sapore prolata sunt, Symmachus ait: Hos Platonis versiculos, quorum magis venustatem an brevitatem mireris, incertum est, legisse me memini in Latinum tanto latius versos, quanto solet nostra, quam Græcorum, lingua brevior & angustior existimari: &, ut opinor, hæc verba sunt:

Dum semihulco savio
Meum puellum savior,
Dulcemque florem spiritus
Duco ex aperto tramite:
Anima ægra amore & saucia
Cucurrit ad labias mihi,
Rictumque in oris pervium,
Et labra pueri mollia
Rimata itiner transitus
Ut transiliret nititur.
Tum si moræ quid plusculæ
Fuisset in cœtu osculi,
Amoris igni percita
Transisset, & me linqueret:
Et mira prorsus res foret,
Ut ad me fierem mortuus,
Ad puerum ut intus viverem.

CAPUT III.

De jocis M. Tullii Ciceronis.

SED miror, omnes vos joca tacuisse Ciceronis, in quibus facundissimus, ut in omnibus, fuit. &, si videtur, ut ædituus responsa numinis sui prædicat, ita ego, quæ memoria suggesserit, referam dicta Ciceronis. Tum omnibus ad audiendum erectis ille sic incipit:

M. Cicero, cum apud Damasippum cœnaret, & ille mediocri vino posito diceret, *Bibite Falernum hoc, annorum quadraginta est: Bene*, inquit, *ætatem fert.*

Idem, cum Lentulum generum suum, exiguæ staturæ hominem, longo gladio accinctum vidisset, *Quis*, inquit, *generum meum ad gladium alligavit?*

Nec Q. Ciceroni fratri circa similem mordacitatem pepercit. nam cum in ea provincia, quam ille rexerat, vidisset clypeatam imaginem ejus, ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam, (erat autem Quintus ipse staturæ parvæ) ait, *Frater meus dimidius major est, quam totus.*

In consulatu Vatinii, quem paucis diebus gessit, notabilis Ciceronis urbanitas circumferebatur. *Magnum ostentum*, inquit, *anno Vatinii factum est; quod illo consule nec bruma, nec ver, nec æstas, nec auctumnus fuit.* Querenti deinde Vatinio, quod gravatus esset domum ad se infirmatum venire, respondit: *Volui in consulatu tuo venire; sed nox me comprehendit.* ulcisci autem se Cicero videbatur, ut qui respondisse sibi Vatinium meminerat, cum humeris se reipublicæ de exsilio reportatum gloriaretur: *Unde ergo tibi varices?*

Caninius quoque Revilius, qui uno die, ut jam Servius retulit, consul fuit, rostra cum ascendisset, pariter honorem iniit consulatus & ejeravit: quod Cicero, omni gaudens occasione urbanitatis, increpuit, *λογοθεώρητος est Caninius consul.* & deinde: *Hoc consecutus est Revilius, ut quæreretur, quibus consulibus consul fuerit.* dicere præterea non destitit, *Vigilantem habemus consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit.*

Pompejus Ciceronis facetiarum impatiens fuit:

cujus hæc de eo dicta ferebantur. *Ego vero, quem fugiam, habeo; quem ſequar, non habeo.* ſed & cum ad Pompejum veniſſet, dicentibus eum ſero veniſſe, reſpondit: *Minime ſero veni: nam nihil hic paratum video.* deinde interroganti Pompejo, ubi gener ejus Dolabella eſſet, reſpondit: *Cum ſocero tuo.* & cum donaſſet Pompejus transfugam civitate Romana, *Hominem bellum*, inquit: *Gallis civitatem promittit alienam, qui nobis noſtram non poteſt reddere.* propter quæ merito videbatur dixiſſe Pompejus: *Cupio ad hoſtes Cicero tranſeat, ut nos timeat.*

In Cæſarem quoque mordacitas Ciceronis dentes ſuos ſtrinxit. nam primum poſt victoriam Cæſaris interrogatus, cur in electione partis erraſſet, reſpondit: *Præcinctura me decepit;* jocatus in Cæſarem, qui ita toga præcingebatur, ut trahendo laciniam velut mollis incederet: adeo ut Sulla tanquam providus dixerit Pompejo: *Cave tibi illum puerum male præcinctum.* deinde cum Laberius in fine ludorum anulo aureo honoratus a Cæſare, e veſtigio in quatuordecim ad ſpectandum tranſiſſet, violato ordine, & cum detrectatus eſſet eques Romanus, & cum mimus remiſſus; ait Cicero prætereunti Laberio, & ſedile quærenti: *Recepiſſem te, niſi anguſte ſederem;* ſimul & illum reſpuens, & in novum ſenatum jocatus, cujus numerum Cæſar ſupra fas auxerat. nec impune. reſpondit enim Laberius: *Mirum ſi anguſte ſedes, qui ſoles duabus ſellis ſedere;* exprobrata levitate Ciceronis, qua immerito optimus civis male audiebat.

Idem Cicero alias facilitatem Cæſaris in eligen-

do ſenatu irriſit palam. nam, cum ab hoſpite ſuo P. Mallio rogaretur, ut decurionatum privigno ejus expediret, aſſiſtente frequentia dixit : *Romæ ſi vis, habebit : Pompeis difficile eſt.*

Nec intra hæc ejus mordacitas ſtetit. quippe ab Androne quodam Laodiceno ſalutatus, cum cauſam adventus requiſiſſet, comperiſſetque, (nam ille, ſe legatum de libertate patriæ ad Cæſarem veniſſe, reſpondit) ita expreſſit publicam ſervitutem : Ἐὰν ἐπιτύχῃς, καὶ περὶ ἡμῶν πρέσβευσον.

Vigebat in eo excedens jocos & ſeria mordacitas, ut hoc eſt ex epiſtola ad C. Caſſium dictatoris violatorem : *Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitaſſes ; profecto reliquiarum nihil fuiſſet : nunc me reliquiæ veſtræ exercent.* idem Cicero de Piſone genero & M. Lepido lepidiſſime cavillatus eſt.

Dicente adhuc Symmacho, &, ut videbatur, plura dicturo, intercedens Avienus, ut fieri in ſermonibus convivalibus ſolet, Nec Auguſtus, inquit, Cæſar in hujuſmodi dicacitate quoquam minor, & fortaſſe nec Tullio : &, ſi volentibus vobis erit, aliqua ejus, quæ memoria ſuggeſſerit, relaturus ſum. & Horus : Permitte, Aviene, Symmachus explicet de his, quos jam nominaverat, dicta Ciceronis : & opportunius quæ de Auguſto vis referre, ſuccedent. Reticente Avieno, Symmachus: Cicero, inquam, cum Piſo gener ejus mollius incederet, filia autem concitatius, ait genero : *Ambula tanquam femina ;* ait filiæ : *Ambula tanquam vir.* & cum M. Lepidus in ſenatu dixiſſet Patribus conſcriptis : *Ego non tanti feciſſem ſimile factum* ; Tullius ait : *Ego*

non tanti fecissem ὁμοιόπτωτον. Sed perge, Aviene; ne ultra te dicturientem retardem.

CAPUT IV.

De jocis Augusti in alios, & aliorum rursus in ipsum.

Et ille: Augustus, inquam, Cæsar affectavit jocos, salvo tamen majestatis pudorisque respectu; nec ut caderet in scurram. Ajacem tragœdiam scripserat, eandemque, quod sibi displicuisset, deleverat. postea Lucius gravis tragœdiarum scriptor interrogabat eum, quid ageret Ajax suus. & ille, *In spongiam*, inquit, *incubuit.*

Idem Augustus, cum ei quidam libellum trepidus offerret, & modo proferret manum, modo retraheret, *Putas*, inquit, *te assem elephanto dare?*

Idem cum ab eo Pacuvius Taurus congiarium peteret, diceretque, jam hoc homines vulgo loqui, non parvam sibi ab illo pecuniam datam: *Sed tu*, inquit, *noli credere.*

Alium, præfectura equitum summotum, & insuper salarium postulantem, dicentemque, Non lucri causa dari hoc mihi rogo, sed ut judicio tuo munus videar impetrasse, & ita officium deposuisse, hoc dicto repercussit: *Tu te accepisse apud omnes affirma; & ego dedisse me non negabo.*

Urbanitas ejusdem innotuit circa Herennium deditum vitiis juvenem: quem cum castris excedere jussisset, & ille supplex hac deprecatione utere-

tur: *Quo modo ad patrias ſedes revertar? quid patri meo dicam?* reſpondit: *Dic, me tibi diſplicuiſſe.*

Saxo in expeditione percuſſum, ac notabili cicatrice in fronte deformem, nimium tamen ſua opera jactantem, ſic leniter caſtigavit: *At tu cum fugies*, inquit, *nunquam poſt te reſpexeris.*

Galbæ, cujus informe gibbo erat corpus, agenti apud ſe cauſam, & frequenter dicenti, *Corrige, in me ſi quid reprehendis*, reſpondit: *Ego te monere poſſum, corrigere non poſſum.*

Cum multi Severo Caſſio accuſante abſolverentur, & architectus fori Auguſti, exſpectationem operis diu traheret, ita jocatus eſt: *Vellem, Caſſius & meum forum accuſaſſet.*

Vettius cum monumentum patris exaraſſet, ait Auguſtus: *Hoc eſt vere monumentum patris colere.*

Cum audiſſet, inter pueros, quos in Syria Herodes rex Judæorum intra bimatum juſſit interfici, filium quoque ejus occiſum, ait: *Melius eſt Herodis porcum eſſe, quam filium.*

Idem Auguſtus, quia Mæcenatem ſuum noverat eſſe ſtilo remiſſo, molli, & diſſoluto, talem ſe in epiſtolis, quas ad eum ſcribebat, ſæpius exhibebat, & contra caſtigationem loquendi, quam alias ille ſcribendo ſervabat, in epiſtola ad Mæcenatem familiari plura in jocos effuſa ſubtexuit: *Vale, mel gentium, melcule, ebur ex Etruria, laſer Aretinum, adamas ſupernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum ſmaragde, jaſpis figulorum, berylle Porſenæ: carbunculum habeas,* ἵνα συντέμω πάντα μάλαγμα mœcharum.

Exceptus eſt a quodam cœna ſatis parca, & quaſi quotidiana. nam pæne nulli ſe invitanti negabat. poſt epulum igitur inops ac ſine ullo apparatu diſcedens, vale dicenti hoc tantum inſuſurravit: *Non putabam me tibi tam familiarem.*

Cum de Tyriæ purpuræ, quam emi juſſerat, obſcuritate quereretur, dicente venditore, *Erige altius, & ſuſpice*, his uſus eſt ſalibus: *Quid? ego, ut me populus Romanus dicat bene cultum, in ſolario ambulaturus ſum?*

Nomenclatori ſuo, de cujus oblivione querebatur, dicenti, *Numquid ad forum mandas? Accipe*, inquit, *commendatitias, quia illic neminem noſti.*

Vatinio in prima ſua ætate eleganter inſultavit. contuſus ille podagra, volebat tamen videri diſcuſſiſſe jam vitium, & mille paſſus ambulare ſe gloriabatur. cui Cæſar, *Non miror*, inquit: *dies aliquanto ſunt longiores.*

Relata ad ſe magnitudine æris alieni, quam quidam eques Romanus dum vixit excedentem ducenties celaverat, culcitam emi cubicularem in ejus auctione ſibi juſſit. & præceptum mirantibus, hanc rationem reddidit: *Habenda eſt ad ſomnum culcita, in qua ille, cum tantum deberet, dormire potuit.*

Non eſt intermittendus ſermo ejus, quem Catonis honori dedit. venit forte in domum, in qua Cato habitaverat. dein Strabone in adulationem Cæſaris male exiſtimante de pervicacia Catonis, ait: *Quiſquis præſentem ſtatum civitatis commutari non volet, & civis & vir bonus eſt.* ſatis ſerio &

Catonem laudavit, & sibi, ne quis affectaret res novare, consuluit.

Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit jocos, quam ipse quos protulit, quia major est patientiæ, quam facundiæ laus; maxime, cum æquanimiter aliqua etiam jocis mordaciora pertulerit. Cujusdam provincialis jocus asper innotuit. intraverat Romam simillimus Cæsari, & in se omnium ora converterat. Augustus perduci ad se hominem jussit; visumque hoc modo interrogavit: *Dic mihi, adolescens, fuit aliquando mater tua Romæ?* negavit ille: nec contentus adjecit, *Sed pater meus sæpe.*

Temporibus triumviralibus Pollio, cum Fescenninos in eum Augustus scripsisset, ait: *At ego taceo. non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere.*

Curtius eques Romanus deliciis diffluens, cum macrum turdum sumsisset in convivio Cæsaris, interrogavit, an mittere liceret. responderat princeps, *Quidni liceat?* ille per fenestram statim misit.

Æs alienum Augustus cujusdam senatoris cari sibi non rogatus exsolverat, numerato quadragies. At ille pro gratiarum actione hoc solum ei scripsit: *Mihi nihil.*

Solebat Licinius libertus ejus inchoanti opera patrono magnas pecunias conferre: quem morem secutus, centum promisit per libellum, in quo virgulæ superductæ pars ultra pecuniæ defectionem protendebatur, vacante infra loco. Cæsar occasione usus, priori alterum centies sua manu junxit, spatio diligenter expleto, & affectata literæ similitudine:

geminatamque accepit ſummam, diſſimulante liberto. qui poſtea cœpto alio opere, leniter factum ſuum Cæſari objecit, libello tali dato: *Confero tibi, domine, ad novi operis impenſam, quod videbitur.*

Mira etiam cenſoris Auguſti & laudata patientia. corripiebatur eques Romanus a principe, tanquam minuiſſet facultates ſuas. at ille ſe multiplicaſſe coram probavit. mox idem ſubjecit, quod ad contrahendum matrimonium legibus non paruiſſet. ille uxorem ſibi & tres eſſe liberos dixit. tunc adjecit: *Poſthac, Cæſar, cum de honeſtis hominibus inquiris, honeſtis mandato.*

Etiam militis non libertatem tantum, ſed & temeritatem tulit. in quadam villa inquietas noctes agebat, rumpente ſomnum ejus crebro noctuæ cantu. prendendam curavit noctuam. miles aucupii peritus, & ſpe ingentis præmii, pertulit. laudato imperator mille nummos dari juſſit. ille auſus eſt dicere, *Malo vivat:* avemque dimiſit. quis non miratus eſt, non offenſo Cæſare abiiſſe militem contumacem?

Veteranus, cum die ſibi dicto periclitaretur, acceſſit in publico ad Cæſarem, rogavitque, ut ſibi adeſſet. ille advocatum, quem ex comitatu ſuo elegerat, ſine mora dedit; commendavitque ei litigatorem. exclamavit ingenti voce veteranus: *At non ego, Cæſar, periclitante te Actiaco bello, vicarium quæſivi, ſed pro te ipſe pugnavi;* detexitque impreſſas cicatrices. erubuit Cæſar, venitque in advocationem, ut qui vereretur, non ſuperbus tantum, ſed etiam ingratus videri.

Delectatus inter cœnam erat ſymphoniacis Toronii Flacci mangonis, atque eos frumento donaverat, cum in alia acroamata fuiſſet nummis liberalis: eoſdemque poſtea Toronius æque inter cœnam quærenti Cæſari ſic excuſavit, *Ad molas ſunt.*

Sublimis Actiaca victoria revertebatur. occurrit ei inter gratulantes corvum tenens, quem inſtituerat hæc dicere: *Have, Cæſar, victor, imperator.* Miratus Cæſar officioſam avem, viginti millibus nummorum emit. ſocius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate pervenerat, affirmavit Cæſari, habere illum & alium corvum; quem ut afferre cogeretur, rogavit. allatus verba, quæ didicerat, expreſſit: *Have, victor, imperator, Antoni.* nihil exaſperatus, ſatis duxit, jubere illum dividere donativum cum contubernali. ſalutatus ſimiliter a pſittaco, emi eum juſſit. idem miratus in pica, hanc quoque redemit. exemplum ſutorem pauperem ſollicitavit, ut corvum inſtitueret ad parem ſalutationem: qui impendio exhauſtus, ſæpe ad avem non reſpondentem dicere ſolebat, *Opera & impenſa periit.* aliquando tamen corvus cœpit dicere dictatam ſalutationem. Hac audita dum tranſit Auguſtus, reſpondit: *Satis domi ſalutatorum talium habeo.* ſuperfuit corvo memoria, ut & illa, quibus dominum querentem ſolebat audire, ſubtexeret: *Opera & impenſa periit.* ad quod Cæſar riſit; emique avem juſſit, quanti nullam adhuc emerat.

Solebat deſcendenti a palatio Cæſari honorificum aliquod epigramma porrigere Græculus. id

cum frustra sæpe fecisset, rursumque eum idem facturum vidisset Augustus, brevi sua manu in charta exaravit Græcum epigramma: pergenti deinde ad se obviam misit. ille legendo laudare; mirari tam voce, quam vultu. cumque accessisset ad sellam; demissa in pauperem fundam manu, paucos denarios protulit, quos principi daret. adjectus hic sermo: Μὴ κατὰ τὴν τύχην σὴν, σεβαςέ· εἰ πλέον εἶχον, πλέον ἐδίδουν. secuto omnium risu, dispensatorem Cæsar vocavit, & sestertia centum millia numerare Græculo jussit.

CAPUT V.

Super jocis ac moribus Juliæ, Augusti filiæ.

VULTIS aliqua & filiæ ejus Juliæ dicta referamus? sed si garrulus non putabor, volo de moribus feminæ pauca præmittere, ni quisquam vestrûm habeat seria & discenda, quæ proferat. hortantibusque omnibus, ut cœpto insisteret, ita de Julia orsus est. Annum agebat tricesimum octavum, tempus ætatis, si mens sana superesset, vergentis in senium: sed indulgentia tam fortunæ, quam patris abutebatur; cum alioquin literarum amor, multaque eruditio, quod in illa domo facile erat, præterea mitis humanitas, minimeque sævus animus, ingentem feminæ gratiam conciliarent, mirantibus, qui vitia noscebant, tantam pariter diversitatem. non semel præceperat ei pater, temperato tamen inter indulgentiam gravitatemque sermone, moderaretur profusos cultus perspicuosque comitatus. idem cum

ad nepotum turbam similitudinem respexerat, qua repræsentabatur Agrippa, dubitare de pudicitia filiæ erubescebat. inde blandiebatur sibi Augustus lætum in filia animum usque ad speciem procacitatis, sed reatu liberum; & talem fuisse apud majores Claudiam credere audebat. itaque inter amicos dixit, duas se habere filias delicatas, quas necesse haberet ferre, rempublicam & Juliam.

Venerat ad eum licentiore habitu, & oculos offenderat patris tacentis. mutavit cultus sui postera die morem, & lætum patrem, affectata severitate, complexa est. at ille, qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit: &, *Quantum hic*, ait, *in filia Augusti probabilior est cultus?* non defuit patrocinio suo Julia his verbis: *Hodie enim me patris oculis ornavi, heri viri.*

Notum & illud. Converterant in se populum in spectaculo gladiatorum Livia & Julia, comitatus dissimilitudine. quippe cingentibus Liviam gravibus viris, hæc juventutis & quidem luxuriosæ grege circumsidebatur. Admonuit pater scripto: Videret, quantum inter duas principes feminas interesset. eleganter illa rescripsit: *Et hi mecum senes fient.*

Eadem Julia mature habere cœperat canos, quos legere secrete solebat. subitus interventus patris aliquando oppressit ornatrices. dissimulavit Augustus, deprehensis super vestem ejus canis: & aliis sermonibus tempore extracto, induxit ætatis mentionem; interrogavitque filiam, utrum post aliquot annos cana esse mallet, an calva: & cum illa respon-

dixisset, *Ego, pater, cana esse malo;* sic illi mendacium objecit: *Quid ergo istæ te calvam tam cito faciunt?*

Item cum gravem amicum audisset Julia suadentem, melius facturam, si se composuisset ad exemplar paternæ frugalitatis, ait: *Ille obliviscitur, Cæsarem se esse. ego memini, me Cæsaris filiam.*

Cumque conscii flagitiorum mirarentur, quo modo similes Agrippæ filios pareret, quæ tam vulgo potestatem sui corporis faceret, ait: *Nunquam enim nisi navi plena tollo vectorem.*

Simile dictum Populiæ Marci filiæ. quæ miranti cuidam, quid esset, quapropter aliæ bestiæ nunquam marem desiderarent, nisi cum prægnantes vellent fieri, respondit: *Bestiæ enim sunt.*

CAPUT VI.

Rursus de virorum jocis, argutisque responsis.

SED ut a feminis ad viros, & a lascivis jocis ad honestos revertar, Cascellius jurisconsultus urbanitatis miræ libertatisque habebatur; præcipue tamen is jocus ejus innotuit. Lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, ne quis in arenam, nisi pomum misisse vellet. forte his diebus Cascellius, consultus a quodam, an nux pinea pomum esset, respondit: *Si in Vatinium missurus es, pomum est.*

Mercatori deinde, quemadmodum cum socio navem divideret, interroganti, respondisse traditur: *Navem si dividis; nec tu, nec socius habebitis.*

In Galbam, eloquentia clarum, ſed quem habitus, ut ſupra dixi, corporis deſtruebat, M. Lollii vox circumferebatur: *Ingenium Galbæ male habitat.*

In eundem Galbam Orbilius grammaticus acerbius irriſit. Prodierat Orbilius in reum teſtis: quem Galba ut confunderet, diſſimulata profeſſione ejus, interrogavit: *Quod artificium facis?* reſpondit: *In ſole gibbos ſoleo fricare.*

L. Cæcilius, cum C. Cæſar aliis, qui ſecum pila luſitabant, centena ſeſtertia, illi uni quinquaginta dari juſſiſſet, *Quid? ego*, inquit, *una manu ludo, & non duabus, ut plus habere poſſim?*

Cum iratus eſſe P. Clodius D. Laberio diceretur, quod ei mimum petenti non dediſſet, *Quid amplius*, inquit, *mihi facturus es, niſi ut Dyrrhachium eam, & redeam?* alludens ad Ciceronis exſilium.

CAPUT VII.

De ſententiis ac dictis Laberii & Publii mimographorum: deque Pylade ac Hyla hiſtrionibus.

SED quia & paulo ante Aurelius Symmachus, & ego nunc Laberii fecimus mentionem, ſi aliqua hujus atque Publii dicta referemus, videbimur & adhibendi convivio mimos vitaſſe laſciviam, & tamen celebritatem, quam, cum adſunt, illi excitare pollicentur, imitari. Laberium aſperæ libertatis equitem Romanum Cæſar quingentis millibus invitavit, ut prodiret in ſcenam, & ipſe ageret mi-

mos, quos ſcriptitabat. ſed poteſtas non ſolum, ſi invitet, ſed etiam ſi ſupplicet, cogit. unde ſe & Laberius a Cæſare coactum in prologo teſtatur his verſibus:

Neceſſitas, cujus curſus tranſverſi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detruſit pæne extremis ſenſibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio,
Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
Movere potuit in juventa de ſtatu;
Ecce in ſenecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submiſſa placide blandiloquens oratio?
Etenim ipſi Dii negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis poſſet pati?
Ego bis tricenis annis actis ſine nota,
Eques Romanus Lare egreſſus meo,
Domum revertar mimus. nimirum hoc die
Uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.
Fortuna, immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum, literarum laudibus
Floris cacumen noſtræ famæ frangere,
Cur cum vigebam membris præviridantibus,
Satis facere populo & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concurvaſti, ut carperes?
Nunc me quo dejicis? quid ad ſcenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis,
Animi virtutem, an vocis jocundæ ſonum?
Ut hedera ſerpens vires arboreas necat,
Ita me vetuſtas amplexu annorum enecat.
Sepulcri ſimilis, nihil niſi nomen retineo.

In ipſa quoque actione ſubinde ſe, qua poterat, ulciſcebatur, inducto habitu Syri, qui velut flagris cæſus, præripientique ſe ſimilis, exclamabat:

Porro Quirites! libertatem perdimus.

& paulo poſt adjecit:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

quo dicto univerſitas populi ad ſolum Cæſarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hac dicacitate lapidatam. ob hæc in Publium vertit favorem. is Publius natione Syrus, cum puer ad patronum domini eſſet adductus, promeruit eum non minus ſalibus & ingenio, quam forma. nam forte cum ille ſervum ſuum hydropicum jacentem in area vidiſſet, increpuiſſetque, quid in ſole faceret; reſpondit, *Aquam calefacit.* joculari deinde ſuper cœna exorta quæſtione, quodnam eſſet moleſtum otium, aliud alio opinante, ille *Podagrici pedes* dixit. ob hæc & alia manumiſſus, & majore cura eruditus, cum mimos componeret, ingentique aſſenſu in Italiæ oppidis agere cœpiſſet, productus Romæ per Cæſaris ludos, omnes, qui tunc ſcripta & operas ſuas in ſcenam locaverant, provocavit, ut ſinguli ſecum, poſita invicem materia, pro tempore contenderent. nec ullo recuſante, ſuperavit omnes: in quîs & Laberium. unde Cæſar arridens hoc modo pronuntiavit:

Favente tibi me victus es, Laberi, a Syro:

ſtatimque Publio palmam & Laberio anulum aureum cum quingentis ſeſtertiis dedit. tunc Publius ad Laberium recedentem ait: *Quicum contendiſti ſcriptor, hunc ſpectator ſubleva.* ſed & Laberius ſe-

quenti ſtatim commiſſione, mimo novo interjecit hos verſus:

Non poſſunt primi eſſe omnes in tempore.
Summum ad gradum cum claritatis veneris,
Conſiſtes ægre; & quam deſcendas, decides.
Cecidi ego. cadet, qui ſequitur. laus eſt publica.

Publii autem ſententiæ feruntur lepidæ, & ad communem uſum accommodatiſſimæ. ex quibus has fere memini ſingulis verſibus circumſcriptas:

Malum conſilium eſt, quod mutari non poteſt.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non poteſt.
Cui plus licet, quam par eſt, plus vult, quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Heredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Improbe
Neptunum accuſat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi cito neges.
Ita amicum habeas, poſſe ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.

Sed quia ſemel ingreſſus ſum ſcenam loquendo, nec Pylades hiſtrio nobis omittendus eſt, qui clarus in opere ſuo fuit temporibus Auguſti, & Hylam diſcipulum uſque ad æqualitatis contentionem eruditione provexit. populus deinde inter utriuſque ſuffragia diviſus eſt. & cum canticum quoddam ſaltaret Hylas, cujus clauſula erat,

Τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα,

ſublimem ingentemque Hylas velut metiebatur. Non tulit Pylades, & exclamavit e cavea:

Σὺ μακρὸν οὐ μέγαν ποιεῖς.

tunc populus eum coegit idem ſaltare canticum. cumque ad locum veniſſet, quem reprehenderat, expreſſit cogitantem; nihil magis ratus magno duci convenire, quam pro omnibus cogitare. Saltabat Hylas Œdipodem: & Pylades hac voce ſecuritatem ſaltantis caſtigavit, σὺ βλέπεις. Cum in Herculem Furentem prodiſſet, & nonnullis inceſſum hiſtrioni convenientem non ſervare videretur, depoſita perſona ridentes increpuit,

Μωροὶ, μαινόμενον ὀρχοῦμαι.

hac fabula & ſagittas jecit in populum. Eandem perſonam cum juſſu Auguſti in triclinio ageret, & intendit arcum, & ſpicula miſit. nec indignatus eſt Cæſar, eodem ſe loco Pyladi, quo populum Romanum fuiſſe. Hic, quia ferebatur mutaſſe rudis illius ſaltationis ritum, qui apud majores viguit, & venuſtam iuduxiſſe novitatem, interrogatus ab Auguſto, quæ ſaltationi contuliſſet, reſpondit: αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν, ὁμαδόν τ' ἀνθρώπων. Idem cum propter populi ſeditionem pro contentione inter ſe Hylamque habita concitatam indignationem excepiſſet Auguſti, reſpondit: καὶ ἀχαριςεῖς βασιλεῦ; ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.

CAPUT VIII.

Quomodo Plato vino indulgendum esse præceperit: & quam periculosum turpeque sit, tactus ac gustus voluptatibus esse obnoxium.

His dictis, & excitata lætitia, cum in Avieno memoria florida & amœnitas laudaretur ingenii, mensas secundas minister admovit. & Flavianus: Multi, ut existimo, in hoc a Varrone dissentiunt, qui in illa lepidissima satyra Menippea, quæ inscribitur, NESCIS QUID VESPER VEHAT, de secunda mensa placentas removit. sed, quæso, dicas, Cæcina, verba ipsa Varronis, si tibi beneficio memoriæ tenacioris hæserunt. & Albinus, Locus, inquit, Varronis, quem referri a me imperas, in his fere verbis est: *Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt. dulcibus enim cum pepsi societas infida. significant autem bellaria omne mensæ secundæ genus. nam quæ πέμματα Græci, vel τραγήματα dixerunt, ea veteres nostri appellavere bellaria. vina quoque dulciora est invenire in comœdiis antiquioribus hoc vocabulo, dictaque ea Liberi bellaria.* Et Euangelus: Agite, antequam surgendum nobis sit, vino indulgeamus: quod decreti Platonici auctoritate faciemus; qui existimavit, fomitem esse quendam & ignitabulum ingenii virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagret. Tunc Eustathius, Quid agis, inquit, Euangele? an Platonem existimas haurienda passim vina suasisse; & non magis

inter minuta pocula jucundiorem liberalioremque invitationem, quæ fieret ſub quibuſdam quaſi arbitris & magiſtris conviviorum ſobriis, non improbaſſe? & hoc eſt, quod in primo & ſecundo de legibus, non inutile viris eſſe, decernit. nam & modicis honeſtiſque inter bibendum remiſſionibus refici integrarique animos ad inſtauranda ſobrietatis officia exiſtimavit; redditoſque ſenſim lætiores, ad intentiones rurſus capeſſendas fieri habiliores; & ſimul, ſi qui penitus in his affectionum cupiditatumque errores ineſſent, quos celaret alioquin pudor reverens, ea omnia ſine gravi periculo libertate per vinum data detegi, & ad corrigendum medendumque fieri opportuniora. Atque hoc etiam Plato ibidem dicit, non diffugiendas eſſe hujuſcemodi exercitationes adverſum propulſandam vini violentiam; neque ullum unquam continentem prorſum aut temperantem ſatis fideliter viſum eſſe, cui vita non inter ipſa errorum pericula, & in mediis voluptatum illecebris explorata ſit. nam cui Libentiæ Gratiæque omnes conviviorum incognitæ ſint, quique illarum omnino expers ſit, ſi eum forte ad participandas hujuſmodi voluptates aut voluntas tulerit, aut caſus induxerit, aut neceſſitas impulerit, mox deliniri, & capi; neque mentem ejus animumque conſiſtere. congrediendum igitur, & tanquam in acie quadam cum voluptariis rebus, cumque iſta vini licentia cominus decernendum, ut adverſus eas non fuga, nec abſentia, ſimus tuti, ſed vigore animi, & conſtanti præſentia, moderatoque uſu temperantiam continentiamque tuea-

mur, & calefacto simul resotoque animo, si quid in eo vel frigidæ tristitiæ, vel torpentis verecundiæ fuerit, diluamus.

Sed, quoniam voluptatum fecimus mentionem, docet Aristoteles, a quibus voluptatibus sit cavendum. quinque etenim sunt hominum sensus, quos Græci *αἰσθήσεις* appellant, per quos voluptas animo, aut corpori quæri videtur: tactus, gustús, odoratus, visus, auditus. ex his omnibus voluptas, quæ immodice capitur, ea turpis atque improba est. sed enim quæ nimia ex gustu atque tactu est: ea igitur gemina voluptas, sicut sapientes viri censuerunt, omnium rerum fœdissima est; eosque maxime, qui sese duabus istis voluptatibus dediderunt, gravissimi vitii vocabulis Græci appellaverunt, vel *ἀκρατεῖς*, vel *ἀκολάστους*: nos eos vel incontinentes dicimus, vel intemperantes. Istas autem voluptates duas, gustus atque tactus, id est, cibi & Veneris, solas hominibus communes videmus esse cum beluis. & idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis est his ferarum voluptatibus occupatus. ceteræ ex tribus aliis sensibus proficiscentes, hominum tantum propriæ sunt. verba super hac re Aristotelis philosophi in medium proferam, ut, quid de his infamibus voluptatibus tam clarus atque inclitus vir sentiat, publicetur:

Διατὶ οἱ κατὰ τὴν τῆς ἀφῆς ἢ γεύσεως ἡδονὴν γιγνομένην ἂν ὑπερβάλλωσιν, ἀκρατεῖς λέγονται· οἵτε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι, οἵτε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις. τῶν δὲ κατὰ τὴν τροφὴν, ἀπ᾽ ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώτ-

τῃ τὸ ἡδὺ, ἀπ' ἐνίων δὲ ἐν τῷ λάρυγγι. διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα εὔχετο ἔχειν. ἡ δὲ κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν οὐκέτι, ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γινομένας ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις. ἅτε δὲ οὐσῶν κοινῶν αἰσχρὰν εἶναι τὴν ὑποςαγὴν αὐτῶν, καὶ ἀτιμόταταί εἰσι. διὸ καὶ μάλιςα μόναι ἐπονείδιςοι, ὥστε τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν, καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαςον λέγομεν, διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειριστῶν ἡδονῶν ἡττᾶσθαι. οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθήσεων πέντε, τὰ ἄλλα ζῶα ἀπὸ δύω μόνων τῶν προειρημένων ἥδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας, ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο πάσχει.

Quis igitur, habens aliquid humani pudoris, voluptatibus iftis duabus, coeundi atque comedendi, quæ homini cum fue atque afino communes funt, gratuletur? Socrates quidem dicebat, multos homines propterea velle vivere, ut ederent & biberent; fe bibere atque effe, ut viveret. Hippocrates autem, divina vir fcientia, de coitu Venerio ita exiftimabat, Partem effe quandam morbi tæterrimi, quem noftri comitialem dixerunt. namque ipfius verba hæc traduntur: *τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν*, id eft, coitum effe parvum morbum comitialem.

CAPUT IX.

De luxu feu luxuria Q. Hortenfii, Fabii Gurgitis, Metelli Pii, ac Metelli pontificis maximi. Tum de porco Trojano, de leporum ac cochlearum faginatione.

ACCIPITE & M. Varronis verba, de agricultura libro tertio. qui cum de pavonibus in villa nu-

triendis loqueretur, ſic ait: *Primus hos Q. Hortenſius augurali cœna poſuiſſe dicitur. quod potius factum tum luxurioſe, quam ſevere, boni viri laudabant. quem cito ſecuti multi, extulerunt eorum pretia, ut ova eorum denariis veneant quinis, ipſi facile quinquagenis.* Ecce res non admiranda ſolum, ſed etiam pudenda, ut ova pavonum quinis denariis veneant, quæ hodie non dicam vilius, ſed omnino non veneunt. Is Hortenſius platanos ſuas vino irrigare conſuevit: adeo ut in actione quadam, quam habuit, cum Cicerone ſuſceptam, precario a Tullio poſtulaſſet, ut locum dicendi permutaret ſecum: abire enim in villam neceſſario ſe velle, ut vinum platano, quam in Tuſculano poſuerat, ipſe ſuffunderet. Sed forte ad notam ſeculi ſui non ſufficit Hortenſius, vir alioquin ex profeſſo mollis, & in præcinctu ponens omnem decorem. fuit enim veſtitu ad munditiem curioſo: &, ut bene amictus iret, faciem in ſpeculo quærebat: ubi ſe intuens, togam corpori ſic applicabat, ut rugas non forte, ſed induſtria locatas artifex nodus conſtringeret, & ſinus ex compoſito defluens nodum lateris ambiret. Is quondam, cum incederet elaboratus ad ſpeciem, collegæ de injuriis diem dixit, quod ſibi in anguſtiis obvius offenſu fortuito ſtructuram togæ deſtruxerat: & capital putavit, quod in humero ſuo locum ruga mutaſſet. Ergo, hoc prætermiſſo, ad viros venio triumphales, quos victores gentium luxuria vicit. & ut taceam Gurgitem, a devorato patrimonio cognominatum, quia inſignibus virtutis ſecutæ vitia primoris compen-

ſavit ætatis: Metellus Pius, in quam foveam luxus & ſuperbiæ ſucceſſuum continuatione pervenit? &, ne multis morer, ipſa de eo Salluſtii verba ſubjeci: *At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam poſt annum regreſſus, magna gloria, concurrentibus undique virile & muliebre ſecus, per vias & tecta omnium viſebatur. eum quæſtor C. Urbinus aliique cognita voluntate cum ad cœnam invitaſſent, ultra Romanorum ac mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa & inſignia, ſceniſque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis. Simul croco ſparſa humus, & alia in modum templi celeberrimi. præterea cum ſedenti in tranſenna demiſſum Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruum coronam ei imponebat: tum venienti, ture quaſi Deo ſupplicabatur. toga picta plerumque amiculo erat accumbenti. epulæ vero exquiſitiſſimæ; neque per omnem modo provinciam, ſed trans maria ex Mauritania volucrum & ferarum incognita antea plura genera. Quis rebus aliquantam partem gloriæ demſerat: maxime apud veteres & ſanctos viros, ſuperba illa, gravia, indigna Romano imperio exiſtimantes.* Hæc Salluſtius, graviſſimus alienæ luxuriæ objurgator & cenſor.

Accipite, & inter graviſſimas perſonas non defuiſſe luxuriam. refero enim vobis pontificis vetuſtiſſimam cœnam, quæ ſcripta eſt in indice quarto Metelli illius pontificis maximi in hæc verba: *Ante diem nonum Kalendas Septembris, quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus eſt, domus ornata fuit. triclinia lectis eburneis ſtrata fuerunt. duobus tricliniis pontifices cubuerunt, Q. Catulus, M.*

Æmilius Lepidus, D. Silanus, C. Cæsar rex sacrorum, P. Scævola Sextus, Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinovanus, & L. Julius Cæsar augur, qui eum inaurugavit. in tertio triclinio Popilia, Perpennia, Licinia, Arruntia, virgines Vestales, & ipsius uxor Publicia flaminica, & Sempronia socrus ejus. cœna hæc fuit. Ante cœnam echinos, ostreas crudas, quantum vellent, peloridas, sphondylos, turdum, asparagos. subtus gallinam altilem, patinam ostrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos. iterum sphondylos, glycomaridas, urticas, ficedulas, lumbos, capragines, aprugnos, altilia ex farina involuta, ficedulas, murices & purpuras. In cœna sumina, sincipur aprugnum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amylum, panes Picentes. Ubi jam luxuria tunc accusaretur, quando tot rebus farta fuit cœna pontificum? ipsa vero edulium genera, quam dictu turpia? nam Cincius in suasione legis Fanniæ objecit seculo suo, quod porcum Trojanum mensis inferant. quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus gravidum; ut ille Trojanus equus gravidus armatis fuit. Exigebat hoc quoque illa gulæ intemperantia, ut & lepores saginarentur, teste Varrone, qui de agricultura libro tertio, cum de leporibus loqueretur, sic ait: *Hoc quoque nuper institutum, ut saginarentur, cum exceptos e leporario condant in caveis, & loco clauso faciant pingues.* Si cui hoc mirum videtur, quod ait Varro, lepores ætate illa solitos saginari; accipiat illud, quod majore admiratione sit dignum, cochleas sa-

ginatas, quod idem Varro in eodem libro refert. Verba ipſa qui volet legere, ubi quærere debeat, indicavi. Neque ego nunc antiquitati nos præferendos, vel comparandos dico; ſed reſpondi objurganti Horo, aſſerens, uti res habet, majorem illis ſeculis deliciarum curam fuiſſe, quam noſtro.

CAPUT X.

Saltandi cantandique ſtudium, atque adeo ne hiſtrionicam quidem, apud vetuſtiores Romanos inter turpia nominatum fuiſſe.

SUBJECIT Furius Albinus, antiquitatis non minus, quam Cæcina peritus: Miror, te, inquit, non retuliſſe, quanta illis affluentia marinarum procurari ſolita fuerit copiarum; cujus relatu maximam conviviorum noſtrorum ſobrietatem doceres. & Cæcina, Profer, inquit, in medium, quæ de hac quoque parte lecta comperiſti. ultra omnes enim polles memoria vetuſtatis. & Furius ſic ingreſſus eſt: Vetuſtas quidem nobis ſemper, ſi ſapimus, adoranda eſt. Illa quippe ſecula ſunt, quæ hoc imperium vel ſanguine, vel ſudore pepererunt, quod non niſi virtutum faceret ubertas. ſed, quod fatendum eſt, in illa virtutum abundantia, vitiis quoque ætas illa non caruit: e quibus nonnulla noſtro ſeculo morum ſobrietate correcta ſunt. & de luxu quidem illius temporis circa marinas copias dicere inſtitueram: ſed quia in aſſertionem noſtræ emendationis alia ex aliis proferenda ſe ſugge-

runt, de piſcibus non omitto; ſed differo, dum de alia laſcivia, qua nunc caremus, admoneo. dic enim, Hore, qui antiquitatem nobis objicis, ante cujus triclinium modo ſaltatricem, vel ſaltatorem te vidiſſe meminiſti? at inter illos ſaltatio certatim, vel ab honeſtis appetebatur. ecce enim, ut ab illo ordiar tempore, quod fuit optimis moribus, inter duo bella Punica: ingenui, quid dicam ingenui? filii ſenatorum in ludum ſaltatorium commeabant, & illic crotala geſtantes ſaltare diſcebant. taceo, quod matronæ etiam ſaltationem non inhoneſtam putabant: ſed inter probas quoque earum erat ſaltandi cura, dummodo non curioſa, uſque ad artis perfectionem. quid enim ait Salluſtius: *Pſallere, ſaltare elegantius, quam neceſſe eſt probæ?* adeo & ipſe Semproniam reprehendit, non quod ſaltare, ſed quod optime ſcierit. nobilium vero filios, &, quod dictu nefas eſt, filias quoque virgines inter ſtudioſa numeraſſe ſaltandi meditationem, teſtis eſt Scipio Africanus Æmilianus, qui in oratione contra legem judiciariam Tib. Gracchi ſic ait: *Docentur præſtigias inhoneſtas: cum cinædulis, & ſambuca, pſalterioque eunt in ludum hiſtrionum: diſcunt cantare: quæ majores noſtri ingenuis probro ducier voluerunt. eunt, inquam, in ludum ſaltatorium inter cinædos virgines, puerique ingenui. Hæc cum mihi quiſquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos ſuos homines nobiles docere: ſed, cum ductus ſum in ludum ſaltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibuſque quingentis. in his unum (quo me reipublicæ maxime mi-*

ſertum eſt) puerum bullatum, petitoris filium, non minorem annis duodecim, cum crotalis ſaltare : quam ſaltationem impudicus ſervulus honeſte ſaltare non poſſet. Vides, quemadmodum ingemuerit Africanus, quod vidiſſet cum crotalis ſaltantem filium petitoris, id eſt, candidati; quem ne tum quidem ſpes & ratio adipiſcendi magiſtratus, quo tempore ſe ſuoſque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret, quod ſcilicet turpe non habebatur. Ceterum ſuperius plerumque nobilitatem hæc propudia celebrare conqueſtus eſt. ſic nimirum M. Cato ſenatorem non ignobilem Cæcilium ſpatiatorem & Feſcenninum vocat, eumque ſtaticulos dare his verbis ait: *Deſcendit de cantherio, inde ſtaticulos dare, ridicularia fundere.* & alibi in eundem: *Præterea cantat, ubi collibuit, interdum Græcos verſus agit, jocos dicit, voces demutat, ſtaticulos dat.* hæc Cato. cui, ut videtis, etiam cantare non ſerii hominis videtur: quod apud alios adeo non inter turpia numeratum eſt, ut L. Sulla, vir tanti nominis, optime cantaſſe dicatur. Ceterum hiſtriones non inter turpes habitos, Cicero teſtimonio eſt: quem nullus ignorat Roſcio & Æſopo hiſtrionibus tam familiariter uſum, ut res rationeſque eorum ſua ſollertia tueretur. quod cum aliis multis, tum ex epiſtolis quoque ejus declaratur. nam illam orationem quis eſt, qui non legerit, in qua populum Romanum objurgat, quod Roſcio geſtum agente tumultuaverit? & certe ſatis conſtat, contendere eum cum ipſo hiſtrione ſolitum, utrum ille ſæpius eandem ſententiam variis

geſtibus efficeret, an ipſe per eloquentiæ copiam ſermone diverſo pronuntiaret. quæ res ad hanc artis ſuæ fiduciam Roſcium abſtraxit, ut librum conſcriberet, quo eloquentiam cum hiſtrionia compararet. Is eſt Roſcius, qui etiam L. Sullæ cariſſimus fuit, & anulo aureo ab eodem dictatore donatus eſt. tanta autem fuit gratia & gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios ſine gregalibus ſolus acceperit. Æſopum vero ex pari arte ducenties ſeſtertium reliquiſſe filio conſtat. Sed quid loquor de hiſtrionibus? cum Appius Claudius vir triumphalis, qui Salius uſque ad ſenectutem fuit, pro gloria obtinuerit, quod inter collegas optime ſaltitabat. Ac priuſquam a ſaltatione diſcedo, illud adjiciam, uno eodem tempore tribus nobiliſſimis civibus non modo ſtudium ſaltandi, ſed etiam, ſi Diis placet, peritiam, qua gloriarentur, fuiſſe, Gabinio conſulari Ciceronis inimico, quod ei & Cicero non diſſimulanter objecit, & M. Cælio noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, & Licinio Craſſo, Craſſi ejus, qui apud Parthos exſtinctus eſt, filio.

CAPUT XI.

Quanto in pretio fuerint apud paulo vetuſtiores Romanos piſces, & præſertim muræna.

SED de ſaltatione veterum ad prædæ marinæ tranſire luxum Liciniorum me nomen admonuit: quos Murænas cognominatos, quod hoc piſce ef-

fuſiſſime delectati ſunt, ſatis conſtat. huic opinioni M. Varro conſentit, aſſerens, eodem modo Licinios appellatos Muræuas, quo Sergius Orata cognominatus eſt; quod ei piſces, qui auratæ vocantur, cariſſimi fuerint. Hic eſt Sergius Orata, qui primus balneas penſiles habuit, primus oſtrearia in Bajano locavit, primus optimum ſaporem oſtreis Lucrinis adjudicavit. fuit autem ætate L. Craſſi, illius diſerti: qui quam gravis & ſerius habitus ſit, etiam Cicero docet. is tamen Craſſus vir cenſorius, (nam cum Cn. Domitio cenſor fuit) cum ſupra ceteros diſertus haberetur, eſſetque inter clariſſimos cives princeps, tamen murænam in piſcina domus ſuæ mortuam atratus tanquam filiam luxit. Neque id obſcurum fuit. quippe collega Domitius in ſenatu hoc ei, quaſi deforme crimen, objecit. neque id confiteri Craſſus erubuit; ſed ultro etiam, ſi Diis placet, gloriatus eſt cenſor, piam affectuoſamque rem feciſſe ſe jactitans. Piſcinas autem quam refertas habuerint pretioſiſſimis piſcibus Romani illi nobiliſſimi principes, Lucilius, Philippus & Hortenſius, quos Cicero piſcinarios appellat, etiam illud indicium eſt, quod M. Varro in libro de agricultura refert, M. Catonem, qui poſt Uticæ periit, cum heres teſtamento Lucilii eſſet relictus, piſces de piſcina ejus quadraginta millibus vendidiſſe. arceſſebantur autem murænæ ad piſcinas noſtræ urbis ab uſque freto Siculo, quod Rhegium a Meſſana reſpicit. illic enim optimæ a prodigis eſſe creduntur, tam Hercules, quam anguillæ. & utræque ex illo loco Græ-

ce πλῶται vocantur, Latine flutæ: quod in ſummo ſupernantes, ſole torrefactæ curvare ſe poſſe, & in aquam mergere deſinunt, atque ita faciles captu fiunt. Et, ſi enumerare velim, quam multi magnique auctores murænas e freto Siculo nobilitarint, longum fiet. ſed dicam, quid Varro in libro, qui inſcribitur *Gallus de admirandis*, dixerit his verbis: *In Sicilia quoque*, inquit, *manu capi murænas flutas, quod hæ in ſumma aqua præ pinguedine fluitent.* Hæc Varro. Sed quis neget, indomitam apud illos, &, ut ait Cæcilius, vallatam gulam fuiſſe, qui ex tam longinquo mari inſtrumenta luxuriæ compararent? Nec rarus hic Romæ piſcis, ut peregre accitus erat. auctor eſt Plinius, C. Cæſarem dictatorem, cum triumphales cœnas populo daret, ſex millia murænarum a C. Hirrio ad pondus accepiſſe. hujus Hirrii villam, quamvis nôn amplam, aut latam, conſtat propter vivaria, quæ habuit, quadragies ſeſtertium venundatam.

CAPUT XII.

De acipenſere, mullo, ſcaro, lupo.

NEC acipenſer, quem maria prodigis nutriunt, illius ſeculi delicias evaſit. &, ut liqueat, ſecundo Punico bello celebre nomen hujus piſcis fuiſſe, accipite, ut meminerit ejus Plautus in fabula, quæ inſcribitur Baccharia, ex perſona paraſiti:

Quis eſt mortalis tanta fortuna affectus unquam,
Quam ego nunc ſum, cujus hæc ventri portatur pompa?

Vel nunc qui mihi in mari acipenſer latuit antehac,
Cujus ego latus in latebras reddam meis dentibus
& manibus.

&, ne vilior ſit teſtis poeta, accipite, aſſertore Cicerone, in quo honore fuerit hic piſcis apud P. Scipionem Africanum illum & Numantinum. hæc ſunt in dialogo de fato verba Ciceronis: *Nam cum eſſet apud ſe ad Lavernium Scipio, unaque Pontius; allatus eſt forte Scipioni acipenſer, qui admodum raro capitur, ſed eſt piſcis, ut ferunt, inprimis nobilis. cum autem Scipio unum & alterum ex his, qui eum ſalutatum venerant, invitaſſet, plureſque etiam invitaturus videretur: in aurem Pontius, Scipio, inquit, vide, quid agas, acipenſer iſte paucorum hominum eſt.* Nec infitias eo, temporibus Trajani hunc piſcem in magno pretio non fuiſſe, teſte Plinio Secundo, qui in Naturali hiſtoria, cum de hoc piſce loqueretur, ſic ait: *Nullo nunc in honore eſt, quod quidem miror, cum ſit rarus inventu.* Sed non diu ſtetit hæc parſimonia. nam temporibus Severi principis, qui oſtentabat duritiam morum, Sammonicus Serenus, vir ſeculo ſuo doctus, cum ad principem ſuum ſcriberet, faceretque de hoc piſce ſermonem, verba Plinii, quæ ſuperius poſui, præmiſit, & ita ſubjecit: *Plinius, ut ſcitis, aduſque Trajani imperatoris venit ætatem. nec dubium eſt, quod ait, nullo honore hunc piſcem temporibus ſuis fuiſſe, verum ab eo dici. apud antiquos autem in pretio fuiſſe, ego teſtimoniis palam faciam, vel eo magis, quod gratiam ejus video ad epulas quaſi poſtliminio rediſſe. quippe qui dignatione veſtra cum inter-*

ſum convivio ſacro, animadvertam hunc piſcem a coronatis miniſtris cum tibicine introferri. Sed quod ait Plinius de acipenſeris ſquamis, id verum eſſe, maximus rerum naturalium indagator Nigidius Figulus oſtendit, in cujus libro de Animalibus quarto ita poſitum eſt: Cur alii piſces ſquama ſecunda, acipenſer adverſa ſit. hæc Sammonicus: qui turpitudinem convivii principis ſui laudando notat, prodens venerationem, qua piſcis habebatur, ut a coronatis inferretur cum tibicinis cantu, quaſi quædam non deliciarum, ſed numinis pompa. Sed ut minus miremur, acipenſerem gravi pretio taxari ſolitum; Aſinius Celer vir conſularis, ut idem Sammonicus refert, mullum unum ſeptem millibus nummûm mercatus eſt. in qua re luxuriam illius ſeculi eo magis licet æſtimare, quod Plinius Secundus temporibus ſuis negat facile mullum repertum, qui duas pondo libras excederet. at nunc & majoris ponderis paſſim videmus, & pretia hæc inſana neſcimus. Nec contenta illa ingluvies fuit maris ſui copiis. nam Octavius præfectus claſſis, ſciens, ſcarum adeo Italicis litoribus ignotum, ut nec nomen Latinum ejus piſcis habeamus, incredibilem ſcarorum multitudinem, vivariis navibus huc advectam, inter Hoſtiam & Campaniæ litus in mare ſparſit; miroque ac novo exemplo piſces in mari, tanquam in terra fruges aliquas, ſeminavit. idemque, tanquam ſumma in hoc utilitatis publicæ verteretur, quinquennio dedit operam, ut, ſi quis inter alios piſces ſcarum forte cepiſſet, incolumem confeſtim & inviolatum mari redderet.

Quid ſtupemus, captivam illius ſeculi gulam ſerviſſe mari, cum in magno, vel dicam maximo, apud prodigos honore fuerit etiam Tiberinus lupus, & omnino omnes ex hoc amne piſces? quod equidem cur ita illis viſum ſit, ignoro. fuiſſe autem etiam M. Varro oſtendit; qui enumerans, quæ in quibus Italiæ partibus optima ad victum gignantur, piſci Tiberino palmam tribuit his verbis in libro Rerum humanarum undecimo: *Ad victum optima fert ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Caſſinas oleum, Tuſculanus ficum, mel Tarentinus, piſcem Tiberis.* Hæc Varro de omnibus ſcilicet hujus fluminis piſcibus. ſed inter eos, ut ſupra dixi, præcipuum locum lupus tenuit, & quidem is, qui inter duos pontes captus eſt. id oſtendunt cum multi alii, tum etiam C. Titius, vir ætatis Lucilianæ, in oratione, qua legem Fanniam ſuaſit. cujus verba ideo pono, quia non ſolum de lupo inter duos pontes capto erunt teſtimonio, ſed etiam mores, quibus plerique tunc vivebant, facile publicabunt. deſcribens enim homines prodigos, in forum ad judicandum ebrios commeantes, quæque ſoleant inter ſe ſermocinari, ſic ait: *Ludunt alea, ſtudioſe unguentis delibuti, ſcordis ſtipati. ubi horæ decem ſunt, jubent puerum vocari, ut comitium eat percontatum, quid in foro geſtum ſit, qui ſuaſerint, qui diſſuaſerint, quot tribus juſſerint, quot vetuerint. inde ad comitium vadunt, ne litem ſuam faciant. dum eunt, nulla eſt in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui veſicam plenam vini habeant. Veniunt in comitium triſtes, jubent dicere. quorum nego-*

tium eſt, dicunt. Judex teſtes poſcit. ipſus it minctum. ubi redit; ait ſe omnia audiviſſe, tabulas poſcit. literas inſpicit. vix præ vino ſuſtinet palpebras. eunti in conſilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotii eſt cum iſtis nugacibus? quam potius potamus mulſum mixtum vino Græco, edimus turdum pinguem, bonumque piſcem, lupum germanum, qui inter duos pontes captus fuit? hæc Titius. Sed & Lucilius, acer & violentus poeta, oſtendit ſcire ſe hunc piſcem egregii ſaporis, qui inter duos pontes captus eſſet; eumque quaſi ligurritorem, catillonem appellat: ſcilicet qui proxime ripas ſtercus inſectaretur. proprie autem *catillones* dicebantur, qui ad polluctum Herculis ultimi cum venirent, catillos ligurribant. Lucilii verſus hi ſunt:

Fingere præterea afferri, quod quiſque volebat.
Illum ſumina ducebant atque altilium lanx:
Hunc pontes Tiberinos duo inter captus catillo.

CAPUT XIII.

De legibus latis contra luxuriam veterum Romanorum.

LONGUM fiat, ſi enumerare velim, quot inſtrumenta gulæ inter illos vel ingenio cogitata ſint, vel ſtudio confecta. & hæ nimirum cauſæ fuerunt, propter quas tot numero leges de cœnis & ſumtibus ad populum ferebantur: & imperari cœpit, ut patentibus januis pranſitaretur & cœnitaretur. ſic oculis civium teſtibus factis, luxuriæ modus fieret. Prima autem omnium de cœnis lex ad popu-

lum Orchia pervenit. quam tulit C. Orchius tribunus plebis de ſenatus ſententia, tertio anno, quam Cato cenſor fuerat. cujus verba, quia prolixa ſunt, prætereo. ſumma autem ejus præſcribebat numerum convivarum. & hæc eſt lex Orchia, de qua mox Cato in orationibus ſuis vociferabatur, quod plures, quam præſcripto ejus cavebatur, ad cœnam vocarentur. Cumque auctoritatem novæ legis aucta neceſſitas imploraret; poſt annum viceſimum ſecundum legis Orchiæ Fannia lex lata eſt, anno poſt Romam conditam, ſecundum Gellii opinionem, quingenteſimo nonageſimo ſecundo. De hac lege Sammonicus Serenus ita refert: *Lex Fannia, ſanctiſſimi Auguſti, ingenti omnium ordinum conſenſu pervenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, ut pleraſque alias, ſed ex omni bonorum conſilio & ſententia ipſi conſules pertulerunt, cum reſpublica ex luxuria conviviorum majora, quam credi poteſt, detrimenta pateretur. ſiquidem eo res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri pudicitiam & libertatem ſuam venditarent: plerique ex plebe Romana vino madidi in comitium venirent, & ebrii de reipublicæ ſalute conſulerent.* hæc Sammonicus. Fanniæ autem legis ſeveritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quod in ſuperiore numerus tantummodo cœnantium cohibebatur, licebatque ſecundum eam unicuique bona ſua inter paucos conſumere. Fannia autem & ſumtibus modum fecit aſſibus centum. Unde a Lucilio poeta feſtivitatis ſuæ more *centuſſis* vocatur. Fanniam legem poſt annos decem & octo lex Didia conſecuta eſt. ejus ferendæ duplex cau-

ſa fuit: prima & potiſſima, ut univerſa Italia, non ſola urbs, lege ſumtuaria teneretur, Italicis exiſtimantibus, Fanniam legem non in ſe, ſed in ſolos urbanos cives eſſe conſcriptam. deinde, ut non ſoli, qui prandia cœnaſve majore ſumtu feciſſent, ſed etiam, qui ad eas vocitati eſſent, atque omnino interfuiſſent, pœnis legis tenerentur. Poſt Didiam Licinia lex lata eſt a P. Licinio Craſſo Divite. cujus ferundæ probandæque tantum ſtudium ab optimatibus impenſum eſt, ut conſulto ſenatus juberetur, ut ea tantummodo promulgata, priuſquam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obſervaretur, quaſi jam populi ſententia comprobata. lex vero hæc paucis mutatis in pleriſque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæſita novæ legis auctoritas, exoleſcente metu legis antiquioris, ita Hercules, ut de ipſis duodecim tabulis factum eſt: quarum ubi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in alia latorum nomina tranſierunt. Sed legis Liciniæ ſumma, ut Kalendis, Nonis, nundinis Romanis, cuique in dies ſingulos triginta dumtaxat aſſes edundi cauſa conſumere liceret: ceteris vero diebus, qui excepti non eſſent, ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo libra, & quod ex terra, vite, arboreve ſit natum. Video, quid remordeat. ergo indicium ſobrii ſeculi eſt, ubi tali præſcripto legum coercetur expenſa cœnarum. non ita eſt. nam leges ſumtuariæ a ſingulis ferebantur, quæ totius civitatis vitia corrigerent: at niſi peſſimis effuſiſſi-

misque moribus viveretur, profecto opus ferundis legibus non fuisset. Vetus verbum est: *leges*, inquit, *bonæ ex malis moribus procreantur*. Has sequitur lex Cornelia, & ipsa sumtuaria, quam tulit Cornelius Sulla dictator: in qua non conviviorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus; verum minora pretia rebus imposita: & quibus rebus, Dii boni! quamque exquisitis & pæne incognitis generibus deliciarum! quos illic pisces, quasque offulas nominat! & tamen pretia illis minora constituit. ausim dicere, ut vilitas edulium animos hominum ad parandas opsoniorum copias incitaret; & gulæ servire, etiam qui parvis essent facultatibus, possent. dicam plane, quod sentio. Apprime luxuriosus mihi videtur & prodigus, cui hæc tanta in epulis vel gratuita ponantur. Itaque tanto hoc seculum ad omnem continentiam promtius, ut pleraque earum rerum, quæ Sullana lege, ut vulgo nota, comprehenduntur, nemo nostrum vel fando compererit. Sulla mortuo, Lepidus consul legem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumtuarias leges cibarias appellat. Dein paucis interjectis annis, alia lex pervenit ad populum, ferente Antio Restione. quam legem, quamvis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ, & vitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. Illud tamen memorabile de Restione, latore ipsius legis, fertur: eum, quoad vixit, foris postea non cœnasse, ne testis fieret contemtæ legis, quam ipse bono publico pertulisset. His legibus annumerarem edictum de sumtibus ab Antonio proposi-

tum, qui poſtea triumvir fuit: ni indignum crederem, inter cohibentes ſumtum Antonio locum facere: cujus expenſæ in cœnam ſolitæ conferri, ſola unionis, a Cleopatra uxore conſumti, æſtimatione ſuperatæ ſunt. nam cum Antonius, quidquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gigneretur, ad ſatiandam ingluviem ſuam natum exiſtimans, faucibus ac dentibus ſuis ſubderet; eaque re captus, de Romano imperio facere vellet Ægyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ vinci a Romanis nec luxuria dignaretur, ſponſione provocavit, inſumere ſe poſſe in unam cœnam ſeſtertium centies. id mirum Antonio viſum. nec moratus, ſponſione contendit dignus ſculna Munacio Planco, qui tam honeſti certaminis arbiter electus eſt. altera die Cleopatra, pertentans Antonium, pollucibilem ſane cœnam paravit, ſed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex cotidianis opibus agnoſceret. tunc arridens regina phialam popoſcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illuc unionem demtum ex aure altera feſtinabunda demiſit; eumque mature diſſolutum, uti natura eſt ejus lapidis, abſorbuit. &, quamvis eo facto ſponſione viciſſet, (quippe cum ipſa margarita centies ſeſtertium ſine contentione evaluiſſet) manum tamen & ad alterius unionis aurem ſimiliter admovit, niſi Munacius Plancus judex ſeveriſſimus ſuperatum Antonium mature pronuntiaſſet. ipſe autem unio cujus fuerit magnitudinis, inde colligi poterit, quod qui ſuperfuit, poſtea victa regina, & capta Ægypto, Ro-

mam delatus, defectusque est; & factæ ex una margarita duæ, impositæque simulacro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pantheum dicitur.

CAPUT XIV.

De nucum generibus.

ADHUC dicente Furio, secundæ mensæ illata bellaria novo sermoni principium dederunt. Symmachus enim, attrectans manu nuces, Vellem, inquit, ex te audire, Servi, tanta nucibus nomina quæ causa vel origo variaverit; aut unde tot mala, cum hac una appellatione vocitentur, fiant tamen seorsum diversa tam vocabulo, quam sapore. ac prius de nucibus absolvas volo, quæ tibi memoria crebræ lectionis occurrunt. Et Servius: Nux ista juglans secundum nonnullorum opinionem a juvando, & a glande dicta existimatur. Gavius vero Bassus in libro de Significatione verborum hoc refert: *Juglans arbor proinde dicta est, ac Jovis glans. nam quia id arboris genus nuces habet, quæ sunt suaviore sapore, quam glans est: hunc fructum antiqui illi, qui egregium glandique similem, ipsamque arborem Deo dignam existimabant, Jovis glandem æppellaverunt; quæ nunc literis interlisis, juglans nominatur.* Cloatius autem Verus in libro a Græcis tractorum ita memorat: *Juglans, di prætermissum est, quasi dijuglans, id est,* διὸς βάλανος: sicut Theophrastus ait: ἴδια δὲ τῶν ὀρινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος, πρίνος, φιλύρη, ἀφάρκη, κάρια, ἡ καὶ διὸς βάλανος. hanc Græci etiam basilicam vocant.

Nux hæc Avellana, ſeu Præneſtina, quæ eſt eadem, ex arbore eſt, quæ dicitur *corylos.* de qua Vergilius dicit: *Corylum ſerę.* eſt autem natio hominum juxta agrum Præneſtinum, qui Carſitani vocantur ἀπὸ τῶν καρύων· cujus rei meminit Varro in Logiſtorico, qui inſcribitur, *Marius de fortuna.* inde ſcilicet Præneſtinæ nuces. Eſt & illud apud Nævium in fabula Ariolo:

Quis heri apud te? Præneſtini & Lanuvini hoſpites.
Suopte utroſque decuit acceptos cibo,
Alteris inanem bulbam madidam dari,
Alteris nuces in proclivi profundere.

Hanc autem nucem Græci Ponticam vocant, dum unaquæque natio indit huic nuci nomen ex loco, in quo naſcitur copioſior. Nux caſtanea, de qua Vergilius, *Caſtaneaſque nuces*, vocatur & heracleotica. nam vir doctus Oppius in libro, quem fecit de ſilveſtribus arboribus, ſic ait: *Heracleotica hæc nux, quam quidam caſtaneam vocant, itemque Pontica nux, atque etiam, quæ dicuntur baſilicæ juglandes, germina atque flores agunt ſimiliter iiſdem temporibus, quibus Græcæ nuces.*

Nunc dicendum eſt, quæ ſit Græca nux: ac ſimul hoc dicens amygdalam de lance tulit & oſtendit. Nux Græca hæc eſt, quæ & amygdale dicitur. ſed & Thaſia eadem nux vocatur. teſtis eſt Cloatius in ordinatorum Græcorum lib. IV, cum ſic ait: *Nux Græca amygdale.* Atta vero in ſupplicatione, *Nucem Græcam*, ait, *favumque adde, quantum libet.* Nucem molluſcam, licet hiemis nobis tempus invideat, tamen quia de nucibus loquimur,

indictam non relinquamus. Plautus in Calceolo sic ejus meminit: *Molluscam nucem super ejus dixit impendere tegulas.* ecce Plautus nominat quidem: sed quid sit nux mollusca, non exprimit. est autem persicum, quod vulgo vocatur: & mollusca nux dicitur, scilicet quod ceteris omnibus nucibus mollior sit. hujus rei idoneus assertor est Suevius, vir longe doctissimus, in idyllio, quod inscribitur Moretum. nam, cum loquitur de hortulano faciente moretum, inter cetera, quæ eo mittit, & hoc pomum mitti ait his verbis:

Admisce tu Acca basilicis hæc nunc partim,
Partim Persica: quod nomen sic denique fertur,
Propterea quod, qui quondam cum rege potenti,
Nomine Alexandro Magno, fera prœlia bello
In Persas retulere, suo post inde reventu;
Hoc genus arboris in prælatis finibus Grajis
Disseruere, novos fructus mortalibus dantes.
Mollusca hæc nux est, ne quis forte inscius erret.

Nux Terentina dicitur, quæ ita mollis est, ut vix attrectata frangatur. de qua in libro Favorini sic reperitur: *Itemque quidam Tarentinas oves, vel nuces dicunt, quæ sunt Terentinæ a tereno, quod est Sabinorum lingua molle. unde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo.* quam in culpam etiam Horatius potest videri incidere, qui ait:

Et molle Tarentum.

Nux pinea hos nobis, qui appositi sunt, nucleos dedit. Plautus in Cistellaria:

Qui e nuce nucleos esse vult, frangat nucem.

CAPUT XV.

De generibus malorum, & pirorum.

Et, quia mala videmus admixta bellariis, poſt nuces de malorum generibus differendum eſt. Sunt de agricultura ſcriptores, qui nuces & mala ſic dividunt, ut nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, & intus habeat, quod eſui eſt; malum vero, quod foris habeat, quod eſui, & durum intus includat. ſecundum hanc definitionem Perſicum, quod Suevius poeta ſuperius inter nuces numerat, magis erit inter mala numerandum.

His præmiſſis, malorum enumeranda ſunt genera, quæ Cloatius in Ordinatorum Græcorum libro quarto ita diligenter enumerat: *Sunt autem genera malorum: Amerinum, cotonium, citreum, coccymelum, conditivum,* ἐπιμηλὶς, *muſteum, Mattianum, orbiculatum, ogratianum, præcox, pannuceum, Punicum, Perſicum, quirianum, proſivum, rubrum, ſcandianum, ſilveſtre, ſtruthium, Scantianum, Tibur, Verianum.* Vides Perſicum a Cloatio inter mala numeratum, quod nomen originis ſuæ tenuit, licet jam dudum noſtri ſoli germen ſit. Quod autem ait idem Cloatius, *citreum*, & ipſum Perſicum malum eſt ſecundum Vergilium:

Felicis mali, quo non præſtantius ullum.

& reliqua. Et ut nemo dubitet, hæc de citreo dixiſſe Vergilium; accipite, quæ Oppius in libro de ſilveſtribus arboribus dicat: *Citrea item malus &*

Persica: altera generatur in Italia, & in Media altera. & paulo post de citreo loquens, ait: *Est autem odoratissimum: ex quo interjectum vesti tineas necat. fertur etiam venenis contrarium; quod tritum cum vino purgatione virium suarum bibentes servat. generantur autem in Perside omni tempore mala citrea. alia enim præcarpuntur, alia interim maturescunt.* Vides hic & citreum nominari, & omnia signa poni, quæ de eo Vergilius dixit; licet nomen citrei ille non dixerit. nam & Homerus, qui citreum θύον appellat, ostendit, esse odoratum pomum:

Θύον δ' ὑπὸ καλὸν ὀδώδει.

&, quod ait Oppius inter vestem poni citreum, idem significat Homerus, cum dicit:

Εἵματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεα σιγαλόεντα.

hinc & Nævius poeta in bello Punico ait *citrosam vestem.*

Pira hæc, quæ videmus, varietas nominum numerosa discernit. nam idem Cloatius sic eorum vocabula describit: *Anicianum, cucurbitivum, cirritum, cervisca, calculosum, crustuminum, decimanum, Græculum, Lollianum, Lanuvinum, laureum, laterestanum, murapium, Milesium, murteum, Nævianum, orbiculatum, præcianum, rubile, Signinum, Fullianum, Titianum, Turrinianum, timosum, præcox, volemum, mespillum, serum, sementivum serum, Sextilianum serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.*

CAPUT XVI.

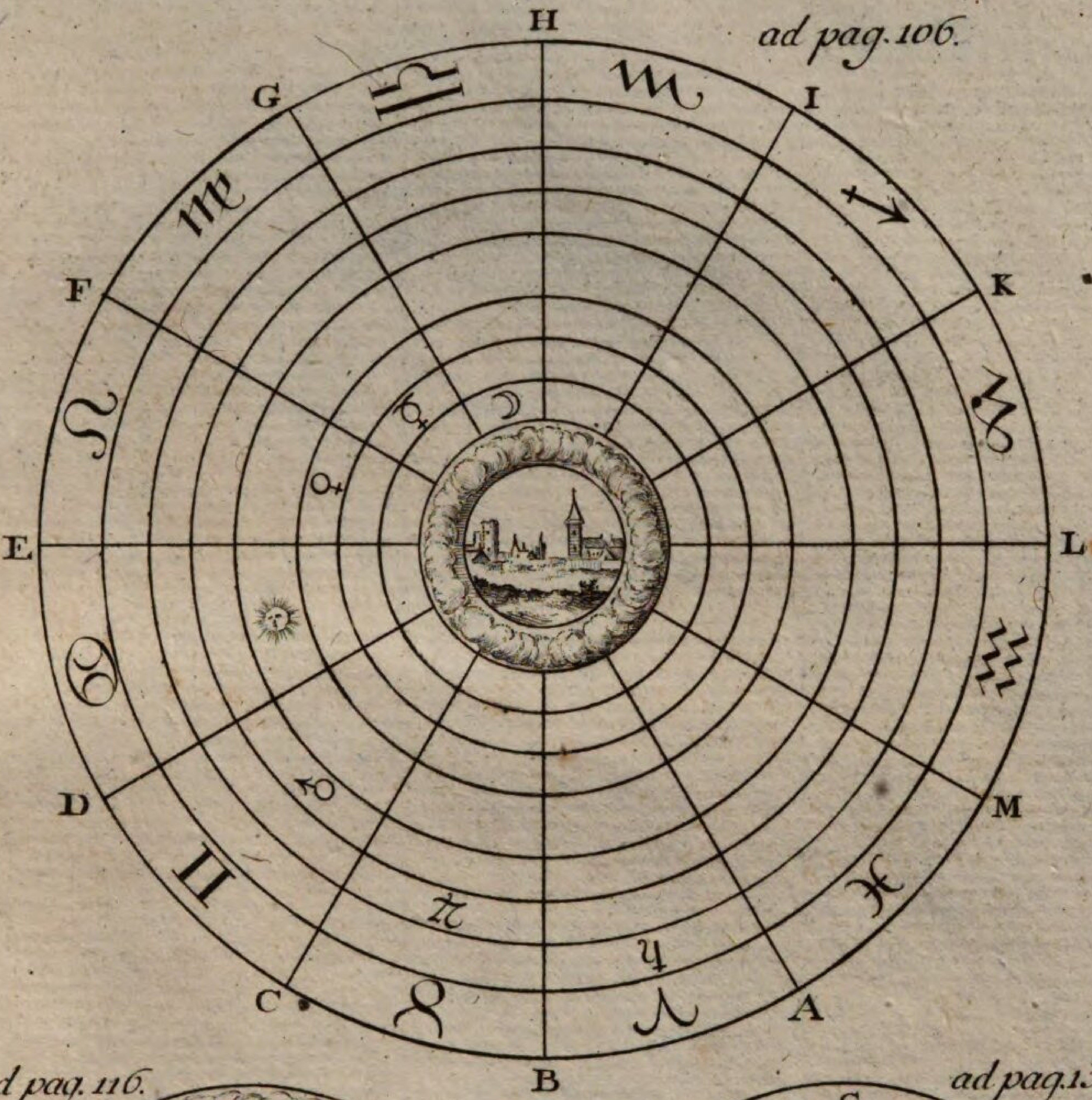
De ficuum, olearum, uvarumque generibus.

ADMONENT nos & fici aridæ, ut enumeremus genera ficorum, eodem Cloatio nos de his, ut de aliis, inſtruente. ſic enim diverſas ficos diligentiæ ſuæ more dinumerat: *Africa, albula, harundinea, aſinaſtra, atra, paluſca, auguſta, biſera, carica, caldica, alba nigra, Chia alba nigra, Calpurniana alba nigra, cucurbitiva, duricoria, Herculanea, Liviana, ludia, leptoludia, Marſica, Numidica, pulla Pompejana, præcox, Tellana atra.* Sciendum, quod ficus alba ex felicibus ſit arboribus; contra nigra ex infelicibus. docent nos utrumque pontifices. ait enim Veranius de verbis pontificalibus: *Felices arbores putantur eſſe, quercus, æſculus, ilex, ſuber, fagus, corylus, ſorbus, ficus alba, pirus, malus, vitis, prunus, cornus, lotus.* Tarquinius autem Priſcus in oſtentario arborario ſic ait: *Arbores, quæ inferûm Deorum avertentiumque in tutela ſunt, eas infelices nominant. alternum ſanguinem, filicem, ficum atram, quæque baccam nigram nigroſque fructus ferunt, itemque acrifolium, pirum ſilvaticum, ruſcum, rubum, ſenteſque, quibus portenta prodigiaque mala comburi jubere oportet.* Quid? quod ficum tanquam non pomum ſecerni a pomis apud idoneos reperimus? Afranius in Sella: *Pomum, holus, ficum, uvam.* ſed & Cicero Œconomicon libro tertio: *Neque ſerit vitem, neque, quæ ſata eſt, diligenter colit; oleum, ficos, po-*

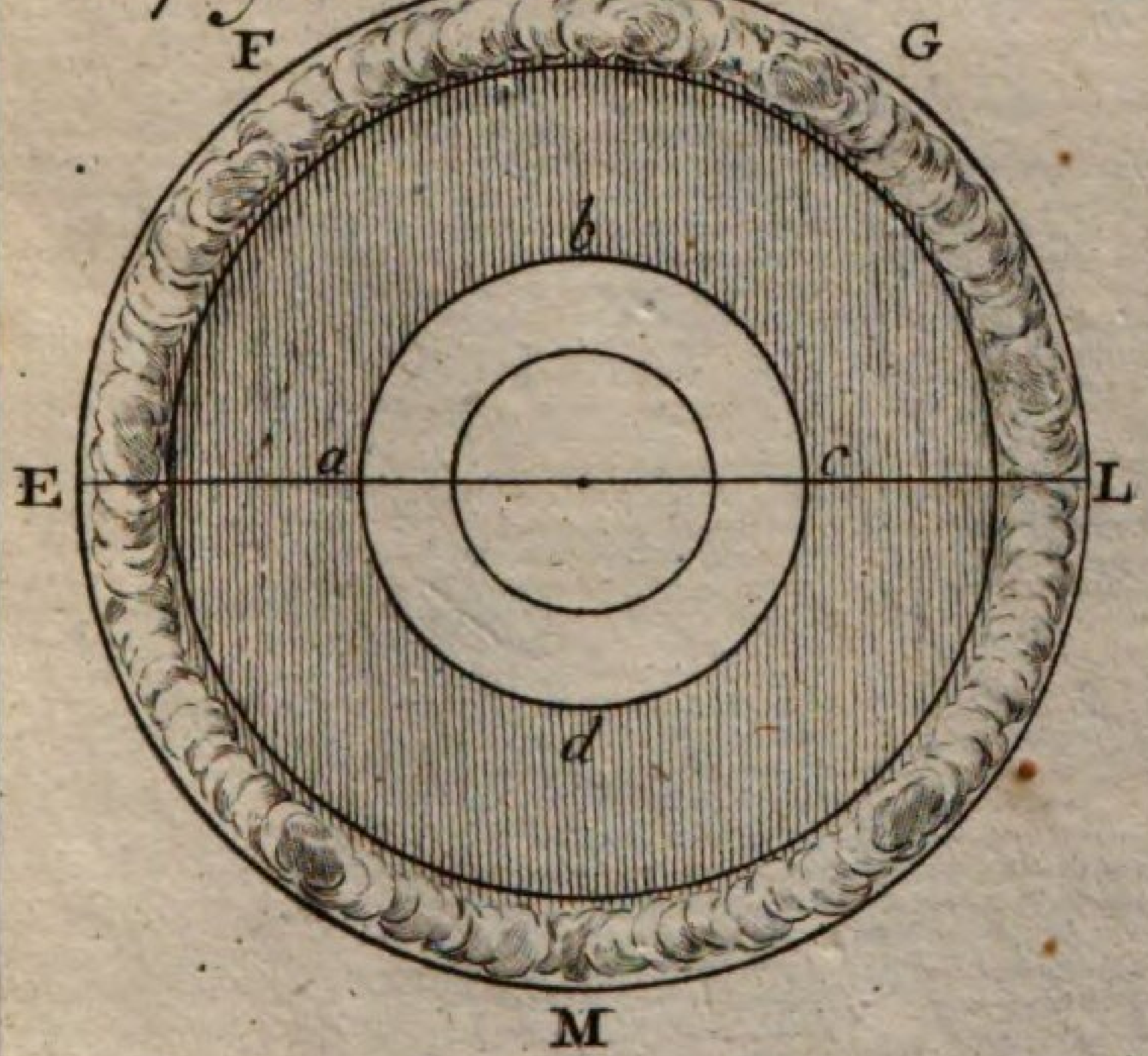
ma, *non habet.* Nec hoc ignorandum eſt, ficum ſolam ex omnibus arboribus non florere. Lacte proprie ficorum. groſſi appellantur fici, qui non matureſcunt: hos Græci dicunt ὀλύνθους. Mattius: *In millibus tot ficorum non videbitis groſſum.* & paulo poſt ait: *Sumas ab alio lacte diffluos groſſos.* & Poſtumius Albinus annali primo de Bruto: *Ea cauſa ſeſe ſtultum brutumque faciebat; groſſulos ex melle edebat.*

Olearum genera hæc enumerantur: Africana, Albigerus, Aquilia, Alexandrina, Ægyptia, culminea, conditiva, Liciniana, Orchas, oleaſter, pauſia, Paulia, radius, Sallentina, Sergiana, Termutia. ſicut uvarum iſta ſunt genera: Aminea, ſcilicet a regione: nam Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum eſt: aſinuſca, atruſca, albiverus, albena, apiana, apicia, bumamma, aut, ut Græci dicunt, βούμαστος· duracina, labruſca, melampſithia, maronia, mareotis, numentana, precia, prannia, pſithia, pilleolata, Rhodia, ſtephanitis, venucula, variola, lagea. Inter hæc Prætextatus: Vellem Servium noſtrum diutius audire, ſed hora nos quietis admonet, ut exorto jubare eloquio Symmachi domi ſuæ fruamur. atque ita facta diſceſſio eſt.

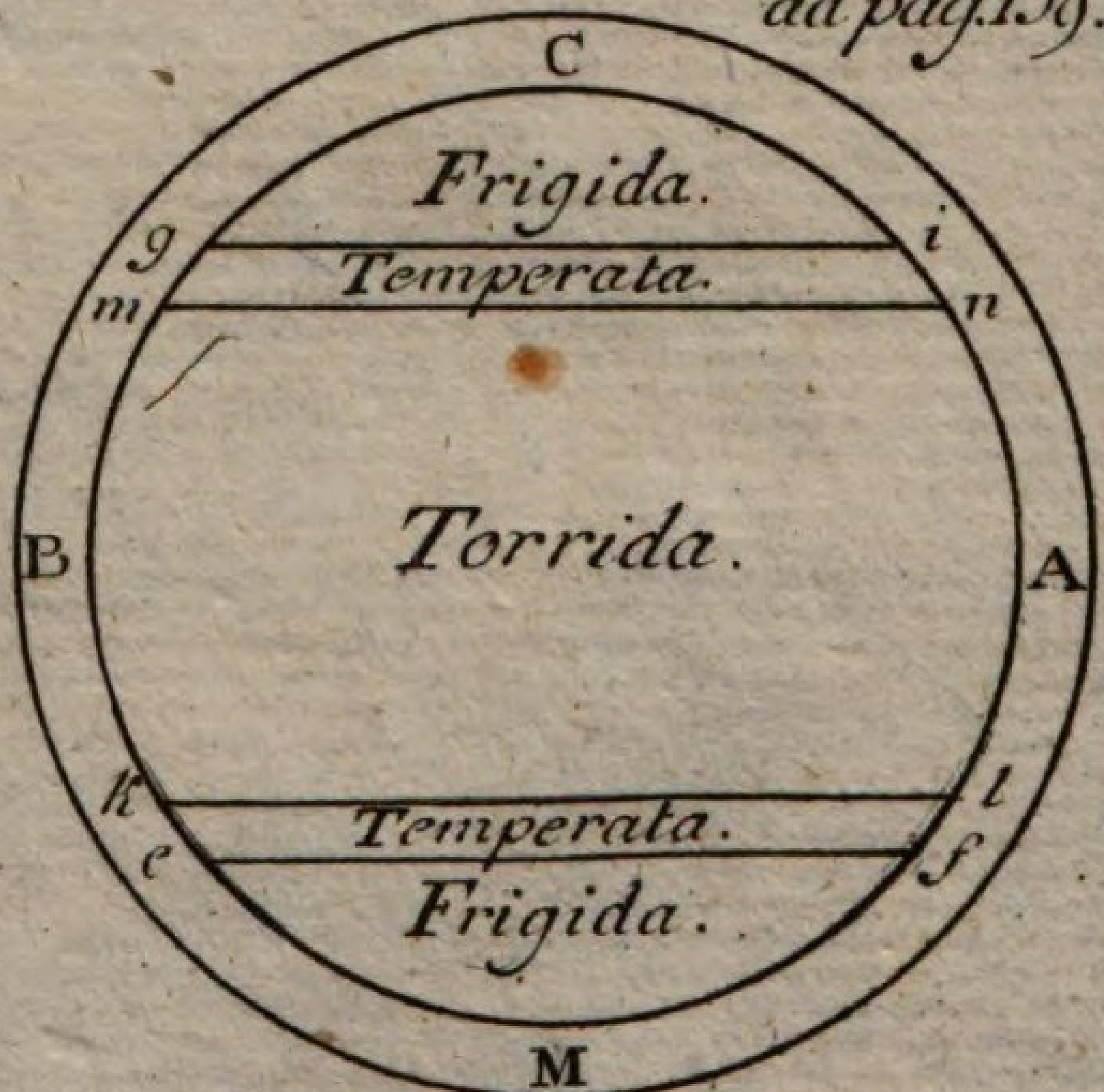
ad pag. 106.

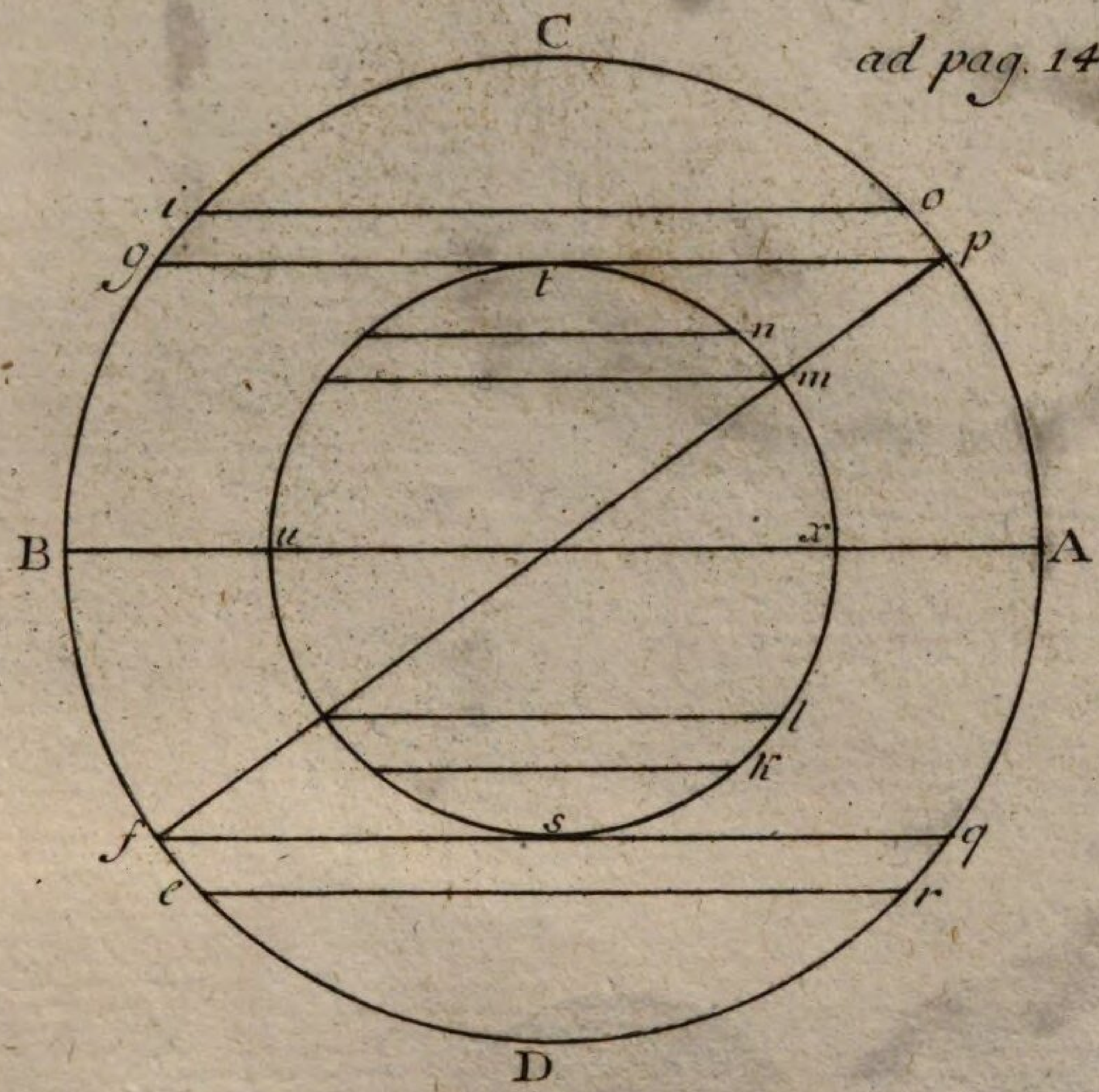
ad pag. 116.

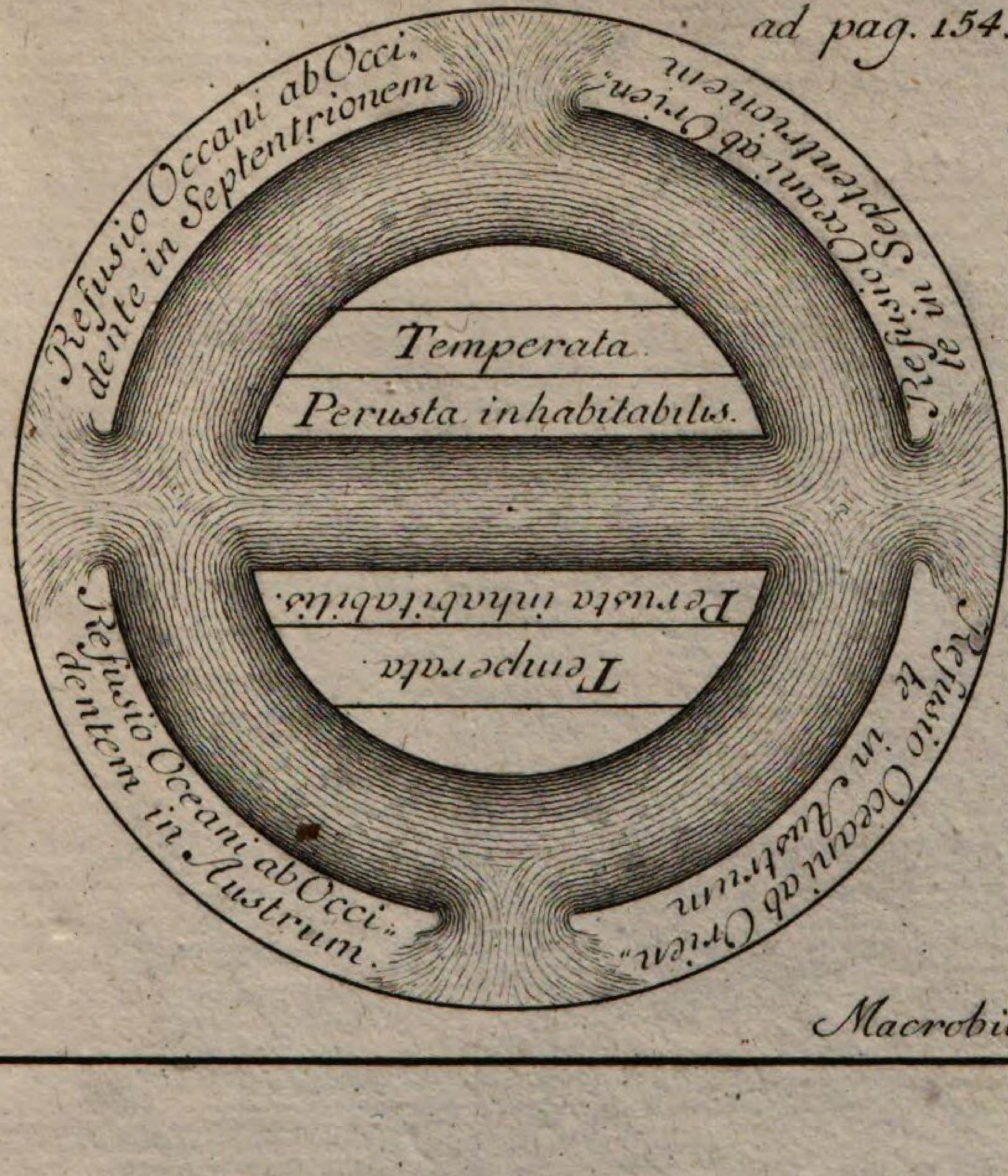
ad pag. 139.

ad pag. 146.

ad pag. 154.

EIGENTHUM DER STADT AUGSBURG

BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Macrobius, Ambrosius Theodosius,

Aur. Theodosii Macrobii V. C. Et Illustris Opera Ad Optimas Editiones Collata Præmittitur Notitia Literaria Accedunt Indices Studiis Societatis Bipontinæ
Bd.: 1

Biponti (1788)

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- LR 640 -1
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11265426-1
VD18 80130070-001